1.00

ש. האסקין

ארץ ישראל אין ווארט און בילד

Donated by P. Karny

מתנה פון פ. קרני

ספריה עממית בטורונטו
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO
יודישע פאלקס ביבליאטעק טאראנטא

שאול ראסקין :

ארץ ישראל

—אין—

וואָרט און בילד

איינדריקע פון צוויי רייזעס

(1924—1921)

אַרויסגעבער : רעזניק, מענשעל און קאָ., 40 קאַנאַל סט., ניו יאָרק

מספרי פיקטני

א הארציגען דאנק מיינע פריינד
דוד שאפירא און וויליאם עדלין
דערפאר, וואס זיי האבען מיר
געהאלפען דאס בוך ארויסגעבען.

Copyright by
S. RASKIN

ספריה עממית בטורונטו
יידישע פאלקס ביבליאטעק טאראנטא
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

געווידמעט
מיין פרוי און חבר
ר א י א.

אינהאַלט:

אַ בריעף פון ראובן בריינין צום פּערפאַסער — 5.
אויפ'ן וועג נאָך ארץ ישראל — 9.
אין אַלזשיר — 13.
נעאַפּאָל — 20.
אין מאַרסעל — 23.
אין אַלעקסאַנדריאַ — 27.
תל אביב — 33.
תל אָביב און איהר בירגערמייסטער — 38.
אַ פּורים הוליאַנקע — 44.
פּרנסות און פאַרגעניגענס אין תל־אָביב — 51.
ירושלים — 57.
ווי מען לעבט אין ירושלים — 65.
שבת צו נאַכט אויף דער יפו'ער גאַס — 73.
ביים כותל מערבי — 79.
ת"ב ביים כותל מערבי — 87.
מיט די שומרונים אויפ'ן באַרג גריזים — 92.
ווי מען בויט דעם אוניווערזיטעט — 99.
לעבעדיגע צווישען טויטע — 106.
פּרומקייט אין ארץ ישראל — 112.
די פּקידים — 120.
אַ צימערל אין ועד הצירים—126.
אַ באַזוך ביי סער הערבערט סעמועל — 133.
באַרים שאַץ — 139.
אידישע געשיכטע אונטער דער ערד — 146.
רוים און ירושלים — 151.
טבריה,
די שטאָט פון קברים — 158.
די הייסע בעדער פון טבריה—164.
אויפ'ן קבר פון רבי מאיר בעל הנס — 171.
אויפ'ן קבר פון שמעון בן יוחאי — 178.
חברון — 184.
יריחו, די פאַרשאָלטענע — 190.
ראש פּינה — 197.
אַ טאָג אין רחובות — 204.
דגניה ביים ירדן — 211.
אין מטולה — 217.
כּפר גלעדי — 223.
די הינט פון כפר גלעדי — 230.
נהלל — 235.
ביים גדוד אין תל יוסף — 242.
בלפוריע — 248.
מגדל — 256.
ביי דער שאָסעען אַרבייט — 264.
די מיידלאַך ביי שאָסעען אַרבייט — 272.
דער שטיינגרערנער קעניגרייך — 278.
די מיידלאַך פון גדוד — 284.
חולדה — 290.
די שטיינער — 296.
בוימער אין ארץ ישראל — 302.
די אַראַבער אין א"י — 309.

געדרוקט אין דער לעוואַנט פּרעס,
138 צווייטע גאַס, ניו יאָרק, נ. י.

אַ בריעף פון ראובן ברײנין צום פּראָפעסאָר

װערטער פרײנד שאול ראַסקין :—

איך דאַנק אײַך װאָס איהר האָט מיר פרײנדליכסט געגעבען די מעגליכקײט איבערצולעזען אײער בוך נאָך אין די קאַרעקטור בלעטער בעפאָר עס איז ערשיענען.

איהר האָט מיר מיט דעם פאַרשאַפט פיעל גײסטיגעס פאַרגעניגען. האָבענדיג די קאָרעקטור בלעטער אין האַנד האָב איך זײ ניט געקענט אװעקלײגען ביז איך האָב זײ אַלע אויף אײנמאָל, בנשימה אחת, דורכגעלעזען מיט גרויס אינטערעס. עס האָט זיך עפּעס געלעזען, װי פון זיך זעלבסט; עס האָט זיך געלעזען עפּעס אַזוי לײכט, אַזוי אַנגענעם, אַזוי שפּאַנענד, אַז עס האָט זיך גאָר ניט געװאָלט אויפהערען. עס איז געװען אַ ריכטיגע שעה של קורת רוח.

איהר פרעגט מיך, װאָס פאַר אַן אײנדרוק האָט אויף מיר אײער בוך געמאַכט?

איך שטעה אונטער דעם פרישען אײנדרוק װאָס אײערע בלעטער האָבען אויף מיר געמאַכט, און איך װיל אײַך גלײך אויף דעם ענטפערען, בעפאָר דער צויבער איז פאַרדופטעט.

אַ קינסטלער׳ס אויג, אַן אָפענע, זעהענדע און דאָך פאַרליבטע אויג האָט געזעהן אונזער לאַנד, אַ װאַרימע אידישע האַרץ האָט דורכגעפיהלט און איבערגעלעבט דאָס געזעהענע און אַ מאַלענדע, צאַרטע פעדער האָט עס באַשריבען, באַשריבען אין פאַרשײדענע שטימונגען, און דאָס רײזע בוך, װאָס ליעגט פאַר מיר, איז בעשאַפען געװאָרען.

איך האָב אין מײן לעבען געלעזען אונצעהליגע און אַלע מעגליכע באַשרײבונגען פון און װעגען ארץ ישראל, געלעהרטע, טיעפזיניגע אָפּהאַנדלונגען, שװערװאַגיגע, װיסענשאַפטליכע איבערבליקען, װי אויך לײכטע, שפּילענדע, רײצפולע רײזע אײנדרוקען פון נעאיבטע ליטעראַרישע מײסטער װי פּיער לאָטי, אַלפרעד קער, און ד. גל.

צו מיין גרעסטען באדויער און טיעפסטען שמערץ האב איך ביז היינט נאך ניט זוכה געווען צו זעהן מיט מיינע קערפערליכע אויגען דאס לאנד פון אונזערע אבות און פון אונזערע קינדס קינ־דער: איך האב נאך ניט געהאט די מעגליכקייט צו באטרעטען דעם הייליגען באדען, פון וועלכען איך חלום און שווערם מיין גאנ־צען לעבען אין מיין זעהענזוכט פארצעהרט מיר.

לעבענדיג אין די גלות לענדער איז מיין גייסטיגער בליק שטענדיג, אומאויפהערליך, טאג ווי נאכט, געווען געריכטעט צו ארץ ישראל און צו אלעס וואס דארט געשעהט, צו אלעס וואס דארט לעבט און וועבט, ליידט און קעמפט, שאפט און זיגט. דען אלעס וואס אנטשטעהט און רעגט זיך אין ארץ ישראל איז מיר ליעב און הייליג. אלעס איז פאר מיר א וואונדער, א פארשפרע־כונג, א סימן פון דערלייזונג, באפרייאונג און פון אן אנזאג, אז די גרויסע פראפעצייאונגען וועגען דעם והיה באחרית הימים וועלען באשטימט מקוים ווערען.

און דארום לעז איך כל ימי מיט דער גרעסטער אויפמערק־זאמקייט, מיט אן אטעם פארכאפענדען אינטערעס אלעס וואס האט א שייכות צו אונזער אויפלעבענדער, אויפבליהענדער לאנד. דען איך לעב אין דער טיפסטער איבערצייגונג און אינ׳ם אונדער־שיטערליכען גלויבען, אז דער אידישער פאלקס זשעניע, אז דער נביאים גייסט קענען און וועלען אויפלעבען אין זייער פולער מאַ־גישער קראפט און אייביגען גלאנץ נאר אויף אונזער הייליגען באדען, נאר אין אונזער אויסגעלעזטער, אויפגעבליהטער לאנד, און דאן וועט קומען די גאולה ניט נאר פאר אונזער אומה אבער אויך פאר דער גאנצער מענשהייט.

און דארום האב איך געלעזען אייער בוך מיט אזוי פיעל אינ־טערעס. איהר ווייזט אונז ארץ ישראל אין ווערען, אין אנטשטעהן, אינ׳ם עצם פראצעס פון וואקסען. אייער גאט געבענשטע אויג האט שארף באמערקט די דינסטע פעדים, פון וועלכע עס שפינט זיך א נייער אידישער לעבען אין אונזער וואונדער לאנד. אייער הארץ איז פול ליבע צו דער דארטיגער יוגענד און צו די דארטיגע קינ־דערלעך, צו זייער קלינגענדער, צויבערענדער שפראך, וואס איהר אויפלעבונג און אויפבליהונג איז איינע פון די גרעסטע וואונדער אין דער מענשליכער געשיכטע. אייער גייסט איז פול באוואונדע־רונג צו אונזערע חלוצים, די עדעלסטע און הייליגסטע דערשיי־

נונג אין אונזער מאָדערנעם לעבען — און אייך האָט געלונגען אויסצודריקען אייער ליבע און אייער באַוואונדערונג אין אַ לייכ־טע, אַנציהענדע שפּראַך, אָהן מליצות, אָהן פּאָזע...

מיט אַן אינערליכען קינסטלערישען חוש האָט איהר דערפילט די באַזונדערע שעהנקייט פון דער ארץ ישראל נאַטור און איהרע קלאַנגען; איהר האָט דערפיהלט דאָס וואַקסענדע, דאָס שפּראַ־צענדע אינ׳ם לעבען פון אונזערע בויער, פון אונזערע חלוצים — און איהר האָט דאָס גראַציעז אויסגעדריקט אין ווייניגע שטריכען. איהר האָט דערשפּירט דעם באַזונדערען חן אויך אינ׳ם טאָג טעג־ליכען לעבען פון געוויסע גרופּען אין ארץ ישראל. אייער אויג האָט באַמערקט פיעל אינטערעסאַנטע קלייניגקייטען בנוגע דער קליי־דונג, דעם צניעות׳דיגען פלירט, אין זיינע פאַרשיידענע נואַנסען, און ד. ג. פון דער אידישער יוגענד אין אונזער לאַנד.

אויך אויף אַנדערע געביטען האָט אייך געלונגען צו באַמער־קען געוויסע אינטערעסאַנטע קלייניגקייטען, ווי אויך דאָס „ווער־דענדע" און זריעה׳דיגע, וואָס פיעלע אפילו פון די באַקאַנטע לי־טעראַטען־טוריסטען האָבען דאָס ניט באַמערקט, ניט געקאַנט אָדער ניט געוואָלט באַמערקען.

מיט פיעלע פּובליציסטישע שטעלען און באַמערקונגען אין אייערע באַשרייבונגען (וואָס זיינען געווען געדרוקט אינ׳ם „טאָג" און אין דער „צייט" אין דער פאָרם פון בריעף) קען איך ניט זיין איינפאַרשטאַנדען. עס איז אויך ניט אייער זאַך, ניט אייער גע־ביעט („מאָלער מאָל — און שווייג!" גאָטהע). פיעלייכט בין איך צו קריטיש פּעראַנלאַגט. אָבער דערפאַר בין איך געווען אַנטציקט פון אייער מיניאַטור מאָלעריי איז ווערטער, פון געוויסע שנעל אויפגעכאַפּטע מאָמענט־בילדלאַך.

מיין בריעף צו אייך, ווערטער פריינד, האָט ניט די אַבזיכט צו שרייבען אַ קריטיק, אַ ליטעראַרישע אָפּשאַצונג פון אייער בוך. ווען איך וואָלט דאָס געטאָן, וואָלט איך געווים אייך אויפמערקזאַם געמאַכט אויף געוויסע פעהלערען און, פאַרצייהט מיר, אויף גע־וויסע אויבערפלעכליכקייטען בנוגע אייער אָפּשאַצונג פון ירושלים אין איהר געשיכטליכען ווי אויך איהר מאָדערנעם וועזען און ריטם.

דיזער בריעף איז דיקטירט פון אַ געפיהל פון דאַנקבאַרקייט צו אייך פאַר דעם הויכען גענוס וואָס די שעהנע און שעהנסטע

שטעלען אין אייער בוך (און זייער צאהל איז פיעל) האבען מיר פארשאפט.

זעהר זעלטען פארשאפען אונז די מיטמענשען, די פען־קאָ־לעגען, די צייטונגען, א ריינעם, עסטעטישען גענוס, און ווען עס טרעפט יא אזא פאל — ווי איהר האט דאס מיר פארשאפט מיט אייער בוך — קען מען נאר אויסרופען: „בעסטען דאנק!"

אייער,

ראובן בריינין.

לייקוואוד, נ. דזש. 5טען יאנואר, 1925.

אויפ'ן וועג נאך ארץ ישראל

דאס שיף איז שוין אפּגעגאנגען א שטיק פון נויארקער ברעג און איך האב נאך אלץ געזעהן דאס ווייסע טיכעלע פון מיין ליעבען פריינד, פאכענדיג רעכטס און לינקס, ארויף און אראפּ, ביז מיינע אויגען זיינען מיר פארלאפען מיט טרערען און איך האב זיך געמוזט אפּרייסען פון פענסטער. ס'איז מיט אמאל געווארען וויניג טיג און טונקעל, האב איך זיך אנידערגעלעגט אויף מיין בעטעל. איך האב צוגעמאכט די אויגען. אויף א מאמענט איז אלץ פארשוואונדען, אויסער די גרויסע ווערטער: „איך פאהר קיין ארץ־ישראל". אבער דאס זיינען בלויז געווען ווערטער. איך האב זיי נאך ניט דורכגעציטערט ביז דעם דריטען טאג פון מיין רייזע. גאנצע דריי טעג בין איך נאך געווען מיט'ן פּנים צו נויארק, צו אלע מיינע פריינד, צו מיינע ליעבע, נאך אמאל און ווידער אמאל דורכגעלעבט אלע לעצטע טעג פון געזעגנונגס־בילדער און ווערטער. און פּלוצלינג האב איך זיך אומגעדרעהט מיט'ן פּנים צום מזרח און דערזעהן זיך פאהרענדיג אנטקעגען דער זון מיט די לאנגע ציטערדינע שטראהלען. מיין טרוים פון פיעלע יאהרען ווערט דערפילט, איינער פון מיינע גרעסטע עקספּערימענטען אין לעבען! איך פאהר קיין ארץ ישראל זיך אליין צו געפינען. איך נעהם מיט זיך ניט מיט קיין איין בוך, נישט איין פון מיינע באליעבטע ביכער, וואס איך פלעג אהן זיי נישט קענען אויסקומען. איך נעהם מיט זיך נישט מיט קיין איין בילד, פון די בילדער, וואס האבען מיך אינספּירט פאר אלע מיינע יאהרען ארבייט! גארנישט נעהם איך מיט. בלויז ריין פאפּיער, פען און פענסיל און אפענע הארץ און אויג. איך וועל דארט אליין, אהן פרעמדען אונטערזאגען, און פרעמדען איינפלוס, מוזען זיך אויסדריקען אט ווי גאט האט מיך באשא־

פען... דאָס האָב איך נאָך קיין מאָל ביז יעצט ניט געטאָן, אָדער איך בין נישט זיכער, אַז איך האָב עס געטאָן; קען דען ווער אויס־שיילען זיין נאַקעטע נשמה פון די טויזענדע פרעמדע ווערטער, איינפלוסען, אידעען, בילדער, וואָס דרינגען אריין אין זיין טאָן און רעדען און מאַכען, אַז וואָס ער טוט, טראָגט מעהר אַ פּנים פון עפּעס אַ קאָלעקטיוועז שאַפען ווי אַ פּערזענליכען? ווער בין איך דען? וואָס קען איך ווירקליך? וואָס איז דער אמת׳ער פּנים פון מיין נשמה, ווען איך בין מיט זיך אַליין? אָט דאָס איז דער גרוי־סער עקספּערימענט, וואָס איך געה איצטער מאַכען מיט זיך. איך וויל נישט באַהאַלטען מיין אינערען שרעק פאַר דעם עקספּערי־מענט. ווער ווייס, צי וועל איך זיך נישט ארויסווייזען שוואַך און אונמעכטיג, ווען איך וועל בלייבען אַליין פּנים אל פּנים מיט אַזא גרויסען פאַקט און אַזא געוואַלדיגען מאַטעריאַל, ווי ארץ ישראל? אָבער איך וויל עס, איך מוז עס פּרובען, ווייל אויב איך ריזיקיר מיט פּיעלעס, קען איך אָבער געווינען אַ אוצר. איך קען געווינען דעם גלויבען אין זיך, די זיכערקייט, דעם באַוואוסטזיין פון זיך און מיין קענען... דאָס מוז דאָך אמאָל מיט יעדען געשעהן, אַ חשבון הנפש. — —

איך פאָהר קיין ארץ ישראל און נאָך אַ סך אידען פאָהרען אויף דעמזעלבען שיף צו דער זון מיט די לאַנגע ציטערדיגע שטראַה־לען און דער פּאַלמע אויף אַ בערגעל. איך האָב זיך מיט זיי אַלע־מען באַקאַנט, געגענזייטיג זיך אַלץ אויסדערצעהלט און אויס־געפּרעגט און מערקווירדיג: ווי פאַרשיידען יעדער פון זיי איז און דאָך אייניג אויף איין פּונקט, דעם פּונקט פון גרויסען עקספּערי־מענט. די אַלע אידען מענער און פרויען, וואָס זיינען געווען אויף דעם שיף „פּאַטריא“, זיינען יעדער אַ פיגור פאַר זיך, גאָרנישט איינהייטליכעס איז צו געפינען אין דעם דאָזיגען מענשען־מאַ־טעריאַל, יעדער באַלאַנגט צו אַ אַנדער געזעלשאַפטליכע קאַטע־גאָריע, מיט גאָר אַן אַנדער ערציהונג, אַנדער באַשעפטיגונג, אַנ־דערע אַנזיכטען. עפּעס אַקוראַט ווי די געשיכטע וואָלט ספּעציעל אויסגעקליבען פון יעדען מין צו איין עקזעמפּליאַר.

אָט פאָהרט אַ יונגערמאַן, פון עכט אַמעריקאַנער אויסזעהן, אַן אמת׳ער „אַמעריקען באַי“, גלאַט ראַזירט, סטייליש אָנגעטאָן. קומט אַריין אין דער קאַיוטע מיט זיין באַגאַזש און דאָס ערשטע, וואָס ער לעגט אַנידער אויף זיין בעטעל, איז אַ תפילין־זעקעלע.

ערצויגעז, אויפגעוואקסעז איז אמעריקא, ערפאלגרייך איז געשעפט, האט ער דאך די גאנצע צייט געפיהלט, אז די גאנצע לעבענסווייזע איז נישט די ריכטיגע און ער פאהרט קיין ארץ ישראל אז אנדער בילד פון זיין לעבען צו מאכען. א ציוניסט איז ער א לויזער, אזוי צו זאגען, פלעגט צאהלען „דיום“, אבער קיין מאל צו קיין מי־טינגען נישט געגאנגען, ווייס ווייניג פון פאליטישע פראגראמען און פארטייען, אזוי אז זיין פאהרען איז א ריין פערזענליכער עקס־פערימענט.

פאהרט אן אנדער איד, ה. א. אן אלטיטשקער שוין, אבער א פרישער און א לעבעדיגער. לאזט איבער צעהן קינדער, אלע זעהר נעראטענע, מיט גרויסע נעמען אין דער מוזיקאלישער וועלט: לאזט איבער א באקוועם לעבען און פאהרט א נ ד ע ר ש ד א ר ט צ ו ל ע ב ע ן, ווייל ער פיהלט, אז ער איז שולדיג גאט א חוב... דאך פאהרט ער נישט לעבען פון גרייטען, נאר ער האט מיטגענומען מיט זיך א גרויסען פאק מיט אינסטרומענטען און גרייט זיך דארט צו עפענען א שוה ווערקשטאט. ווידער אן עקס־פערימענט, נישט ארויפגעצוואונגען דורך עקאנאמישע נויטען, נאר דורך א נשמה־באגעהר.

נאך א דריטער, א איד, וואס האט פארלאזען א גוט געהענד געשעפט, א שמאלץ־גרוב, פאהרט צוזאמען מיט זיין פרוי און פיער קינדערלאך קיין ארץ ישראל, ווייל ער זעהט, ווי די קינדער וואקסען ניט אזוי ווי א אידישער פאטער וויל קינדער זאלען וואק־סען.

מיר האבען דא צווישען די אידען, וואס פאהרען קיין ארץ ישראל, א גאנץ שעהנעם נאמען — ראטשילד, און נאך א היבש באַ־קאנטען נאמען — שיף. ראטשילד און שיף פאהרען מיט. מיר האבען נישט ווייניג שפאס מיט די צוויי אידען, וואס האבען בלויז די נעמען, אבער נישט די מיליאנען. ראטשילד איז א יונג א געוויקסיגער, זעהר עהנליך צו אן איירישמאן, רעדט גוט ענג־ליש, און געברויכט עס געמישט מיט אידיש אין געשפרעכען מיט די קעלנערס אדער מאטראזען, וועלכע פארשטעהען קיין ווארט ניט אויסער פראנצויזיש. קומט ער מיט א טענה צו דעם מעטר ד'אטעל און לעגט איהם פאר זיינע פארלאנגען אין א לאנגער רעדע, הערט יענער און הערט און ענטפערט איהם צום סוף: „נע קאמפראן־פא“ (כ'פארשטעה ניט). ווערט אונזער ראטשילד אויפגעבראכט

און שוין אין פליין אידיש גיט ער איהם א זאג: „א ווינט דיר אין קאפ, פראש־פרעסער, וואס־זשע האסטו מיך א האלבע שעה נאכ־אנאנד געלאזט רעדען?“ א. שיף ווידער איז אן אנדער סארט איד, א רויט־געלינקער, א באוועגליכער, א ווארשעווער, פיהרט מיט זיך געלט, וויל נישט קיין גליקען מאכען, נאר א רוהיג לעבען, א שעהן לעבען, עפעס א לעבען פון כבוד, פון רוה, פון זיטען, פון שעהנער אידישקייט...

אט אזוי איז יעדער פון די, וואס פאהרען אויף דעם שיף, ניט פון נויט־געטריבענע, נאר פון א בענקעניש נאך א לעבען, וואס זאל אננעהמען עפעס א פארם... ס'זאל האבען א סטיל אנשטאט כאאס פון אמעריקאנער לעבען. דאס זיינען אלץ נשמות מיט א דראנג נאך שעהנהייט; דערביי נארט זיך קיינער ניט. זיי ווייסען, אז דאס לאנד איז ארים און וויסט. דאך פאהרען זיי, ווייל זיי שטרעבען נאך דעם גרויסען עקספערימענט.

און דאס גאנצע שיף אינטערעסירט זיך מיט דיזע זאנדער־בארע מענשען, וואס ריהרען זיך קוים צו צו די עסענס, וואס מען שטעלט אן פאר זיי. לעבען מיט א ביסעל טיי און ברויט און ענט־פערען אויף דער פראגע, וואוהין זיי פאהרען: „פאלעסטינא“. „ א ל ע אידען פאהרען קיין פאלעסטינא. אלע פאהרען זיי אהין“... רעדען דערנאך צווישען זיך די קריסטען און קוקען זיך נאכאמאל איין אין די מענשען, וואס עסען אזוי ווייניג, זיינען אזוי פרעהליך און פאהרען קיין פאלעסטינא.

דריי טעג האט דער ים געשטורעמט און הויך געווארפען זיינע כוואליעס מיט ווייסען שוים. וואלקענס האבען זיך שטיקערווייז געריסען ארום דעם שיף און צווישען כוואליעס און וואלקענס האבען זיך געדרעהט די ים־פויגלען, ווייסע, ווייכע, נעהיימניספולע, ווי דער ים אליין, און ווי דער ים ריטמיש ארויף און אראפ. איך פלעג שטונדען אפזיצען און קוקען אויף די כוואליעס און די פויגעל, און מיר פלעגט זיך דוכטען, אז די פויגעל זיינען בלויז שטיקלאך שוים פון די כוואליעס, וואס דער ווינט האט ארויפגע־טריבען צום הימעל...

אויפ'ן פערטען טאג זיינען די פויגעל פארשוואונדען. מיר זיי־נען שוין צו וויים פארפאהרען.

דאס שיף פיהרט א טויטען מיט זיך קיין מארסעל, דערפון, זאגען פאסאזשירען, קומט, וואס דער ים בונטעוועט אזוי... דאך

האָט אַפילו דער טויטער נישט געקענט בייקומען דעם ווארעמען אָטעם, וואָס דער נאָהענט צוקומענדער דרום האָט אַ וועה געטאָן. עס איז ווארעם געוואָרען אויפ'ן פינפטען טאָג, היבש ווארעם, אַלע פּאַסאַזשירען זיינען מונטער געוואָרען, די איטאַליענער האָבען זיך צוזונגען, די אידען צובאַמקעט, געפּרובט „ווניז פּאַ מאַטושקע פּאַ וואָלגע" און „אויף דעם פּריפּיטשיק", דערנאָך האָבען זיי זיך צו־וויגט און געוויזען וואָס זיי קענען. די איטאַליענער אַפילו האָבען געמוזט צוגעבען, אַז „מאי קא משמע לן?" איז אַם וועניגסטען אַזוי שעהן ווי „אָה מארי, אָה מארי"... מען האָט געזונגען און געטאַנצט צוזאַמען, אַלע, יונג און אַלט, אַלעמען האָט ארומגעכאַפּט די פרייד פון זון און לעבען, און דער ים ארום האָט גוטמוטיג געשמייכעלט און צוגעפּלעסקעט אין טאַקט מיט ווייסע דורכזיכטיגע הענד.

ביז שפּעט אין דער נאַכט האָט מען געהוליעט. בלויז אונזער ראָטשילד איז געזעסען אַן אָנגעבלאָזענער. ער איז דער פּעסימיזם אין פלייש און ביין. אַלץ איז שלעכט, און מיט שלעכט וועט זיך אַלץ אויסלאָזען. די שיף איז אַ קאַריטע, דער קאַפּיטאַן אַ פּראָש־פּרעסער, דאָס עסען איז פּאַר ים־הינט, דער הימעל איז אַ פּאַפּי־רענער און די זון איז אַ גאַכגעמאַכטע, און אַט וועט אַלץ געהן צום טייפעל, ווייל אַלץ טויג אויפ'ן פּייער. בלויז וועגען ארץ ישראל האָט ער קיין איין שלעכט וואָרט צו זאָגען. דאָרט איז דער איינ־ציגער פּלאַץ, וואו ראָטשילד קען און דאַרף לעבען... ביז שפּעט אין אָווענט זיינען מיר געזעסען. די גרופּע אידען איז געבליבען די שפּעטסטע. דער הימעל איבער אונז האָט אָנגעצונדען אַלע שטע־רען. מיר זיינען געזעסען, גערעדט, שטיל און פריידיג, און מיט אַמאָל הויבט זיך איינער פון אונז אויף, צושפּרייט די הענד און רופט אויס מיט אַן ענטציקטער שטימע: „ברידער, מיר פאָהרען דאָך קיין ארץ ישראל, ברידער מיינע, ליעבע!"...

אין אַלזשיר

זי איז ווייס, זי איז רייצענד די אפריקאַנער קראַסאַוויצע, די שטאָדט אַלזשיער. זי איז אין גאַנצען ווי אַ יונגע אַראַבקע אין ווייסען קלייד, מיט אַ ווייסען שלייער איבער'ן פּנים וואָס ווייזט בלויז שווארצע ברעמען. אַ ווייסער טרוים מיט שווארצע קוילען און באַר־וויסע פיס. איבעררעשענד שעהן איז אַלזשיער מיט איהרע ווייסע,

לייכט געלע הייזער, וואָס קלעטערן אַלץ העכער און העכער איבער בערגיגע ים־ברעגן, און ווען די הייזער האָבן שוין גאָר הויך אַרויפגעקלעטערט און קענען שוין ווייטער ניט קריכן, הויבט זיך איבער זיי אומגעוועהנליך דעקאָראַטיוו אַ גרינער באַרג ווי אַ פאַנ־טאַסטישער קאַפּטור... אונגערוואַרטעט און איבעררעשנד איז פאַר מיר געווען אַלזשיער. איך האָב דערזעהן צופיעל אָריענט מיט אַ מאָל, געמיינט האָב איך, אַז איך וועל איהם איינגעהמען ביסלאַכ־ווייז. אַזוי גיך ווי מיר זיינען צוגעפאָהרען צום האַפען, האָט באַלד מיר אַ גלימצער געטאָן אַ סנאָפּ בונטע פאַרבען. רויטע פעסקעס האָ־בען זיך אַ לאָז געטאָן צום שיף אויף קליינע שיפלעך מיט קערב אָרענדזשעס, גרינס, ניסלעך, טייטלען, פייגען און וואָס ניט; פאַר־קויפער פון רויטע, גרינע, געלע טעפּיכער, פאַרביג־הענטיגע קינ־זשאַלען, מיט אַנדערע אַנטיקען האָבען ווי פייערדיגע פונקען זיך אָנגעהויבען דרעהען אַרום דעם שיף, געשווינד, ליידענשאַפטליך, מיט אַ גוואַלדיגען ברען און פאַרצווייפלונג. און נאָך איידער די שיף האָט נאָך ציית געהאַט צו־צוקומען צום ברעג זיינען שוין עט־ליכע פון דיזע שוואַרץ רויטע טייוואַלים אַריינגעשפּרונגען פון דרי־טען אין צווייטען קלאַס און שוין אָנגעהויבען טאַנצען, פליהען, שמייען אַרום די פּאַסאַזשירען מיט פאַנטאַסטישע סחורות, כאַרכ־לענדיג פראַנצויזיש, אַראַביש, ענגליש, און גאָט וויים נאָך וואָס פאַר שפּראַכען. עס האָבען זיך פלוצלינג באַוויזען גאַנצע גרופּען רויטע פעסקען וואָס האָבען פון דער ווייטען אויסגעזעהן ווי בוקע־טען פון רויטען מאָן... איך האָב דערזעהן צום ערשטען מאָל דעם אָריענטאַלען קאָסטיום, מיט׳ן קאַפּ־שמוק, מיט די אַבאַיעס, מיט די וואונדערליך קאָמפּליצירטע פאַלדען און סאַנדאַלען... און פאַר אַלעמען די וואונדערבאַרע בעטלער, די געטליך שמוציגע בעטלער, די וואונדערשעהנע אומעגליך לומפּיגע, שמוציגע בעטלער. בעטלער און בעטלערינס, יונגע און אַלטע, קינדער און כמעט זויג־קינדער־לעך מיט אויסגעשטרעקטע קלייניטשקע הענטעלעך פאַר אַ נדבה! איך האָב מיט אַ מאָל, גאָר אונגערוואַרטעט דערזעהן די ערשטע פאַל־מע, די גרינע, די הויכע, די שלאַנקע. איך האָב מיט אַ מאָל דער־זעהן די ווייסע קיילעכדיגע, און אייגענטליך ברייטע און צו דער־זעלביגער צייט הויכע מאָסקען און דערהערט, ווען מיר זיינען אַראָפּ פון שיף, דעם געפילדער פון די טרעגער, פיהרער, באַגליקער און פאַרקויפער, דעם געפילדער פון אַלע שפּראַכען צוזאַמען. דאָס איז

פאַר מיר געווען אַזוי אונערוואַרטעט, אַז איך האָב זיך שיער נישט פאַרלאָרען . . . אַ קוק אויף די פראַנצויזישע זשאַנדאַרמען מיט גרויסע געלאַדענע רעוואָלווערען האָט מיך באַרוהיגט, און מיר, די קאָמפּאַניע אידישע רייזענדע, האָבען זיך דורכגעריסען דורך דעם געדרענג און אַוועק אין שטאָדט, וואָס ליגט מיט איהר גאַנצען גלאַנץ גלייך דאָ שוין ביים אָנהויב. דאָך האָט זיך צו אונז צוגעשאַרט אַ פאַרשוין און אַזוי צוגעשמייכעלט, אַז ער איז געבליבען אונזער וועגווייזער ביז'ן סוף פון טאָג. באַלד האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז ער איז אַ איד, רעדט זעהר ווענינ ענגליש, קיין וואָרט נישט אידיש, עטליכע זאַנדערבאַר קלינגענדע העברעאישע ווערטער, אָבער אויסגעצייכענט פראַנצויזיש און אַראַביש. אַלזאָ, ברודער, פיהר אונז צוערשט צו אַ באַנק צו בייטען עטליכע דאָלאַרס אין פראַנצויזישע פראַנק. האָבען מיר זיך אָנגעהויבען דורכצורעדען. געהט עס. גאַסען אַרויף, געסלעך אַן אַ זייט, טרעפּען אַרויף, טרעפּען אַראָפּ. אַ באַנק קאָנטאָר, צובייטען דאָלאַרס אויף פראַנקען. וויפיעל? גאָט ווייס . . . ווייטער? . . . פּאָסט, אָפּצושיקען בריעף, קומען מיר. פראַנצויזקעס בייזערען זיך, אַראַבקעס שמייכלען מיט די ברעמען און ברענען מיט די אויגען, און איין אַראַבישער העלד, עפּעס אַן עדעלמאַן, אָדער אַ הויפּטלינג, אָדער אַן אָפיצער — עס איז געווען אַ געשטאַלט, וואָס ציגדט אָן די פאַנטאַזיע, אַן אָטעללאָ, אַ ברוינער פּנים, פייערדיגע אויגען, אַ שוואַרץ מויל און געזיכט, באַראַמענדע ערעל בערדעל, און דערהויפּט זיין קאָסטיום, זיין שטעל! ! איך האָב זיך גענומען פאַר'ן פּאַפּיער און פּענסיל איהם סקיצירען. ער האָט דאָס דערזעהן און אַזאַ ברען געטאָן מיט די אויגען, מיט די געל־גרין בלויע ווייסלעך פון די אויגען, אַז איך האָב באַלד דעם פּענסיל צוריק באַהאַלטען.

פיהר אונז, ברודער, צום אידישען קוואַרטאַל, מיר ווילען זעהן די אַלזשירער אידען. וויפיעל זיינען זיי דאָ, וואו איז די שול? ווי אין די געמיינדע, די אינסטיטוציעס? וואו זיינען זיי, די אַפריקאַנער ציוניסטען, פּועלי ציוניסטען? באַלד, אָט דאָ גלייך הויבט זיך אָן, אָט דאָ גלייך זיינען מיר שוין אין אידישען קוואַרטאַל, וואו איהר וועט דערזעהן בלויז אידען — באַרוהיגט אונז דער פיהרער אָבער פריהער געהען מיר אַריין אויף אַ ווײלע אין דעם מאָסק. און גלייך לאָזען מיר זיך אַראָפּ עטליכע קליינע געסלעך, שמאַלינקע, אונגעוועהנליך מאַלערישע, אַז אוצר פאַר אַ צייכנער און מאַלער.

דורך ליניען פון בעטלער טרעטען מיר אריין אין די ברייטע טירען פון דעם מאהאמעדאנישען טעמפעל. מיר זיינען אריין אין האלב־טונקעלען גרויסען רוים מיט פארביגע פענסטער און אונענדליכע מאזאאיקען איבער די ווענט, איבער דער פאדלאגע און וואו נאר דאס אויג שטעלט זיך אפ, זעהט איהר די וואונדערליכע אונענדליך פארשלענגעלטע מאוריטאנישע ארנאמענטען, שניצערייען און פלעכ־טערייען... און מגן דוד׳ס, איבעראל, גרויסע שעהנע מגן דוד׳ס אזוי, אז ווען נישט די הונדערטע זיצענדע אין רייהען אויף דער ערד און אין דער שטיל בעטענדע אראבער און נישט דער זעלטזאמער ניגון פון זייער חזן, וואס טראגט זיך פון ערגעץ א פארבארגענעם ארט, ווי פון א סנאפ געל־און־בלויען ליכט, וואלט מען געקענט מיינען, אז מען איז אין א אידישער שול. און די זאנדערבארע מע־לאדיע ווידערהאלט זיך, און הונדערטער ווייסע געשטאלטען מיט בארוויסע ברוינע פיס אויף דער ערד בוקען זיך ריטמיש און א וואו־סערעל פלעסקעט. דאס איז דער לויפענדער פאנטאן אין פאר־טעמפעל, וואו יעדער מאהאמעדאנער, איידער ער געהט אריין אין געבעט־זאל, וואשט העגט און פיס... און דאס אלץ אין מערקוויר־דיג־פארביגען האלב טונקעל, ווי א גרויסער אריענטאלער טעפיך מיט געבראכענע פארבען־הארמאניען. דורך די פארביגע שויבען רייסען זיך אריין שטילע שלוחים פון דער בלענדענדער זון דרויסען און דומפע קלאנגען פון דעם ליארם און געפילדער.

יעצט געהען מיר צום אידישען קווארטאל. אט דא גלייך איז ער דאך, לעבען דעם אראבישען, ניין, אינאיינעם מיט דעם אראַ־בישען. אידען און אראבער, כמעט נישט צו אונטערשיידען. בלויז די פרויען געהען אהן שלייערען און די מענער אהן דעם אריענטאלען קאסטיום. אבער פיעלע אידען טראגען אויך די אריענטאלע טראכט. אט איז דאך א קלייטעל מיט א שילד און דער נאמען איז קוהן, אט איז נאך א שילד מיט א אידישען נאמען לעווינס... און אט פיהרט מען אונז צו אידען. אז איזראעליט איז דאס, מיר זיינען אויך איזראעליטען, געהען קיין פאלעסטינא, אלע, אט די אלע אמעריקאן־איזראעליטען! וואונדער, מען דריקט זיך די הענד, עס קומען צולויפען נאך עטליכע איזראעליטען, עס ווערט א רעדעל, ווערען אראבער נייגעריג, שטעלען זיך ארום די ברוינע ווייסע קינ־דער. ווייסע פארשלייערטע מיידלעך, א גאנצער קו־קלוקס־קלען, און דאס ענגע געסעל ווערט אין גאנצען פארשטאפט. אז עזעל,

שטאַרק באַלאַדעו, צוזאַמען מיט זיין אַנטרייבער, בלייבען שטעהן מיט אָפענע מיילער! אַט איז אויך אַ אידישע מיידעל! פון אַ באַל־קאַן האָט זיך געוויזען אַ בלאָנדע קעפּעל, אונערוואַרטעט בלאָנד, מיט גרויסע אויערינגלעך. מיר גריסען זי, זי ווערט פאַרשעמט, לויפט אַריין צוריק אין צימער, קעהרט זיך באַלד אום מיט איהר מאַמען, אַ דיקע אידענע, וואָס לאָזט קיין ברעקעל ספק נישט איבער, אַז זי איז טאַקע איינע פון אונזערע.

„זיינען דאַ פאַראַן אַ סך אידען?“

„יאַ, יאַ, אַ סך, אַכטצעהן טויזענט!“

„און רייכע אויך?“

„יאַ, אַ סך רייכע. זיי לעבען אין אַ באַזונדער קוואַרטאַל, אָבער זיי גיבען צדקה צו די אָרימע.“

„זיינען דאַ פיעל אָרימע?“

„יאַ. זעהר פיעל אָרימע, זעהר אָרימע, זעהר פיעל, נאָך דער מלחמה איז זעהר שלעכט געוואָרען. די רייכע געבען צדקה, האַלטען אויף קיכען פאַר די אָרימע, אָבער אָרים בלייבט מען... אַט היינט איז פרייטאָג־צו־נאַכט, ווערט מען דאַווענען און נאָכדעם וועט זיין אַ באַראַטונג, וואָס צו טאָן מיט די אָרימע, און מאָרגען וועט זיין אַ גרויסער שבת־מאַלצייט פאַר אַלע, וואָס הונגערען.“

„און ציוניסטען האָט איהר?“

„יאַ, מיר האָבען, אַ סך האָבען מיר.“

און ווי מיר רעדען אַזוי באַווייזט זיך אַ ברוינער איד, מיט אַ קליינעם גרויען בולאַנזשע־בערדעל, און אַלע רופען אויס: „אַט איז מאַנסיע קאָהן, דער וויצע־פּרעזידענט פון אונזער ציוניסטי־שער אָרגאַניזאַציע!“ ווידער באַגריסונגען, האַנטדרוקען, זאַנדער־באַרע העברעאישע, אַראַבישע, פראַנצויזישע אויסרופען... מיר רעדען זיך דורך מיט אַלע מעגליכע מיטלען, הענד, קאָפּ, אויגען, פּאַפּיער און פּענסיל, שוישפּיעל, אימיטאַציעס, אילוסטראַציעס. מיר געפינען אויס, אַז דער ציוניסטישער סענטימענט איז גרויס און וואַרים. אַלע זיינען פאַר ציון, אַלע, און געלט איז מען גרייט צו געבען, און וואָס פּועלי ציון איז, — ווייס מען ניט. אָבער געלד איז דאַ, ס׳איז אויך דאַ אַ טרעזשורער. אויך אַ קאָהען. צעהן שו־לען זיינען דאַ, און וואָס איז דאַ נישט דאַ?! וואָרום־זשע טוט זיך גאָרנישט?... און דער וויים־פּרעזידענט צופיהרט מיט די הענד. צי האָט דאָס געזאָלט באַדייטען, אַז מען טוט, אָדער אַז מען ווייס

ניט, ווי צו טאָן? מיר דאַכט זיך, אַז דאָס לעצטע איז דער פאַל. עס ווערט, דוכט זיך מיר, פאַרלאָרען אַ וואונדערבאַר גוטער מאַטעריאַל פאַר אונזער זאַך. אַ מענשען־מאַטעריאַל וואָס איז שוין אַ פאַרטיגער בויער פון ארץ ישראל, אין זיין שפּראַך, אין זיין ערציהונג און אין צופּאַסונגס־פעהיגקייט...

„מיר וואָלטען געוואָלט זעהן אַ אידישע שול, קען מען?"

„געוויס קאָן מען, אָט דאָ טאַקי באַלד".

מיר דערזעהען פון דער ווייטענס אַ ווייס געקאַלכטע געביידע, ווי דער מוסולמאַנישער טעמפּעל. וואָס מיר האָבען נאָר וואָס באַזוכט, און די אַרכיטעקטור כמעט דיזעלביגע. מיר געהען אריין. דיזעלבע מאָזאַאיקען, ווענט, סטעליע, פענסטער, איבעראַל מאָזאַאיקען, דער ארון־קודש, דער בעלעמער, אַלץ באַדעקט מיט די אונענדליך פאַרדרעהטע און דאָך אַבסאָלוט סימעטרישע אוזאָרען. עפענט מען פאַר אונז דעם ארון קודש און מען ווייזט אונז ספרי תורות, וואָס זיינען שוין זעקס הונדערט יאָהר אַלט... דער שמש, אַ זון־פאַרברענטער איד, און אינגלעך אידישע מיט נייגעריגע אויגעלעך רינגלען אונז אַרום, און מען קוקט אויף אונז, די איזראַעליטען פון אַמעריקאַ, וואָס געהען קיין פּאַלעסטינאַ. און ווי נאָר מיר זיינען אַרויס פון דער שול, געהט אונז אַנטקעגען אין דעם אַראַביש־אידישען געדרענג אַ קליינע קאַטאָלישע פּראָצעסיע. אַ קאַטאָלישער גלח מיט אַן אונערוואַרטעטער, רויטער, ברייטער, רוסישער באָרד, געהט פאָראויס מיט אַ צלם און אַ בוך און נאָך איהם אַ צאָל ווייס און שוואַרץ געקליידעטע קאַטוילישע זינגערלעך. העכסטיג, ערגעץ נישט ווייט איז אַ קאַטוילישע קירכע. דריי רעליגיאָנען צוזאַמען, זייט ביי זייט. אָט דאָס איז דאָך ווידער דער אָריענט! מאָסקען קירכען און שולען, אַלע פון כמעט דעמזעלבען סטיל, אַלע פון דעמזעלבען פאַרביגען, זון־באַגאָסענעם צויבער! מיר געהען פאַרביי די קראָמען. קליינינקע קלייטלעך, אויף דער ערד זיינען צולעגט טעפּיכער, און אויף איינעם פון די טעפּיכער ליגט דער הענדלער, ווי אַן אָפּערא־זינגער, איידער ער זינגט זיין אַריע... אין אַן אַנדער פּלאַץ זיצט מען אויף דער ערד און מען טרינקט קאַפע... און דאָ זיצען טאַקע די טעפּיך־קינסטלער אַליין און מען וועבט בוכשטעבליך מיט די פיס און די הענט צו דערזעלבער צייט, מען אַרבייט מיט אַלע פיער, טאַקע באמת... דערפאַר אפשר קענען זיי פאַרקויפען ביליגער. איך בין אינגאַנצען באַרוישט פון דעם, וואָס

איך זעה, איך כאַפּ זיך יעדע ווײַלע פּאַר'ן פּענסיל, אַראָפּצופּסקי־צירען אַ פּאָזע, אַ פּנים, אַ ווינקעל, און פּיהל צו דערזעלבער צייט, אַז איך קען נאָך ניט, איך בין צו אויפגערעגט. דאָס באַמערקט איינער פון מיינע חברים און זאָגט מיר, אַז אין יפו וועל איך נאָך אַ געשמאַקערען מאַטעריאַל געפינען, אַז דאָס איז נאָך גאָר ניט אין פאַרגלייך מיט יענע ברוינע, שמוציגע פים און הענגענדע לומפּען, וואָס איך וועל געפינען אין יפו, אַז איך דאַרף מיר דאָס האַרץ ניט אָפּעסען, ווען איך פאַרפעהל זיי יעצט אַרונטערצונעמען, ער איז דאָרט שוין געווען און ער ווייס, וואָס ער רעדט...

מיין ענטציקונג פון דער גאַנצער געשיכטע האָבען מאַנכע פון אונזער קאָמפּאַניע נישט פערשטאַנען. „מיר ווילען זעהען", האָבען זיי גע'טענה'עט, „עפּעס שעהנעס, און נישט דעם שמוץ און גע־דרענג."

„גוט, פיהר אונז, ברודער, אין דעם היגען מוזעאום. ס'איז ווייט פון דאַנען?"

„מען דאַרף נעמען דעם טראַמוואַי."

שטעלט זיך אָפּ לעבען אונז אַ קליינער צוג פון דריי וואַגאָנען. ווייזט זיך אַרויס, אַז דער גאַסען־טראַמוואַי האָט עטליכע קלאַסען: איין העלפט פון קאַר איז ביליגער, די צווייטע העלפט איז טייע־רער... לאָז זיין אַזוי! מיר באַצאָהלען 7 פראַנק פאַר צוויי סאָר־טען בילעטיקלעך און מיר קלעטערען מיט דעם טראַמוואַי אַלץ העכער און העכער איבער זיג־זאַגען־גאַסען. עס ווערט אַלץ ריינער און גלייכער, עס עפענט זיך אַ ברייטער אויסקוק, יעדער ווינקעלע אַ בילד, יעדער קעהר — אַ מאַלערישער עפעקט. מיר קומען אין אַ גאָרטען מיט טראָפּישע פלאַנצען און בלומען פון אַזאַ אונגע־וועהנליך פייערדיגע פאַרב, אַז עס בלענדט די אויגען. איך האָב נאָך אין מיין לעבען אַזאַ טיפען, גליהענדען, פיאָלעט נישט געזעהן... קיין פאַרבען־פאַבריק האָט אפילו קיין פאַרזוך נישט געמאַכט אַזאַ פאַרב צו מישען ווי די פיאָלעטען־בלומען־קוסטעס וואָס וואַקסען דאָרטען. דער מוזעאום, אַ צירליכער, אַ קליינינקער, מיט געשטאָפּ־טע פויגעל, צימליך שלעכט געמאַכטע, אַ טיגער און אַפריקאַנישער, וואָס אַ פּאַר־סטאָר אויף איסט בראָדוויי וואָלט זיך געשעמט אין פענסטער אַריינצושטעלען און עטליכע מייז, עטליכע גיפּסאָווע אָפּ־גוסען פון גריכישע צעבראָכענע סטאַטוען, עטליכע מאָזאַאיקען און פלוצלינג צווישען דעם גאַנצען גלייכגילטיגען אַלטוואַרג אַ טאָרס

פון א װענוס. ס'איז א שטיק גריכישע קונסט פון מארבעל־שטײן, אפגעבראכען הענד, פיס און קאפ, בלויז דער קערפער. אהן א נא־מען פון דעם מײסטער, בלויז „װענוס", געפונען... אבער די בריסט, דער רוקען, די היפטען, דער אויסגעמאָדעלירטער בויך, די גאנצע פראכט פון אן אונגעװעהנליך פערפעקטער שעהנקײט האט געשײנט פון דעם ברוכשטיק װי פון א ליכטיגער זון... א קלײ־נינקע גרינע יאשצעריצע איז ארויסגעלאפען פון אונטער א שטײן. אלע מײנע באגלײטער האבען זיך נאך איהר א װארף געטאן און האבען מיך אפגעריסען פון מײן װענוס. עס װערט שוין שפעט. דאס שיף דארף שוין באלד אפגעהן. אײלען מיר צוריק. געהען מיר דורך די רײכסטע גאס, מיט די גלענצענדסטע מאגאזינען. װירק־ליך, אלעס איז שעהן, געשמאקפול, אבער קלײן, מיניאטור. שעה־נע פראנצויזקעס געהען פארבײ מיט פראנצויזישע אפיצערען, די פנים'ער נאך שטארקער געפארבט װי בײ אונז, און די קלײדלעך נאך קירצער. אבער עלעגאנט. געהען דורך רײכע גרויסע אראבער, געהען פארבײ אפריקאנער רויטע סאלדאטען, די זואװען, געהען פארבײ מענשען פון אלע סארטען קלײדער, פארב, װאוקס און קול־טור. עס פינקעלט, עס װימעלט מיט פארב, ליכט און װײסע צײן. און דאס אלץ אנטקעגען דעם גרויסען אומגעװעהנליך ב ל ו י ע ן ־ י ם , װאס קען פלוצלינג װערען דורך א קאפריז גרין, גרין װי דער ליכטיגסטער עמעראלד.

עס װערט שוין טונקעל. אונזער שיף מיט א סך גײע פאסא־זשירען הײבט אן אפצופאהרען פון אלזשיר. מיר שטעהען און קע־נען זיך נית אפרײסען פון די פײערלעך, װאס קלעטערען צו די שטערען און שפיגלען זיך אפ אין לאנגע ציטערדיגע שטאנגען אין דעם אװענטדיגען ים.

צופיעל געזעהן פאר דעם טאג, צופיעל און צו אונערװארטעט. אין מיר איז אלץ אויפגערודערט. איך װעל שוין די נאכט נית קענען אײנשלאפען...

נעאַפּאָל

אין נעאפאל זײנען מיר אפגעשטאנען בלויז דרײ שטונדען. אנקוקען נעאפאל, װי איך האב געװאלט, האב איך נישט געקאנט, האב איך באשלאסען נישט ארײנצוקוקען אין קײנע װעג־װײזער'ס,

אין קיינע באשרייבונגען, און אנווענדען דעם אימפּרעסיאָניסטישען מעטאָד. אָט, למשל, איך כאַפּ זיך אויף איין שעהנעם פריהמאָרגען, איך עפען די אויגען, ווייס ניט, אז איך בין אין נעאַפּאָל, וועלכע מען דאַרף „אַנקוקען און שטאַרבען“, און זעה פאַר זיך אַ שטאָדט, אַ באַרג, מיט רויך פון אויבען, בלוי וואַסער, טומעלדיגע גאַסען, מאָנומענטען, קליינע דראָשקעס, נאָך קלענערע אייזעלעך מיט פערד־לאך און איך גיב איבער מיין איינדרוק אָהן פּאַראורטייל, צום גו־טען, אָדער שלעכטען.

איז נעאַפּאָל ווירקליך אַזוי שעהן, ווי איהר רעפּוטאַציע? ניין. איך געה פון גאַס צו גאַס, אַרויף, אַראָפּ, ענג, טומעלדיג, צימליך שמוציג און שטויביג... פיעל אַלטוואַרג, אַלטע הייזער, אַלטע מאָנו־מענטען, דערזעלבער קולט פון אַלטקייט... שלעכט געפּלאַסטערטע גאַסען, אָהן באַזונדערס שעהנעם אויסבליק. ס'איז אַ ניט־דערוואַק־סענע פּראָווינץ... און איהר טומעלדיגקייט איז אויך נישט אויס־געהאַלטען. איך דאַרף דעם פּאָסט־אַפּיס, אַ רעגיסטרירטען בריעף אָפּצושיקען, קום אָהין האַלב נאָך ניין. ס'איז צוגעמאַכט, עס עפענט זיך ערשט 10 אַ זייגער. און אַזוי זיינען פיעלע געשעפטען. זיי עפע־נען זיך ערשט 10 אַ זייגער... אין דער צייט, ווען אויף די גאַסען ווימעלט עס שוין פון גאָר פריה, קום איך צום נאַציאָנאַלען מוזעאום — צוגעמאַכט, עפענט זיך שפּעטער. נעהם איך אַ דראָשקע — שלאָ־פען איין פּאַהרענדיג דאָס פערדעל, דער קוטשער און דער פּאַסאַ־זשיר. און צו דערזעלבער צייט — אַ געווימעל פון איילענדע, און פליטערענדע שטרוי־היט, רויטע לענטעס, פאַרברענטע פּנימ'ער. עס הענגט אין דער לופטען אַ געמיש פון בלענדענדען זונען־שיין, לאַנגע שאָטענס, שטויב און אויף די העכסטע טענער קלעטערענ־דיגער איטאַליענישער געשפּרעך... ניין, וואָס איז דאָ שעהנעס אין נעאַפּאָל! ס'איז היים, איך ווער מיעד, איך וויל צוריקגעהן צום שיף. און מיט אמאָל, עפענט זיך אַ גאַס, ווערט ברייטער, ווערט אַ גאַנצער סקווער און דער סקווער צעוואַקסט זיך מיט פּאַלמען, און צושפּרייט אַ ברייטען געל־זיידען טישטוך, און הענגט איבער דעם אַלעם אויף אַ בלוי־בלויען, זיידען־לאַסטשענדען ים, און איבער איהם אַ צאַרטען גרינליך בלויען, ראָזיג בלויען הימעל... און דערנאָך שווימט אַרויס אַ פיאָלעטער אינזעל און לעגט זיך גראַציעז אַנידער אויף דעם ים האָריזאָנט צו דער רעכטער זייט, און צו דער לינקער זייט שפּינט זיך אויס פון געלע, רויטע, ברוינע און בלויע פאַרבען

א פאנטאסטישער שלאָס! מיין גאָט, וואָס זעה איך דאָ!! שטיקער בעקלינ׳ס בילדער זעה איך דאָ! אָט איז בעקלינ׳ס א שלאָס, יענער וואונדערליכער שלאָס מיט די הענגענדע עקיגע ליניעז, שטעהענדע פעלזען־שטיינער און טונקעלע מיסטישע פענסטער... אָט, איז דאָך זיין „אינזעל דער טויטען“, אָט „זיין ווילאַ ביים ברעג ים“, אָט זיין וועהמוטיג, זיס־ראָמאַנטישע קונסט, וואָס נאָגט אַזוי דאָס האַרץ און רופט עפּעס אַוועק אין אַ וועלט פון אייביגען זילבער־געזאַנג און אונענדליכען בענקען... און איבער דעם אַלעמען הענגט דער אַלטער וועזואַווי און רויכערט זיין ליולקע טאָג און נאַכט, ביי־נאַכט צופּיפּקעט ער זיך רויט פייערדיג, בייטאָג ווערט ער פּוילער, ציהט ביסלעכווייז אַ ווייס־גרויען רויך, און צו מיטאָג, ווען די זון שיינט מיט אַלע שטראַלען, לאָזט דער אַלטער אַרויס אַ דין בלייך רויכעל, אַ לאַנג און אַ בלוילין. אָט, אָט, דאַכט זיך, וועט ער אין גאַנצען איינדרעמלען... אָט דאָס איז נעאַפּאַל!

זי האָט זיך מיר געוויזען. זי האָט ניט געקענט פאַרטראָגען מיין גלייכגילטיגקייט און האָט צו מיר אַ בלישטשע געטאָן מיט די אויגען. און האָט מיך געפאַנגען. און פון דעם מאָמענט אָן בין איך געוועזען ווי פאַרליעבט. ניין, נישט פאַרליעבט, דאָס איז נישט דער אויסדרוק, זי האָט מיך באַרוישט, ווי דאָס גלאָז רויטער וויין, וואָס איך האָב פאַר אַ לירע אויסגעטרונקען אין איינעם פון איהרע קליינע שענקלעך. און ווען זי האָט דערפיהלט איהר צויבער איבער מיר, האָט זי מיך שוין נישט אָפּגעלאָזען... אָט איז מיינע אַ טעראַסע, מיט זיגזאַגען־געגנג אַרויף־צו, אָט נאָך אַ שלאָס מיט קיילעכדיגע טורעמס, פינסטערע פענסטער און בריקען פון איין טורעם צום צווייטען, אָט אַ באַרג אין מיטען שטראָם, אָט אַ ווילאַ, אָט אַ גאַנ־צער אוזאַר פון ברעג און אינזלען. און ווען מיר זיינען שוין געוועזען אויפ׳ן שיף און זיך אָפּגעריסען פון איהרע הייסע לאָסקעס, האָט זי נאָך מיר געשיקט בלויע צויבערליכע קושען. אָט איז דער אינזעל קאַפּרי, אַ בלויער געזאַנג אין מיטען פון אַ בלויען ים... אָט איז דער אינזעל מיט דעם בלויען גראָט, אָט איז דער אינזעל סאָרענדאָ, פּראָסידאָ מיט דעם פּריזאָן פאַר פאַרברעכער, וואָס זעהט גיכער אויס ווי אַ שלאָס פאַר קעניגע — אַ זאַך, וואָס קען יעצט מעגליך זיין... די פּיאַלעטע אישטשיאַ, די וואונדערבאַרע ניזידאַ... אַלץ לעבען נעאַפּאַל, מיט דער האַנט צו דערלאַנגען, ס׳איז אַ גאַנצע פלעאַדע פון סירענען, וואָס זינגען פון וואַסער אַרויס און רופען

איך צו זיך און ציהען אייך צו זיך. אט דאס איז נעאפאל: „קוק מיך אן און שטארב!“

אבער אוועק פון נעפאל, ארויס פון הארצען איז נעאפאל, פונקט ווי דער רויש פון דער גלאז וויין איז אויסגעגאנגען נאך א האלבע שעה פון מיין קאפ. ווייטער זיינען געגאנגען לאנגע רייהען בערג און אינזלען, עס האט זיך אנגעהויבען אויף אונזער וועג קיין מאר־סעל די ריוויערא... מיר זיינען פארבייגעפאהרען קארסיקא, סאר־דיניא... שעהן, אלץ שעהן, ווידער אמאל שעהן, אלע וואריאציעס פון בלוי, אבער עס ווילט זיך שוין נישט מעהר...

מיר קומען באלד אן קיין וויל־פראנס, לעבען ניצצא, מיר וועלען ווידער זעהן שעהנע זאכען, דערנאך קומט מארסעל, וואו עס ווארט אויף אונז די שיף קיין ארץ ישראל... עס וואלט זיך שוין געוואלט אנקומען אהין־צו, צו מיין זון מיט די לאנגע שטראהלען. אין דיזען מאמענט אבער דערווייטערט זיך אונזער שיף פון דער זון... מיר פאהרען יעצט צום מערב אנשטאט מזרח...

ס'טוט וועה!...

אין מארסעל

דער האפען פון מארסעל איז א וואלד פון שיפען־קוימענס, מאסטען־שטעקענס און זעגעל, און צווישען אלע שיפען פון אלע לענדער ווארפען זיך אין די אויגען רוסישע שיפען פון דער אנטלא־פענער ווראנגעלשער ארמיי. אלע אפגעריסע, פארלאזען, מיט א מאנשאפט וואס קריגט שוין לאנג קיין געהאלט נישט, בלויז עסען. און דאס אויך קארג. ווער גיט זיי עסען? עפעס א רוסישע, אדער רוסיש־פראנצויזישע געזעלשאפט.

אט לעז איך דעם נאמען „אדעסא“ אין רוסישע בוכשטאבען אויף א גרויסע שווארצע שיף; אט דעם נאמען „זאבאווא“, „טולא“ און אט גאר „יערוסאלים“ (ירושלים). ארום הונדערט און צוואנ־ציג רוסישע שיפען, זאגט מען מיר, שטעהען אין היגען פארט שוין חדשים לאנג, טויזענדע רוסישע מאטראזען און גלאט אנטלא־פענע, וואלגערען זיך אין מארסעל און זיצען און ווארטען. זיי ווי־לען פאהרען קיין רוסלאנד, לאזט מען זיי נית. איך געה איינמאל פארביי אזא שיף, דערזעה איך א גרופע רוסישע מאטראזען, גריס איך זיי אויף רוסיש, ענטפערען זיי מיר פארזיכטיג, צוריקגעהאל־

טען. פרעג איך, צי מען קען ארויפקומען אביסעל דורכשמועסען (פּאַטאַלקאַוואַט), בעטען זיי מיך ארויפקומען, קוקען מיך אָן מיט אַ געמישטען בליק פון נייגעריגקייט און חשד. מען צורעדט זיך, מען ווערט היימליכער. דערצעהלען זיי, אַז זיי אַלע זיינען דאָס פון קרים פאַרשלעפּט געוואָרען מיט ווראנגעל׳ס ארמיי, אָבער זיי זיי־נען אַלע קאָמוניסטען. און זיי זיינען זיכער, אַז די גאַנצע וועלט וועט ווערען קאָמוניסטיש, אַז נאָך אביסעל און אַלעם וועט ווערען פריי און שעהן און גוט... ווי אַזוי דיזע קאָמבינאַציע פון ווראנגעל און קאָמוניזם איז צושטאַנד געקומען, האָבען זיי ניט געוואָלט ער־קלעהרען. זיי האָבען בלויז געזאָגט, זיי מאַכען אַ לעבען פון שיף־ארבייט זייט צעהנדליגע יאָהרען, האָבען געאַרבייט אויך ביי ווראנ־געל אַלס ארבייטער, און עס האָט זיי עפּעס אהער פאַרשלעפּט, זיי זיינען, זאָגען זיי, גאָר ניט שולדיג אין ווראַנגעליזם... וועגען אמעריקאָ האָבען זיי זיך נאָכגעפרעגט, צי „טאָוואַרישצעס“ פאָה־רען קיין רוסלאַנד, און וואָס אמעריקאָ דענקט. באַזונדערס האָט זיך אינטערעסירט איינער, וועלכען זיי האָבען מיר פאָרגעשטעלט אַלס פּאַלקאָווניק, און וועלכער איז דערפאַר אין כעם געוואָרען און שיעור ניט פאַרפאָהרען יענעם אין די צייהן.

אַ געמישטען איינדרוק האָבען אויף מיר געמאַכט דיזע גרויסע ברייטביינערדיגע, סקולאַסטע און קליינאויגיגע חברה, נאַאיוו און כיטרע צו דערזעלבער צייט, דאַכט זיך, אַט די גאַנצע נשמה אָפען און מיט אַמאָל אַ טעמפּער כלומרשט ניט פאַרשטעהן. דער גאַנצער איינדרוק פון מאַרסעל איז געווען אַ געמישטער.

איך נעהם אַ פראַנצויזשע צייטונג, וואָס געהט ארוים יעדע שטונדע, די אָווענט־צייטונג, „לע־ראַדיקאַל“, לעז איך אַן „אויפרוף צו ארבייטער“. מען רופט צו אַ סינדיקאַליסטען־מיטינג מיט די פאָלגענדע ווערטער: „אייערע קרבנות פאַר די פינף יאָהר קריעג, האָט אייך גאַרנישט געבראַכט, אייער לאַגע איז יעצט האָפנונגס־לאָזער ווי אפילו אין די טראַגישסטע מאָמענטען פון דער מלחמה. קאַפּיטאַל מאַכט צו די אויערען צו אייער שטימע און זיין בייטעל פאַר אייערע אינטערעסען... וואָס־זשע דענקט איהר ברידער?!“ און עס פאָלגט אַ רוף פאַר עמאַנסיפּאַציאָן. און צו גלייכער צייט ווערען קאָמענטירט אין דער צייטונג ביטער און פאַרביסען די דייטשע האַלטונג. זייער רעפּאַראַציאָנס פּאָליטיק, א. ז. וו., און אַזוי יעדע צייטונג, וואָס מיר איז אין האַנט אריין האָט געטראָגען אַ

שטאַרק אויסגעדריקטען דעמאָקראַטיש רעוואָלוציאָנערען כאַראַקטער מיט אַ שאָוויניסטיש נאַציאָנאַלען.

געה איך אַריין אַוועגט אין אַ טעאַטער, מיט'ן נאָמען „אַלקאַזאַר". דאָרט ווייזט מען אַן אַפּערעטקע „טערעזע" פון אַ לאָקאַלען זשאַנר. באַטראַכט איך דעם טעאַטער, אַ זאַנדערבאַרער: אַנשטאַט ווענט — שפּיגלען, בלויז שפּיגעלדיגע ווענט אַזוי אַז דאָס מאַכט אַן איינדרוק פון אַן אונענדליך גרויסען רוים מיט אונענדליך פיעל ליכטער און קריסטאַל... פּראַכט און גלאַנץ פון אַ ביליגען סאָרט. אָבער פון אַ פאַנטאַסטישען.

און דאָ דרעהען זיך אַרום פרויען, פאַרקויפען אָרענזשעס, צייטונגען, געטראַנקען. אין באַגלייטונג פון זייערע יונגע טעכטערלעך. עס ווערט געטאָן ערנסט געשעפטסמעסיג, זייט ביי זייט מיט גאַסען-מיידלאַך, שטאַרק אָנגעשמירטע, וואָס באַטרייבען זייער האַנדעל אויך זעהר ערנסט און געשעפטסמעסיג. אויבען, אין דער גאַלערעע קומט זיך דאָס פאָלק צונויף, פּראַסט היימליך, מען רויכערט, מען עסט אָראַנזשעס, ווי ביי אונז אין ניו יאָרק אין די גוטע אַלטע צייטען פּינאַטס. מען ברענגט ווייב און קינדער מיט זיך. דאָ זיצען יונגע סאָלדאַטען, דאָ פּאָליסלייט; אַ געמישטער עולם, אַ יונגע מאָדיסטקע, אַ דאָק-אַרבייטער, אַלע צוזאַמען פרעהליך.

עפּענט זיך דאָס שטיק... ענטוישענד! זעהר אָנשטענדיג, אָבער אַזוי אָנשטענדיג, אַז אפילו בראָדוויי וואָלט דאָס ניט פאַרטראָגען. קיין איין פריוואָליטעט, קיין איין פרעכער אָדער צי פרייערזשעסט, און דער הומאָר דער אַלטער באַקאַנטער; אַלטע גוטמוטיגע פאַרמערס פאַלען אַריין אין שטאָדט אין אַ רייכען הויז צו גאַסט און ווייסען זיך ניט ווי צו האַלטען, ווי צו זיצען ביים טיש, און דערפון דער גאַנצער קאָמיזם. אין און אַרום דעם טעאַטער, אין די לאָבים געהט אָן צו דערזעלבער צייט אַן אינטענסיווע אַקטיוויטעט פון די גאַסען-מיידלאַך...

און אַליין די שטאָדט, ס'איז ווי אַ ניו יאָרקער דזשאַנק שאָפּ פול מיט אַנטיקען און מאָדערנע זאַכען, אַלעס געמישט און צונויפגעוואָרפען, און אפילו נישט אַלעס גאָר כאַאָטיש, עפּעס אַ כאַאָס און אָרדנונג זייט ביי זייט. אויך דאָ קולטיווירט מען דאָס אַלטערטימליכע אָבער מען ציטערט נישט איבער זייער שטויב... ברייטע גאַסען, שעהנע גלייכע ליכטיגע און אָט באַלד פינסטערע טונקעלע אָריענטאַלישע. נעבען דעם צענטער געפינט זיך אַ יאַריד, מיט קאַ-

רוסעלען, און די אַלטמאָדישע צירקוסען, מיט די דאַמע וואָס האָט דריי פּיס, דעם „פּאַפּאַ“ מיט דער בייטש, וואָס טרייבט אַ דרעסירטע קעלבעל, אַ באַראַבאַנשטשיק אַ קלאָון . . . און דאָס אַלעס ליאַרעמט, שרייט, און באַלד דאָ אַ גרויסער באַסעין פון לויפענדען וואַסער, וואו אַ סך ווייבער וואַשען וועש.

מען אַנאָנסירט אַ בול פּייט מיט דעמזעלבען וועג ווי מען אַנאָנסירט דאָ גלייך אַ קונסט אויסשטעלונג פון מאָדערנע קינסטלער, די זעלבע אַפּישען און דערזעלבער לשון . . .

און דאָס גאַנצע לעבען איז עפּעס אַ לייכט, פאַרשווענדעריש... געלט לויפט פון האַנד צו האַנד ווי וואַסער שווימט. און וואָס איז דאָס פּאָר אַ געלד? עס איז אַ שפּאַט, אַ געלעכטער אָבער קיין געלט. אַלעס וואָס איהר ווילט איז דאָ געלד צייכענס. אַביינדעל, אַ קנעפּעל, אָט ווי ביי אינגלאַך וואָס שפּיעלען זיך אויפ׳ן גאַס. אַלעס איז ביי זיי אַ סחורה. שטיקלאַך קאַרטאָן, שמוציגע צונויפגעקלעפּטע, הייסען פינף און צוואַנציג סאַנטים, אַמאָל איז דאָס צעהן, אַמאָל פופצעהן. אָבער אויך קנעפּלעך מיט אַן אַרויפגעקלעפּטע פּאָסט מאַרקע געהט פאַר דערזעלבער מטבע. פראַנקען, קליינע פּאַפּירלאַך ווי ציגאַר קופּאָנס, שלעכט געדרוקטע, צוריסענע, שמוציגע איינפאַך געפעהרליך צו האַלטען זיי אין די הענד, פּילען אָן די קעשענעס פון יעדען איינעם. און קיינער זשאַלעוועט זיי נישט אויסצוגעבען, און זיי ווערען אויך גרינג אויסגעגעבען. ווייל אַלעס איז טייער. דאָך נישט צו טייער. אַ פּאָר שיך 50 פראַנק, אַ הוט אַ פּאַנאַמע 50 פראַנק, אַ צייטונג 15 סאַנטים, אַ גלאָז קאַפּע מיט אַ זעמעל 75 סאַנטים, אַ פלעשעל רויטער ווייַן 2—3 פראַנק. איבערזעצט איהר דאָס אין אַמעריקאַנער געלט איז דאָס ניט פּיעל. מענשען גיבען דאָ אויס גערן זייער געלד, אָבער צו גלייכער צייט, וואָס פאַר אַ לייַדענשאַפטליך יאַגעניש נאָך געלד! ווי מען באַרייסט דאָס אין די האָטעלען, די טרעגערס, די אַגענטען, די הענדלער אין די קלייטען! ווי מען לויערט דאָס מיט זשעדנע אויגען, ווי מען רעכענט דאָס פאַר יעדע קלייניגקייט, פאַר אַ נעפּקין באַזונדער, פאַר אַ טוטפּיק באַזונדער, אַ שטיקעל פּוטער באַזונדער, פאַר מילך באַזונדער.

און די פאַרהעלטניש צו אונז, די וואָס קומען פון אַמעריקאַ איז אַ געמישטע: מען האָט דרך־ארץ און פּיינט.

און ווער זיינען דאָס אין מאַרסעל די וואָס האָבען דרך־ארץ און האָבען פּיינט? פראַנצויזען? איך ווייס ניט. איך האָב, דאַכט

זיך, דארט קיין אמת'ען פראנצויז ניט באגעגענט. דער איז א גרעק, יענער אן אראב, איטאליענער, שווייצארער, איד. ס'איז א געמיש פון אלע נאציאנען, אפריקא, אייראפא און אזיען אין קליינינקע קאפע הייזלאך און נאך קלענערע סטריט קארלעך צונויפגעמישט.

און די אידען פון מארסעל?

פון זיי האב איך מיטגענומען דעם ערגסטען איינדרוק. איך בין צוגעגאנגען צו א גרופע אידישע יונגע לייט לעבען א אידישען רעסטאראן מיט דער אויפשריפט כ ש ר , און פרעג זיי: „זייט איהר אידען?“ „יא“. „בין איך אויך א איד. איך און אט די, פאה־רען קיין ארץ ישראל“, זאג איך זיי. אז זיי האבען דאס דערהערט האבען זיי זיך אנגעהויבען צו קרימען, ווי אמת'ע אנטיסעמיטען, פאסקודניאקעס... און אז עס איז פארביי געגאנגען אן אלטער איד מיט א גרויסע ווייסע באָרד, א בילדליכע פיגור, האבען זיי איהם נעכאפט פאר דער באָרד. זיינען ארויס זייערע פרויען און האבען אויך געלאכט פון דעם גאנצען עסק. „פאלעסטין — כאכאם — שבת... שבת... לאנגע פאות, באָרד, ציצית“..... איך קען אהן עקעל זיך ניט דערמאנען אן זיי. זיי האבען מיר אזוי פארעקעלט, אז איך בין שוין ניט געגאנגען אפזוכען אנדערע, און געוויס א בע־סערען סארט אידען.

איבער דעם גאנצען געמיש פון מארסעל הויך, הויך אויף א בארג, וואס דאמינירט די גאנצע שטאדט, שטעהט דער מארסעלער קאטעד־ראל, אונגלויבליך הויך מיט דעם שפיץ אין הימעל אריין און אויבען אויפ'ן סאמע שפיץ שטעהט א קאלאסאלע מאדאננא מיט א קינד, מאדאננא „דע לא גארד“ און היט אט דעם גאנצען „דזשאנק“, וואס הייסט די שטאדט מארסעל, עס זאל איהם חלילה קיין שלעכטס ניט געשעהן.

אין אלעקסאנדריא

„ספינקס“, א שיף פון דער מאסאדזשערי קאמפאני, האט אונז נאך פינף טעג רייזע איבער אלע מעגליכע בלויקייטען געבראכט אויפ'ן זעקסטען טאג צו א שמאלינקען פאסקעל געל אויפ'ן האריז־זאנט. א לייכטער זאמדיגער געל — דאס איז געווען אלעקסאנד־ריא! אז אנווייז אויף יפו! געל און דאס וואסער גרין, אדער בלוי... געל־בלוי־גרין... דאס הארץ האט א ציטער געטאן . . .

נאהענט! אויפ'ן שיף זיינען פון מארסעל קיין ארץ־ישראל שוין געפאהרען א היבשע צאהל נייע אידען. און ווידער אמאל דיזעלבע ערשיינונג. קיין צוויי אידען פון דעמזעלבען מין און דא אלע מיט דעמזעלבען שטרעבען און דיזעלבע האפנונגען.

א טאבאק־פאבריקאנט אויס מאנטשעסטער, אן עכטער ענגלישער איד, פאהרט קיין ארץ ישראל, ווייל ער פיהלט, ער מוז דאס טאן. א צווייטער יונגערמאן האט נאך פיעלע יאהרען ארומטרייבען זיך צווישען „פרעמדע", באשלאסען אומצוקעהרען זיך צו זיך זעלבסט... און אזוי יעדער פון די, וואס זיינען געווען אויף דעם שיף. א יונגערמאן פון שיקאגא מיט ווייב און קינד... אן עלטערער איד פון דייטשלאנד... מען פאהרט... אידען פאהרען צו זיך...

אלעקסאנדריא! נישט קיין שעהנע שטאדט! נאך די אלע אלזשיערס, פאלערמאס, נעאפאלס איז אלעקסאנדריא ניט שעהן... אבער פאר די צוויי טעג, וואס איך בין דא אפגעווען, האב איך זי ליעב געקראגען. דאס הייסט, ניט ליעב, נאר נאהענט איז זי מיר געווארען, ווי מען בינדט זיך צו צו א פרוי, וואס איז עהנליך צו דער געליעבטער.

איך בין שטונדען־לאנג ארומגעגאנגען איבער די געסלעך, געקוקט און געהערט. מען רעדט אראביש און פראנצויזיש; ענגליש ווייניג. די שילדען אויף די קלייטען, די נעמען פון די גאסען, צייטונגען, אפישען, אויפשריפטען אויף דער גאסען־באהן, אלץ איז פראנצויזיש און דאך איז אלעקסאנדריא אן ענגלישע קאלאניע. עס פיהלט זיך, אז עפעס איז דא ניט גלאט.

איך באגעגען א אידיש אינגעל, שטעל איהם אפ, צורעד זיך מיט איהם: „וואוהין געהסטו יעצט?" „אין סקול", ענטפערט ער. „אין וואס פאר א?" „א פראנצויזישע". „לערענט איהר דארט ענגליש?" „ניין, זעהר ווייניג".

אלע רעגירונגס־פלעצער, ווי פאסט, סטאנציאנען, קאסטאם־הויז, א. ד. ג. רעדען זעהר א שוואכען ענגליש, אלעס איבעריגעס מאכט אפילו קיין פארזוך נישט צום ענגלישען. קויף איך א נומער פון א העברעאישער צייטונג „ישראל" — א קליין בלעטעלע. א מיניואטור פארמאט. צוויי זייטלעך אנאנסען. און כמעט אלע אנאנסען זיינען אין פראנצויזישער שפראך. אזא זאך מוז דאך קרענקען ענגלאנד; עס קען ניט זיין, אז עס זאל ניט וועה טאן דער באלע־

באַסטע. און עס שפּירט זיך אין דער לופטען אַ קאַמף פאַר איינ־פלוס.

איך האָב צוגעזעהן סצענקעס, וואו ענגלענדער און פראַנצויזען האָבען זיך אויף ערעלען שטייגער שטעכווערטלעך געזאָגט... אָבער איך האָב צוגעזעהן אַ סצענקע, וואָס איז פיעל דראַמאַטישער אין איהר באַדייטונג, ווי די קאָנקורענץ צווישען פראַנקרייך און ענגלאַנד.

אַן אַראַבישער טרעגער איז אויפגעבראַכט געוואָרען צו אַ ברע־נענדען כעס, ווען איינער האָט אין זיין אַנוועזענהייט געזאָגט, אַז אַלעקסאַנדריאַ איז אַ טייל פון דער ענגלישער אימפּעריע! זיינע אויגען זיינען געוואָרען גליהענד, זיינע ציינער האָבען געקריצט. „ס'איז אַן אַראַביש לאַנד — קיין ענגלישע!"... האָט ער געכאַר־כעלט! אַט פאַר דעם כאַרכלען האָט, ווי עס שיינט, ענגלאַנד מורא.

יעדעס מאָל, ווען איך געה פון שיף אַראָפּ אין שטאָדט אריין, שטעלט מען מיך אָפּ ביים אריינגאַנג און מען באַטאַפּט מיך און באַזוכט מיך פון קאָפּ ביז די פּיס. און געהן געה איך צוואַנציג מאָל אַ טאָג. געה איך אין באַגלייטונג פון אַ באַקאַנטער, נעמט מען זי אריין אין אַ באַזונדער צימער, וואו אַ פרוי באַזוכט זי פון קאָפּ ביז די פּיס. מיר האָבען זיך צוערשט געשראָקען, ניט געלאָזען, געבונ־טעוועט, אָבער אַראַבישע פּאָליסלייט האָבען אונז מיט אייזערנער געוואַלט אריינגענומען אין די הענט און צוגעוועהנט צו דעם פּראַ־צעס. עס האָט מיך שוין דערנאָך אַמוזירט. און וואָס זוכט מען וואָפען. עס לויפט ניט דורך קיין חיה, עס פליהט ניט פאַרביי קיין פויגעל, מען זאָל איהם ניט אָפּשטעלען און באַטאַפּען... עס ציטערט ענגלאַנד פאַר עפּעס.

און נאָך אַ זאַך זוכט מען דאָרט — קאָקאַאין. איך בין שיער ניט אריינגעפאַלען אין גרויסע צרות צוליעב דעם עניין.

איך האָב אין מיין זייטען־קעשענע געהאַט עטליכע קאַפּסול־קעס מיט כינין, וועלכע איך האָב פאַרגעסען איבערצולאָזען אויפ'ן שיף, אַראָפּגעהענדיג אין שטאָדט. גענומען מיין סקיצען־בוך, פאַרב און פּינזעל, געה איך אָביסעל צייכענען אַלעקסאַנדריע. שטעלט מען מיך אָפּ ביים טויער, באַזוכט מען מיך צום צעהנטען מאָל און מען ענטדעקט ביי מיר דיזע כינין־קאַפּסולקעס. „וואָס איז דאָס?" פרע־גען די אַראַבער. „כינין", ענטפער איך. „ס'איז קיין כינין, ס'איז קאָקאַאין". אַז איך האָב דאָס וואָרט דערהערט, איז מיר ביטער

געוואָרען. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז מיר שטעהט פאָר אַ לאַנגע פּראָצעדור.

אַ מאַסע אַראַבער זיינען זיך צונויפגעקומען, אַלע האָבען די קאַפּסולקעס געשמעקט, געריבען, פאַרזוכט, גערעדט האַסטיג, און מיט זיכערהייט אויף מיר געקוקט, ווי אויף אַ „העכט", וואָס איז אַריינגעפאַלען. דאַן זיינען אָנגעקומען אַ טוצענד „עפענדים", אַלע האָבען גערעדט, געכאַרכעלט.

איך האָב זיי שוין געוואָלט איבערלאָזען די קאַפּסולקעס מיט כינין און ביים צוריקקעהר דאָס אָפּנעהמען, זאָגט מען מיר: ניין, ברודער! אָפּלאָזען ווע לען מיר דיך ניט, זיץ. זיי האָבען אָפּגעשיקט די קאַפּסולקעס אַנאַליזירען צו זייער אַ דאָקטאָר. זיץ איך און וואַרט. שטונדען זיינען פאַרביי. ענדליך קומט מען און מען זאָגט אָן, אַז אמת, ס'איז קיין קאַקאַאין, ס'איז אָבער אויך קיין כינין. וואָס־זשע איז דאָס? שלעפּט מען מיך צו אַן אַנדער עפענדי. יענער האָט מיך אָנגעקוקט, מיין סקיצען־בוך, מיינע פאַרבען, מיינע כינין־קאַפּ־סולקעס, לאַנג געטראַכט און ענדליך אַרויסגעגעבען דעם אורטייל: „צוויי פּיאַסטער". (אַכט סענט). איך בין אַזוי בייז געוואָרען, אַז איך האָב זיך איינגעשפּאַרט, אַז איך וועל פּרינציפּיעל נישט געבען די אַכט סענט. און איך האָב אויסגעפיהרט. אָבער עגמת נפש האָב איך גענוג געהאַט.

אַרבייטען דעם טאָג האָב איך שוין ניט געקענט, בין איך גלאַט געגאַנגען אָנקוקען דאָס שטעדטעל. איך האָב געוואָלט אַריינגעהן אין אַ אידיש הויז און זעהן, ווי לעבען דאָ אידען ביי זיך אין דער היים. מיר איז געלונגען צו געפינען אַ הויז.

איך בין אַריין, זיך ענטשולדיגט, ערקלעהרט, וואָס איך וויל, ווער איך בין. זיינען פון אַלע צימערלעך אַרויסגעלאָפען מיידלעך. איינע אַ שוואַרצ'חנ'עוודיגע, האָט גערעדט גריכיש, אַן אַנדערע, אַ דינינקע, אַ לאַנגע, האָט גערעדט פראַנצויזיש ,אַנדערע האָבען גערעדט אַראַביש, איטאַליעניש, און דער בעל־הבית אַליין האָט גע־רעדט אַ באַרבאַרישען העברעאיש. און אַז זיי האָבען זיך נישט גע־קענט מיט מיר צונויפרעדען, איז אַרויס אַ מומע און פרעגט, צו איך רעד רוסיש, זי רעדט רוסיש.

איך קוק זיך אַרום, מאָדנע מעבעל, מאָדנע צימערען, עפּעס אַ געמיש פון אַלע סטילען, פון אַלע שפּראַכען, אַ לעבען אָהן שעהנ־

קייט. אָבער אידען איז מען. איבער אַמעריקאַ פּרעגט מען זיך נאָך זשעדנע און איבער ארץ־ישראל נאָך מעהר.

אויפ'ן גאַס טרעף איך אַ אידעל, אַ ליטוואַקעל, איז ער אויך אַן אַלעקסאַנדריער. דערצעהלט ער מיר, אַז זיי האָבען דאָ אַרביי־טער־אָרגאַניזאַציעס, און זיי קלייבען זיך דאָ צו אַ קאָנפערענץ.

ווייטער טרעף איך אויף רוסיש אַ שילד, מיט אידישער און העברעאישער איבערזעצונג, אַז דאָ פאַרקויפט מען מילך, פּוטער, קעז. דאַרף מען אַריין. מילך איז גראָד אויסגעגאַנגען, פּוטער וועט באַלד זיין און קעז פאַרקויפט ער היינט ניט. גוט, אָבער רעדען אַביסעל מעג מען! ווי־זשע לעבט זיך עס? ווי קומט מען אַהערצו? צופיהרט אַ איד מיט די הענד: „פאַרוואָרפען געוואָרען — אַ לעבען מאַכען מוז מען דאָך“, און אונערוואַרטעט גיט ער אַ פרעג: „וואָס הערט זיך אין אַמעריקאַ, און וואָס הערט זיך אין ארץ ישראל?“ מערקווירדיג, ווי דיזע צוויי פראַגען שטעהען ביי יעדען צוזאַמען. אַקוראַט, ווי צוויי פּלעצער בלויז אין דער גאַנצער וועלט זיינען געבליבען פאַר אונז.

לאַנג איינזיצען אינעווענינג אין אַ הויז קען איך ניט, עס ציהט דרויסען... עס ווילט זיך קוקען. דער אָריענט איז מאַלעריש אָהן אַ סוף, אָבער אויך שמוציג אָהן אַ סוף. אַ וואָלקען מיט פליגען פליהען אייך פאַראויס, און באַגלייטען אייך וואוהין איהר געהט. ליגט אַן אַראַבער און שלאָפט אויפ'ן גאַס, זיצען אויף איהם מיריאַ־דען פליגען, קריכען אים אין די אויגען. אויף די ליפּען, אין די אויע־רען, און ער קימערט זיך ניט און שלאָפט ווייטער. זיצט אַ קינד און פּוילט זיך אָוועקצוטרייבען די מאַסען פליגען, וואָס מאַכען אַ לעבען אַרום זיינע שוואַרצע אויגעלעך און מיילכעל, און צוליעב וואָס אָוועקטרייבען, אַז זיי וועלען גלייך ווידער אָנקומען.

אָט שטעהט אַ יונגער אַראַבער און זוכט ביי זיך אין בוזעם איינוואוינער... געענדיגט די אַרבייט, אַרויפגעוואָרפען אַ שטיק פאַרביגע שמאַטע אויפ'ן קאָפּ, און עס שטעהט פאַר אייך אַ פרינץ.

איך קען מיך געוגוג ניט אָנקוקען אויף די אונענדליכע דעקאָראַ־טיווע עפעקטען פון די אַראַבישע געסלעך, קרומע, שמאָלע, שמו־ציגע, פאַנטאַסטיש צודרעהטע, מיט טרעפּלעך, גאַניקלעך, לעבער, גריבער און ציגען, אייזלען, קעמלען. זיצט אויף אַ קליינינקען איי־זעלע אַ גראַנדיעזע פּאַדראַפּירטע אַראַבישע פיגור, די פיס זיינע דערגרייכען די ערד. מען זעהט כמעט דעם אייזעל ניט. אָט געהט אַ

גרויסע פארביגע פארדראפירטע געשטאלט און שלעפט נאך זיך א ציג, וואס מעקעט אפשיייליך... און אט וויגט זיך פארביי אויף א הויכען אומגעלומפערטען קעמעל א יונגער אין ווייסען אנגעטאנענער בחור, און זינגט זיך עפעס א מאדנע צעצויגענעם געזאנג, פויל, הייס, פארביג, שמוציג און ענטציקענד.

ביים צוריקקעהר אויפ'ן שיף, האט מען מיר אנגעזאגט, אז אונזער שיף וועט אין יפו האבען קאראנטין פיער—פינף טעג אדער זי וועט זיך אינגאנצען ניט אפשטעלען אין יפו. בלייבט גלייך צו פאקען די זאכען און כאפען די באהן, וואס געהט פון אלעקסאנדריא קיין ארץ-ישראל, אויב איך וויל מארגען זיין אין יפו און ניט אין א וואך ארום. מארגען זיין אין יפו! גאט מיינער!

מיין רוה האט מיך פארלאזען, איך האב שוין עסען דעם מאלצייט ניט געקענט. צוזאמענגעקליבען די זאכען, גענומען א טרעגער, הייזעריג געווארען דינגענדיג זיך, האמפערענדיג זיך, קעמפענדיג פאר יעדער קלייניגקייט... אנגעקומען אויפ'ן וואקזאל, ארייגעפאקט זיך אין די קעסטעלעך, וואס הייסען קארס און פאהר!

אבער וועמען זעה איך דא?! אלע חברים, וואס זיינען ארויסגעפאהרען פריהער, מיט דער ערשטער גרופע! און נאך א פולער וואגאן מיט אידען, וואס פאהרען קיין ארץ ישראל!

אין דער פריה זיינען הונדערט און פופציג חלוצים אפגעפאהרען פון אלעקסאנדריא קיין יפו. עס פאהרען... עס פאהרען אידען קיין ארץ ישראל.

היינט נאכט וועלען מיר אריבער דעם סועץ קאנאל, מארגען אין יפו!

אפריל, 1921.

תל־אביב

מיין ערשטע סטאַנציע אין אֶרץ ישׂראל

איך בין שוין דאָ באַלד אַ וואָך און קען מיר נאָך ניט צוזאַמענקלייבן מיט מיינע איינדריקע און איבערגעבן זיי אין אַ וועלכע ניט איז אָרדנונג. צו־פיעל מיט אַמאָל, צו איבערראַשענד, צו וואונדערליך, מערכענהאַפט און צו דערזעלבער צייט, דאַכט זיך, אַזוי קלאָר און איינפאַך.

געטראָפען האָט עס, אַז תל אביב און ניט יפו זאָל זיין דער ערשטער אָרט פון מיין אָנקומען. פאָהרענדיג פון אַלעקסאַנדריאַ מיט דער אייזענבאַהן, בין איך אַרונטער אויף דער סטאַנציע „תל־אביב“, אַנשטאָט צו פאָהרען ווייטער ביז דער סטאַנציע „יפו“. גלייך ביי'ם אַראָפּשטייגען האָבען מיך געטראָפען פריינד און באַקאַנטע, אַלץ ליכטיגע געשטאַלטען, אָנגעטאָן אין ווייס און אין העל, מיט פּנים'ער וואַרעם־געברוינטע. אַן אַראַבישער טרעגער האָט געכאַפּט מיינע צוויי טשעמאָדאַנעס און גענומען טראָגען. האָטעל ספּעקטאָר — ער ווייס, וואו דאָס איז. איבער געלען ווייכען זאַמד געהען מיר פאַראויס, דערזעהען באַלד רייהען ליכטיגע ווייס־געלע הייזער, ברייטע ציכטיגע גאַסען, אַ טיעף בלויען ים אין הינטערגרונד און אַ זיידען בלויען הימעל איבער. ברייטע פלעכען געל און בלוי, דאָ און דאָרט אַ ניואַנס פון רויטליך־אָראַנזש, אָבער געל און בלוי, דאָס זיינען די צוויי הערשענדע טענער. דאָס האָט זיך שוין אָנגעהויבען פון קאַנטאַראַ, ווען מיר זיינען מיט דער באַהן פאַרבייגעפאָהרען די סיני־וויסטעניש. אונענדליך געל דער זאַמד! ביי נאַכט, ווען די לבנה שיינט, איז עס ווי ווייסער שניי, אונענדליכע שניי־פעלדער מיט אָנגעווינטיגטע שאַרפע שניי־בערג און איבער דעם אַ טיפער בלוי פון דעם רוהיגען הימעל. געל־בלוי און רוהע! אָה, די רוהע, די שטילקייט, וואָס בלויז די קליינע אייזלען אונטערברעכען מיט זייער עקעלהאַפטען שרייען. און פון צייט צו צייט

די ליידנשאפטליכע רעדנגארט פון אן אראבער, מיט זיין העפ־טיגער זשעסטיקולאציע.

עס איז ווערט צו באמערקן, אז אידן זשעסטיקולירן דא כמעט ווי גאר נישט. איך האב נאך קיין מאל ניט געזעהן אזעלכע רוהיגע אידן, ווי איך זעה דא. אפשר איז דאס דערפאר, וואס ס׳איז ניטא וועגן וואס צו זיין אויפגערעגט, אדער דער ריטם אין דער לופט איז אזא, וואס בארוהיגט, די ליכטיגקייט, די ריינע בלויקייט, די גלייכמעסיגקייט פון וועטער, די סטאביליטעט פון די וואלקענדלער אויפ׳ן הימעל, וואס קענען זיך אפליגן שטונדען און נישט א ריהר טאן זיך פון ארט, אדער אפשר איז דאס גאר די העברעאישע שפראך מיט דעם ספדר׳ישען אקצענט, וואס בינט זיי די הענט, יעדענפאלס — אידן זשעסטיקולירן דא כמעט גאר ניט. איך בין געווען ביי א קאנצערט און פארזאמלונג: א סאן־רעמא־נשף. גערעדט האבען נחום סאקאלאוו און נאך אנדערע רעד־נער. דער עולם האט געהערט, רעאגירט, דיסקוטירט, דער זינגער האט געזונגען, געזונגען זעהר שעהן, דער עולם האט שטארק הנאה גע־האט, אבער אלץ אהן אונזער ניו יארקער היסטעריקע און כמעט אין גאנצען אהן זשעסטיקולאציע: רוהיג, געלאסען, קולטורעל. קולטור, די אייראפעאישע קולטור, די פיין־ערצויגענקייט, די איי־דעלע געזעלשאפטליכע האלטונגען, די העפליכע שפראך, די גוטע מאנירען און איבער דעם אלעם ווייסע, געלע ציכטיגקייט און א זיידענער הימעל!

אט דאס איז תל אביב!

יעדעס הויז איז געבויט און געהאלטען מיט זארג און ליעבע, טראגט שטענדיג עפעס אן אינדיווידועלען שטריך. דא א באל־קאנטשיק אן אייגענארטיגער, דארט א פענסטערעל מיט קליינינקע פארשידענארטיגע שויבען, דא א פאסאד אן אריגינעלער, דארט א קארניז, א דאך, א טרעפ, א פארענטשע, אימער פארטראכט, מיט אן אידעע אויסצודריקען זיין אייגענעם געשמאק. און די גא־סען אליין זיינען נישט אלע אין א גלייכער ליניע געצויגען. דאס איז ספעציעל געווען די אבזיכט פון די, וואס האבען די גאסען בא־שטימט. דאס אויג זאל ניט ווערען גלייכגילטיג צו א גלייכער לי־ניע, זאל זיין נייגעריג — וואס די גאס פארמאגט דארט, וואו זי פארקערעהרט זיך. די בויערס דא, וואס זיינען געקומען פון אמע־ריקא, די פראנצאזישע ארכיטעקטען און אינזשיניערען ווען

באַלד מאַכען אַ סוף פון דיזע זאַכען. איך האָב געהערט איינעם זיך היצען ווענען דעם, אַז ס'איז ניט פּראַקטיש. הייזער קען מען בויען ביליגער, ווען מען בויט פיעלע פון גלייכען סטיל, גאַסען גלייכע זיינען באַקוועמער ווי געבויגענע. דאָ איז פאַראַן אַ קאָנ־טראַקטאָר ווילסאָן, וואָס יוניפאָרמירט שוין הייזער. ער בויט זיי אויף דעם שניט פון אַמעריקאַנער איין אָדער צוויי פאַמיליען־הייזער מיט פענסטער, וואָס עפענען זיך פון אויבען אַראָפּ, אַ פענ־סטער פון צוויי שויבען אַנשטאָט די אוזאַרען. אוזאָרען אויף די פענסטער, זאָגען מאַנכע פּראָזאַאיקער, שטאַמען דאָ פון דעם, וואָס גרויסע שטיקער גלאָז זיינען צו טייער. גלאָז אימפּאָרטירט מען דאָ. דאַרום איז זיכערער, ווען די שויבען זיינען קליין; צו־בּרעכט זיך אַ שויב, איז גרינגער אַריינצושטעלען אַ קליינינקע און אַ דריי־עקיגע שויב, ווי אַ גרויסע און קוואַדראַטנע. וויציג, אָבער נישט ריכטיג. ווייל אין יעדער פענסטער מיט דיזען שניט, זעהט זיך אַ אידעע, אַ צייכנונג, ניט גלאַט שטיקלאַך אָהן פּלאַן. איבער־הויפּט ווערט דאָ געפּלאַנעוועט און געפּלאַנעוועט. גאַסען אָנגע־דייט, וואָס פיהרען צום ים. הייזער און הייזער געפּלאַנעוועט און אָנגעהויבען, ווייל בויען אַ הויז איז דערווייל די איינציגע זאַך, וואָס אַ איד מיט עטליכע טויזענט פונט אָדער דאָלאַרס קען אָנ־הויבען צו טאָן.

מיט מיר זיינען אָנגעקומען עטליכע אַמעריקאַנער אידען מיט 15-10 טויזענד דאָלאַר קעש. לויפען זיי אַרום גאַנצע טעג, שמעקען און זוכען וואָס צו טאָן דאָ מיט זייער געלד, זיינען צופרידען צו פאַרדינען אַ מינימום, אַבי נאָר צו קענען עקזיסטירען. און נאָך אונענדליכען רעדען און פרעגען, קומען זיי צום שלוס, אַז בויען אַ הויז, פאַרדינגען דאָס הויז און לעבען פון רענט, איז די איינציגע זאַך, וואָס זיי קענען טאָן. אַ הויז פון מיטעלען שניט דאַרף קאָסטען אַ פּופצעהן טויזענד דאָלאַר, דירה־געלד קען מען דאָ אַרויסקריגען פון אַ וואוינונג ביז 20 פונט אַ חודש. רענט איז דאָ הויך, אַ צימער — 3-4 פונט אַ חודש, דאָס הייסט אַ 12-16 דאָלאַר. קען שוין דער איינגענטימער ווי ניט איז דורכקומען. אָבער בויען דאַרף מען אויף קעש, קרעדיט גיט קיין באַנק ניט און דאָ באַפאַלט דעם בויער אַ שרעק: ווי אַז אַ באַנק וועט זיך גרינדען, מען וועט אָנהויבען געבען קרעדיט, וועט מען אָנהויבען בויען, וועט רענט פאַלען, וועט ער קיין לעבען נישט מאַכען, און קיין געלט נישט מעהר האָבען, ווייל דאָס

גאנצע געלט ליגט אין הויז! באפאלט איהם א שרעק און ער האט מורא אפילו צו בויען. אז אנדער זאך? שווער! צו וואס ער זאל זיך ניט נעמען, דארף ער האבען ־שווערע טויזענדער, צוואנציג טויזענד, דרייסיג טויזענט. אלץ, זאגען זיי, שטייגט הויך, די געלט־סיסטעם פון פונטען איז צו שווער, זאגען זיי, פאר אזא ארים לאנד... א פאבריקעל פון עפעס — איז ריזיקאנט. זיי האבען מורא צו פאר־לירען זייערע פאר דאלאר. לויפען זיי ארום, רעדען, אבער אלץ רוהיג, אהן זשעסטיקולאציע. אויך זיי, די נאר־וואס אריבערגעקו־מענע, האט דער געלער זאמד און בלויער הימעל בארוהיגט.

רוה! די זוניגע העלע רוה! קינדערלאך שווארץ־חנ׳עוודיגע, ראזיג־ברוינינקע, אין ווייסען אנגעטאן שפילען זיך און רעדען און שטיפען אויף א זאנדערבאר עקזאטיש קלינגענדער שפראך. עלטע־רע מענשען געהען פארביי און שמועסען יום־טוב׳דיג, שטיל, שעהן און יונגע לייט געהען ארום און דרעהען מיט די שטעקלעך. אך, די יונגע לייט די תל־אביב׳ער, זיי האבען מיין הארץ געפאנגען! זיי טראגען מייסטענס גרויסע, אפגעלעגטע, ווייכע העמדער, צימ־ליך ווייט דעקאלטירט. זיי טראגען לאנגע האר, העלע הויזען, ווייסע שיך און א דינינקען שטעקעלע; און עס געהט זיך א יונגער־מאנטשיק אזוי איבער דעם ראטשילד בולווארד איז דאס א בליהענד יונגפרוי, ניט קיין בחור... ער געהט אזוי לאנגזאם, קאקעטיש, און דרעהט זיך דאס שטעקעלע! שטעקעלעך טראגען אלע, אויסער מיידלעך. די מיידלעך טראגען א ברוין געזיכטס־פארב, לויזע קליי־דער, געשארענע האר, א גלייכען פרייען בליק און א פעסט געזונ־טען שטעל. געהט זיך אזוי א יונגפרוי איבער דעם ראטשילד בול־ווארד איז דאס א בליהענד בחור׳ל — נישט קיין מיידעל. אבער שעהן, — דאס בלייבט ביי זיי, שעהן און פריש זיינען זיי! און קומט דער אווענט שיט ארוים די יוגענד אויף דער שעהנער הערצל־גאס און אין דעם ראטשילד בולוואר און ארום דעם סינעמא, אי־בער גאנץ תל אביב און עס באוועגען זיך שטעקעלעך, און עס פינק־לען בליקען און עס טרייסלען זיך קורץ געשארענע לאקען. און נישט נאר אין אווענט אזוי. ביי טאג אין דערפריה. צו יעדער צייט גע־העז ארום מענשען רוהיג, געלאסען מיט א שטעקעלע, ריין, זאט, בכבוד׳דיג.

פון וואנען־זשע לעבט מען דא? וואס טוט מען דא? עס קאסט ־אך אלץ אזוי טייער? פרעג איך פארוואונדערט און איך באקום

א שמייכעל אלס ענטפער. „איהר וועט דא זיין א ביסעל לענגער, וועט איהר אליין אויסגעפינען”. וואס אויסגעפינען? „אט, יעדער לעבט זיך! רייך ווערט מען ניט, אבער יעדער האט זיך עפעס א שטיקעל ארבייט, געהט ער אהין פון צייט צו צייט און גיט זיך דארט עפעס א פארקע, איך וויים, טוט עפעס, און דערנאך טוט ער אן די ווייסע אפגעלעגטע העמד און געהט ארוים דרעהען דאס שטע־קעלע. איז דאס טאקע אזוי? דאכט זיך, אז עס איז אזוי. און עס ווילט זיך גאר ניט, אז עס זאל אנדערש זיין דא אין תל אביב. זאל דאס זיין אונזער „אינדאלענס” אינזעל, דער אינזעל פון רוה, פון רחבה... זאל עס בלייבען, ווי עס איז יעצט: אן ארט, וואו די חלוצים נעמען זיך אן מיט זאפט און פרייד, איידער זיי געהען אוועק צו זייער הערואישער ארבייט.

תל אביב איז פול מיט חלוצים. זיי קומען אהער אן איז די הונ־דערטער. אין דער פסח־וואך זיינען אהער אנגעקומען טויזענטער. צוויי טויזענט פון זיי זיינען צו־פוס אוועק קיין ירושלים צום ערשטען סדר. יעדער טאג כמעט ברענגט פארטיעס חלוצים. היינט ווערען פון קאראנטין ארויסגעלאזען 500. זיי ווערען צוערשט גע־בראכט אין יפו'ער הויז פאר חלוצים, דערנאך ברענגט מען זיי אהער קיין תל אביב אין ספעציעל אויפגעבויטע באראקס ווי פאר סאלדאטען, און פון דאנען נאך א וואך־צוויי רוה, ווערען זיי צו־שיקט גרופען־ווייז צו די ארבייטען...

זאל־זשע תל אביב בלייבען דער רוה־פלאץ פאר די, וואס זוכען עס. זאל עס בלייבען דער ארט, וואו ס'איז שטענדיג שבת און יום טוב...

איך געה מיר קויפען א וויים העמד מיט אן אפגעלעגטען קאל־נער און א דין שטעקעלע...

1921

תל-אָביב און איהר בירגערמייסטער

תל אביב האלט אין איין קאליע מאכען מיינע צייכנונגען וואס איך מאך פון איהר. איך דארף בלויז אוועקפאהרען פון תל אביב אויף עטליכע וואכען און קומען צוריק טרעף איך א פאר נייע הייזער ארייננערוגט אין א פלאץ, וואס איך האב געהאט פריי אויף מיין פריהעריגער צייכענונג. דא האט מיר א נייע הייזעל פארשטעלט א שטיק ים, דארט א שטיק אלטע שטאדט יפו. קורץ, תל-אביב האט גאר קיין רחמנות ניט אויף מיינע צייכענונגען, בויט אלץ נייע הייזער און גאסען און מיר קומט אויס די גאנצע צייט צו קאָרעגירען מיינע סקיצען. אין קיין אנדער פלאץ פון ארץ ישראל וואקסט ניט אזוי ראשיג א שטאדט פון געלען זאמד ארויס ווי תל-אביב. איך זאג „שטאדט“, ווייל איהר מוזט וויסען. אז תל אביב איז יעצט א זעלבסטשטענדיגע שטאדט, אפגעטיילט פון יפו, האט אן אייגענע רעגירונגס-מאשינעריע, אייגענעם בודזשעט און איהר בירגער-מייסטער, דיזענגאף, איז יעצט א טיטולירטער ענגלישער אפיצער און דער ערשטער פאטער פון אן אבסאלוט ריינער דורכאויס באזעצט פון בלויז אידען אידישער שטאדט. דאס איז דער מערקווירדיגסטער עקספערימענט, וואס דער נייער אידישער ישוב מאכט דורך, אן עקספערימענט וואס טראגט אין זיך אלע עלעמענטען פון א שפאנענדער דראמא. יפו איז אין די הענד פון די אראבער, זיי האבען זיך דארט באפעסטיגט אין די שמאלע פארדרעהטע געסלעך און לעבער. זיי האבען דעם האפען אין זייער באזיץ. גוט, לאזען מיר זיי איבער יפו און מיר בויען זיך אן אייגענע שטאדט און אן אייגענעם האפען און מיר וועלען זיין אומאפהענגיג פון זיי, און מיר וועלען א קוק טאן ווי זיי וועלען אהן אונז אויסקומען, און וואס פאר א פנים זיי וועלען אהן אונז האבען. אבער ניט צוליעב דעם און ניט דאס איז אייגענטליך דער עקספערימענט אויסען. מיר בויען זיך א שטאדט לויט אונזערע נייע באדערפנישען. מיר בויען זיך א שטאדט פאר אונזער נייעם לעבען, וואס זאל ענטשפרעכען אלע אונזערע מעלות און אויב איהר ווילט, חסרונות, און מיר ווי-

לעז א קוק טאָן ווי אַזוי מיר קענען זיך פיהרען אין א שטאָדט, וועל־כע מיר באַלייכטען אליין, באוואַכען אליין, האַלטען ריין און גע־זונט אליין, באַפּוצען און באַפּלאַנצען אליין, באַדעקען מיט פּאַב־ריקען און בריקען, מיט באַהנען און פּארקען. קורץ, לאָמיר זעהן, ווי א אידישע שטאָדט קען אויסזעהן. און מיר בויען תל אביב מיט א פיבערהאַפטע שנעליגקייט, מיט אונגעדולד און אייפער. אַט בויט די אַנגלאָ־פּאַלעסטינער באַנק צעהן הייזער פאַר איהרע אַנגעשטעל־טע, גיט זיי עטליכע הונדערט פונט קרעדיט. אַט האָב איך געהערט, אַז די „הבונה" טרעט צו באַלד צו בויען הונדערט און פופציג קליינע הייזלעך פאַר ארבייטער פאַמיליעס און גלאַט אַזוי ניט גרויסע גבירים, אויף לייכטע באַדינגונגען, מיט אַן אויסצאַלונג פון פינף פונט א חודש.

א גרופּע „כפר גנים" בויט 50־60 הייזער, נאָך א גרופּע „בית גנים" וויל טאָן דאַסזעלבע. איינצעלנע הייזלעך וואַקסען ווי שוועמ־לעך נאָך א רעגען און אַלץ ווערט געטאָן מיט אידישע ארבייט. די עפּאָכע פון בויען און באַטרייבען אידישע אונטערנעמונגען מיט אַראַבישע הענט פאַרשווינדט, דוכט זיך מיר, אין גאַנצען. עס איז קלאָר געוואָרען, אַז די ביליגע אַראַבישע הענט האָבען אונז אָפּגע־קאָסט גאַנץ טייער, און די קאָלאָניעס, די בויערס, די פאַבריקאַנ־טען האָבען זיך געשטעלט אויף א נייעם וועג און דאָס האָט זיך שטאַרק דערפיהלט אויף אונזער ארבייטס מאַרק. ארבייטסלאָזע זיי־נען דאָ פאַראַן ווי אין יעדער געזעלשאַפט, ניט מעהר, אפשר וועני־גער.

וואָס־זשע פאַר א פּלענער האָט תל אביב? ווי און וואָס דענקט תל אביב זיך צו פאַרשפּרייטען, ווי זיך רעגירען, ווי זיך פיהרען? בין איך אַוועק צום מעיאָר, הער דיזענגאָף, זיך באַקאַנט און דורכ־גערעדט מיט דעם ערשטען בירגערמייסטער פון דער ערשטער אומ־אָפּהענגיגער אידישער שטאָדט. געטראָפען האָב איך איהם אין זיין קליינעם אָפּיס, ביים שרייב־טיש, א מאַן פון א יאָהר פופציג אדער עטוואָס מעהר, פון מיטעלען וואוקס, פול, גלאַט ראַזירט פּנים. געווען זיינען ביי איהם וויזיטאָרען מיט וועלכע ער האָט גערעדט אין עטליכע שפּראַכען, מיט איינעם העברעאיש, מיט אַן אַנדערען פראַנצויזיש, און דערנאָך מיט מיר אין א דייטשען אידיש. א שוואַרץ אינגעל האָט געבראַכט טהע, און נאָך עטליכע געגענזייטיגע אַלגע־מיינע פראַגען און ענטפערס האָט ער זיך צורעדט וועגען זיין גע־

ליעבטע תל אביב. אייגענטליך האָט ער נישט ליעב צו רעדען, ער גלויבט, אַז מיר וואָלטען פיעל ערפאָלגרייכער געבויט ארץ ישראל, ווען מיר וואָלטען אַזוי פיעל נישט גערעדט. און ער וועט דאָרום אויך וועגען זיינע צוקונפטס־פּלענער נישט פיעל רעדען. מעשים וועלען זיכער זיין וויכטיגע, אָבער רעדען דערפון וועט ער ניט. דאָך ווער קען זיך דאָס איינהאַלטען און ער האָט בלויז עטליכע פונקטען אָנגעגעבען. ערשטענס מוז תל אביב אַ גרויסע שטאָדט ווערען. זי מוז זיך פאַנאַנדערשפּרייטען ביז'ן ים אַזוי ווייט ווי ביז דעם טייך אַרזשי. גאַנצע צוויי האַפענס וועלען געבויט ווערען, איינער אַ קלייגער דער צווייטער אַ גרויסער און אַ וויכטיגער. דער יפו'ער האַפען טויג סיי ווי סיי ניט צוליעב די שטיינער און דאָס שטענדיגע ברויזען. אָבער מעהר פאַר אַלעם וועיל דורך איהם קריגען אַ פּאָר הונדערט אַראַבישע טרעגער אַ מאַכט איבער דער שטאָדט און ווי עס זעהט אויס, איבער דער גאַנצער פּאָליטיק פון ארץ ישראל. דאָס וועט אויפהערען מיט אַ האַפען אין תל אביב, אַ גוטען, מאָדערנעם האַפען. דאָס וועט באַלד אויפהויבען תל אביב אויף אַ גרויסען מצב, עס וועט פּלוצלינג ווערען אַ האַפען שטאָדט. און אַז אַ אייזענבאַהן־ליניע וועט מוזען דורכגעצויגען ווערען דורך די שטאָדט צום האַפען אַזוי אַז לאַנד און וואַסער וועלען פאַראייניגט ווערען. דיזע פּלענער האָבען שוין די צושטימונג פון דער רעגירונג און זיינען שוין דערמיט מעהר ווי בלויזע פּלענער.

עס וועט אָרגאַניזירט ווערען אַן אינדוסטריעלער צענטער וואָס וועט קריגען זיין טרייב־קראַפט פון איין קוואַל, טאַקע פון דעם טייך אַרזשי, עס מוזען אַנהויבען זיך דרעהען רעדער און מאַשינען מוזען אַנהויבען קלאַפּען אין תל אביב. דאָך ווערט אויך פאַר קולטור געזאָרגט. עס וועט אויפגעבויט ווערען אַ טעאַטער, אַזאַ וואָס וועט זיין אַ שטאָלץ פאַר ארץ ישראל. ס'וועט זיין דער ערשטער טעאַטער, וועיל דאָס וואָס מיר האָבען יעצט זיינען „קינעמאָס". דער פּלאַץ פאַר דעם טעאַטער וועט זיין אַנטקעגען דעם „ועד", אָדער „דואר" די שטאָדט־געביידע. נעבען דעם טעאַטער וועט אויך זיין אַ שטאָדט־ביבליאָטעק. און נאָך גוטע זאַכען. די שטאָדט וועט אויך נישט פאַרקאָמערציאַליזירט ווערען. קלייטען וועט מען ערלויבען בלויז אויף דריי גאַסען: אויף הערצל־גאַס, נחלת בנימין און נאָך אַ גאַס, פאַרקעהרט, די גרויסע לאַנגע אַלבעני גאַס, וואָס וועט זיך ציהען פון ים ביז דעם זשעמאַל

פאשא בולוואר וועט אין גאנצען פריי זיין פון קליטען. עס וועלען געבויט ווערען בעדער, קלובען און נאך און זאכען. א פאליציי אן אייגענע וועלען מיר האבען. עס איז אונז באשטימט פינף און צוואנציג אידישע פאליציאנטען. דער געהאלט וועט זיין די אל־געמיין עקזיסטירענדע זעקס פונט א חודש, אבער די שטאדט וועט געבען פרייע דירות און נאך מאנכע פריווילעגיעס פאר די אידישע פאליסלייט, אזוי, אז עס וועט שוין אויסמאכען עטוואס מעהר. קורץ מען דארף ווייניגער רעדען און מעהר טאן.

עס זיינען אריינגעקומען נייע באזוכערס, אראבער. און ווען זיי זיינען אוועק האט ער זיך מיט א שמייכעל געווענדעט צו מיר און געזאגט, אז עטליכע אראבער, וואס זיינען אריין אין די ניי־באשטימטע גרענעצען פון תל אביב, זיינען געקומען איהם אויס־דריקען זייער צופרידענהייט, וואס זיי וועלען זיין בירגער פון אזא צוקונפטסרייכער און ציוויליזירטער שטאדט ווי תל אביב.

עס קומען באזוכערס צום בירגערמייסטער, אלץ נייע יעדע רגע. דער צוטרעט איז גרינג, יעדער איינער קען צו יעדער צייט זעהן דעם שטאדט־טאטע. און זעהן קען מען איהם אומעטום. אט איז ער אין טעאטער ביי א פארשטעלונג. זיצט אין ערשטע רייהע צוזאמען מיט מאדאם דיזענגאף און פיהרט אן די מאניפעסטאציע פון אונגעדולד געגען די אקטיארען פאר וואס מען הויבט שוין ניט אן שפיעלען. ער קלאפט מיט זיין שטעקען, ער פאדערט אויף אנ־דערע צו קלאפען און זיצט טאקע אויס די גאנצע פיעסע, וועלכע פארציהט זיך ביז האלב נאך איינס ביינאכט. אט זעהט מען איהם פאהרענדיג אויף זיין פערד צום ים זיך באדען, אידען באדען זיך צוזאמען מיט זייער בירגערמייסטער, מען ליגט אויף דעם זאמד אין איינעם, מען כאפט א קלייגעם שמועס וועגען וועלט און שטאדט פאליטיק, דערנאך טרינקט מען גלייך דא א גלעזעל הייסע טיי צו־זאמען, דערנאך ברענגט איהם זיין אראבער דעם פערד און אלע ווינשען דעם שטאדט־טאטע אז עס זאל איהם וואויל באקומען און מען איז צופרידען מיט זיך און מיט דעם גאנג פון דער וועלט. דער אראבער וואס דער מעיאר האט ביי זיך איז א מערקווירדיגער. ער רעדט העברעאיש, איז איינער פון יענע איבערגעבענע דיענער, ווי אמאל אין די אלטע ראמאנטישע צייטען. מאנכע קוקען קרום אויף דעם דאזיגען אראבער, אבער אזוי גיך ווי מען דערהערט איהם רעדען העברעאיש מאכט מען שלום מיט זיין אפשטאמונג. מיר גע־

פינען זיך נאָך לייִדער אין יענער שטופּע וואָס אַזעלכע זאַכען זיי־נען נאָך נייאיינקייטען און ריהרען אונז. דאָ איז פאַראַן אַ קריסט מיידזשאָר דזשון, אַ אידען פריינד, האָט ער צוויי קינדער, לערנען זיי זיך אין תל אביב׳ער גימנאַזיע און זייער אומגאַנגסשפּראַך איז העברעאיש. איך האָב געטראָפען די דאָזיגע צוויי קינדער מיט זייער מוטער ביים ים, זיך באָדענדיג צוזאַמען מיט אַלע און איך האָב געהערט זייער העברעאיש, אַ גוטער, פליסיגער, עכטער העברעאיש. אידען הערען און צוגעהן פאַר נחת און שטאָלץ. געקומען, הייסט עס, אַ צייט ווען קריסטען שיקען זייערע קינדער אין אונזערע שולען, ווייל דאָס זיינען די בעסטע שולען, געהן אין אונזערע טעאַטערע און קאָנצערטען, ווייל זיי זיינען „די" טעאַטערע און קאָנצערטען פון שטאָדט און לאָזען זייערע קינדער רעדען אונזער שפּראַך, ווייל זי איז די שפּראַך פון דער בעסטער קולטור אין לאַנד. מיידזשאָר דזשון איז דער אויבער־אָפיצער פון דעם היגען האַפען, אַ גרויסער אידען פריינד, מאַנכע זאָגען אַ גרויסער קאַריעריסט. אָבער איז דאָס דען אַליין ניט אַ פרייד, וואָס מענשען דענקען, אַז זיי קענען מאַכען אַ קאַריערע, ניט פון אידען־האַס, נאָר פון אידען־פריינד־שאַפט ? !

גענעראַל דיעטץ לערענט זיך העברעאיש, פּעטערסאָן רעדט העברעאיש, און אַפילו הערבערט סעמועל פּרובט רעדען העברעאיש. ביים ים באָדענדיג זיך, טרעפט מען אַלעמען: דאָ טרעפט מען אַפט מיטגלידער פון סעמועל׳ס פאַמיליע, זיין יונגע שנור, די קינ־דער, מאַנכע קומען באַרפיסע פון תל אביב צום ים און די שטאָדט קוקט און קלייבט נחת.

איבערהויפּט איז דער ים געוואָרען דער אינטערעסאַנטסטער און פּיקאַנטסטער פּלאַץ אין תל אביב. מען בויט דאָרט באָד־פּלע־צער מיט קאַפעס און עס ווערט באַלד ווערען אַ שטיקעל „ראָקאָוויי ביטש". מענער און פרויען באָדען זיך אין איינעם, אָנגעטאָן אין באַדע קאָסטיומען פון זעהר ראַדיקאַלען אָפּטמאַל גאַנץ פאַרשיי־טען פאַסאָן. איין שטיק־סוט אויף פרויען און מענער, זעהר אָפען. זעהר פּראָגרעסיוו. אין ניו יאָרק וואָלטען די שטאָדט פאַרזאָרגערס געווים גערופען אַ ספּעציעלע סעסיע פון איהרע געזעצגעבער צו באַראַטען זיך ווענען די גרויסע געפאַהר. דעם אמת געזאָגט מור־מעלט מען דאָ אויך אונצופרידען ווענען די זעהר עקאָנאָמישע קאָסטיומען ביים ים, דאָך פאַרברענגט מען דאָרט גאַנץ גערען.

מען שטיפט אין די געשמאקע וואסער פון דעם מיטעללענדישען ים, און מען דענקט, אז צו שידוכים וועט דאָס געוויס ניט שאדען.

ארום דעם ים ביי תל אביב ווערט עס דערהויבט לעבעדיג. עס רוקט זיך די שטעדטעל אלץ נעהענטער צו די בלויע וואסער. ניט ווייט בויט זיך א גרויסע ציגעל־פאבריק. מען רופט עס סיליקאט. אנדערע רופען עס סינדיקאט. דאָס איז א גרויסער, גאָר א גרויסער „זאוואָד". מען וועט דאָרט דורך הידראלטישע פרעסען אויספרעסען ציגעל פון זאמד, און אזוי ווי זאמד איז דאָ א סך, טאקע ווי זאמד ביים ים, און אזוי ווי ציגעל דאַרף מען יעצט א סך, איז לעבעדיג ארום דעם בוי־אָרט. באלד קומט אויך א צעמענט פאבריק. עס גרייטען זיך נאָך האלץ פאבריקען. א פלאָמבער און עלעקטרישע ווערקשטאטען זיינען שוין דאָ. די פירמא קאמינסקי־סלוצקי באשעפטיגט שוין 25 מענשען. א וועבעריי ווערט אויך אָרגאניזירט, שוין מאשינעריי אראָפּגעבראכט. א שאָקאָלאַד־פאבריק. דאָס אלעס ווערט געטאָן, געבויט געפלאנט אין דער אטמאספערע פון ניט זיכערהייט, אונצוטרוי און נערוואזיטעט. שטעלט־זשע אייך פאָר, וואָס פאר א טעטיגקייט עס וואָלט זיך ענטוויקעלט אין תל אביב, ווי בכלל אין ארץ ישראל, ווען די באדינגונגען און די שטימונג וואָלט געוועזן אַן אנדערע?

אָבער מיר ווילען אלעס גובר זיין, אלעס אריבערקומען, די שטימונג איבערשטימען, די לאגע אין די הענד נעמען. מיר ווילען, ווייל מיר ווילען...

.1921

אַ פּורים הוליאַנקע

ס׳איז געווען דריי טעג פֿאַר פּורים, אָבער דער דאָזיגער שפּאַסיגער יום־טוב איז שוין ברייט געלעגן אין אַלע פֿענסטער פֿון די קראָמען, איבער אַלע ליידיגע ווענט מיט אָנגעקלעפּטע אַפֿישען אָנזאָגענדיג, אַז לכבוד פּורים וועט זיין אַ גרויסע מאַסקאַראַדען פּראָצעסיע, אַ גרויסער טאַנץ און באַלעט פאָרשטעלונג, אַ סינעמאַ וואו עס וועט געוויזען ווערען אחשורוש אַליין... אין אַלע פֿענסטער זיינען געלעגען צום פֿאַרקויף דראָליגע מאַסקעס, קראָמען האָבען רעקלאַמירט פייערקרעקערס, קאָנפעטי, קאָסטיומען אויף אָנטלייען... אין אַ פֿענסטער זיינען געווען אויסגעשטעלט די פּרייזען, וואָס די בעסטע מאַסקעס וועלען קריגען, און אויף אַ פאָטאָגראַפערס וויטרינע זיינען געווען אויסגעשטעלט בילדער פון עטליכע מאַסקעס, וואָס וועלען מאַרשירען דאָנערשטאָג, דעם פּורים־טאָג, דורך די גאַסען פון תל אביב.

מען דערצעהלט מיר, אַז נאָך קיינמאָל האָט מען נישט געמאַכט פון פּורים אַזאַ יום־טוב ווי הייַיאָהר. אידען ווילען אַ הוליע טאָן! וואָס, איז דען ווייניג יום־טובים פאַראַן ביים אידישען פאָלק און נאָך אין ארץ־ישראל, וואו יעדער טאָג שמעקט מיט יום־טוב! ? ניין, יום טובים פעהלען ניט, אָבער דער פאַרלאַנג נאָך שמחות איז נאָך גרעסער! עס איז גוט אויפ׳ן הארצען די תל אביב׳ער אידען, און זיי באַהאַלטען ניט זייער געפיהל... אונז איז גוט, אונז איז וואויל און איהר מעגט עס וויסען און איהר מעגט עס דערצעהלען אייערע אַמעריקאַנער דאָרט!

פרעגט איהר אַ תל אביב׳ער, וואָס איז איהם אַזוי גוט און וואויל? גיט ער אַ שמייכעל, זאָגט קיין וואָרט, נעהמט אייך אַן פּאַר אַ האַנט און פיהרט אייך ארויף אויפ׳ן דאַך פון זיין הויז און מיט אַ ברייטען זשעסט, מיט אַ פייערעל אין די אויגען גיט ער אַ זאָג:

„זעהט, אָט וואַקסט פאַר אייערע אויגען אַ נייע אָרעס. אפשר

א נייע פאריז, אדער אפשר גאר א נייע — ניו יארק. איהר שמייי־בעלט? זאגט מיר, איך בעט אייך, זיינען יענע שטעט גיכער גע־וואקסען? האבען יענע שטעט פרעכטיגער געבליהט אין זייער צייט?

„איהר זאגט, אז איהר זענט דריי יאהר צוריק דא געווען — טא גיט א קוק, זייט מוחל, און זעהט וואס פאר די דאזיגע דריי יאהר איז צוגעקומען! אייערע אויגען זעהן א ים פון הייזער און א נעץ פון גאסען דארטען וואו פאר דריי יאהר איז געווען זאמד און וויסטעניש. אט דארט איז די נייע שכונת נארדוי געבויט אויפ'ן באדען פון נאציאנאל פאנד, און דא איז שכונת תל־נארדוי אויפ־געבויט פון פריוואט איניציאטיווע. אט איז די „שכונת טשלענאוו", „מרכז המסחרי", דער געשעפטס־טייל פון תל־אביב, געשאפען גע־ווארען באלד נאך די אומרוהיגע טעג פאר דריי יאהרען. אט דער טייל ווידער הייסט ביי אונז „לב לתל אביב", דאס הארץ פון תל אביב. דאס בויט זיך דער צענטער פון אונזער שטאט, דאס וועט זיין געאגראפיש און עסטעטיש דער מיטעל־פונקט און מיינט ניט, אז בלויז רייכע קענען זיך פארגינען דארט צו בויען, ניין, יעדער מיט א ביסעל געלד קען דאס דורכפיהרען. און אט איז „מאה שערים", א ביסעלע שעהנער וועט עס זיין פאר ירושלים'ער „מאה שערים". „שכונת גאולה", „שכונת ברענער", „שכונת בלפור", „שכונת באראכאוו"... און נאך און נאך . . . איהר זעהט יענע גע־ביידע דארט, די וויים־גרוי־בלויע, וואס זעהט אויס ווי הארטער שטאל? דאס איז רוטענבערג'ס עלעקטרישע סטאנציע, איהר מעגט זי געהן אנקוקען ווי עס פאכען געוואלדיגע דינאמא מאשינען מיט זייערע ריזיגע רעדער און שטאנגען... די סטאנציע איז געבויט גע־ווארען הינטער דער שטאדט, ס'איז דארט געווען א וויסטעניש א יאהר און א האלב צוריק, עטליכע ארבעטער האבען דארט געוואוינט. און מאגערע בהמות האבען דארט אמאגערען ביסען אמאל געפרואווט געפינען. זעהט וואס דארט טוט זיך יעצט! זעהט דעם וואלד פון רעכער און הייזלעך ווייט־ווייטער אריבער רוטענבערג'ס געביי־דע... און צווישען דעם פלענט און דער שטאדט זעהט איהר דאס צעטיילט לאנד? דאס האבען פוילישע אידען אפגעקויפט און מען נעהמט זיך באלד בויען. איהר פארשטעהט די סטראטעגיקע? עס נעהמען א הונדערט אידען און מען בויט זיך א קווארטאל א מייל־צוויי ווייט פון שטאדט דערנאך קומען אנדערע אידען און פילען

אויס דעם מייל־צוויי. אזוי צעשפרייט זיך תל אביב ווי דורך א כישוף. איהר ווייסט דאך ווי ווייט די דייטשע קאלאניע סאראנא איז פון תל אביב — א שעהן שטיקעל וועג. נו, האבען זיך געביל־דעט דריי ארבייטער גרופען, וואס בויען דריי פונקטען אויף דעם וועג אזוי, אז גאר אין גיכען וועט תל אביב דערגרייכען סאראנא און שכונת בארא'כאוו און נאך ווייטער!...

און דער שטאלצער איד פון תל אביב רעדט און דערצעהלט, ער זעהט דעם איינדרוק וואס ער האט געמאכט אויף דעם אמערי־קאנער, צו וועלכע מען פיהלט דא ליעבע און פארדראס צו דער־זעלבער צייט, אפשר מעהר פארדראס ווי ליעבע... ער הויבט זיין קול אויף אויף ווייטערע שילדערונגען, אבער איך הער שוין ניט. איך בין אין גאנצען פארלוירען אין דעם בילד, וואס שפרייט זיך פאר מיינע אויגען. איך דערקען ניט דאס שטעדטעל פון פאר דריי יאהר? וואו זיינען אהינגעקומען די זאמדען וואס זיינען געלעגען צווישען תל אביב און דעם ים? די אלענבי גאס ליגט שטאלץ אין מיטען פון א רייהע געסלעך! וואו איז דאס זאמד־פעלד צווישען דער אלטער יפו און תל אביב? ניטא, דעכער און דעכער...

נו, און פון וואס לעבט איהר, שטאלצע בירגער פון תל אביב?

גיט דער בירגער ווידער א שמייכעל: „מען לעבט!“. איהר זעהט דאך! מען געפינט שוין א שטיקעל ברויט! און טאקע ווייס־ברויט, ברוינער קארען ברויט, אדער שווארצען „פאמפערניק“ איז דא ניטא... ברוין זיינען דא בלויז די פנים'ער, און שווארץ די אויגען, דאס ברויט איז אבער ווייס, און דאס געוויסען אויך; יא, איהר מעגט עס זיי זאגען, אייערע אמעריקאנער, מיר טוען דא אונ־זער פליכט, ווארום טוען זיי ניט זייערס?...

פון וואס זשע לעבט מען פארט?

איך געה איבער די גאסען און שטוין איבער דער גרויסער צאל קראמען און קלייטלעך! אויף יעדען שריט און טריט א געשעפטעל. גרעסערע, קלענערע און גאר פיצינקע! א סטענדערעל, א פענסטע־רעל, א קיאסקעל פול מיט קעסטלעך וואקס, טינט, סיגארעטען, קאנפעקטען... א שפאן די גרויס, קוים וואס דער בעל הבית אליין קען ארייננקריכען... דריי־גוד סטארס, פאבריקמאכערס, דענטיס־טען, שניידער, קונסט־קראמען, עלעקטרישע־לאמפען סטארס, פא־טאגראפיער, רעסטאראנען און האטעלען מיט בארדינג הייזער... אויף יעדען טריט א „מלון“, א „פאנסיאן“, אן עס־אדער טרינק

פלאַץ, אויף וואָס אַזוי פיעל? פרעגט ניט, איהר זעהט דאָך! און אפשר איז טאַקע אַ ביסעלע צו פיעל! גיט צו מיין באַגלייטער, אָבער זיי פאַרמעהרען זיך! און עס שיינט, אַז זיי לעגען ניט צו... איהר פאַרשטעהט — אַ תל אָביב'ער איז ניט אַזוי רייך ווי איהר אַמעריקאַנער, אָבער ער האָט ליעב אַ לעב צו טאָן... איהר מעגט זיי דאָס זאָגען דאָרט, אייערע אין אַמעריקאַ... ער ליגט ניט אויפ'ן פיאַסטער, עס קומט אָן דער פיאַסטער טאַקע שווער, אָבער ער געהט אַרויס גרינג! און מיט אַ שמייכעל, מיט אַ ברייטער האַנט און אַן אָפען האַרץ, אַט אַזעלכע מענשען זיינען מיר! און ברוך־השם, עס געהט, עס דרעהט זיך! מיר האָבען שוין כמעט גאָר קיין אַ ר־ב י י ט ס ל אָ ז ע. הע? ! וואָס וועט איהר דערצו זאָגען? ! אַר־בייטסלאָזיגקייט מעגען אונזערע שונאים האָבען, ביי אונז אָבער „לא“ מיט אַן „אלף“. ס'איז געווען ביטער אַ צייט צוריק, אָבער מיט יעדען חודש ווערט עס אַלץ בעסער. און ס'וועט ערשט גוט ווערען! אונזער באַפעלקערונג איז איצט זעכצעהן־זיבעצעהן טוי־זענט און אַלע האָבען ברויט. פאַבריקען און ווערקשטאַטען פאַר־מעהרען זיך. מיר האָבען אַפילו אַ לאַקשען פאַבריק, אַ געוואַנט פאַבריק, ליכט, אייזען, פּלעכטעריי, סיגאַרעטען, קאָנפעקטען, און נאָך און נאָך!...

ביי וואָס־זשע אַרבייטען די אַרבייטער? — אַ, די „אַרבייטער־הסתדרות“ האַלט די גאַנצע אַרבייט אויסגעצייכענט אין איהרע הענט! די גאַנצע בוי־אַרבייט ווערט דורך איהר קאָנטראַקטירט אויף אַזוי וו ייט, אַז מאַנכע אַראַבער בויען דורך דער „הסתדרות“, ווען זיי דאַרפען בויען עפּעס מאָדערנעס. אָט בויט דער רייכער אַראַבער אַלי מוטאַקים אַכט קלייטען אויפ'ן וועג צווישען יפו און תל־אביב מיט אידישע אַרבייטער. אָה, אונזערע חברים זיינען גע־וואָרען גאַנצע ספּעציאַליסטען! זיי באַמייסטערען אַלץ! און איינע פון זייערע וויכטיגסטע ערשבערונגען איז אָהן צווייפעל דער קע־מעל. שפּאַנט און וויגט זיך די דאָזיגע חיה און אויף זיין רוקען הויע־רעט זיך אַ אידעל מיט אַ קליין געל בערדעל; און עס סמאַטשקעט דאָס אידעל צום קעמעל, שרייט אויף איהם, מאַכט איהם קאָמפּלי־מענטען, ווען יענער פאַרדינט; קורץ, ער איז מיט'ן קעמעל ווי אַ פאַרליעבט פּאָרעל... איך קאָן מיך גאָר ניט צוגעוואוינען צו דעם בילד און איך שטעל זיך אָפּ יעדען מאָל קוקען, ווען איך דערזעה אַ אידישען בחור'ל קראַצענדיג, שאַבענדיג, אָדער צוימענדיג דעם

דאַזיגען פויגעל... באַזונדערס קלייב איך נחת, ווען דער קעמעל צערעט זיך אויף זיין זיסען שטייגער מיט גוואַלדיגע אומגעלומ־פּערטע געשרייען; און דער בחור פאַרגעסט זיך און ענטפערט איהם מיט אַ רוסישען מי־שברך, און נאָך אַ דריי־גאָרענדיגען... דער אייזעל איז שוין אין מיינע צייטען געוואָרען אַ אידישע באַשעפע־ניש, אָדער דער קעמעל, דער סימבאָל פון מדבר, אַז ער זאָל אַרי־בער אויף אונזער זייט, — דאָס איז אַ וואונדער!

„יאָ, איהר מעגט זיי דאָס זאָגען, אייערע אַמעריקאַנער, אַז נאָך דעם, ווי די ווערבליודען זיינען מיט אונז, מעגען שוין אויך די „געגנאָסען" און די „יאַהודים" איבערבייטען זייער באַציהונג"...

אַ טיף־בלויער הימעל, גרינע ליכטער, לאַמפּען־שיין, אַנגע־שמירטע פּנים'ער, רויטע היטעלאַך, קאָמישע מאַסקעס, געלעכטער, גערדרענג; די יוגענד, וואָס האָט אסתר־תענית ניט געפאַסט, פאַסט זיך אָפּ אויף די גאַסען פון תל־אביב, יונגוואַרג פול־באַקיגע, ליכ־טיג־אויגיגע, גאָלד־שטימיגע, פילען אָן די לופט מיט לוסטיגקייט. דאָס גרייט מען זיך אויף מאָרגען... מאָרגען, אָה, מאָרגען! אָבער ווער האָט עס גערולד צו וואַרטען ביז מאָרגען! געהען אַרויס די, וואָס האָבען מאַסקעס, און מען געניסט... רויטע און גרינע לאַנטערנעס הענגען איבער די טויערען, ראַקעטען פליהען אין דער לופטען, פייערווערק דרעהען זיך, צעשיטען זיך, קנאַקען, קראַלען, שיסען! ווייסע צייהן ווערען גרין באַלויכטען, ווערען רויט, ווערען געל, אויגען פלאַמען... עס רוישט ביז שפּעט אין דער נאַכט... איך שלאָף איין, און דורך די פענסטער הער איך, ווי די תל־אביב־ער גאַסען פינקלען און לאַכען...

אין דער פריה געה איך אַרויס אין גאַס, און עס איז שוין לע־בעדיג; מיידלאַך און אינגלאַך, אין ווייס אָנגעטאָן, טראָגען אַרום „טעגם" און באַארבייטען יעדען, ווענען זיי טרעפען. קיין איין ברוסט בלייבט ניט אָהן אַ „טעג" פון דעם נאַציאָנאַל־פאָנד"; און מען ניט גערן; עס איז אַ פרייד צו זעהן, ווי גערן יעדער גיט!

באַלד האָבען אָנגעהויבען פון אַלע ווענען אָנצוקומען אַלט און יונג בייצואוואוינען דעם יום־טוב. אויף וועגענער, אויף פערד, אויף אייזלען, און גרופּעס צופוס. ברוינע געזיכטער, ברייט־ביינינע, האָ־רעפּאַשנע, קומען פאַרברענגען אַ זאַרגלאָזע שעה. אַרום דער גימ־נאַזיע, און ספּעציעל אַרום דער אַרבייטער־קוואַרטיר, די „קופּה" (אַרבייטער־קאַסע פון ארץ־ישראל), קלייבען זיך מאַסען מענשען.

דאָרט טוט מען אָן די מאַסקעס, דאָרט שמירט מען די פּנים׳ער, דאָרט מושטירט מען. אײַזענשטײַן, דער צײכען־לעהרער פון גימ־נאַזיע, איז דער גאַנצער אָרגאַניזאַטאָר... אַלץ, וואָס לעבט און אָטעמט אין תּל־אָביב, איז אויף די גאַסען; נאָך מעהר, אַלץ, וואָס לעבט און אָטעמט אין יפו, די גאַנצע אַראַבישע באַפעלקערונג, איז געקומען אָנקוקען דעם יום־טוב. אַלע טרעפּ, אַלע באַלקאָנען, זײַנען באַזעצט מיט זײערע שוואַרץ־פאַרשלײערטע דאַמען, און די מענער מיט די רויטע פעסקעס דרעהען זיך אַרום צווישען די תּל־אָביב׳ער און פאַרקויפען גרינס, צוקערקעס, לימאָנאַד, שרײַען, ליאַרעמען, אַקוראַט ווי גאָרניט וואָלט געווען... אויטאָמאָבילען, קאַרעטעס, אָנגעזעצט מיט זײערע רײַכערע פאַמיליעס זײער גאַנצע אינטעלי־גענץ, אַלע, אַלע, זײַנען געקומען... אָבער עס האָט נאָך געפעהלט פרײַנדשאַפט און וואַרימקײט. זײ זײַנען אַרומגעגאַנגען צווישען, אָבער ניט מיט די תּל אָביב׳ער. איבערבעטען ווילט זיך זײ מיט אונז, זײַנען זײ געקומען גרײט, אַ סך פון זײ האָבען געקויפט „טעגס“ פאַר׳ן „נאַציאָנאַל פאָנד“ און געטראָגען... אָבער צו־פרידען זײַנען מיר, וואָס זײ זײַנען געקומען אין מאַסען. דאַך בלאָ־זען מיר זיך אַביסעל...

פונקט פיער האָט זיך די פּראָצעסיע אָנגעהויבען. מוזיק פאַראויס, מאַסקען נאָך... ניט געוואַלדיגע, נאַאיווע, פּאָליטישע קאַרטונס, האַלב שטיפערישע, אָבער ווען מען וועמען אַרט עס, ניט דאָס איז וויכטיג און ניט די מאַסקען זײַנען דער יום־טוב... דער יום־טוב איז די טויזענד־קעפּיגע מאַסען אידען, פרויען און קינדער, אונ־זער בלוט, אונזער פרייד, אונזער האָפנונג איז אַרוים אויף די גאַסען לעבענספרײדיג, דער יום טוב איז וואָס אַ ־ב ע ס ע ר ע צ י י ט ק ו מ ט א ן... דער יום־טוב איז — וואָס די אַראַ־בער זײַנען אין די טויזענטער געקומען, אַלײן נישט־געבעטענע, געקומען מיט׳ן גוטען ווילען צו לעבען אין פרידען מיט אונז. גע־קומען און געלאָזען זיך צושפּילען צעטעלאַך פאַר׳ן „קרן קימת“ און אין פושקע אַרײַנגעוואָרפען מטבעות.. שטאָלץ אַרומגעשפּאַ־צירט מיט די „טעגס“ אין די לאַצען...

צום סוף איז דער יום טוב אַ ביסעל געשטערט געוואָרען. אונ־זער אַלטער פרײַנד, השם יתברך, האָט מעהר ניט געקאָנט אײַנ־האַלטען די עטליכע וואָלקענס און זײ האָבען אָנגעהויבען שפּריצען מיט רעגען...

און שפּעטער אין אָוונד, ווען ס'איז געוואָרען פינסטער, זייַנען אין די פאַרוואָרפענע טיילען יפו, ענגע קוואַרטאַלען לעבען תל אָביב, דורכגעוועקסעלט געוואָרען עטליכע קוילען. די ביטערע פאַרביסענע צווישען די אַראַבער האָבען זיך ניט געקענט איינהאַלטען און האָבען זייער קנאה אויסגעשאָסען.

דריי אידען פאַרוואונדעט; דריי אַראַבער צוריק פאַרוואונדעט...

איינער פון די פאַרוואונדעטע איז געשטאָרבען...

....

....

די גאַסען פון תל אביב רוישען ביז שפּעט אין דער נאַכט.

.1924

פּרנסות און פאַרגעניגענס אין תל אָביב

ווי אַזוי און מיט וואָס אידען לעבען אין תל אביב, לאָזט זיך ניט ערקלערען. דאָס איז איינער פון דער וועלט'ס ניסים. עס בויט זיך אַ שטאָדט, עס וואַקסט אַ ישוב, אַ גרויסער, אַ לעבעדיגער אויף זאַמד בוכשטעבליך און אַלעגאַריש. קרוב צו זיבעצעהן טויזענט איינוואוינער לעבען צווישען זיך, אָהן אינדוסטריעס, אָהן עקאָנאָמישען באָדען און אָהן געלט. מען לעבט איינער פון דעם אַנדערען. מען פוצט איינער דעם צווייטען די שיך, מען ראַזירט איינער דעם צווייטען די באָרד, מען גיט איינער דעם צווייטען איבער דעמזעלבען פּיאַסטער. די היגע מטבעה, דער פּיאַסטער, געהט מיט אַ קיילעכדיגען לאָך אין דער מיט. ווייזלען זיך מאַנכע און זאָגען, אַז דאָס האָט זיך אַ לאָך דורכגעריבען פון צופיעל העגט.

תל אביב האָט ניט קיין געלט. דערלאַנגט איהר אימיצען אַן אַסיגנאַציע פון אַ פונט סטערלינג און איהר דאַרפט קריגען רעשט, לויפט דער איד אַרום שטונדען ביז ער קריגט עס צו צעבייטען. איך האָב פיעל מאָל אין פּאָסט־אָפיס ניט געקאָנט קויפען קיין פּאָסטמאַרקע, ווייל ס'איז דאָרט ניט געוועזן קיין רעשט פון אַ פונט. מענשען לעבען דאָ פון ניסים.

עס פאַרמעהרען זיך קראָמען, האָטעלען, גראָסערי־קלייטלאַך אויף אַזוי פיעל, אַז גאָר אינגיכען וועט זיך יעדער תל אָביב'ער שלאָפען אין זיין אייגענעם האָטעל, עסען אין זיין אייגענעם רעסטאָראַן, זיך ראַזירען אין זיין אייגענעם באַרבער־פּלאַץ... קורץ, ער וועט לעבען ווי אַ גראַף. איך זאָג אייך, תל אביב איז אַ רעטעניש וואָס מוז אויסגעפאָרשט ווערען, איז ניט נאָר אַ טיפע וויסענשאַפט און סאָציאַלע רעטעניש, נאָר אויך אַ שעהנע רעטעניש.

די נייע צירליכע הייזער, די ברייטע, שעהנע גאַסען, די בולוואַרען, שפּיעל־פּלעצער — זיי אַלע זיינען שעהנע ניסים.

ביי די אַראַבער איז ניטאָ וואָס צו זעהן, און צו הערען. גאַסען שטויביגע, שמוציג, קרומע, האַלב־פינסטערע און פאַרשטיקטע. קיין באַלויכטען פענסטער, קיין סינעמאַ, קיין קאָנצערט, קיין באַל,

קיין מאסקאראד, גארנישט, און די פרויען זיינען גאך פארשלייערט. היינט גענוג לעבן!

קאכט אין זיי דער געפיהל פון קנאה און באוואונדערונג, און די לעצטע נעמט זיגען. זיי האבען איינגעזעהן, אז מיר זיינען פארט די קולטור־ און וואוילזיין־ברענגער; אז לעבען אונז קאן מען זיך פארט עפעס לערנען, און אז עס לוינט זיך צו מאכען שלום, א גוטען, פעסטען שלום.

רוהיג און שעהן איז דאס תל־אביב'ער לעבען; אבער עס פעהלט געלט. ניטא! באנקען לייהען ניט, מענשען בארגען ניט, ניטא קיין קרעדיט. די איינציגע, וואס בארגען און גיבען קרעדיט, זיינען די ארבייטער. איך מיין, די ארבייטער־ארגאניזאציעס, ווי די „הסתדרות הפועלים". די היגע ארבייטער־ארגאניזאציעס, איז אויך איינע פון די וואונדער, וואס וועגען זיי דארף מען גאר באזונדערס שרייבען; איבערהויפט דארף מען וועגען פיעלעס שרייבען! איך זאג אייך, איהר האט דארט ביי אייך קיין מינדסטען באגריף ניט וועגען דעם, וואס דא קומט פאר! האט איהר, למשל, געהערט, ווי די היגע ארבייטער האבען זיך גענומען צו פארענטפערען די געלט־פראגע? ווי אזוי זיי האבען זיך גענומען צו לייזען די פינאנץ־פראבלעם פון לאנד? איינפאך: זיי גיבען ארויס אייגענע געלט פאר זיך. אט האט דער „המשביר", דער „קאנסום און פארקויף קאאפעראטיוו", ארויסגעלאזען קליינע אסיגנאציעס אויף דער סומע פון פיער טויזענט פונט. א פאפירעל אויף א פערטעל פונט, האלבען און גאנצען פונט. צוערשט האט מען גערעכענט, אז דאס געלט זאל צירקולירען בלויז צווישען די ארבייטער; עס זאל הייסען „טשעקלעך", פאר וועלכע מען קריגט אין „המשביר" פראדוקטען, אבער באלד זיינען די „טשעקלעך" געווארען פאפולער און זיי האבען אנגעהויבען „געהן" אזוי ווייט, אז אפילו אראבער נעמען זיי אן. דער קורס זייערער האלט זיך פעסט, א פונט איז א פונט. בלויז ווען עס קומט צו באצאהלען רענט דעם באלעבאס פון הויז, אדער קויפען אין א פרעמדער קראם, דאמאלס דריקט אראפ דער איד א צעהן פיאסטער, אדער פופצעהן פיאסטער פון דעם פונט; אבער נידריגער פון 85 פיאסטער איז נאך קיינמאל די „המשביר"־אסיגנאציע ניט אראפ. איהר פארשטעהט?!... דעם ביישפיעל, האב איך געהערט, האבען שוין נאכגעפאלגט אנדערע ארגאניזאציעס פון אנדערע מקומות. ניטא קיין געלט, — דרוקט מען געלט. אנדערע

אַ אידישער פּאָליסמאַן פון תל אַביב.

גרויסמאַכטען מענען, — ווארום זאָלען זיי ניט טאָרען ? ! עס איז איינע פון די קוריאָזיטעטען אויף אַזוי ווייט, אַז טוריסטען פיה־רען זיי ארויס מיט זיך, כדי צו ווייזען זיי ביי זיך אין דער היים.

איך זאָג עס נאָכאַמאָל, אַז איהר, דאָרט, אין אַמעריקע, הויבט ניט אָן צו וויסען, וואָס דאָ טוט זיך ! איהר ווייסט גאָרניט וואָס פאַר אַ וואונדער עס געשעהט דאָ ! ארץ־ישראל איז נאָך אַ טאָטאַל־אומבאַקאַנט לאַנד פאַר דער וועלט ! עס וואָלט זיך געדאַרפט גרינ־דען אַן אויספאָרשונגס־עקספּעדיציע, אָדער אַם ווייניגסטענס אַ פּוב־ליסיטי־ביוראָ, וואָס זאָל אַדווערטייזען ארץ־ישראל אַלס איינעם פון די לעצטע און גרעסטע וואונדער. האָט איהר געהערט, למשל, אַזאַ זאַך, אַז אַן אָרימע גרופּע מענשען, וואָס ביי זיי איז דער פּיאַס־טער מיט אַ לאָך, זאָל שוין צום פערטען מאָל אין סעזאָן אויספאַר־קויפען יעדען בילעט צוויי וואָכען אין פאָראויס צו דער היגער אָפּערא ? ! אַז צן דער קומענדער פאָרשטעלונג „פאַוסט“ איז שוין קיין פּלאַץ צום פאַרקויף ניטאָ ? ! האָט איהר געהערט, למשל, אַז אין תל־אָביב איז דאָ אַ טרעפיק־פּאָליסמאַן ? מעהר ווי איינער, נאָר דער, וועגען וועלכען איך רעד, איז אַן אמת׳ער עקזעמפּליאַר : הויך, ווי דער העכסטער ניו יאָרקער „טרעפיק דיריגענט“, מאָנומענטאַל, מאַיעסטעטיש שטעהט ער אין מיטען גאַס און קירעוועט גראַציעז, אימפּאָזאַנט : רעכטס, לינקס, אַן אייזעל רעכטס, אַ קעמעל לינקס, אַן אויטאָמאָביל פאָראויס, אַ וועלאָסיפּעדיסט צוריק, אַ וואָגען, אַ דראָזשקע, אַ פושקאַרט ! — עס לויפט, עס איילט זיך, ס׳איז „ראָש־אור“... פּלוצלינג הויבט דער „טרעפיק דיקטאַטאָר“ אויף זיין „רעכטע“ האַנט, און אַלץ שטעלט זיך אָפּ : אַ „גברת“, אַ תל־אָביב׳־ער פריילין אין אַ שניי־ווייס קלייד דאַרף אַריבערגעהן די גאַס ; און דער גאַלאַנטער פּאָליסמאַן טוט זיין פליכט !

ווי פאָרט זיך עס ! — אַ שטאָדט וואָס האָט ניט קיין רעשט פון אַ „פונט“, האָט אַן אייגענע אָפּערא, זינגט „פאַוסט“ אויף העב־רעאיש און פאַרמאָגט אַזאַ גראַנדיעזען טרעפיק־פּאָליסמאַן ? איז עס דען אַ קלענערער וואונדער, ווי אַמאָל אין ירושלים, אַז ווען מען פלעגט קומען עולה־רגל־זיין איז געווען אַזוי ענג, אַז מענשען פלעגען הענגען אין דער לופטען, און אַז מ׳פלעגט דאַרפען פאַלען כורעים, איז געוואָרען פּלאַץ ארום און אַרום ? ! — מען בייסט זי דאָ די פינ־גער פאַר אַ גראָשען, אָבער קינדער קריגען דאָ די פיינסטע ערצי־הונג, זעהען אויס רייצענד, בליהענד, ענטציקענד, ווי קיין קינד

ניט אויף דער גאַנצער וועלט; אין הויז איז ריין, ווייס, אויפגערוימט, די שיך שטענדיג מיט אַ שיין, די באָרד גלאַט ראַזירט, אָדער עלעגאַנט צוגעשאָרען, די גאַסען ריין, — באַגאָסען מיט אַ באַגיס־מאַשין... קומט דער פרייטאָג, שליסט מען שוין צוועלף אַ זייגער אַלע אָפיציעלע געשעפטען, מען נעמט דעם שבת אויף שוין פאַראויס... אָוונט, נאָכ'ן עסען, געהט מען שפּאַצירען אונטער דעם בלויען הימעל, אויסגעשייערטער לבנה, אויסגעפוצטע שטערען; עלטערע געהען לאַנגזאַם, אינגערע — מיט אַ שנעלערען טעמפּאָ... קומט דער שבת — די הייליגע רוהיגקייט, ווייסע ליכטיגקייט, איז צעגאָסען איבער די אידישע וועלטען, און קיינער וואָלט ניט געגלויבט, אַז אין קעשענע פעהלט ניט נאָר דער פּיאַסטער, נאָר אפילו דער לאַד.

תולה תל־אביב על בלימה! עס הענגט אַ שטאָדט אויף גאָרניט! טאַקע אויף גאָרניט? ! — ניין, עס איז דאָ אייז זאַך וואָס ערקלערט אַלצדינג, — דאָס איז דער פאַר'עקשנ'טער ווילען, די אומענדליכע ליעבע — ליעבע צום לאַנד, ליעבע צו יעדען שטיינדעלע, קאָנצענטרירטער ווילען, אָפּפערווילליגקייט, אין אַזאַ מאָס, וואָס די וועלט האָט קיין גלייכען ניט.

איך זאָג עס צום דריטען מאָל: איהר, דאָרט, אין אַמעריקע, הויבט ניט אָן צו וויסען, וואָס דו קומט פאָר! און די נאַכריכטען, וואָס מען קריגט, זיינען די פאַלשסטע און פאַרקעהרטעסטע. טרעפט זיך עפּעס דאָ אַ נאַרישקייט, אַן אומגליק, אַ פאַרדראָסיגע זאַך, אַ ניט־געלונגענער עקספּערימענט דערוויסט מען זיך גלייך, — פּאַסירען וואונדער יעדען טאָג, ווייסען מיר דערפון ניט. און מען איבערטרייבט נאָך דערצו יעדען פעהלער; מען רעדט, למשל, וועגען דעם, אַז מען וואַנדערט אַרויס פון לאַנד; עס איז אַ ליגען! ביים אַריינפאָהרען אין יפו, האָט דער ציוניסטישער סטאַטיסטיקער אַראָפּגענומען פון מיר אַלע דאַטען, ווער איך בין, וואָס איך בין, א. אַז. וו.; ער האָט מיך דערקענט פון פאַר דריי יאָהרען... האָב איך איהם געפּרעגט וועגען דער אויסוואַנדערונג. צעלאַכט ער זיך: עס איז ניטאָ פון וואָס צו רעדען. קליין, אומבאַדייטענד איז די אויסוואַנדערונג, און נאָך איצט, ווען די עקאָנאָמישע לאַגע פ אַ ר ב ע ס ע ר ט זיך, וועט קיין אויסוואַנדערונג ניט זיין.

איהר הערט? — די עקאָנאָמישע לאַגע פאַרבעסערט זיך! מען גרייט זיך ווידער צו אַ נייעם בוי־סעזאָן נאָך אַ שטאַרקערען און לוס־

טיגערען... אָרענדשעם זיינען געראָטען דעם יאָהר, מען פאַרלאַנגט זיי אין ענגלאַנד און מען צאָהלט גוט... מען ערוואַרט א גוטען, געראָטענעם ווייץ אויף די פעלדער; און די הויפט־זאַך — טאַבאַק!

האָט איהר שוין געהערט וועגען דעם ארץ־ישראל׳ער טאַבאַק? ניין?

אָז איך זאָג אייך איהר הויבט ניט אָן צו וויסען, וואָס דאָ קומט פאָר?!

.1924

ירושלים

די אומגעלומפּערטע, די שעהנע

דאָס איז די אונערוואַרטעסטע שטאָדט פון אַלע אויף דער וועלט. איך האָב וועגען ירושלים פיעל געהערט, געלעזען, בילדער און פאָטאָגראַפיעס געזעהן, אָבער דאָס, וואָס איך האָב געטראָפען איבערשטייגט אַלע מיינע פאָרשטעלונגען.

אַ פאַנטאַסטישערע שטאָדט ווי ירושלים איז אונמעגליך זיך פאָרצושטעלען. ס'איז עפּעס, וואָס מען זעהט אין חלום. ס'איז עפּעס, וואָס מען מוז לאַנג אויסטראַכטען, און צוטראַכטען און צו־דיכטען און שאַפען אין דעם צושטאַנד פון עקסטאַז.

איך געה אַרום איבער די געסלעך פון'ם אַלטען ירושלים און זאָג מיר: מען מוז אַ ניי וואָרט שאַפען: אַנשטאַט דאָס וואַסט גאַס—געסע־לעך. נישט די הייזער, וועגען און שטעגען פּאַסען זיך צו קיין איינ־ציגען בעגריף פון דעם, וואָס מיר האָבען אין אייראָפּאַ און אַמע־ריקאַ. דאָס זיינען לאַבירינטען, דאָס זיינען קאַפּריזען און אַרכיטעק־טור, וואָס דורות, יאָהרטויזענטע האָבען אָנגעהויפט, אָנגעוואָרפען, צושאָטען, דערנאָך ווידער צונויפגעוועבט, פאַרוועבט, פאַרפּלאָנ־טערט, מיט אונערמעסליכער קונסט, פאַנטאַזיע, העכסטען אונזין און גרעסטער חכמה. ס'איז עפּעס, וואָס קיין פּען קען ניט באַשריי־בען, אָדער וועט האָבען צו באַשרייבען אין טויזענטער בענדער און וועט קיינמאָל נישט פאַרטיג ווערען. ס'איז מאַטעריאַל פאַר דורות און דורות קינסטלער, וואָס וועלען דעם מאַטעריאַל קיינמאָל ניט בייקומען. איך געה אַרום, טראָג מיט זיך מיין צייכען־ביכעל, ווייס ניט, וואָס פריהער צו צייכענען, איך לאָז די הענט אַראָפּ פון ער־שטוינונג און ענטציקונג, און דאָס וואָס איך מאַך, איז בלייך און גאַרנישט זאָגענד אין פאַרגלייך מיט דעם, וואָס ירושלים איז.

ירושלים איז א סימפאָני פון שטיינער. אַלע סאָרטען שטיי־נער, דאָרט אָנגעהויפּט, דאָ צעוואָרפן, געלע, גרויע, ברוינע, שטיי־נער, אַהין א סוף און אַהין אן ענד. דאָ ליגען זיי איינע אויף די אַנ־דערע און דערהויבען זיך צום הימעל אימפּאָזאַנט, גראַנדיעז און בילדען די וואַנט אַרום דער אַלטער שטאָדט מיט איהרע אומצעה־ליגע טורעמס, און טויערען. און ווידער אַמאָל זאָג איך א וואָרט, וואָס פּאַסט ניט. טויערען! קען מען דען דיזע קאָמפּאָזיציעס פון געוועלב און וואַנט אָנרופען טויער? ! אמת מען קען דורכגעהן דורך אן עפענונג, אָבער וואָס איז דאָס פּאַר אן עפענונג און וואָס פאַר א דורכגאַנג? ! איך דרעה זיך אַרום דעם יפו'ער טויער פון אַלע זייטען און זאָג מיר: „ס'איז קונסט!" און ווי קונסט, אַזוי וועניג פּראַקטיש איז דאָס אַלץ. ס'איז בלויז שעהן, אַבסאָלוט שעהן און מעהר גאָר ניט. דאַרפען דאַרף עס קיינער ניט.

און אַזוי ווי די שטיינער זיינען אויך די מענשען אין דער אַל־טער שטאָדט ירושלים. פון אַלע מינים, פון אַלע קאָלירען פון אַלע קליידער פון גאָר דער וועלט, גרופּענווייז, צושאָטען און ווידער צו־נויפגעפלאָכטען. איך האָב ליעב די אידישע גאַס, אַזוי רופט מען זי... גאַסען האָבען דאָ נישט קיין נעמען. בלויז עטליכע גאַסען האָבען עפּעס ווי צוגעטשעפּעט צו זיך א נאָמען. די אידישע גאַס. אָדער די גאַנצע נעץ פון גענג און פינסטערע, באַרעקטע דורכגענג, מיט זונען־און לופט־לעכער פון אויבען, אָט דער גאַנצער קנויל, וואָס ציהט פון יפו'ער טויער אַרונטער צום כותל מערבי, האָב איך ליעב געקראָגען. איך געה אַרום און קעהר זיך צוריק אום, לאָז זיך אַרונטער אין אונטערערדישע היילען, קלעטער אַרויף אויף דעכער און גאַניקעס. און די גאַנצע צייט ציטערט עס אין מיר און צי־טערט... גאָט מיינער, וואָס פאַר א וויסטען, אַבסורדען און צו דערזעלבער צייט וואונדערבאַרען חלום האָסטו דאָ אויסגע'חלום'ט? אַזאַ וויסטער, אַבסורדער און וואונדערבאַרער חלום זיינען אויך די מענשען דאָ, אויף דיזע גאַס־געסלעך! אידען מיט לאַנגע געקריי־זעלטע פּאות, פאַנטאַסטישע בערד, קליידער און געשפּרעך! אראַ־בער, בעדואינער, אינדוסען, אַרמענער, אייראָפּעער... אונמעג־ליך שמוציג און וואונדערבאַר דעקאָראַטיוו. ענג, גליטשיג, הילכיג, כאַאָטיש, שרייענד, העפטיג זשעסטיקולירענד, שטופּט זיך דאָס אַלעס הין און צוריק. און אָט באַווייזט זיך איבער אַלעם מיט א לאַנ־גען קאָפּ, האַלז און קערפּער א באַרג א גאַנצער, אן אָנגעלאָדענער

די באזאַר געסעל אין אַלט־ירושלים.

קאמעל. ער דערגרייכט די ש ט ע ל ע פון דער גאס, ער שפאנט זעהר פארזיכטיג, מיט זיינע פלאטשיגע פיס. וואס זיינען געשאפען פאר'ן מדבר־זאמד, אבער נישט פאר גליטשיגע טרעפלעך, שפאנט פארזיכטיג, מעסט יעדען טריט און גיט פלוצלינג א פאל, צושפרייט הילפלאז די פיס און קען ניט אויפשטעהן, סיידען איהר לעגט איהם אונטער א מדבר. צוליארעמט זיך ארום איהם דאס אראבערטום, עס ווערט א געטומעל, מען בויגט דעם קעמעל די פיס, מען ציהט איהם פאר'ן האלז, און ער מאכט ניט קיינע אנשטרענגונגען אויפצוהויבען זיך.

א וואונדערבאר, אומגעלומפערטע חיה, איז דאס דער קעמעל! איך האב ליעב צו זעהן ווי ער לעגט זיך אנידער אויפ'ן באפעהל, ווען מען דארף איהם אנלאדען, אדער אפלאדען. ביי איהם איז דאס א גאנצער פראצעס. צוערשט צוקאטשעט ער זיין קאפ און האלז, דערנאך בויגט ער איין פוס פון פארענט, דערנאך א צווייטען ביז די קניע, דערנאך די צווייטע העלפט פון די פאדערשטע פיס. פארטיג מיט די פאדערשטע פיס נעמט ער זיך פאר די הינטערשטע. נישט געאיילט זיך, ווערט ער פארטיג מיט דער צייט... און דאס אלץ אויף איינעם פון די לאבירינטען־געסלעך.

אייזעלעך שטופען זיך הין און צוריק. אויך די אייזעלעך האבען מיין הארץ געוואונען. איך האב באמת מיטלייד צו דעם אייזעל־פאלק. גרויסע אומגעלומפערטע מענשען זעצען זיך אויף איהם מיט שטעקענס רעכטס, לינקס, שרייען אויף איהם מיט ווילדע קולות און ער אליין, דאס אייזעלע, א קליין חיה'לע, פלאנטערט מיט די פיסעלעך און שווייגט, שווייגט. דערפאר אבער, ווען דאס אייזעלע צושרייט זיך, איז דאס ניט אויסצוהאלטען. עס לאזט ארויס אזעלכע ווילדע אומגעלומפערטע קולות, אהן יעדער שפור פון מוזיק, אהן יעדען ברעקעל פון קאמפאזיציע, גלאט הוילער יאמער־געשריי... ווען איך דערהער א היגען אייזעל שרייען, פארשטאפ איך די אויערען און מאך די אויגען צו.

און אזוי שטופען זיך אלע אויף דיזע גאסען, אלע סארטען מענשען. גלחים, רבנים, סאלדאטען, אראבער, אידען, חיות — אלץ האנדעלט, שמאיעט, ליארעמט. אין לעכער פארשטעקט ליגט א שוך־ווערקשטאט, איז א לאד פארבראכען — א בעקעריי, א טישלער, א קצב, א שניידער, א קאוועל. אזוי קליין, אזוי אונמעגליך, אזוי אונגלויבליך, אז פון דעם זאל מען קענען עפעס פארדינען. פארדי־

נען? פון וועמען און פאַר וואָס? און דאָך לעבט מען. אמת, אַלע זאָגען, אַז ס'איז שווער, זעהר שווער, דאָך לעבט מען.

אָבער אָט קריך איך אריין אין אַ לאָך, דערנאָך אַ פּאָר שטיגען ארויף, אַ פּאָר גליטשיגע שטיגען אַן אַ זייט, און קום אריין אין אַ שול. אַלט, געוועלביג, געדרעהט און פאַרפּלאָנטערט... אַ לאַנגער טיש, אַ ישיבה, מען זיצט און מען לערענט. וואונדערבאַר, וואָס פאַר אַ מענשען זיינען דאָס? ! פון בילדער ארונטערגענומענע, פּנים'ער פאַרקלערטע, אויגען גרויסע, לויכטענדע, לאַנגע-לאַנגע פּאות'ן, בערד געכאַליעטע און מען זינגט און מען באַמקעט צו און מען פאַרציהט זיך !... אַ וועלט, אַ נאָך מעהר פאַנטאַסטישע, ווי די, וואָס איך האָב נאָר וואָס געזעהן אין דרויסען. איך ביז געווען אין דער ישיבה „עץ חיים", ביי דער חורבה־שול, דאָרט וואו הערבערט סעמועל דאַוועענט. אַ גרויסער צימער; ביינק ציהען זיך בייביידע זייטען טיש און עס שטעהען שטענדערס און מען זיצט און מען לערענט, און ווער עס ווערט מיד זיצענדיג, שטעלט זיך ביים שטענדער און לערענט. און אין מיטען זיצט דער ראש הישיבה, אַ איד מיט אַ קלוגען פּנים, און זעהט, אַז חברה, באַבערדעטע אירען, זאָלען לערנען, זאָלען זיך ניט פוילען.

קום איך אריין, הויבען אַלע אויף די קעפּ, רייסען אַלע איבער דעם ניגון און קוקען מיט גרויסע נייגעריגע אויגען אויף אַ דעם מענש מיט אַ סקיצען־ביכעל. איך געה צו צום ראש ישיבה, פרעג איהם, צו איז ערלויבט אַ בילד צו צייכענען פון דער ישיבה. ענטפערט ער מיר, אַז ער קאָן הייסען, מען זאָל לערנען, אָבער ער קען קיינעם ניט הייסען צו ווערען געצייכענט. ענטפער איך איהם, אַז איך וויל קיינע פאַרטרעטען פון קיינעם ניט מאַכען, בלויז אַלגעמיינע שטריכען. ערלויבט ער מיר. זעץ איך זיך אַוועק. אידען לערנען ווייטער, עס קלינגען יונגע שטימעלעך, עס ברומען עלטערע, ווי פריהער, אָבער נישט אין גאַנצען, ווי פריהער. מען וואַרפט בליקען אין מיין זייט. עס הויבט זיך אויף אַ בחור פון צייט צו צייט און שלייכט זיך צו צו מיר און גיט אַ קוק צו האָב איך ניט איהם געצייכענט און ווען ער דערזעהט זיך, ווערט ער רויט און שרעקליך נייגעריג און קען זיך ניט אָפּרייסען. באַגעגענט ער דעם שטרענגען בליק פון דעם ראש ישיבה, איילט ער אַוועק. און עס טראַכטען זיך געוויס די פרומע מענשען, אַז דאָס האָט דער שטן זיך פאַר-

שטעלט אין מיין פערזאָן און איז געקומען אַפּרייסען דאָס האַרץ פון אידען פון דער תורה...

איך בין אויך געווען אין דער ישיבה, וואו מען לערענט קבלה... אין דער מוסר ישיבה — שטרוים־חצר — איבעראַל די אָנגע־שטרענגטע גייסטיגקייט, אויגעלעך פון יונגע קינדער פאַרקלערט, אַפּט מידע, מיט פּנים׳לעך בלייכע...

און מען רעדט אידיש! גאַנץ ירושלים רעדט אידיש. אַפילו ספרדישע תימנ׳ער אידען רעדען אידיש, אַראַבער זיינען דאָ אַזעל־כע, וואָס רעדען אידיש. טרייבט אַן אַראַבער זיין אַנגעלאָדענעם אייזעלע איבער דער געדיכטער אידישער גאַס, שרייט ער „היט זיך! היט זיך!“... העברעאיש וועל איך זיך אין ירושלים ניט אויסלערנען רעדען.

מיט דעם רעדען איז דאָ איבערהויפּט שלעכט; מען רעדט דאָ פיעל און אויף אַלע שפּראַכען אָבער אויף קיין שפּראַך ניט גוט...

פון אַ גאַנץ אַנדערען כאַראַקטער איז די ניי־ירושלים. גאַסען גאַנץ אייראָפּעאיש, הייזער, גאַנצע פּאַלאַצען. זעהען אויס אַזוי, ווי מען טרעפט זיי אין די גרעסטע אייראָפּעאישע שטעדט. די יפו־גאַס איז די געשעפטס גאַס. שעהנע מאַגאַזינען, און ריין איי־ראָפּעאיש געקליידעטע דאַמען און הערען זעהט מען אַפּט שפּאַצי־רען. וואוינען אין דער נייער שטאָדט מייסטענס אידען. מען קען זאָגען בלויז אידען. אידען פון אייראָפּאַ בויען זיך אַן אייראָפּעאישע שטאָדט. די אַלטע שטאָט ירושלים איז באַוואוינט פון אַראַבער, אויסער, פאַרשטעהט זיך, די ספּעציעלע אידישע מקומות, וואו אי־דען זיצען געדיכט און פעסט. ווי למשל דער רב צדוק׳ס חאָש. דאָס איז פון אַלץ, וואָס איז דאָ פאַנטאַסטישעס אין ירושלים, דאָס סאַ־מע פאַנטאַסטישע. איך בין אַהין אַריין און בין, איינגעבויגען, גע־קראָכען און דורכגעקראָכען געגנ און לעבער... ס׳איז דער אָנהויב פון דעם אַמאָליגען אידישען ישוב, אַזוי דערצעהלט מען מיר. יע־דער שטיין איז דאָרט אַ בוך. יעדע שטיג אַ לעגענדע אָדער אַ בלו־טיגער קאַפּיטעל. דאָרט איז דאָ אַ טויער פון פאַרשטיינערטען האַלץ, וואָס האָט אָפּגעהאַלטען אונצעהליגע פּאָגראָמען און שלאַכ־טען... עס איז דאָרטען דאָ מעשות פון ברענענדען אינטערעס. און פון דיזע לעבער און גריבער ווייזען זיך אידישע קינדערלעך, שוואַרץ חנ׳עוודיגע אידישע טעכטער... — אָבער אַזעלכע אידי־שע נעסעלעך זיינען אַרומגערינגעלט פון אַראַבישע איינוואוינער.

גאַנץ כותל מערבי איז אַרומגערינגעלט מיט אַראַבער. אַפילו ביי דער סאַמע וואַנט אינ׳ם הויף פון דער „וואַנט“ וואוינען אַראַבער. וואוינען ביי דער וואַנט און קוקען־צו דעם בעטלער און שנאָרער געשעפט, וואָס ווערט דאָרט געטריבען. אויבען אַ פּאָר מינוט פון דער כותל מערבי, געפינט זיך דער מעטשעט אָמאָר אָדער, ווי אי־דען רופען עס, דער מקום קודש. דער מעטשעט אַלײַן, און דער פּלאַץ אַרום, איז פון אונבאַשרייבליכער שעהנקייט... דאָך דאָס בעט־לער־און שנאָרער־געשעפט ווערט דאָרט געטריבען ניט ערגער ווי ביי דער „וואַנט“. דער אַראַבער, וואָס האָט מיר געהאָלפען אויסטאָן די שיך, איידער איך בין אַריין אין מעטשעט, האָט פאַרלאַנגט אַ שי־לינג, פונקט ווי ער וואָלט געווען דער ערשטער אויף דער וועלט, וואָס האָט מיר ענטדעקט דעם סעקרעט פון אויסטאָן שיך. זייענדיג אינעווועניג האָבען נאָך דריי אַראַבער פאַרלאַנגט פון מיר צו שי־לינגס... ניט וועניגער. זיי האָבען זיך געשלאָגען אין דער ברוסט, געגלאָצט מיט די אויגען, זיך גערירט ביי קאָפּ און האַרץ, דאָך האָבען זיי זיך איבערגעבעטען און גענומען צו פּיאַסטער... אַ סטאַיע בעטלער פונקט ווי ביי א ו נ ז האָבען מיך פאַרפּאַלגט די גאַנצע צייט אין דעם וואונדערבאַרען פּלאַץ.

איבער דער אַלטער שטאָדט ירושלים און איבער דער נייער הויבען זיך בערג פון אַלע זייטען, ווי אַ וואונדערבאַרע ראַם. און פון דער ווייטען, גאָר פון ווייט־ווייטען, שטעהען און קוקען אַהערצו פון איבער דעם ים המלח, די הרי מואב. זיי זיינען בלוי, אָבער אין קלאָרע טעג זעהט מען מעהר ווי בלוי. מען זעהט אַלע קנייטשען אויף זייערע אַלטע פּנים׳ער, אָבער מילד אין פּיאַלעט... ס׳איז אַ ראַם, וואָס איז ווערט דאָס בילד. און אויף איינעם פון די היגלען אַרום ירושלים אויף דעם הר הזיתים הויבט זיך שפּיציג צום הימעל דער פּאַלאַץ, וואו הערבערט סעמועל וואוינט. אַזוי זיצען און גע־וועלטיגען איז איינפאַך קעניגליך. אין דער פריה, ווען די זון געהט אויף הינטער דעם פּאַלאַץ, וואַרפט דער פּאַלאַץ מיט זיין הויכען טורעם אַ לאַנגען שאָטען, וואָס ציהט זיך איבער דעם גאַנצען באַרג און טאָל, גלייך צו דער שטאָדט צו, און עס זעהט אויס אַקוראַט, ווי די האַנט פון דער מ מ ש ל ה איז אויסגעשטרעקט צו זיינע אונטערטעניגע...

איך וואָלט געדאַרפט באַזוכען דעם דאָזיגען פּאַלאַץ. איך וואָלט געדאַרפט אַלע באַקאַנטע באַזוכען. איך וואָלט געדאַרפט אינסטי־

טוציעס פון היינטיגען אינטערעס באזוכען. איך קען מיך אבער ניט ארויסרייסען פון דעם נעץ פונ'ם אלטען צויבערער ירושלים. איך וועל אבער מוזען מאכען אן אנשטרענגונג און זיך ארויסרייסען, ווייל איך פיהל, אז ניט דא וועבט זיך א ו נ ז ע ר לעבען. ד א ס וועבט זיך דארט, אין די קאלניעס און אויף וועגען... איך וועל אין גיכען ירושלים פארלאזען...

.1921

א געסעלע וואס פיהרט צו דער כותל מערבי.

ווי מען לעבט אין ירושלים

האָט זיך אויסגעאַרבייט אַ טיפּ לעבען אין ירושלים, פּונקט ווי עס האָט זיך אויסגעאַרבייט אין ניו יאָרק. למשל? מאַנכע זאָגען, אַז ניט, ווייל עס איז דאָ ניטאָ קיין ברייטע שיכטען, עס זיינען דאָ פּערזאָנען, פּערזענליכקייטען, אינדיווידועןן, יעדער איז פאַר זיך און טראָגט זיך אַרום מיט באַזונדערע אידעען און אַרבייטען, אָפּגעטיילט פון אַנדערע, לעבט נישט צוזאַמען מיט אַנדערע, שאַפט דאַרום ניט קיין געזעלשאַפטליך לעבען, וואָס נעמט אָן געוויסע פאָרמען. אַזוי זאָגען מאַנכע. מיר דאַכט זיך, אָבער, אַז ס'איז דאָך דאָ געוויסע שטריכען, וואָס באַשטימען דעם פּנים פון היגען לעבען, ווי אינדיווידואַליסטיש מענשען זאָלען ניט זיין. ערשטענס איז דאָ פאַראַן אַ זון, וואָס געהט אויף אין דער פריה 5 אַ זייגער, געהט אויף מיט אַ מאָל אָהן ווייטערע פאָררעדעס און שיינט גלייך, וואַרימט גלייך מיט אַ פולען טאָג'ס ליכט. אַזוי אַז שפּעט שלאָפען קען קיינער ניט, דער טאָג הויבט זיך אָן פריה. דיזעלבע ליעבע זון פאַרשווינדט אין אָוועגט אַ זייגער זיבען אויך מיט אַמאָל. גלייך ווערט עס פינסטער, קיין גאַסען־באַלייכטונג איז ניטאָ, אָדער זעהר אַ קאַרגע. פאַרקען, בולוואַרען, שפּאַציער־גאַסען אָדער פאַרוויילונגס־פּלעצער, טעאַטערע, מואַווים א. ד. גל. איז דאָ ניטאָ, בלייבען מענשען אין שטוב. געהען מענשען פריה שלאָפען. ניין—צעהן אַ זייגער אין אָוונעד שלעפערט עס יעדען, און טאַקע גלייך שלאָפט ירושלים איין. אָבער יונגוואַרג קען דאָך אַזוי ניט אויסקומען, באַזונדערס די נייע, שיט מען אַרוים גרופּענוויז, אויף די געסלעך פון דער בוכאַרער געגענד, די ראַדיקאַלערע אַרבייטער קומען אַריין אין בית העם, אין אַ טיי־פּלאַץ, אין אַרבייטער קיך, אָבער דאָס אַלץ איז בלויז ביסלעכווייז. די מייסטע ירושלים'ער פאַרברענגען זייערע אָבענדען אין דער היים.

דאַרפען דאָ די היימען זיין באַקוועמע, איז דאָס אָבער ניט דער פאַל. עס פעהלט אין די היגע היימען דאָס וואָס מען רופט אין אַמעריקא „קאָזינעס", די אַנגענעמע באַקוועמע היימליכקייט. די

צימערען זיינען מייסטענס גרויס, זעהר גרויס, די פּאַדלאָגע אַ שטיי־נערנע און די סטעלע אַ געוועלבטע. דיזע געוועלבטע הייזער זיינען אַראַביש, געבויט פון אַראַבער, פאַר אַראַבער. אידישע הייזער האָבען דאָס ניט. געוועלבטע סטעלעס, דיקע ווענט מיט קליינע פענ־סטער מאַכען דאָס צימער שאָטענדיג און ליכטיג צו דערזעלבער צייט. אָבער די ווענט זיינען נאַקעט און די צימער ניט באַצירט. עס שטעהען עטליכע פלאַכע קושעטקעס באַדעקט מיט אַ געשטרייפ־טען שטאָף, עס וואָלט לייכט געקענט ווערען עטוואָס ליבליכעס, אָבער עס איז נאָך נישט געוואָרען. מעבעל האָט מען דאָ װעניג און מען דאַרף עס האָבען װעניג. עטליכע שטרויענע בענקלעך, אַ זומער־דיג טישעל און נאָך עטליכע זאַכען, לייכט און לופטיג. דאָס איז אַלץ, וואָס מען דאַרף האָבען פאַר אַ צימער. דאָך פעהלט דאָ דער געשמאַקפולער באַריהר פון אַ פאַרטראַכטער הויז־פרוי.

פונקט אזוי װעניג, װי מען דאַרף דאָ האָבען מעבעל, דאַרף מען דאָ האָבען קליידער. אַ פאָר לייכטע העלע אַנצוגען פון לייכטען שטאָף, אַ פאָר סאַנדאַלען און איהר קענט אָפּגעהן אין דעם אַ גאַנ־צען יאָהר. אויך די פרויען טוען זיך דאָ אָן זעהר איינפאַך און בייטען נישט קיין טואַלעטען. העל, לייכט, זומערדיג און דער־הויפּט איז די מעלה, וואָס עס װערט ניט שמוציג. פון זאַמד װערט ניט שמוציג. דאַרום איז טאַקע דאָ די שיך־און קליידער אינדוסטריע אין אַן אָרימען צושטאַנד. מען קויפט װעניג שיך. איינער אַ איד האָט זיך באַריהמט, אַז פאַר די לעצטע פערציג יאָהר האָט ער ניט געקויפט קיין איין פאָר שיך. און די שיך, וואָס די אַראַבער טראָ־גען אין אונמעגליך צו באַשרייבען: אונמעגליך, װייל ערשטענס טראָגען פיעלע איבערהויפּט נישט קיין שיך, און די שיך, וואָס די באַשוכטע אַראַבער טראָגען, זיינען אזאַ צוריסענע, צופלאַכטענע, צוטראָטענע קאָמפּאָזיציע, אַז ס'איז אונמעגליך אויסצוגעפינען, אין וואָסער לאָך מען דאַרף דעם פוס אריינשטעקען ביים אָנטאָן. איך האָב אָפּט געמוזט לאַכען, װען אַן אַראַבער ברענגט אזאַ פאָר שיך צו אַ שוסטער אויף דער אידישער גאַס און װיל עס לאָזען פאַרריכ־טען. דער עקזאַמען פון דעם אַנטיק, דאָס באַשפּרעכען פון דער רעס־טאַווראַציע, דאָס דינגען זיך און דער געפילדער אַרום דעם עסק גע־דויערט אַ האַלבער טאָג, און מען ענדיגט אויף אַ פּרייז פון איין פּיאַסטער מיט אַ האַלב.

אויך עסען עסט מען ניט פיעל. אָבער װי װעניג מען עסט,

די שוסטער געסעל אין אַלט־ירושלים.

פאַרנעמט דאָס פלייש אַ צו גרויסען פּלאַץ. מען עסט פיעל פלייש און „טשיקען" און פיש, און היימיש געקאָכט, פעט, זיס־זויער מיט אַלע היימישע פּריפּראַוועס. גרינס וועניג. פרוכט וועניג. און דאָס איז אַן אַנגעוועהטיגטע זייט פון היגען לעבען. אידישע קאָלאָניס־טען און פאַרמערס באַשעפטיגען זיך ניט מיט גרינס. אין גאַנץ ארץ ישראל קריגט איהר ניט קיין אידישען רעטאַך. דאָס אַלץ, מוז מען פון אראַבער קריגען... איינער אַ איד, אַ גרויסער פריינד פון רעטאַך, וועלכער האָט דיזען מאכל נישט געקענט קריגען די לעצטע טעג, ווייל קויפען פון אראַבער האָט מען ניט געוואָלט און ניט געקענט, האָט זיך געהיצט: „אַ „בצלאל" האָבען מיר, קונסט האָבען מיר און אַ רעטאַך ניט!" ער וואָלט בעסער געוואָלט זעהן אַ אידישען רעטאַך ווי אַ אידישען מוזעאום. אייער זיינען דאָ קליי־נינקע און מען עסט זיי פיעל; פּוטער איז דאָ עפּעס אַ שיטערע סאָרט, אפשר דערפאַר, וואָס ס'איז קיין אייז ניטאָ. דערהויפּט איז דאָס עסען דאָ נישט איינגעפונדעוועט. עס איז עפּעס אַ צופעליג עסען און ניט געזונד.

איבערהויפּט שיינט עס, אַז דאָס גאַנצע לעבען איז דאָ אַ צו־פעליגס, אַלץ געהט, ווי עס טרעפט זיך. באַשטענדיג איז דאָ, ווי דער פילאָזאָף זאָגט, בלויז דער וועקסעל, דאָס שטענדיגע ענדערען זיך... מען זאָגט, אַז אַלץ בייט זיך דאָ פון שעה צו שעה, אין אַ יאָהר דערקענט מען דאָ ניט אינסטיטוציעס, הייזער און גאַסען...

באַשטענדיג איז דאָ בלויז די זון מיט איהר ווייסען שיין. אין פולען קאָנטראַסט צו איהר איז דאָס, וואָס זי באַשיינט. מענשען אומרוהיגע, באַוועגליכע, גאַסען ענגינקע און פאַרפּלאָנטערטע, און פרויען אַלטע און ניט שעהנע. יאָ, איינע פון די גרעסטע ענטוישונ־גען זיינען דאָ די פרויען. ניטאָ קיין שעהנע פרויען, אָדער מען זעהט זיי ניט. אויסגעדאַרטע, אויסגעמאַטערטע, טרוקענע, מיט קורצע פּים. ווי קומט עס צו ניו יאָרק מיט איהרע פאַרביגע מיידע־לעך!? ניטאָ דאָ קיין שעהנע פרויען! עס טרעפען זיך אַמאָל צוויי גרויסע שוואַרצע אויגען און אַ לענגליך אָריענטאַלישע פּנים'על, אָבער זעלטען. פאַרקעהרט, די מענער זיינען דאָ זעהר שעהן. די איינציגע האָפנונג זיינען די חלוצות אונזערע, מיידלעך פון פוילען און רוסלאַנד.

אַרבייט זיך אָבער אויס דאָ צו די חלוצים, ווי איך האָב מורא, דיזעלבע באַציהונג ווי צום לעגיאָנער. איך האָב מורא, אַז עס ווי־

־ערהאַלט זיך די געשיכטע. ווידער ווערט איינע פון אונזערע ליב־טיגסטע הייליגסטע זאכען פאַרשוועכט און פאַרפּאַטשקעט. מען הויבט דאָ אָן אין געוויסע קרייזען וועגען דעם החלוץ צו רעדען מיט סאַרקאַזם, מיט גרינגשעצונג, מיט פּאַראַכטונג. ער איז אַ צו־שטערער, נישט אַ בויער, ער איז אַ באַלשעוויק, ער איז אַן אָפּגע־ריסענער, ער איז אַן אַפּיקורוס, ער פאַרשפּרייט גאָטסלאָזיגקייט, פרייע ליעבע, ער פאַרשוועכט דאָס אידענטום, א. ז. וו. ווען איך האָב דאָס ערשטע מאָל אזא געשפּרעך דערהערט, האָט עס מיר אַ שטאָך געטאָן אין האַרצען. איך האָב דערזעהן „גייסטער": דעם פאַרשפּיגענעם, פאַרשפּאָטעטען אידישען לעגיאָנער.

יאָ, די פרויען זיינען דאָ ניט דאָס געפלעגטע, געצערטעלטע מענשען־וועזען ווי אין דער מערב. איך האָב געזעהן אַראַבישע מו־טערס, גיבענדיג זייערע זויג־קינדער אזא געלע, אונמעגליך — אויסגעדאַרטע ברוסט, אַז בלויז דער נישט איבערקלייבערישער אַראַבישער בחור׳על, האָט עס געקענט אָננעמען. אַן אַמעריקאַנער קינד וואָלט דאָס געוויס מיט פּראָטעסט צוריקגעוויזען.

מען זאָגט מיר, אַז עס זיינען דאָ יאָ פאַראַן שעהנע פרויען, נאָר מען באַהאַלט זיי. דאַן קען אויך זיין, אַז מען באַהאַלט דאָ מוזיק. ווייל דאָס איז נאָך אַ זאַך, וואָס איך געפין דאָ ניט. מען שפּיעלט דאָ זעהר וועניג. זעלטען־זעלטען ווען עס דערהערט זיך אַ פּיאַנאָ פון ערגעץ אַ הויז — אַ פיעדעל אָדער עפּעס אַן אינסטרו־מענט. זעהר וועניגע מענשען קענען אויף עפּעס שפּיעלען. און זינגען זינגט מען דאָ אויך ניט פיעל. בלויז די נייע אידישע יוגענד זינגט — אָבער שפּיעלען שפּיעלט מען ניט. הויבט מען אָן טאַנצען קומט אויס אַליין דערביי צו זינגען די טאַנץ־מוזיק. דאָס איז שווער און עס געהט שלעכט. איך בין געווען ביי קליינע שמחה׳לעך וואו די יוגענד האָט זיך געריסען פון דער הויט, געטאַנצט ביז ערשעפּונג, ביז אַנידערפאַלען, אַליין געשריען און געליאַרעמט, אָבער עס האָט געפעהלט די נשמה, אַ וועלכער ניט איז מוזיק־אינסטרומענטעל, וואָס וואָלט אָפּגעפרישט די גאַנצע שטימונג. זעלטען, זעלטען, דער־הערט מען אַן אַראַבער פון דעם רוקען פון אַ הויכען קעמעל אַרונ־טערציהענדיג אַ לאַנג צוציגענע מעלאָדיע, פאַרשלאָפען און לאַנג־זאם־צוציגען, ווי די אויגען און די פיס פון דעם קעמעל...

יאָ, מענשען לעבען דאָ מיט די אויגען. פאַר די אויגען איז דאָ אַ וואונדערבאַרע וועלט, שעהנקייט אָהן אַ סוף. מען לעבט מיט די

אוינען און מיט פּאָליטיק. הערבערט סעמועל, ענגלאַנד, מאַנדאַט, ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע, אַמעריקא, מאַפּסען, אַראַבער, קאָלאָניסטען, חלוצים, צייטונגען. דיפּלאָמאַטיע, דאָס איז, וואָס מען פאַרטרינקט דאָ מיט געשמאַקען ירושלים׳ער וואַסער און מען רויכערט צו מיט אַ סיגאַרעטעל. מען רויכערט דאָ זעהר פיעל און וואָס מיר איז אויפגעפאַלען, קליינע אינגלעך רויכערען דאָ לעגאַלערווייזע. איך האָב אָפּט געזעהן אין די ישיבות אינגלעך פון 11-12 יאָהר איבער אַ גמרא פאַרציהען זיך מיט זייערע דינע קלינגענדע שטימעלעך און מיט אַ בלויען סיגאַרעטען רויכעל. דאָס, זאָגט מען מיר, איז געבליבען אַ ירושה פון דער מלחמה־צייט. קינדער זיינען דאָ אייגענאַרטיגע, שעהנע, קרעפטיגע און שטאָלצע, טייוועל׳ש שטאָלצע. איך זיץ אַמאָל אין גאַס און צייכען. קומען קינדער און שטעלען זיך אַרום; האָב איך די ערשטע צייט געפּרובט זיי אַוועקטרייבען. האָב איך געקראָגען אַן אָפּאָזיציע אַזאַ קרעפטיגע און שאַרפע, אַז איך האָב עס גלייך אויפגעגעבען. „וואָס הייסט, האָבען זיי מיר אַ זאָג געטאָן, דו הייסט אונז אַוועקגעהן, מיר זיינען דאָ אין דער היים, דו ביזט געקומען, טאָ געה דו אַוועק, אויב דיר איז נישט באַקוועם“. איך האָב גלייך פאַרשטאַנען, אַז איך דאַרף אונטערהאַנדלען וועגען שלום, אַז ניט, וועל איך האָבען אַ שלעכטען סוף. צייט דעם לאָז איך זיי קוקען, וויפיעל זיי ווילען, און די גאַסען־קינדער זיינען געוואָרען מיינע בעסטע פריינד.

די גאַסען פון ירושלים שטעלען פּאָר פאַר קינדער זעהר אַ קליינעם אינטערעס. זיי געפינען דאָ גאָר ניט פאַר זיך אויסער פליעגען. קיינע גאַסען־סצענקעס, קיינע גאַסען־קוריאָזיטעטען, וואָס אַמוזירען קינדער. פאַר די צוויי וואָכען, וואָס איך בין דאָ, האָב איך געזעהן בלויז איין גאַסען־סצענקע. דאָס איז געווען אויף דער באַזאַר־גאַס. אַן אַראַבער האָט געשלאָגען אויף עפּעס אַ טאַמבאַרין און אַ יונג מיידעלע פון אַ יאָהר 12 האָט געטאַנצט און דאָס פּנים׳על איז ביי איהר געווען אויסגעפאַרבט מיט בלוי דאָרט, וואו ביי מענער וואַקסען באָרד און וואָנצעס, די נעגעל רויט באַפּאַרבט און די אויגען אונשולדיג פאַרשלאָפען. דער טאַנץ איז געווען זעהר אַן אויסגעלאַסענער, און דאָס פּנים׳על אַן אונשולדיגס...

פיעלע אידישע אינגעלעך האָבען דאָ אַ זאַך, וואָס פאַרנעמט זייער צייט. דאָס איז גרייזלען זייערע פּאה׳לעך. אַזוי פיעל אינגעלעך מיט לאַנגע פּאה׳לעך האָב איך אין קיין שטאָדט ניט געזעהן.

מען איז פרום. שבת אין ירושלים איז ווערט צו זעהן, שבת'דיגע קליידער, שטריימלעך, א וועלט מיט שטריימלעך, מוסף ביים כותל מערבי, טשאָלענט, וועלכען איך האָב שוין א צוואנציג יאָהר ניט פארזוכט, האָט מיר דאָ ווידער פארשאפט בויך־וועהטאָג, אין אבענד די יוגענד־שפאציר איבער די גאסען פון דער נייער שטאָדט מיט שבת'דיגע אויגען און פלירט דאָס איז שעהן... ס'איז צויבער־שעהן... אלע סאָרטען קליידער: פעסקען פון די תימנער, פאר־ביגע כאלאטען און געשטרייפטע, און אלע באגאסען פון דעם זעל־טענעם ירושלים לבנה־שיין. אין דערזעלבער צייט זיצען אנדערע יונגע לייט, פרייגעזאָגנענע, אין דער ארבייטער־קיך גרופענווייז און מען רעדט, אויף עפעס שבת'דיגס... דעם שבת אין ירושלים פיה־לען אלע פרומע און פרייע, ווייל עס איז שבת און זונטאָג צו דער־זעלבער צייט. אין דער ארבייטער קיך איז אימער פריש און לעבעדיג און זאַט. דאָ איז מען אין דער היים און דערהויפט נאָך פאר ווייניג געלד. דאָ קען מען שלאָפען און זאט עסען א טאָג פאר צוואנציג פיאסטער. שלאָפען אויף א ריינעם, ציכטיגען בעטעל אַן א לופ־טיגען צימער קאָסט 5 פיאסטער (20 סענט), 2 אייער א פיאסטער און א האלב, פוטער איין פיאסטער, סארדינס 1 און א האלב, א שטיק הערינג — א פיאסטער, סאלאד — א פיאסטער, טיי — א האלבער פיאסטער א גלאז, מאסלינקעס — 1 פיאסטער, ברויט — איין און א האלב; א גאנצער מיטאָג־עסען פון פלייש און סופ און קאָמפאָט קאָסט 7 און א האלב פיאסטער, דאָס איז, הייסט עס, א דרייסיג סענט. קורץ, דאָס איז א פלאץ, וואָס גיט דעם אר־בייטער א מעגליכקייט צו לעבען. און עס איז ווירקליך אימער פול מיט מענשען יונגווארג, פרישע און לוסטיגע. פאָליטיש איז דער פלאץ נייטראל. אויף די ווענט הענגען בילדער פון דר. זשיטלאָוו־סקי, פרץ, ביאליק, הערצעל, קארל מארקס און באָרוכאָוו...

איבער דעם גאנצען לעבען הענגט אָבער יעצט א וואלקען פון די לעצטע בלוטיגע פאסירונגען. אָנגעשטרענגט זיינען די באַצי־הונגען צווישען אידען און אראבער. מען האלט זיך אָפּ פון האנדלען איינער מיט דעם צווייטען. אין יפו באָיקאָטירען די אראבער דעם אידישען קויפער. ווילען איהם נישט פארקויפען קיין גרינס, קיין אייער, קיין פוטער. אראבער האָבען זיך אָפּגעזאָגט אָפּצולאָדען פון א שיף אידישע פאסאזשירען, וועלכע האָבען געמוזט אָפּפאָהרען, ניט אראָפּשטייגענדיג אין יפו... אראבער זיינען פלוצלונג אויס־

געוואקסען ארגאניזאטאריש, פּאָליטיש רייפער געוואָרען, האָבען, ווי עס שיינט, פיהרער, וועלכע רעדען זיי איין און מאַכען זיי פּאָל־גען. קורץ, דאָס פּיהלט מען יעצט. און אידען, כאָטש אָהן מורא, קוקען מיט א געוויסען ערנסטען בליק, קוקען באוואוסט וועגען דער פּראָבלעם. מען איז באזאָרגט, דאָך נישט שרעקעדיג. אבסאָלוט נישט שרעקעדיג. שרעק איז א זאך, וואָס דער פּאַלעסטינער איד קען ניט.

זיי שרעקט אפילו נישט זייער אידישער טעאטער... איין מאָל אין צוויי דריי וואָכען גיט מען דאָרט א פּאָרשטעלונג. היינט וועט מען שפּיעלען הירשביינ'ס „די פּוסטע קרעטשמע“. זאָל נאָר דער טעאטער אליין „תיאטרון ציון“ ניט זיין היינט א „פּוסטע קרעטש־מע“, א „הפונדק השמם“, ווי מען זאָגט עס איז אין העברעאיש..

1921.

שבת צו נאַכט אויף דער יפו׳ער גאַס אין ירושלים

נו יאָ, האָט עס גאָר אַנדערש געקאָנט זיין? אַזאַ גרויסע שטאָדט ווי ירושלים, אַזאַ פּולבלוטיגע יוגענט, וואָס האָט אויגען, מיילער און פיס, זאָלען נישט האָבען אַ גאַס פאַר שפּאַציר! און דאָך איז דאָס געווען אַזוי. ערשט פאַר דריי־פיער יאָהר. ערגעץ אַרום די בוכאַרער הייזער פלעגט מען זיך אַרומדרעהען שבת אָוועגט, כאַפּען אַ שוואַרצען בליק פון אַ בוכאַרער מיידעל און אַ נערוועזען צאַפּעל פון צוויי לאַנגע, יונגע פּאה׳לעך. ס׳איז אָבער ניט געווען דאָס, נאָך וואָס די יוגענט האָט געלעכצט. ס׳איז געווען ווייט און ענג און קורץ. די יוגענט האָט געזוכט אַ טעריטאָריע און האָט זי געפונען. די יפו׳ער גאַס איז געוואָרען פאַר זיי דאָס, וואָס די דע־ריבאַסאָווסקאַיאַ איז פאַר אָדעס, קרעשטשאַטיק פאַר קיעוו, נעווסקי פּראָספּעקט פאַר פּעטראָגראַד, און די גרענד סטריט פאַר ניו יאָרקער איסט־סאַיד.

די יפו׳ער גאַס איז די לענגסטע גאַס אין ירושלים. זי ציהט זיך פון דעם יפור׳ער טויער. אַרויף־צו פאַרביי דעם נייעם גאָרי־טען מיט מוזיק און אייז־קרים, לויפט פאַרביי דעם טעאַטער „ציון“. שטעלט זיך ווייטער אָפּ אויף אַ ווייל ביים „המשביר“, דאָרטען וואו די „בית הכרם“ אויטאָמאָבילען דרעהען זיך הין און צוריק און געהט ווייטער שטויביג און שטיינערדיג, אַזש ביז, און אַביסעל ווייטער, דעם משוגעים־הויז, מושב־זקנים און אפילו דאָרטען ענ־דיגט זי זיך ניט. זי בויט זיך ווייטער און מען שמועסט, אַז ביז „מוצא“, די אַרבייטער־קאָלאָניע לעבען ירושלים, וועט זיך די יפו׳ער גאַס ציהען. אויב דאָס זאָל זיין ריכטיג, קאָן זי זיך דאָן מעסטען מיט דער לענג פון אַ ניו יאָרקער עווניו.

זי איז די לענגסטע גאַס אין ירושלים, זי איז די מאָדערנסטע, די אידישסטע, זי איז די שטויביגסטע, די באַלויכטענסטע, די לעבעדיגסטע. די בעסטע קראָמען, רעסטאָראַנען, פאָטאָגראַפיעס, גאַזאָזען, באַנקען, אינסטיטוציעס, דענטיסטען, אויטאָמאָבילען גע־פינען זיך דאָ. ס׳איז, מיט איין וואָרט, די בראָדוויי פון ירושלים.

ליגט אַזוי די לאַנגע גאַס אַ גאַנצע וואָך אין שטויב און גאַ־זאָז (סאָדאַ־וואַסער), און זי איז אַלץ, אָבער ניט שעהן. קומט אָבער שבת אָוועגט עפענט די גאַס אויף איהרע שוואַרצע אידישע אויגען, טוט אָן אַ בונטען קלייד, זעצט אַרויף איבער זיך אַ מיריאַד

שטערן, אַן אויסגעשייערטע לבנה, אָדער עטליכע עלעקטרישע לאָמפּען און צעשפּילט זיך אין אַ לייכטפּוסיגען, לייכטזיניגען, הין און־הער לויף פון אַ יונגען פלירט.

יאָ, די יפו׳ער גאַס איז די גאַס פון פלירט שבת אָוונט. די גאַנצע וואָך איז זי פאַרטאָן אין מסחר, שבת אָוונט אין פלירט. דאָ איז פאַרטראַטען יעדער סאָרט פלירט, וואָס די היילינע שטאָט פאַרמאָגט, פונקט ווי ס׳איז פאַרטראַטען יעדע גרופּע פון דער פאַר־שידענאַרטיגער אידישער באַפעלקערונג פון ירושלים. די גאַס איז לאַנג און פּלאַץ איז דאָ פאַר יעדען. אויף דעם שטיק גאַס פון דעם יפו׳ער טויער ביז דער רעדאַקציע פון „דאַר היום“ שפּאַצירט די בורזשואַזע אינטעליגענץ, געמישט מיט קריסטליך־אַראַבישער אינ־טעליגענץ; דאָרט איז דער גאָרטען מיט מוזיק און אייז־קרים, די מוזיק הערט מען פון דרויסען און „אייז־קרים“ עסט מען אין דער פאַנטאַזיע. דער גאָרטען ווערט שטאַרק באַזוכט פון דרויסען, אי־נעווייניג איז ער גערוים־ליידיג. דער פלירט אַרום דעם גאָרטען און איבערהויפּט אויף דעם דאָזיגען שטיק יפו׳ער גאַס, איז אַ באַלעבאַטישער, אַ געאַרעמטער. דאָ געהן פאַרלעך מיט אַנשטענ־דיגע אַבזיכטען, געלעכטער הערט זיך ניט, אַנשטאָט דעם — אַ באַמערקונג אין פראַנצויזיש, אין ענגליש. אַנגעטאָן איז מען דאָ טאַדעללאָז אייראָפּעאיש, ספּעציעל די אַראַבישע יוגענט. אַן אַראַ־בישער בחור טראָגט די בעסטע פאַר הויזען, וואָס ירושלים קאָן באַווייזען; דער צוגעפּרעסטער קנייטש איז די גלייכסטע ליניע. וואָס געאָמעטריע קאָן אָנווייזען. זיין העמדעל, זיין שניפּסעל, זיינע שיך זענען פּערפעקט. בלויז די דאַמען זייערע זענען געשמאַקלאָז. ווייט ניט דאָס וואָס די מענער; זעהען אויס ווי שיקסעס, מעש־משאַנקעס... אויפ׳ן פּנים וויים און רוזש. שוואַרצע, לאַקירטע שיכ־לאַך אויף די פיס, און מאָדנע היט אויף די קעפּ. דאָ איז אייגענט־ליך קיין פלירט ניטאָ. זיי וויסען ווייניג פון דער דאָזיגער איידע־לער קונסט.

דער פלירט הויבט זיך גלייך אָן פון דעם עק יפו׳ער גאַס וואו די רעדאַקציע פון „דאַר היום“ שטעהט. די שטיק גאַס ביז איבער דער „בצלאל“ גאַס איז דער חלוצים ראַיאָן. דאָ געפינט זיך די אַרבייטער־קיך, די אַרבייטער ביבליאָטעק, שלאָף־פּלעצער און אַר־בייטער־בערזע, אַזוי צו זאָגען. דאָ זעהט מען די פאַרברענטע חלוצים־פּנימ׳ער נאָר וואָס איז שטאָדט אָנגעקומענע אויף אַ באַזוך.

דא זעהט מען חברה פון ירושלים'ער „גדוד־העבודה": דא דרע־העון זיך ארום חברה, וואס האבען דערוויי? קיין ארבייט ניט און גלאט אזוי פועלים פון אלע סארטען און טיפען. מיידלעך אין ווייסע קליידלעך, קורצע האר און ברוינע ארעמס, רעדען רוסיש און העב־רעאיש, איין זאץ רוסיש, צוויי העברעאישע אדער פארקערט. דא שפאצירען די יונגע חברה אין ווייסע העמדלעך מיט אפגעלייגטע קאלנערס, גרויסע קעפ האר, קורצע הויזען, נאקעטע פיס. מען שפאצירט אפט אין גרופען, אין פארלעך, אמאל שטיל זינגענדיג, לאכענדיג, אמאל ארומגענומען, פאר די הענט געהאלטען, אבער קיינמאל ניט צירליך געארעמט. דאס איז א בורזשואזע ערפינדונג, און די חלוצים האלטען ניט פון דעם. אויב ארומנעמען — טא זאל זיין ארומגענומען. זייער פלירט איז ניט דער געוועהנליכער שפיעל אין יונגע נארישקייטען, פלוידעריי מיט געלעכטערלעך, נאר א געוויכטיגער, מען רעדט שווערע זאכען, מען האלט זיך פאר די הענט און מען דיסקוטירט, מען האלט די האנט ארום דער מיי־דעל'ס טאליע און מען פאלעמיזירט, ביז מען קומט צו דער בצלאל גאס. דא, אויב מען דערפיהלט אז די דיסקוסיע דארף זיך פאר־ענדיגען מיט א קוש, פארקירעוועט מען אין דער דאזיגער קונסט־גאס. דארט וואו עס ווערט גאר טונקעל, דארט זעצט מען זיך אנידער און מען ברענגט די פאלעמיק צו א שלום.

דער טייל פון יפו'ער גאס, וואס קאן גערופען ווערען דער חלוצים ראיאן, איז דער געדיכטסטער. אהער פארשפאצירען אריין עלעמענטען פון דער בורזשואזיע און פון פרענקישען, בוכארישען. תימנ'ישען יוגענטליכען אידענטום. דער יצאלרייכסטער עלעמענט איז דער פרענקישער (ספהד'ישער).

די פרענקישע יוגענט שטרעבט צו ווערען מיט לייטען גלייך, אדער בעסער געזאגט, יצו אשכנזים גלייך. ווייסען זיי אבער ניט ווי אזוי. טוען זיי זיך אן אין קאשקעטלעך און אזעלכע הויזען און זשאקעטען פון געלער פארוסינע. איך דערקען א ספרד'ישען יונגענמאן גלייך נאך זיין אנצוג. דער בחור האט געוועהנליך שעה־נע, שווארצע אויגען, איבערהויפט א שעהנעם אויסקוק; זיין קאסטיום אבער מאכט איהם קאמיש. אויך דאס מיידעל, די יונגע, איז אויך אומבאהאלפען אין איהר אסימילאציע מיט די אשכנזים: זי טוט זיך אן עפעס אין סיטעץ, עפעס אין גרינע, געלע און ראזעווע, ביליגע, סיצעווע קליידער, ווייסע זאקען מיט שיך, זעהט אויס

עהנליך צו די קריסטאליכע אראבערקעס און טוט אלעס צונישט מאַ־
כען איהר נאטירליכע שעהנקייט.

געהען זיי ארום שפּאצירען אויף דער יפו'ער גאס ווי ציווי־
ליזירטע אשכנזים טוען, געהען די פּארלעך שווייגענדיג איינער
לעבען דעם צווייטען, ווייסען זיי ניט וואס צו זאגען, און וואס צו
טאָן, ביז זיי געהען אוועק אהיים. אין דער היים ווייס דער בחור
אביסעל מעהר וואס צו טאָן. ער שטעלט זיך ביים מיידעל'ס פענ־
סטער, גיט צו איהר א שמייכעל, ענטפערט זי איהם מיט א שמיי־
כעל — דאן ריהרט ער זי אן, גיט זי א קוויטש, לאזט זי זיך.
וויל ער מעהר — מוז ער חתונה האבען. געהט ער איין אויף דעם —
הויבט זיך אן א לאנגע פּראצעדור. מען קלאפּט אין בלעכערנע
טאצען א גאנצען חודש צייט, מען טומעלט, מען הוליעט ביז דער
סאמע חתונה. געסט קומען זיך צונויף זעהר פיעל, טישען זיינען
אנגעשטעלט מיט כל המינים צוקערקעס, ניסלעך און קערנדלעך.
געסט זיצען ארום און ארום, אבער צו אלע גוטע זאכען ריהרט זיך
קיינער ניט צו, בלויז די באלעבאטים עסען. זיצען די געסט אפּ
און געהען טרוקען אהיים. אזוי איז דאס איינגעפיהרט. זיי זיינען
זעהר קארגע, די ספרדים, און האבען מורא, אז אויב זיי וועלען
עסען ביי אנדערע, וועלען אנדערע עסען ביי זיי. איז שוין גליי־
כער גארניט אנצוהויבען. ביי דער חתונה ליגט מען אויס אלע
מתנות, וואס דער חתן האט געשיקט און וואס די כלה ברענגט,
און עס ליגט צעלייגט; די געסט באקוקען, באטאפּען, באשפּרע־
כען און טאטע־מאמע פרעגלען זיך פאר נחת. אין די היימען איז
פרימיטיוו אריענטאליש: מען זיצט אויף דער ערד, מען עסט
מיט די הוילע פינגער און מען זינגט לידער, שלעכט נאכמאכענדיג
די אראבער און די אשכנזים. בלויז שוהלכעלעך אלטע, אינטערעסאנ־
טע, האבען זיי. אין די שוהלען איז בונט־פארביג, שעהנער ווי ביי
די פּוילישע און ליטווישע. אבער א חוץ דעם האבען זיי גאר קיין
שעהנקייט ניט. קיין פּאעזיע, קיין געזאנג, קיין טאנץ; גארניט
שעהנעס ברענגען זיי אריין אין דעם אלגעמיין אידישען לעבען.
אויסער דער העברעאישער שפּראך מיט דער ספרד'ישער אויס
שפּראך.

פיעל אינטערעסאנטער זענען די תימנ'ער עלעמענטען. אויך
זייערע זינדעלעך און טעכטערלעך געהען ארום שפּאצירען אויף
דער יפו'ער גאס. שווארצע, מאגערע, שווייגענדיגע זענען די על־

טערען, מיט לאנגע, געקרייזעלטע פאות, מיט זעהר דעקאראטיווע קאסטיומען, נישט ווייניגער דעקאראטיוו פון דער אראבישער קליי־דונג. ווען נישט די לאנגע פאות ביי ביידע זייטען געזיכט וואלט אוממעגליך געווען צו אונטערשיידען צווישען א תימנ׳ער איד און אן אראבער. ער רעדט אראביש און ווען ער רעדט העברעאיש כאפען אונזערע היימישע העברעאישע רעדנער אויף יעדען קלאנג. זיי דאכט זיך, אז די תימנ׳ער רעדען מלא־חן. פרעגט איהר זיי, ווארום זיי ווערען אזוי אנטציקט פון דעם תימנ׳ער׳ס העברעאיש? ענטפערען זיי: ווייל עס קלינגט ווי אראביש. אזא ענטפער ערגערט מיך שטענדיג. אבער די תימנ׳ער זענען אין דעם גאר ניט שולדיג. זיי רעדען אזוי ווי זיי רעדען און ווילען גאר ניט נאכמאכען די אראבער. פארקעהרט זיי זיינען אזוי פארליעבט אין דאס אידישע פון לאנד אין ארץ־ישראל און אידישען נאציאנא־ליזם, זיי זענען די הייסעסטע אידישע פאטריאטען, וואס זענען גרייט יעדע וויילע זייער לעבען אוועקצוגעבען פאר דער אידעע פון אידישען ארץ־ישראל. דאס איז ווייל פאר זיי איז באמת שוין איצט, באלד ביים אריינקומען אין לאנד, ארץ־ישראל געווארען דאס געבענשטע לאנד. זיי לעבען דא א מענשליך לעבען אין פאר־גלייך מיט דעם ביטערען לעבען אין תימן. די יוגענד טוט זיך אז ווי די חלוצים, אויך די מיידלעך וואלטען גרייליך געוואלט ווערען עהנליך צו חלוצות. איך האב איינע אזא געטראפען אין כפר גלעדי, שווארץ ווי א ציגיינערקע, א גרויסען קאפ ווילדע האר, ווייסע ציין האט זי געזונגען מיט א טיפער שטים תימנ׳ער ליעדער, אזעלכע וואונדערליכע, אז די גאנצע קבוצה פלעגט הערען פארגאפט. אט, זעהט איהר, די תימנ׳ער טראגען יא אריין עפעס אייגענארטיגס. אין אידישען לעבען. איך מיין די עלטערע עלעמענטען. אין בער היים ביי זיך, זינגען זיי אייגענטימליכע לידער, פארבענקטע און פארצוקטע און טאנצען אויך זעהר זונדערבאר. א טאנץ ביי זיי באשטעהט ניט פון שטארקע באוועגונגען, שפרונגען און פיגורען נאר פון שטעהן כמעט אויף איין ארט און אויסבייגען הענט, ברוסט, רוקען, האלז, קאפ. ער איז אזוי ערפינדעריש, אזוי עקזא־טיש אין אט די דאזיגע קליינע באוועגונגען און דערביי דרעהט זיך זיין פנים מיט די לאנגע דינע פאות, דער פנים מאגער און ברענענד, עס פארכאפט אזש א מיסטישער געפיהל.

אויך זייער יוגענד איז נישט ווייט אוועק אין דער קונסט

פון פלירט. מען געהט שטום צוזאמען, דערנאך צעגעהט מען זיך אהיים און דער בחור פאלגט דער מיידעל ניט נאך, אפילו צו איהר פענסטער. גארניט. די הייראט אראנזשירען די עלטערען. מיידלעך הייראטהען פריה, עלטערע מענער נעהמען נאך גאר יונגע קינדער. דאס וועט אבער לאנג ניט אנהאלטען; אויך זיי שטרע־בען צו זיין גלייך צו מענשען און דאס הייסט: גלייך צו די רוסי־שע, פוילישע, דייטשע אידען. ווייל נאך אלעמען זענען זיי די בוי־ער פון לאנד.

שעהנער פאר אלץ איז אבער ווען א בוכארער מיידעל מיט א בחור קומען ארוים שפאצירען. ווען זי איז אנגעטאן אין איהר בוכארער פיעל־פארביגען קאסטיום איז זי ווי א בת־מלכה פון א צייבער־מעשה׳לע. דער בחור געהט שווייגענד לעבען איהר, ביידע באוואוסט וועגען דער גרויסער און וויכטיגער שעה אין זייער לע־בען, דער שפאציר אויף דער יפו׳ער גאס.

די יפו׳ער גאס לויפט פארביי די „מאה שערים“. דעם אלטען פלאנטער פון הונדערט הייזער און טויערען. עס איז א געשלא־סענע וועלט, א זונדערבארער געדרעה פון הייזלעך, קלייטלעך און הונדערט־פראצענטיגע פרומקייט. דארט איז מען פרום אויפ׳ן העכסטען שטאפעל. דאך די יוגענט קען ניט ביישטעהן דעם נסיון פון דער יפו׳ער גאס און עס גנב׳ענען זיך ארוים פון איהרע טונ־קעלע טויערען שטילע פארלאך. זי, א כשר אידיש טעכטעריל, געהט מיט אראפגעלאזענע אויגען; ער, א דינינקער, זיידענער יונגערמאנטשיק, מיט גלאנציגע, לאנגע, ברוינע פאות, געהט לע־בען איהר, אביסעל געבויגען פאראויס, זאגט איהר עפעס, הערט זיך איין אין איהר ענטפער, בויגט זיך נאך מעהר אויס, ווייל איהר איז די אויגען אריינקוקען. — לאזט זי די אויגען נאך טיפער ארונטער.

אט אזוי איז די יפו׳ער גאס שבת אוונט: געדיכט, יונג און באוועגליך, אויגען גלאנצען, זוכען אנדערע אויגען, מען גריסט זיך, מען שפאסט, מען רעדט און מען פארעדט זיך. אויבען הענגט א בלויער טיפער הימעל, שטערען אהן א צאל, די לבנה שיינט מיט איהר געל־גרינעם ליכט און די יפו׳ער גאס ווערט די אינגסטע גאס פון דער עלטסטער שטאדט אין דער וועלט.

.1924

ביים כותל מערבי

עס זיינען דאָ זאַכען אויף דער וועלט וועלכע עס איז שווער צו באַשרייבען און אוממעגליך צו מאָלען. דער ניאַגאַרער וואַסער־פאַל איז גישט צו באַשרייבען און די מיטאַג־זון איז אוממעגליך צו מאָהלען. אויך די כותל המערבי איז צו גרויס פאַר פען און פּינזעל, די אַסאַציאַציעס, עמאָציעס וואָס זי רופט אַרויס, זיינען צו־שטאַרק פאַר אַ שרייבער'ר וואָרט... אָבער מענשען זיינען געקומען און האָבען זיך אַרומגעשטעלט אַרום דער וואַנט, האָבען זיך צע־לייגט אין דעם קליינעם הויף, אָנגעפילט די לופט מיט די וואַכע־דיגע געשרייען און ווערטער. האָבען די לופט אַרום דער וואַנט שטויביג מיט מענשליכע נידעריגע ליידענשאַפטען געמאַכט און די וואַנט, די אַלטע, די גרויע, די הערליכע, איז קלענער געוואָרען אַזוי, אַז די פען וואַגט שוין זי צו באַשרייבען, און דער פּינזעל פּיהלט זיך בכח זי צו באַמאָהלען.

כמעט יעדען טאָג קום איך צו דער וואַנט פון געוויין. איך קען שוין גענוי דעם לאַבירינט פון די ענגע, שמוציגע געסלעך, טרעפּלעך, וועגדונגען און קרומונגען וואָס פיהרען צו דער וואַנט. איך קען שוין כמעט יעדען בעטלער וואָס ליגט אָדער זיצט אויף דעם וועג צו דער וואַנט און אַרום דער וואַנט... יעדען טויבען, יעדען קאַליקע, יעדען בלינדען. בלינדע! פון וואַנען נעהמען זיך אַזוי פיעל בלינדע אין ירושלים?! אמאָל ווייזט זיך מיר אויס, אַז ירושלים איז אַ שטאָדט פון בלינדע, אַזוי פיעל באַגעגענט מען זיי איבער די גאַסען, מיט אויסגעלאָשענע, אָפענע אָדער מיט בעלמעס באַ־דעקטע ווייסע אויגען... געהען מיט הויך־אויפגעהויבענע קעפּ, קוקען גלייך אויף דער זון און טאַפּען מיט'ן שטעקעל די טרעפּלעך פון די קרומע געסלעך. טרעף איך אַ בלינדען, קען איך די אויגען פון איהם ניט אָפּרייסען, ער זעהט אויס ווי אַ פאַרגליווערטער יאָמער. צו זיין אַ בלינדער איז איבערהויפּט אַ שרעקליכע שטראָף פון גאָט, צו זיין אַ בלינדער אין דער ליכטיגער שטאָדט ירושלים איז דאָ דאָפּעלט שרעקליך. מיט דער שרעקליכער שטראָף זיינען באַזונדערס די אַראַבער באַשטראָפט... קינדער, פרויען, מענער, אַלט און יונג, ליידען אויף די אויגען און אַ גרויסער טייל פון זיי ווערען בלינד...

יעדען טאָג כמעט קום איך צו דער „וואַנט פון געוויין" און גיי אַוועק מיט אַ געמיט פון וועהטאָג און שאַנד. ערגעץ זעהט מען ניט אונזער כבוד אַזוי פאַרשוועכט, אונזערע געפיהלען אַזוי באַליידיגט ווי גראָד דאָ ביי דעם כותל המערבי. אַלע הייזלעך און געסלעך באַלאַנגען צו אַראַבער. דירעקט ביי דער סאַמע „וואַנט" וואוינען זיי. זייערע טירען און פענסטער גייען אַרויס צו דער „וואַנט" די גאַנצע צייט גייען זיי דורך, גייען אַריין, אַרויס, שלע־פּען זעק, מיסט, די קינדער זייערע לויפען אַרום מיט געשריי און וויטשעריי... זיי שטופּען די וואָס זיינען געקומען אין הייליגען ציטער אַנקוקען און אויסוויינען זיך ביי דער „וואַנט", רייסען אי־בער מיט הילכיגען געלעכטער זייער שטימונג, שפּילען זיך אין שטיינדלעך און כאַפּעניש. קורץ, ס'איז די גרעסטע אַנשיקעניש פאַר אַ פּלאַץ פון אַנדאַכט און היילינקייט. און ס'איז ניטאָ קיינער, וואָס זאָל די קינדער הייסען זיין שטיל, ווייל ס'איז זייער באָדען און מיר זיינען איינגעבעטענע. דער גאַנצער פּלאַץ, דער גאַנצער לאַבירינט פון הייזלעך איז אַ מאַכמעדאַנישער הקדש. דירה־געלט צאָהלט קיינער ניט. יעדערער וואָס דערפיהלט אין זיך דעם דראַנג אויסצולעבען זיינע טעג אין היילינקייט און שמוץ, קלייבט זיך אַריין אין דעם פּלאַץ אַרום דער „וואַנט", וואָס איז אויך ניט וועיט פון זייער גרעסטען און פרעכטיגען מעטשעט, מאַסק אָמאַר. זיי רעכענען, אַז אויך די „וואַנט" איז אַ טייל פון זייער היילינטום. איבערהויפּט אַלע אידישע היילינטימער זיינען ביי זיי פאַררעכענט אויך פאַר זייערע, אפשר נאָך מעהר זייערע ווי אונזערע. „רבי מאיר בעל הנס", למשל, איז זייער אַ „חאַוואַדזשי". „שמעון הצדיק" אויך זייערער. זייער חשבון איז אַ פּראָסטער: באַלד אַז אידען האַלטען אימיצען פאַר וויכטיג, לוינט זיך דאָך געוויס פאַר זיי אויך איהם צו האַלטען פאַר וויכטיג. דעם דאָזיגען פּלאַץ אַרום דער וואַנט האָט מען עטליכע מאָל געפּרואווט אָפּ־קויפען. דער פּלאַן איז געווען, דעם גאַנצער לאַבירינט אַוועקצורייי־ניגען און אויפבויען אַנטקעגען דער „וואַנט" אַ גראַנדיעזע שוהל. ווילען אָבער די אַראַבער פאַר קיינע מיליאָנען נישט פאַרקויפען קיין פוס ערד פון דעם דאָזיגען הקדש. מענשען אָבער זאָגען, אַז עס רעדט זיך נאָר אַזוי „פאַר קיין געלד". דער אמת איז, זאָגען זיי, אַז מען האָט זיי נאָך ניט אָנגעבאָטען קיין פּרייז, וואָס זאָל זיי טאַקע אונטערקויפען. ווי די זאַך זאָל ניט זיין, זיי האַלטען

בײַ דער „וואַנט“

זיך ביי אונזער „וואַנט" ווי בעלי־בתים און ווייסן ניט פון קיין רעספּעקט און קיין אָפּהאַלט. איך האָב בייגעוואוינט אַזאַ סצענע: איינמאָל, שבת אין דער פריה, צו שחרית, איז געשטאַנען אַ מנין אידען און מען האָט געדאַווענט. האָט זיך אַן אַראַבערקע פאַר־וואָלט אויפזוכען איהר פאַרלאָרענעם האָן, האָט זי אויפגעהויבען אַ טשיק־טשיק־טשיק־געשריי פאַר אַ גוטער שעה צייט. מען האָט ניט געקענט הערען קיין איין וואָרט פון דעם חזן, פון דעם דאַווע־נען, און אויפגעהערט שרייען האָט זי ווען זי האָט שוין קיין כח מעהר ניט געהאַט. אַן אַנדערש מאָל האָט אַן אַראַבער, וועמענס הויז האָט זיין אַרויסגאַנג גראַד אויף דעם כותל המערבי, געבראַכט צו פיהרען צוויי אייזלען און זיי אָנגעהויבען אָנלאָדען מיט שטיי־נער. די אייזלען האָבען זיך געשטופּט צווישען די דאַוונער, האָ־בען געשריען און אייזעלשע שטיק געפּראַוועט. און צום סוף האָט איינער פון די אייזלען אַנידערגעלעגט אַ הויפען שמוץ גלייך ביי דער „וואַנט". אַ איד וואָס איז גראַד געשטאַנען דערביי, האָט אין שרעק אָנגעוויזען דעם שייגעץ אויף דעם, מאַכענדיג מיט די הענט באַוועגונגען, אַז יענער זאָל עס אַפּרייניגען. דער שייגעץ האָט זיך פון אָרט ניט געריהרט און בלויז געלאַכט, ביז ס'איז געקומען אַ איד מיט אַ בעזים און אָפּגערייניגט דעם שמוץ. אין מיר האָט דאָס פּנים פאַר בושה געפּלאַמט. וואָלט אַזאַ זאַך מעגליך געווען ביי דעם מאָסק אָמער, דעם מאַכמעדאַנישען הייליגטום? מען וואָלט דאָרט דער'הרג'עט אויפ'ן שטעל יענעם, וואָס וואָלט געוואַגט די קלענסטע באַליידיגונג. עס האָט פּאַסירט מיט יאָהרען צוריק, אַז אַן ענגלענדערין איז געקומען אין דעם הויפּט־מעטשעט, וואָס מיר רופען מקום־המקדש, ווייל ער שטעהט דאָרט וואו דער בית־המקדש איז געשטאַנען, איז זי געקומען גראַד ווען די מוסול־מאַנער האָבען געדאַווענט, איז איהר עפּעס אויסגעקומען קאָמיש, און זי האָט אַ לאַך געטאָן. איז צוגעשפּרונגען צו איהר אַן אַראַ־בער און מיט אַ קינזשאַל זי דערשטאָכען אויף טויט. זייט דאַן לאָזט מען קיין פרעמדען ניט אריין אין מעטשעט בעת מען דאַ־ווענט דאָרט. איבערהויפּט איז אַ פרעמדען, ניט קיין מוסולמאַנער, דער צוטריט גאַנץ שווער. מיך האָט מען דריי מאָל אָפּגעשטעלט און צוריקגעקערט ווען איך האָב זיך דאָרט באַוויזען. אויך דער אריינטריט צו די קריסטליכע הייליגטימער איז ניט גאַנץ פריי. בלויז אונזער איינציגער פּלאַץ, די „וואַנט", איז הפקר פאַר יעדען

צו יעדער צייט, און קיינער זשענירט זיך ניט! פאָטאָגראַפען, מואווינג פיקטשורס אָפּערייטאָרס קומען, שטעלען זיך אין מיטען מיט זייערע קאַמעראַס, פרעגען ביי קיינעם גאָרניט, רעדען הויך, לאַכען, דרעהען זיך אַרום און שפּייען אין פּנים יעדען געפיהל פון רעספּעקט און אנשטענדיגקייט.

שולדיג אין דעם איז קיין אַנדערער ווי די פרומע אידישע וועלט. זיי האָבען נישט גענוג מוט צו נעהמען די זאַך שטרענג אין זייערע הענט. איהר מעגט זיכער זיין, אַז ווען דאָס וואָלט גע־ווען דער עסק פון די חלוצים, וואָלטען אַזעלכע באַליידיגונגען נישט דערלאָזען געוואָרען.

קומט אייך אָבער אויס צו פאַרברענגען ביי דער „וואַנט“ עטליכע שטונדען נאָכאַנאַנד, לעבט איהר דורך מאָמענטען פון שטילקייט און איידעלער שטימונג. עס טרעפט אין דער פריה, ווען די „וואַנט“ און דער פּלאַץ לעבען דער „וואַנט“ ליגען אין דעם קיהלען מאָרגען־שאָטען און דער אַראַבישער נעסט איז נאָך אין דרעמעל, דאָן רוהט ביי דער „וואַנט“ דער טויזענד יאָהריגער אידישער בראַך און אַמאָליגע הערליכקייט אין איהר גאַנצען שטו־מען פּאַטאָס. עטליכע ספרד'ישע בעטלער אין זייערע דעקאָראַטיווע לומפּען זיצען ניט אין זייערע בעטלערישע פּאָזען אויף דער ערד. נאָר שטעהען ביי דער „וואַנט“ אין מאָרגען־געבעט. זיי הערען דאָן אויף צו זיין בעטלער, זיי זעהען אויס ווי ריטער פון הייליגען פּלאַץ. איבערהויפּט זיינען די ספרד'ישע בעטלער נישט קיין אומ־כבוד פאַר דעם פּלאַץ. אפילו ווען זיי בעטלען, איז דאָס אויך מיט אַ געוויסער ווירדע. זייערע אָריענטאַלישע קליידער, זייערע ביבלישע פּאָזען און פּנים'ער, זייערע מאָנומענטאַלע זשעסטען און בערד זיינען באמת אָנגענעהם. זיי גיבען צו דעם פּלאַץ אַ געוויסען טאָן. ספּעציעל ווען זיי זאָגען אין אַ שטילען זאַנדערבאַר זינגענדען טאָן זייערע ספּעציעלע תּפילות. עס בילדעט זיך עפּעס אַ זאַנדערבאַר קלינגענדער כאָר ווי פון עפּעס ווייטע לענדער. רייסט זיך אָבער אין דעם כאָר אריין אַן אשכנזי, ספּעציעל אַ פּוילישער איד, מאַכט ער צונישט די גאַנצע שטימונג. ער ליאַרמט, מאַכט ווילדע קולות, קעהרט וועלטען און האַלט זיך איבערהויפּט לעכערליך. ספּעציעל איז אויפפאַלענד איינער אַ קורצער געלער איד מיט אַ ווילד בער־דעל. ער עסט זיך אריין אין די אַלטע שטיינער, עס זעהט אויס ווי ער וואָלט זיי געביסען, ער קוועטשט זיך אריין אַין זיי, ער שרייט,

ער שעפּטשעט, ער בייזערט זיך, ער בעט, ער לאַשטשעט, ער מאַכט אַזעלכע מאָדנע ליידענשאַפטליכע באַוועגונגען, אַז עס ווערט כמעט אומאַנשטענדיג עראָטיש און עס ווילט זיך איהם אַוועקטרייבען...

אַן אַנדער פּוילישער איד, וועלכער קומט זעהר אָפט, אימפּראָוויזירט גאַנצע פּאָליטישע רעדעס צו דעם אַלמעכטיגען, זיצענדיג ביי דער אַלטער, שטומער וואַנט... איינמאָל האָט ער פּלוצלונג אויסגע־שריען, רבונו של עולם, טאַטע זיסער, פּאַרוואָס זיי יאָ און אונז נישט, זיי יאָ און אונז נישט... און אַזוי אַ פינף מאָל נאָכאַנאַנד. מיט אַ קוויטשעדיגען טאָן ווי אין אַ היסטעריקע... עס איז געווען אַזוי אויפפאַלענד, אַז אַלע האָבען זיך אומגעקוקט און איינער אַ בלייכער, שטילער יונגערמאַנטשיק מיט לאַנגע געקרייזעלטע פּאות האָט אַ קורצען לאַך געטאָן. אַ ווײַלע שפּעטער זעה איך ווי דער בלאַסער בחור'ל דרעהט זיך אַרום דעם פּוילישען איד, און ענדליך געהט ער צו צו איהם און זאָגט איהם אין אַ בעטענדען טאָן: „זייט מיר מוחל, איך בעט אייך". קוקט איהם דאָס פּויליש אידעל אָן, און פרעגט מיט די אויגען: „וואָס?"... „וואָס איך האָב אַ לאַך געטאָן... איך האָב עס ניט געוואָלט. דאָס איז מיין נאַטור אַזאַ. זייט מיר מוחל..." דער פּוילישער אידעל האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, ווי איינער זאָגט, אויך מיר אַן ענין!... און איז זיך אַוועק ווייטער אין זיין לאַמענטאַציע. ביי מיר אָבער האָבען זיך טרערען אין די אויגען געשטעלט, דאָס עדעל־נשמה'דיגע אין מענשען האָט זיך פּלוצלונג ענטפּלעקט פאַר מיר פון גאָר אַן אומ־געריכטער זייט...

נישט אַלע פּוילישע אידען זיינען אַזעלכע צופּלאָכטענע. עס קומען אויך שעהנע אידען. איבערהויפּט שפּילען יעצט די פּוילישע אידען אַ ראָל אין ארץ־ישראל. זיי זיינען יעצט די האָפנונג פון לאַנד. אַמעריקאַ הויבט אָן צו ענטוישען. צו גרויס איז די ערוואַר־טונג, צו קליין דער אָפּרוף... פּוילען אָבער איז איצטער אין יענער שטימונג פון עקזאַלטאַציע. אין פּוילען האָט אַ ציטער געטאָן די אידישע נשמה פאַר ארץ ישראל און מען רעדט, מען קלויבט זיך און מען פאָהרט טאַקע מיט פאַמיליעס, מיט פאַרמעגענס. מען האָט זיך אַ לאָז געטאָן אַהערצו, ערנסט, מען קוקט אויף ארץ־ישראל ווי אויף אַן לאַנד פון רעטונג, ווי מען פלעגט קוקען אויף אַמעריקאַ... יאָ, יאָ, פּוילען ליפערט חלוצים, אידען מיט פאַמי־ליעס, אידען מיט געלט, מיט געשעפטסזין... קומט אַזאַ פּוילישער

באַלעבאָס צו דעם „וואַנט", דערשפּירעָן שוין די בעטלער, די שמשים און אַנדערע. מען בילדעט אַן אַטמאָספערע אַרום איהם, מען לאָזט איהם זאָגען „קדיש", אָדער דאַווענען אַ מנחה... ער טוט עס מיט ווירדע, דערנאָך צוטיילט ער אַ געשמאַקע נדבה, ניט יעדען באַזונדער, נאָר איינעם, דעם הויפּט־בעטלער, און יענער פאַרטיילט שוין גלייך צווישען אַלעמען. דערמיט ווערט אָפּגעהיט דער כבוד פון דעם הייליגען פּלאַץ. די ספרד'ישע אידען זיינען ספּעציאַליסטען אין דעם פאַך פון בעטלעריי און לאַמענטאַציעס. די ליטווישע און פּוילישע אידען קענען קיין קאָנקורענץ מיט זיי ניט אויסהאַלטען. דאָרום איז דער גאַנצער „טרייד" אין זייערע הענט אויסשליסליך. טרעפט זיך, אַז עס קומט אַ איד צו דער כותל המערבי, וויל זיך אויסוויינען און קען ניט, די אויגען זיינען ביי איהם אויף אַ טרוקענעם פּלאַץ, דאַן נעמט זיך אַ ספרד'ישער איד אָדער פרוי צו טאָן די אַרבייט פאַר איהם און מען צוגעהמט איהם אַזוי, אַז ער דערפיהלט די זאַלציגע פליסיגקייט אין זיין מויל אויך. אָבער אַלעס מיט אַ געוויסע דעקאָראַטיווען זשעסט און שעהנקייט.

אמת שעהן ווערט ביי דער „וואַנט" פרייטאָג אָוועגט און שבת אין דער פריה. דאַן קומען די שטריימלעך און די פאַרביגע אַטלאַסענע קאַפּאָטעס. געלע, גרינגע, בלויע, זיידענע, באַרכאַטנע קאַפּאָטעס, פוטערנע ברייטע שטריימלעך, געכאַליעטע פאות. שעהנע ווייסע אָדער שוואַרצע בערד... דאַן דאַווענט מען אין אַ גרעסערען עולם, מען דאַווענט מיט געפיהל, און עס דערוואַרעמט. עס פאַרנעהמט ביים הארץ אפילו דעם קאַלטסטען נישט־גלויבער.

ווייבער באַזונדער, מענער באַזונדער. דאָך מישט מען זיך אָפּט אויס. קומט אַמאָל אַ פריילין מיט אַ זאַנטיקעל מיט אַ קאָקעטיש אַנצוגעל, נעהמט אַרויס אַ קליין סידור'ל און שטעלט זיך אַוועק לעבען אַזאַ צופלאָכטענעם פּוילישען װ ע ל ט א י נ ל י י ג ע ר. קוקען זיך ביידע אָן אַ ווײַלע פון דער זייט און מען צורוקט זיך שטילינקערהייט. קומען אהערצו פון גאָר דער וועלט פאַרשווינען, אידען מיט טיורבאַנען, מיט צילינדרען. מיט קאַשקעטען, מיט רויטע פעסקעס, אידען אַזעלכע וואָס איהר האָט זיי אין אַ וויסטען חלום אפילו ניט געזעהן. קומען קראַנקע, קומען אומגליקליכע. מען קושט די אַלטע צוקנייטשטע שטיינער, מען צינדט אָן ליכטלעך און מען וויינט זיך אויס די וועהטאָגען. אַמאָל בילדעט זיך אַ כאָר פון וויינערס, אַזוי אין אַקאָרד, אַ סאָפּראַנאָ וואָס קוויטשעט. אַ באַס

וואָס בליפּעט און אַן אַלט וואָס פאַרציהט זיך... זיצסט, הערסט זיך איין, גיט עס דיר אַ קלעם ביים הארצען, אָבער דערנאָך ווערט עס פאַרדראָסיק. ס׳אַרא צעקראַכען פאָלק דאָס איז, אַזוי וויינט איינער, וואָס האָט שוין אין זיך יעדען בטחון פאַרלוירען, וואָס האָט שוין גאָר קיין ברעקעל שטאָלץ אין זיך, גאָר ניט, — אַ לויזער טייג...

שבת און יום־טוב וויינט מען ניט. שבת און יום־טוב בעטעלט מען ניט. די שטימונג אין דאַן אַ געלייטערטע.

פאַנטאַסטיש, גרויס איז די „וואַנט" ביינאַכט. זי איז גרין, די שאָטענס טיעף־בלוי... ציטערט אַן אימיצער אַ ליכטעל, איז עס ווי אַ גאָלדענער שטערען אַראָפּגענידערט.

בעטלער ביים אַריינגאַנג צו דער „וואַנט".

תשעה באָב ביים כותל מערבי

מיר איז באַשערט געווען אין מיין לעצטער נאַכט, וואָס איך האָב פאַרבראַכט אין ירושלים, איבערצולעבען געפיהלען און זעהן זאַכען אויף וועלכע איך האָב זיך ניט גערעכט. תשעה־באב איז אויס־געפאַלען שבת, האָט מען דעם פאַסטען איבערגעטראָגען אויף זונ־טאָג, די תחינות אָבער ביי דער כותל־מערבי האָט מען אָפּגעהאַל־טען שבת־נאַכט. דאָס איז געווען אַ נאַכט וואָס וועט בלייבען אין זכרון פון יעדען וואָס האָט זי דורכגעלעבט ביי דער „וואַנט פון געוויין", איבער די געסלעך פון דער אַלטער שטאָדט און אַרום די מויערען פון ירושלים. איך האָב אָפּגעמאַכט מיט מיינעם אַ גוטען פריינד, אַז דעם טאָג זאָלען מיר זיין צוויי מאָל ביי דער כותל־מערבי. איין מאָל אַ זייגער זיבען אָוועגד, דאָס צווייטע מאָל — צוועלף ביינאַכט. דער שכל דערפון איז געווען, צו זעהן וואָס דאָרט קומט פאָר אין אָוונעד, ווען די גרויסע מאַסע מענשען קומט אָן, און דערנאָך, שפּעטער, ווען עס בלייבען בלויז די אַלטע, ווייסע אידען, מיט די לאַנגע גרויסע בערד און בלייכע פּנים׳ער, אונזערע שעהנע אַלטע אידען, ווען זיי בלייבען אַליין צו באַוויינען די פאַרלוירענע הערליכקייט...

שוין גלייך נאָכמיטאָג האָבען אָנגעהויבען שטראָמען מענשען צו דעם לאַבירינט פון קרומע געסלאַך אין דער אַלטער שטאָדט. אויפ׳ן וועג צו דער „וואַנט" דורך די ראָזיגע געסלאַך זיינען גע־שטאַנען פּאָליסלייט און האָבען ניט דורכגעלאָזען קיין קריסטען און קיין מאַכמעדאַנער. דאָס איז דאָס איינציגע מאָל אין יאָהר ווען אידען דערלויבען זיך אַזאַ וואוילטאָג ווי נישט צוצולאָזען קיין פרעמדע באָאָבאָכטער.

די קריסטען און די מוסולמאַנער, ספּעציעל די מוסולמאַנער, טוען דאָס יעדען טאָג פון יאָהר. אין מאַסק־אָמאַר איז כמעט אומ־מעגליך אַריינצוקומען אין זייערען אַ יום־טוב און זיכער ניט אין צייט פון גאָטעס־דינסט. ביי אונז אָבער ערלויבט מען זיך צו לאַכען, זיך האַלטען גראָב און ביי קיינעם געפינט זיך ניט גענוג מוט אָפּצושטעלען און פאַרוועהרען עס. דעם טאָג אָבער פון תשעה־

באַב האָט מען דאָך זיך אַנגענומען מיט כח און געמאַכט אַ פֿאַרבאַט פֿאַר „פּרעמדע" צוצוקומען צו אונזער טרויער.

ווען מיר זיינען אָנגעקומען צו דער כותל מערבי זיבען אַ זייגער אין אָוונט איז שוין דאָרט געווען אַזוי געדיכט, אַז דורכצושטופּען זיך איז געווען זעהר אַ שווערער ענין. און ווען מיר האָבען נאָך לאַנגער מיה זיך דאָך דורכגעשטופּט צום מויער פֿון דעם אַמאָליגען בית־המקדש האָבען מיר דערזעהן אויף דער ערד אידען מיט געלע ליכטלאַך אין די הענט איינגעבויגען איבער געלע אַלטע צעריסענע בלעטלאַך פֿון ספרים. אַרום זיי זיינען געשטאַנען אידען פֿון כּל־המינים און האָבען אויף די זיצענדע אידען געקוקט, דערוואַרטענ־דיג פֿון זיי עפּעס אַ פֿאָרשטעלונג. זיי האָבען געוואַרט אויף דעם מאָמענט ווען מען וועט אַנהויבען „שפּאַלטען הימלען", אויפ־טרייסלען די ערד דורך שטראָמען פֿון טרעהרען און געוואַלד־גע־שרייען, און זיינען דערפֿאַר געווען ענטוישט, ווען צייט איז פֿאַר־גאַנגען און די אידען אויף דער ערד זיינען געזעסען שטיל פֿאַרטאָן אין זיך, שאָקלענדיג זיך מיט די געלע ליכטלאַך איבער די געלע בלעטער.

מען איז געזעסען צירקלען־ווייז, גרופּירענדיג זיך אַרום איינעם אַן עלטערען אידען, וואָס האָט באַלד אויפגעהויבען זיין אַלטען צי־טערדיגען קול און אַרויסגעזאָגט די ערשטע קלאָג־ווערטער „איכה ישבה"... מיין פֿריינד און איך האָבען זיך אויך אַראָפּגעלאָזט אויף דער ערד, האָט מען אויך אויף אונז אָנגעהויבען קוקען מיט ניי־געריגקייט און דערנאָך מיט ענטוישונג, די בליקען זיינען געווען קאַלטע און האָבען אונז באַלד דערעסען. מיר האָבען זיך אויפגע־הויבען און זיך צוריק אַרויסגערוקט.

ווען מיר זיינען צוגעקומען צום יפו'ר טויער, דערזעהען מיר אַנקומען אַ מאַרשירענדע יונגע אַרמיי. מיידלעך און יונגען, רייה נאָך רייה, הונדערט, צוויי הונדערט, פֿינף הונדערט, און אפשר טויזענד און אין טאַקט קלאַפּען אָפּ זייערע פֿיס אין דער שטילקייט פֿון דער נאַכט.

„וואָס איז דאָס פֿאַר אַ מאַרש?" פֿרעג איך.

„דאָס איז אַ שפּאַציר אַרום די מויערען און טויערען פֿון ירושלים," ענטפֿערט מען מיר. „דער יונגער ספרד'ישער בחור, אַביסר, וואָס קען יעדער שטיינדעל פֿון אונזער לאַנד, ער וועט אַלץ ווייזען און ערקלערען, קומט מיט."

ווי קען מען זיך אפּזאָגען צו זעהן ירושלים ביינאַכט ווען די לבנה באַגיסט די שטיינער מיט אַ גרינליכען ליכט? ... און באַלד האָט אויך מיין פּוס אפּגעשלאָגען דעם טאַקט צוזאַמען מיט די הונ־דערטער אַנדערע. מיינע אויגען האָבען זיך געעפענט פאַר דעם שוי־שפּיל פון לבנה־ליכט, שטערען־שימער און בלויע שאָטענס. מיינע אויערען האָבען דורשטיג איינגעזאַפּט יעדען וואָרט פון אונזער פיהרער און דעם אַנטציקטען געמורמעל פון דער יונגוואַרג.

האָט איהר דען אַ באַגריף פון דעם וואָס פאַר אַ יוגענד מיר האָבען אין ארץ ישראל? ניטאָ אויף דער וועלט אַזאַ איידעלע, מוטיגע, זעלבסט־באַוואוסטע גייסט־און קערפּערליך־העהרליכע יוגענד ווי מיר האָבען דאָ! אַזאַ יוגענד ווערט געבוירען ווען אַ פאָלק לעבט איבער אַנטשיידענדע מאָמענטען אין זיין געשיכטליכען גורל. די יוגענד אין ארץ ישראל שאַפט דאָס לעבען. זי איז אומעטום, באַ־טייליגט זיך אין אַלע געשעהעניסען. פּאָליטישע, סאָציאַלע און אפילו רעליגיעזע, נישט זייענדיג אַליין רעליגיעז. און די יוגענד מאַכט פון יעדער קלענסטער זאַך אַ גרויסען, אימפּאָזאַנטען יום־טוב. ווען די פּראָצעסיע האָט זיך אפּגעשטעלט ביים מגדל דוד, גע־מאַכט אַ גרויסען האַלב־קרייז אַרום דעם אַלטען טורעם און דער יונגער ספרדי האָט זיך אויפגעהויבען אויף אַ גרויסען שטיין און האָט אָנגעהויבען דערצעהלען די לעגענדען וועגען דוד המלכ'ס טו־רעם, דעם יפו'ער טויער, און אַלע זיינע געשטאַנען און זיך איינ־געהערט, האָט עס אויסגעוויזען ווי אַן אַרמיי פון באַגייסטערטע קעמפּפער געהט איינגעמען די פעסטונג און אַט באַלד וועט דער גע־נעראַל אַרויסלאָזען אַ קאַמפּס־רוף און דאָס יונגע וויים־געקליידטע חיל וועט זיך אַרויפוואַרפען אויף דער טונקעלער פעסטונג און זי איינגעמען.

אַראַבער און קריסטען האָבען זיך פון וויטען צונויפגענומען, געקוקט און געשטוינט. אויף זייערע פּנים'ער איז געלעגען אויסגע־דריקט רעספּעקט און מורא צו דערזעלבער צייט. מיר האָבען דאָס געפיהלט. דער שפּאַציר צום קבר פון רב מאיר בעל הנס, צו מיראָן אויף ל"ג בעומר טראָגען דעם כאַראַקטער פון אַ פּאָליטישער דע־מאָנסטראַציע אויסער דעם וואָס זיי זיינען אַ רעליגיעזער יום־טוב. די יוגענד פאַרשטעהט עס און שטרעבט דערפאַר צו מאַכען אַלע אונזערע יום־טובים אימפּאָזאַנט ווי נאָר מעגליך. זיי קומען אין

מאַסען, האַלטען זיך גרויסאַרטיג און וואַרפען אַרויף אַ מורא און רעספּעקט צו אונז ביי אונזערע שכנים.

פון דעם יפו׳ער טויער זיינען מיר אַוועק צום ציון־טויער, דער־נאָך צו די אַנדערע טויערען אַרום און אַרום דער וואַנט. מיר האָבען זיך אַרומגעזעצט אַרום דער יד־אבשלום, דערנאָך אַרום דעם אַלטען פּיראַמידען־אַרטיגען קבר פון דעם צאַרענדיגען זכריה הנביא... ווען דער רעדנער איז געקומען אין זיין דערצעהלונג צו דעם מאָ־מענט פון׳ם נביא׳ס טויט און דערנאָך צו זיין זידענד בלוט, ווי עס האָט זיך ניט געקענט איינשטילען, ביז מען האָט ניט געדראָהט אויסצושלאַכטען דאָס גאַנצע פאָלק ישראל, האָט דער פּאַטהאָס דערגרייכט דעם העכסטען פלוג. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז אויך דאָס בלוט אין די אָדערען פון אונזער יוגענט זידט און וועט זיך ניט איינשטילען ביז דאָס פאָלק ישראל וועט ניט אויפגע־ריכט ווערען. דאָס בלוט אין די אָדערען פון דער יונגוואַרג האָט שוין אָנגעהויבען שפּילען ביים יפו׳ער טויער... די יונגע הערצער האָבען שוין ביים יפו׳ער טויער דערפיהלט די שעהנקייט פון דער נאַכט, דעם גראַנדיעזען צויבער פון די אַלטע מויערען און טויערען באַלויכטען פון דעם געל־גרינעם נאַכט־ליכט. זיי האָבען באַלד פון אָנהויב דערפיהלט מיט אַלע חושים זייערע ווער זיי זיינען, די קינדער פון אַן אַלט, אוראַלט פאָלק, וואו זיי האָבען פלוצלינג דער־זעהן דעם מאָמענט אין זיין גאַנצער העראָישער פאַנטאַסטישער, אומענדליך שעהנער געשטאַלט... אויף יעדענס פּנים האָט מען געקענט לייענען די ווערטער: „מיר באַוויינען היינט דעם חורבן, אָבער מיר בויען דאָך ווידער, היינט בויען מיר דאָך ווידער, מיר קעהרען זיך ווידער אום צו אונזער מאַכט און הערליכקייט! וואָס־זשע איז דאָ צו וויינען און טרויערן?! פאַרקערט, היינט איז אַ טאָג פון גרויסער פרייד, פון גרויסען יובעל, היינט דאַרפען אַלע אויי־גען שטראַלען, און ניט פון טרויער, און אויב אַ טרעהר ציטערט זאָל עס זיין אַ טרעהר פון שמחה... היינט זאָל עס געזונגען ווע־רען, היינט זאָל עס געטאַנצט ווערען, היינט מעהר ווי אַלע טאָג, וועיל מען בויט ירושלים! און ווער בויט ירושלים? מיר, מיר בויען ירושלים!... אָט דאָס האָט די יוגענד דערפיהלט שוין אין אָנהויב אַוועגד און דער געפיהל איז געוואַקסען וואָס נעהענטער מיר זיי־נען געקומען אין אונזער מאַרש אַרום די מויערען צו דער אַלטער וואַנט, דעם איינציג־איבערגעבליבענעם מויער פון אַלע מויערען,

וואס זיינען געשטאנען אין דער אלטער ירושלים, צו דעם כותל מערבי."

די פרעהליכקייט איז אבער געבליבען אין די הערצער, זי האט געשפילט און געשפרודעלט אינ'ם בלוט; זי האט זיך אבער נישט געלאזט זעהן און ניט הערען. עס האבען זיך טאקע אנגעהויבען שטילע לידער־געזאנגען, אבער הויך זיינען די לידער ניט געשטיגען, מען האט זיך ניט ערלויבט אוים רעספעקט צו אונזערע אלטע, ווייסע אידען; די פיס האבען זיך געהויבען צום טאנץ און עס האט אויסגעזעהן, אז אט־אט לאזט זיך די פראצעסיע אוועק אין א ווילדען הארא־טאנץ, מען האט אבער דערשטיקט אין זיך דעם ווילדען טאנץ־לוסט כדי נישט וועה צו טאן אונזערע אלטע, גרויע באַוויינער...

פונקט צוועלף א זייגער ביינאכט האבען מיר אין אונזער קרייז־מארש דערגרייכט די „כותל מערבי". געקומען זיינען מיר ניט אין געשלאסענע רייהען, נאר גרופען־ווייז און מיר האבען דארט געטראפען „די אלטע", „די ווייסע..." זיי זיינען געזעסען מיט די פנים'ער צו דער וואנט מיט ליכט איבער די בלעטער און האבען געוויינט. און ווי געוויינט? ! אזוי באוויינט מען א טויטען, א טייערען הייס־געליבטען זוהן, ווען דער טויטער ליגט פאר די אויגען. מען האט זיך געווארפען פאר וועהטאג מיט די קעפ צו די שטיינער פון דעם מויער, מען האט מיט וועה־געשרייען געשפאלטען די שטיינער, ווייך געמאכט די פעלזען. עס איז געווען א יאמער פול מיט ברענענדער ליידענשאפט, עס איז געווען א געוויין מיט אזוי פיעל קראפט און געוואלד, אז עס איז שוין ניט געווען קיין צייכען פון פארצווייפלונג נאר פון כח. מיר האבען דערזעהן א געוואלדיגען כח אין זייער אוממאכט; א גבורה אין זייער שוואכקייט. מיר, די בויער, די יונגע, די פריידיגע זיינען געשטאנען פאר די פאסיווע, די אלטע, די טרויעריגע און האבען געמאסטען אונזערע כחות מיט זייערע, ווער איז שטארקער: מיר, אין בויען צי זיי, אין באוויינען? !

מיט די שומרונים אויפ׳ן באַרג גריזים

אין הארץ פון ארץ ישראל צווישען יהודה און גליל ליגען די בערג פון אפרים און איבער די בערג פון אפרים הויבט זיך ברייט און לעגענדאַריש דער באַרג גריזים.

שטיל איז אַרום אַ גאַנץ יאָהר, שטיל איז אויך דער באַרג. אין זיך פאַרטאָן חלומ׳ט דער אַלטער גיגאַנט וועגען זיינע פאַרגאַנ־גענע טעג און אַמביציעס. ליידענשאַפטען באַוועגען זיין שטיינערנע הארץ, און אַלץ געגען איינעם — אַ געגנער, וואָס איז פיעל קלענער פאַר איהם, וואָס האָט זיך אָבער ערוואָרבען אַ וועלט־מאַכט. אָט די דאָזיגע וועלט־מאַכט אַוועקצונעמען פאַר זיך חלומ׳ט דער גיגאַנט. אַנטקעגען איהם ליגט זיין פאַרשאָלטענער ברודער דער באַרג „עבל“, דער הר־הקללה, אָבער נישט וועגען איהם טראַכט ער, נאָר וועגען אַ היגעל אין יהודה, — דעם באַרג המוריה. שכם און ירושלים, הר גריזים און הר המוריה!ביידע שעהן, ביידע אַלט, ביידע אַריסטאָקראַטיש. ווער זאָל דעם טראָן פאַרנעמען? ! און אויף פסח שפיעלט זיך אָפּ די דראַמאַ. דער אַלטער באַרג פון אפרים פרובירט זיינע כחות און הויבט אויף זיין קאָפּ געגען הימעל.

דאָס וואָס ס׳איז פאָרגעקומען היי־יאָהר אויפ׳ן אַלטען באַרג פון אפרים, איז דער אָנהויב אָדער דער סוף פון אַ דראַמאַ, עס האָט דעם אַלטען באַרג אויפגעטרייסעלט. — עפּעס וועט געשעהן!

אידען לעבען איצטער איבער אין ארץ־ישראל אַ בעסערען יאָהר. אויפ׳ן הארצען איז גרינגער, מאַטעריעל, עפּעס בעסער, ס׳איז זיכערער, ס׳איז רוהיגער, מיט די אַראַבישע שכנים ווערט מען נע־הענטער, זיי האָבען דעם טריט צו אונז געמאַכט, זיי באָטען אונז אָן דעם באָדען, מען קען קויפען וואָס מען וויל, וויפיעל מען וויל, און פאַר וועלכען פרייז מען וויל... וואָלט נאָר געלט געווען...

קורץ, אידען לעבען איצט איבער אַ הייטערען פסח, אַן אמת׳ן יום־טוב; האָט מען זיך אַ לאָז געטאָן אויף פסח קיין ירושלים. ווי־זשע דען? און די אַלטע שטאָדט האָט אַ שמייכעל געטאָן מיט אַלע איהרע שטיינער און אָנגעטאָן איהר בעסטען גאָלד אויף די מויערן אויפצונעמען די געסט...

אָבער פריידיגקייט אין די נשמות פון דער יוגענד איז דאָ גענוג פאַר צווייען, און מען האָט זיך אויך אַ לאָז געטאָן קיין שכם צו די ראָמאַנטישע איינזאַמע ברידער אונזערע, צו דעם הייפעלע שומרונים, די כהנים און סאָלדאַטען פון באַרג גריזים. מען האָט זיך אַ לאָז געטאָן פון אַלע עקען לאַנד אויף פּסח, צו זעהן ווי די אַלטע וונדערבאַרע סעקטע האַלט אויף אַן אַלט צאַנקעדיג פייערל. איך בין פאַרכאַפּט געוואָרען פון דעם אַלגעמיינעם צוג און, ווען איך האָב זיך דערוואוסט, אַז אַ גרופּע אַרבייטער אין ירושלים לאָזט זיך געהן אַהין, האָב איך זיך אָנגעשלאָסען.

דער פּסח ביי די שומרונים איז היינטיגס יאָהר אויסגעפאַלען אויף דאָנערשטאָג, אַ טאָג פריהער פאַר דעם פּסח אין ירושלים, אַזוי דאָס דאָנערשטאָג פריה, זיבען אַ זייגער האָבען מיר געדאַרפט אַרויספאָהרען פון ירושלים.

ביים „בית העם" איז געווען דער טרעפונגס־פונקט פון אַלע די, וואָס האָבען זיך באַטייליגט אין דעם צוג. איך האָב מיר גענומען אויף אַ טאָג שפּייז, מיין סקיזצען־ביכעל און אַ וואַרימען בגד, גרייט אויף אַלץ וואָס אַ נאַכט אויף אַ באַרג קאָן אָנבאָטען. ביים „בית העם" איז שוין געווען לעבעדיג. גרויסע טראַקס זיינען געשטאַנען זיבען אין צאָהל, יעדער טראַק באַשטימט פאַר פערציג מענשען: יונגע אַרבייטער, מיידלאַך, יעדער מיט אַ רענצעל אויף די פּלייצעס, פרעהליך, אויפגעלייגט! מען גריסט זיך, מען שטופּט זיך, מען פּאַקט אָן די טראַקס, מען פרעהט זיך מיט דער ענגשאַפט, יונגוואַרג שטיפט... מען ריהרט זיך פון אָרט; מיט געזאַנג און געלעכטער לאָזט מען זיך דורך די פאַר קרומע געסלעך פון ירושלים און באַלד איז מען שוין אויף אַ ווייסען שאָסעי, אַ לאַנגע, קאַפּ־ריזנע לענטע, וואָס לויפט אַרויף און אַראָפּ אומדערוואַרטעט היז און צוריק...

מען פאָהרט!

געזאָגט האָט מען אונז, אַז די שומרונים שעכטען דעם קרבן פּסח אַרום זעקס אין אָוועגד; עס איז שוין באַלד צייט, און מיר האָבען נאָך אַ שטיק וועג צו־פוס צו באַשטייגען דעם באַרג גריזים. אָבער ווי פאָהרט מען באָס ניט אָנקוקען די רואינען פון דער אַמאָליגער שטאָדט שומרון, איצט באַקאַנט אונטער דעם רוימישען נאָמען סעבאַסטיאַ!

לאָזען מיר זיך אַהין: אַ גרינע געגענד פון לינקס, וויסטע פעל־

זען־בערג — פון רעכטס, — דער בארג פון ברכה און דער בארג פון קללה . . . עס איז קלאר פארוואס. אבער אט קומען אונז אנטקעגען א גרופע חלוצים, אזעלכע ווי די וואס זיצען אויף די טראקס: — שלום! חברים! — שלום! — פון וואנען? — פון חיפה! מען שרייט, מען יובעלט, מען האט פארגעסען דעם פאר־באט. און באלד א נייע גרופע: — שלום! — פון וואנען?! — פון גליל! און באלד א דריטע. מען געהט, מען ציהט זיך פון אלע זייטען, צופוס, יונג, פריש און פרעהליך! צוגעברענטע פנים'ער, ווייסע צייהן! געהט מען צופוס גאנצע טעג; מען שפאנט, מען מעסט אויס אונזער לאנד, מען גריסט יעדען טראט, שלום! שלום. חברים, ליבע חברים! דאס הארץ ווערט איבערפולט פאר פרייד! גאט וואס פאר א וואונדערבארע יוגענד מיר האבען! אט דאס זיינען אונזערע „הרי הברכה . . .“

די טונקעלע שאטענס זיינען שוין איבער'ן פייערדיגען בארג אויך. עס האבען זיך אנגעצונדען שטערען. דערגרייכט! און מיר האבען פאר זיך דערזעהן א בילד וואס איז געווען ווי א פאנטאזיע פון א נביא: שווארץ דער בארג פון מענשען!, עס האט גע־הערשט א געדעמפט מורמלען ווי דער גערויש פון א ים. אלע שפראכען, אלע סארטען מענשען: אידען, אראבער, ענגלענדער, דייטשען, אפיצערען, ציווילנע, אגאנצער לאגער ביידלאך, אין די ביידלאך ליכט. וועמעס ביידלאך זיינען דאס? דאס האבען די שומרונים אויפגעשטעלט פאר זיך. געוועהנליך וואוינען זיי איז שטאט, אהער, אויפ'ן בארג, זיינען זיי געקומען פאר דער פסח־וואך און האבען אויפגעשטעלט ביידלאך. מיר קוקען אריין אין די ביידלאך. אויף דער ערד טעפיכער, עס ליגען אדער זיצען מענער, שעהנע, אייד־עלע, שווארץ־האריגע, גרויסע פארטראכטע. אבער די ווייבער זייערע, אויסגעדארטע, מיאוס'ע! אויך די קינדער שוואכינקע! מיין גאט, וואס פאר א ווייבער זיי האבען דאס. און אפילו דאס, זאגט מען אונז, איז ביי זיי א גרויסע מציאה. ווערט א מיידעלע גע־בוירען, איז דאס א גאנצער גליק, מען פאר'קנס'ט זי גלייך פאר דעם רייכסטען קאנדידאט, און קאנדידאטען זיינען דא צעהן פאר איינעם. ס'איז א טראגעדיע,—זיי הייראטען ניט מיט קיין אנדערע ווי בלויז מיט שומרונים'ס בלוט, געהט דאס בלוט אוים . . . אבער וואס טוט זיך דארט אין מיטען?! א געדיכטע וואנט מענשען, מ'שטעהט אויף שטיינער, אויף אקסעל, מ'שטופט זיך. איך קעמף

מיר אויס א פּלאַץ, און דערזעה: אַ פופציג מענשען, אַנגעטאָן אין ווייסען, שווארצהאָריגע, ווייסהאָריגע, שטעהען איינער אַנטקעגען דעם אַנדערען, מאַכען מיט די הענט און שרייען: אַ־אַ־אַ מיט באַ־גומענע קולות. דערנאָך הויבען זיי די הענט צום הימעל און שרייען. איך פאַרשטעה קיין וואָרט ניט, — אַזעלכע ווילדע געשרייען! איך דערזעה, אַז זיי שטעהען איבער געשאָכטענע פינף לעמעלאַך, אַ פייער ווערט צעלייגט, עס פלאַמט אויף, צינדט אָן אַלע פּנים'ער, טויזענטער אויגען קוקען אַנגעשטרענגט אויף דעם הייפעלע זאַנ־דערבאַרע פאַנאַטיקער, אונזערע פאַנטאַסטישע ברידער.

מיט אַמאָל ווערט שטיל, פון צווישען דער שוואַרצער וואַנט מענשען האָט זיך דערהערט אַ שטים. מילער רעדט! מילער רעדט! — ווער איז מילער? — איהר ווייסט ניט? דאָס איז דער איינ־ציגער איד אויסער די שומרונים וואָס די אַראַבער קאָנען ניט אַרויסטרייבען פון שכם. אַ לעהרער ביי די שומרונים. ער האָט באַשלאָסען, אַז מען וועט איהם ניט אַרויסטרייבען פון שכם. די אַראַבער האָבען איהם געסטראַשעט מיט קלעפּ, מיט טויט. עס העלפט ניט... לעבט ער אין שכם און לערענט די שומרונים העב־רעאיש און אידישקייט. ער רעדט:

„מיר זיינען געקומען אין טויזענטער היי־יאָהר צו באַגריסען איך, ברידער אונזערע!... מיר ווילען אייך זאָגען, אַז איהר זענט פון אונז ניט פאַרגעסען... אַז איר זענט אַ טייל פון אונז און אונזער בלוט און פליייש... מיר ווילען איהר זאָלט וויסען, אַז אונזערע האָפנונגען זיינען נישט קיין אַנדערע ווי אייערע... קומט נאָהענט צו אונז, אונזער האַרץ איז אָפען פאַר אייך!...

איינער פון די שומרונים, אַ יונגער, האָט אין גוטען העברע־איש געענטפערט, אַז זיי זיינען איבערראַשט פון אַזאַ אומגעוועהנ־ליכען באַזוך, אַז זיי זיינען ניט צוגעגרייט, אַז, אם ירצה השם, איבער־אַ־יאָהר, וועלען זיי צוגרייטען פּלאַץ פאַר אַלעמען צו שלאָ־פען און טישען צו זיצען און אַנטיילנעמען אין דעם קרבן פּסח... אַז אויך ער האָפט אויף אַ דערנעהענטערונג צווישען זיינע ברידער מיט דעם פאָלק ישראל...

אַ־אַ־אַ! — האָבען אונטערגעכאַפּט די זונדערבאַרע טונקעלע מענשען אין ווייסע קליידער... און ווען זיי זיינען אַנטשוויגען געוואָרען, האָט אַ הונדערט־ברוסטיגער געזאַנג פון אַ חלוצים־ליעד פאַרהילכט די לופט! הבה נרננה! הבה נגילה ונשמחה! און באַלד

האָבען זיך דריי הונדערט הענט אָנגענומען איינס אין דאָס אַנדערע און געמאַכט אַ געוואַלדיגען קרייז און אָנגעהויבען אַ האָרא־טאַנץ. אַזאַ וואָס איך האָב נאָך ניט געזעהן.

„מי יבנה! מי יבנה? טאָפּ! טאָפּ!... זעקס הונדערט פיס האָבען אָפּגעשלאָגען דעם ענטפער! איין קרייז, אַ צווייטער אין דעם ערשטען און גאָר אין מיטען, אַ ליכטיג מיידעלשע געשטאַלט, אַז עקזאַלטירט מיידעלש געשטאַלט האָט אַלייז געטאַנצט מיט אַלע טיילען פון איהר קערפּער און ארום איהר, ווי אַ ווירבער, האָבען זיך געטראָגען אין אַ ווילדען געדרעה. מי יבנה השומרון, טאָפּ! טאָפּ! מיר, מיר, ווער דען? אויב ניט מיר! ? טאָפּ! טאָפּ... ! דער בארג האָט געציטערט, דער אַלטער גריזים באַרג האָט נאָך אַזאַ טאַנץ ניט געזעהן; זיין שטיינערנע הארץ האָט דערפיהלט, אַז נייע כחות זיינען אין ישראל אויפגעשטאַנען... און ער האָט אויפגעציטערט.

לידער און דער האָרא־טאַנץ האָבען ניט אויפגעהערט די גאַנצע נאַכט. עס איז געווען אַ געפלעכט פון ווייסע קיטלען, פאַנטאַסטישע געשטאַלטען, חלוצים־לידער און האָרא־טאַנץ... טונקעלע בערג זיינען שטום ארום געלעגען, דער צעלייגטער גרויסער פייער האָט זיי נאָך פינסטערער געמאַכט און איבער דעם אַלעמען אַן אומענדליך באַשטערענטער הימעל.

דער קרבן איז געשאָכטען. אויף גרויסע שטעקענס האָט מען אויפגעהאַנגען די געשאָכטענע לעמעלעך און צום פייער געבראַכט. דאָס פלייש ווערט ערשט פאַרטיג שפּעט ביינאַכט, ארום האַלב נאָך עלף. מען וועט דאַן עסען. וואָס־זשע טוט מען ביז דאַן? די וואָס זיינען מיעד געוואָרען פון טאַנצען, האָבען זיך צוזעצט אין קרייזען, מ'האָט גערעדט, געזונגען שטילע לידער, אַראַבער זיינען געקומען, זיך אַרומגעשטעלט און זיך צוגעהערט. איינער אַ יונגער שייגעץ האָט אַרומגענומען אַ הויכען אַראַבער ווי אַ בוים ארום האַלז, אַנידערגעלייגט זיין קאָפּ איהם אויפ'ן אַקסעל און ווען עס איז געוואָרען שטיל, האָט ער אָנגעהויבען אַ ליעד. אַ אַראַבּיש נאַכט־ליעד: אַזוי צאַרט, אַזוי אומעטיג, אַזוי איידעל, אַז די נשמה האָט געוואָלט צוגעהן, און נאָך יעדער סטראָף האָבען אַלע אַראַבער אונטערגעכאַפּט מיט אַ קרעכצענדיגען אהייהייהא!... דערנאָך האָט מען ווידער געטאַנצט. אַראַבער האָבען זיך אויך אריינגעפלאָכטען אין

דעם האָראָ־קרייז, אָבער זיי האָבען שלעכט געטאַנצט, — געשפּרונ־גען ווי בעק...

דערנאָך זיינען מיר אַוועק צו די ביידלאַך. די שומרונים האָ־בען אונז גערן אַריינגעלאָזט, מיר האָבען זיך צעזעצט אויף די טע־פּיכער און געהערט זיי דערצעהלען וועגען זיך, זייער לעבען. זיי האָ־בען אונז געוויזען זייערע האַנט־געשריבענע ספרים (זיי האַלטען ניט פון געדרוקטע ביכער), האָבען אונז געוויזען אַלטע פּאַרגאַמענ־טען, טויזענט יאָהר אַלט. דער כהן־גדול איז געזעסען אין אַ באַ־זונדער ביידעל, אַ פּאַטריאַרך, שעהן און ווירדיג ווי אַ כהן־גדול דאַרף זיין. שטילע מענשען, שעהנע מענשען, מאַנכע אָהן בערד, קיין פּאות טראָגען זיי ניט, אָבער אַ סך טראָגען לאַנגע האָר ווי פרויען. יאָ, פרויען פעהלען זיי, און די יוגענד הויבט אָן צו בענ־קען און מען רעדט שוין וועגען רעפאָרמען, מען זאָל מעגען הייראַ־טען... זיי האָבען געהערט, אַז אַמאָל האָט מען דעם שבט בנימין ערלויבט זיך רויבען ווייבער. ווער עס קאָן כאַפּען אַ מיידעל, זאָל כאַפּען און זי אַוועקטראָגען אַ היים פאַר אַ ווייב... איינער, אַ יונגער, האָט זיך צערעדט מיט אַ מיידעל פון די געסט. זי האָט איהם געפרעגט, צי מען וועט געבען פאַרזוכען פון דאָס פלייש? — ניין, — האָט ער געזאָגט, — סיידען איהר וועט איינוויליגען חתונה צו האָבען מיט מיר...

האַלב נאָך עלף, דאָס פלייש איז פאַרטיג. אַרום דעם פּלאַץ האָבען זיך ווידער פאַרזאַמעלט אַ געדיכטער קרייז מענשען און צו־געקוקט ווי מ׳האָט זיך אויף דער ערד צעזעצט ווי ווער עס האָט גע־קענט, דער כהן־גדול האָט געקאָמאַנדעוועט, און אַז מ׳האָט דאָס פלייש אַנידערגעלייגט, האָט יעדער איינער מיט די הענט געכאַפּט און פון די הענט געגעסען אין גרויס איילעניש ווי אין פּסוק שטייט... פאַרטרונקען האָט מען פון איין פלאַש וויין.

מיר זיינען אַלע געשטאַנען אַרום און געקוקט ווי זיי האָבען געגעסען און דערנאָך געשריען אַ! אַ!... און געמאַכט מיט די הענט. עס האָט געשמעקט, עס האָט זיך געוואָלט אַריינמישען און אויך ווי זיי שרייען ווי ווילדע פאַסטוכער, ערשט אַרויס פון קנעכט־שאַפט, און עסען מיט די הענט דאָס פריש־געבאַקענע פלייש...

דערביי האָבען זיי געגעסען מצות — ווייך טייג געבאַקען אויף דער זון.

ווילד, פאַנטאַסטיש, שעהן... אַ טרויב פון אַלטע צייטען...

דורכגעוועבט מיט א חלוצים־ליעד, האַרא־טאַנץ און זיסען וועהמוט.

צוויי א זייגער זיינען מיר ארונטער דעם באַרג און זיך צע־זעצט אין אונזערע טראָקס און אָפּגעפאָהרען צוריק קיין ירושלים.

מיר זיינען אַלע געזעסען שטיל, ווער עס האָט געטראַכט, ווער עס האָט עפּעס צוגעפליסטערט דעם שכן זיינעם — שלאָפען אבער האָבען מיר די נאַכט ניט געקענט, און איך ווייס פון נאָך איינעם וואָס האָט די נאַכט ניט געשלאָפען און וועט נאָך לאַנגע נעכט ניט שלאָפען און טראַכטען — דאָס איז דער אַלטער באַרג גריזים.

ווי מען בויט דעם אוניווערזיטעט

הר הצופים איז דער העכסטער בארג ארום ירושלים, דער צווייטער נאך איהם איז זיין שכן דער הר הזיתים. אויף דעם בארג הצופים הויבט זיך דער טורעם פון דער „ממשלה“, די געביידע וואו דער „נציב“ וואוינט, און א פינף מינוט גאנג פון דעם בויט זיך דער אידישער אוניווערזיטעט. וויל מען פון דער שטאדט דערגרייכען דעם דאזיגען פלאץ, איז אדער מען קלעטערט צופוס, א זאך וואס איז ניט זעהר גרינג, אדער מען נעמט דעם גרויסען אויטאמאביל וואס שטעהט ביי דער פאסט־געביידע און פאר דריי און א האלב פיאסטער קומט מען אין צעהן־פופצעהן מינוט אן צום שפיץ בארג. עס איז זיך שווער פארצושטעלען אין דער גאנצער וועלט א הערליכערען פונקט און אויסבליק פאר אן אוניווערזיטעט ווי דער וואו אונזערער בויט זיך. פון איין זייט ליגט ירושלים אין איהר גאנצער פראכט און גרויס, פאר אייערע אויגען, אבער טאקע די גאנצע שטאדט פון איין עק ביז'ן צווייטען. איהר מוזט וויסען, אז ירושלים איז גאר ניט אזא קליין שטעדטעל ווי מאנכע הומאריסטען ווילען עס פארשטעלען; ירושלים איז געדיכט און צעשפרייט צו דערזעלבער צייט. שטאט־טיילען וואס ווייזען זיך אויס צו זיין אנגעווארפען און אנגעהויפט, איין הויז אויפ'ן אנדערען, זעהען אויס פון א זייטיגען שטאנדפונקט גאנץ ווייטלאך צעצויגען. אט, למשל, זעהט ירושלים אויס פון „תלפיות“ א לאנגע, צעצויגענע ליניע; פון שכמ'ער טויער, פארקערט — א געדיכטע, אנגעבויטע מאסע, און זעלטען ווען איהר דערזעהט זי אין איהר גאנצער שעהנקייט אין אנפאנג. דא פארשטעלט א בארג, דארטען געביידעס, פון הר הצופים ליגט זי אבער אינגאנצען פאר אייך; און זעהט איהר זי אין מארגען־ליכט, ווען די זון באלויכט זי פון איבער דעם בארג, — דאן איז ירושלים א קעניגין אנגעטאן אין גאלד און געלען יאנטאר.

פון דער אנדערער זייט איז די לאנדשאפט גאר פאנטאסטיש! א געוואלדיג שטרענג־ברוינע קייט פון בערג און טאלען און ווייט־

ווייט אין בלוי און פיאָלעט שימערירט דער ים המלח, דער טויטער ים. און ווייטער פון טויטן ים הענגען ווי גייסטער די בערג פון עבר־הירדן.

קען דען זיין אַ בילד פאַנטאַסטישער? און דאָס אַלץ זעהט מען פון דעם פּלאַץ, וואו עס בויט זיך דער ערשטער אידישער אוניווער־זיטעט. די שעהנקייט און די וויכטיגקייט פון דעם בנין אין דעם אָרט פיהלען די אידישע אַרבייטער וואָס בויען איהם, און זיי זאָגען מיר, אַז זיי האָבען נאָך קיינמאָל ניט געאַרבייט מיט אַזאַ באַגייס־טערונג, קיינמאָל האָט אין זיי ניט געוואַכט דער געפיהל, אַז דאָ בויען זיי אַ זאַך פאַר דורות און פאַר אויגען און נשמות פון דער גאַנצער וועלט. „ניט אַ הויז אין תל־אביב בויען מיר“, זאָגט צו מיר אַן אַרבייטער וואָס האָט מיר געוויזען דעם בנין, „אַ הויז פון לופט און זאַמד, וואָס וועט קוים שטעהן צעהן יאָהר, נייַן, מיר בויען אַ טעמפעל, וואָס דאַרף שטעהן אַזוי לאַנג ווי אונזער בית־המקדש איז געשטאַנען.“

און עס איז אמת וואָס דער בחור'ל האָט מיר געזאָגט. איך האָב געזעהן ווי זיי האָבען געאַרבייט, די חברה. אַ גרופּע פון זיי האָבען געהאַקט שטיינער, אַנדערע האָבען די שטיינער געטראָגען, דריטע — די שטיינער געלעגט, פערטע האָבען פון האַלץ געמאַכט טירען און געשטעלט פענסטער, דראַטען געצויגען, צעמענט גע־מישט, אין אייזען געבויערט לעכער, געזעגט און פּאָלירט, קורץ — איך האָב געזעהן דעם גאַנצען אימפּעט און ברען פון אַרבייט, וואָס ווערט געטאָן ניט מעכאַניש, נאָר מיט חשק און ליבע. און עס וואַקסט דער בנין. דער פאַסאַד איז שוין באַלד איינגאַנצען צו זעהן. אַ טייל פון דער געביידע איז ניט גאָר ניי, מען האָט אָפּגעקויפט אַן אַראַביש־געבויטען פּאַלאַץ פון עפּעס אַן ענגלישען לאָרד, און מען אַרבייט איהם איבער, אָבער גאָר גרינדליך, אַזוי, אַז עס בלייבט קיין שפור פון דעם פריהערדיגען. דער פאַסאַד וואַקסט, דער גאַנצער לאַבירינט פון צימערען, טרעפּען, דעכער און שטעלעס געשטאַלטען זיך ביסלאַכווייז אין אַ גראַנדיעזער געביידע, וואָס ווסט זיין אַ זעלטען־שעהנע זאַך און, ווי דער בחור האָט מיר גע־זאָגט, עס בויט זיך נאָכ'ן פּלאַן פון בית־המקדש.

דער גייסט פון בית־המקדש שוועבט דוכט זיך מיר די גאַנצע צייט אַרום דעם בנין פון דעם אוניווערסיטעט. ער האָט אַפילו גע־שפּיעלט אַ ראָלע אין דעם פאַקט וואָס דער „משרד הפועלים“ און

ניט פריוואטע קאנטראקטארס, האבן געקראגן די ארבייט. עס איז אן אינטערעסאנטע געשיכטע און איהר מעגט עס אויסהערען.

פון א סך זייטען האב איך געהערט זאגענדיג, אז די היגע אל־געמיינע ציוניסטען זיינען ניט פארליעבט אין די ארבייטער בכלל און אין די ארבייטער־ארגאניזאציעס בפרט. אמת, אין דער עקזע־קוטיווע פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע זיצען עטליכע ארבייטער־פריינד און זיי איז צו פארדאנקען דעם טייל ארבייטער־פריינדליכע טעטיגקייט וואס די ארגאניזאציע ווייזט ארויס. ווען מען האט באשלאסען אנצוהויבען בויען דעם אוניווערסיטעט, איז געווען א שטארקע שטימונג אפצוגעבען דעם געבוי צו פריוואטע קאמפאניעס און עס האט שוין געהאלטען, אז די צענטראלע ארבייטער־ארגאניזאציע זאל עס ניט קריגען. טרעפט זיך אבער א טעות, וואס האט געראטעוועט די לאגע.

מיר האבען אין דעם פראפעסאר חיים ווייצמאן אשטיקעל און אפשר גאר א גרויסען טרוימער. חלום'ט זיך איהם א שעהנער חלום און ער שרייבט אוועק א בריעף צו דעם ארבייטער משרד, אז „אזוי ווי איך האב געקראגען די ידיעה, אז איהר האט איבערגענומען די ארבייט פון בויען אונזער אוניווערזיטעט, בענטש איך אייך, ליעבע ברידער, און ווינש, אז אייך זאל באזעלען דיזעלבע הייליגע שטימונג, וואס האט באזעלט אונזערע אורעלטערען, ווען זיי האבען געבויט דעם בית המקדש...״

אזוי אומגעפעהר איז געווען דער אינהאלט פון דעם בריף. נעה־מען די ארבייטער און פארעפענטליכען דעם דאזיגען בריעף. וואס איז געבליבען צו טאן? נישט אפצוגעבען דעם משרד די ארבייט, וואלט דאס געווען א פאטש אין פנים דעם פרעזידענט פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע. האבען די ארבייטער טאקע געקראגען די ארבייט און קיינער האט אויף דעם קיין חרטה ניט.

עס ארבייטען אויף דעם בארג הצופים ארום הונדערט און פערציג מענשען, יונגעלייט און מיידלאך. ארגאניזירט זיינען זיי אין עטליכע קבוצות. א טייל פון זיי ארבייטען און וואוינען אויפ'ן בארג, א צווייטער טייל קומט צו דער ארבייט פון שטאדט און געהט נאך דער ארבייט צוריק אין שטאדט אריין. מען קען נישט זאגען, אז די ארבייטער האבען א זעהר גוטען לעבען ביי דעם. מען עסט ניט זעהר רייך און מען שלאפט ניט זעהר ווייך, מען איז שטענדיג אין שווערע געלד־פארלעגענהייטען, און גאר אפט האלט

עס ביים צוזאמענברעכען. איהר מוזט וויסען דעם גאנצען מעכא־ניזם ווי ארבייט ווערט אנגענומען און דורכגעפיהרט, כדי צו פאר־שטעהן דעם וואונדער וואס דא געשעהט.

וואס איז דער משרד פון ארבייטער־ארגאניזאציעס? ס'איז א „צענטראלע" פאר אננעמען ארבייט: 1) בוי ארבייט; 2) עפענט־ליכע ארבייט; ווי וועגען, שאסעען, אייזענבאהנען, טעלעפאנען, טעלעגראפען, און 3) — דריינאזשען, דאס אויסטריקענען פון זומ־פען. דאס זיינען די דריי מינים ארבייטען וואס דער ארבייטער־משרד נעמט זיך אונטער צו מאכען. אבער עס איז גרינג צו זא־גען: „מען נעמט זיך אונטער". ווי פיהרט מען אבער דורך אזא קאנטראקט, אז ערשטענס, האט מען ניט קיין קאפיטאלען, קיין מאטעריאלען און קיין קוואליפיצירטע ארבייטער אויך ניט. ביי לייטען איז דא קרעדיט, דא אבער איז קיין קרעדיט ניטא, איז דער־פאר ניטא מיט וואס אנצוהויבען און מיט וואס צו צאהלען די ארבייטער שכירות. די שכירות זיינען ניט קיין גרויסע, אבער עסען־טרינקען, ווי ניט איז זיך אנטאן, און ערגעץ־וואו שלאפען דארף דאך דער ארבייטער אין דער צייט פון דער ארבייט! קומט דא צו־הילף דער „המשביר", דער ארבייטער קאנסום קאאפערא־טיוו און גיט זיי אין קרעדיט עסען און טרינקען און קליידער פאר דער צייט וואס די ארבייטער ארבייטען. איז דאך אבער דער „המשביר" אליין אן ארבייטער־ארגאניזאציע און דערפאר שטענדיג אהן געלט; וואו־זשע נעמט דער „המשביר"? איז טאקע שלעכט. לאזט דער „המשביר" ארויס אייגענע אסיגנאציעס, טשעקלעך, אזוי צו זאגען. מיט אט די טשעקלאך קען מען אמאל זיך ארויס־העלפען און קריגען עפעס ביי זייטיגע מענשען. די זייטיגע מענ־שען רעכענען אראפ א דיסקאונט, אבער ווי ניט איז קומט מען אויס. אפטמאל אבער קומט מען ניט אויס, איז טאקע זעהר ביי־טער, דאן פעהלט אויס צוקער פאר א חודש, פוטער פאר צוויי חדשים, דעמאלט פעהלען אויס מאטעריאלען און אמאל האלט שמאל. מען בארגט, מען אנטלייהט, מען גיט ארויס וועקסלען און דער „משרד" ברעכט זיך דעם קאפ, ביז ער געפינט עפעס א וועג און די סיטואציע איז ווידער געראטעוועט. אמאל, אז עס קומט אויס זעהר שלעכט, לייגען זיך צונויף דיזעלבע ארבייטער וואס געהען ארום חדשים אהן א פיאסטער אין קעשענע, און מען שאפט עטליכע צעהנדליג פונט, כדי צו באצאהלען עפעס א וועקסעל וואס

דער „משרד" קען ניט באצאהלען. — דער קאמף איז איינפאך א העראאישער.

א גרויסער טאלאנט אין אזעלכע פינאנציעלע אפעראציעס מיט וועקסלען, מיט אנטלייהען, מיט אפרעכענען, מיט צוזאגען, מיט אפגעבען, איז אונזער אלט באקאנטע פריינדין מאניע שחט. זי פליהט ארום איבער דער שטאדט און עס איז ניטא קיין טיר, וואס זי זאל ניט עפענען ביז די שוועריגקייט וואס די ארבייטער האבען אין זייער אונטערנעמונג איז ניט באזייטיגט. זי האט זיך די האר נאך קירצער אפגעשוירען. כדי עס זאל איהר זיין גרינגער אומצופליהען. און ארומגעפלויגען איז זי דאס לעצטע מאל, וואס איך האב זי געזעהן, פאר דעם „גדוד" וואס האקט שטיינער אין ירושלים.

די שוועריגקייט וואס דער „משרד" האט פון מאנגעל אין קוואליפיצירטע ארבייטער (סקילד לייבאר) איז אויך מיט דער האנט נישט אוועקצומאכען. אט האט מען זיך אונטערגענומען צו בויען א מאדערנע קאמפליצירטע געביידע. דערצו דארף מען דאך האבען געניטע בעלי־מלאכות, טעכניקער. מיט איין ווארט הויך־געשולטע ארבייטער, א זאך וואס אונזערע יונגע חברה זיינען עס זיכער ניט. אט דא ליגט דער גאנצער וואונדער, ווי אזוי זיי לערנען זיך אויס פון זיך אליין, ווי מען כאפט עס דעם שניט, ווי מען ווערט עס פלאמבער, עלעקטראטעכניקער, אינזשינערען, בויערס איבערנאכט — דאס איז צום שטוינען. ס'איז גענוג, אז מען זאל זיי געבען א וואונק און מען פארשטעהט שוין און מ'ארבייט. מען האט מיר אנגעוויזען אויף א יונג בחור'ל וואס האט געמאסטען א וואנט און געגעבען אינסטרוקציעס א חבר. זיין נאמען איז שאפירא. און ווי יונג ער איז, האט ער א מערקווירדיגע פארשטענדעניש פאר קאנסטרוקציעס און ס'איז ניטא א זאך, וואס ער ווייסט ניט, און ער פיהרט די גאנצע אהבייט. איבעראל טרעפט איהר זיי, אט די יונגעלייט, קענערס, מעכאניקערס, אינזשינערען, וואס בויען שאסעען, פאלאצען, בריקען און האבען זיך די ארבייט אויסגעלערענט פון דער לופט. דער פרינציפ פון דער ארבייט ביים בויען די אוניווערזיטעט איז, אז אלץ מוז געטאן ווערען דורך אידישער ארבייט, פון דעם קלענסטען ביז דעם גרעסטען. ברעכען זיי דארום אליין שטיינער פון פעלזען, שלייפען און רייניגען ארום די שטיינער אליין; אלץ ווערט געמאכט בלויז פון אידען, אויסער איין

זאך, קאלך ברענגען אראבער, ווייל דעם מאטעריאל באזיצען מיר ניט און מוזען דארום אנקומען צו זיי.

בויט זיך די אוניווערזיטעט, וואקסט, אבער אינגאנצען, איז איהר גרויסען פּלאן וועט זי נאך אזוי גיך ניט פארטיג ווערען. עס וועלען נאך עטליכע יאהר פארגעהן און הונדערטער אידישע אר־בייטער וועלען נאך האבען וואס צו טאן ארום איהר. אבער א טייל, דער מיטעלסטער, ווערט שוין פארטיג. מען לייגט שוין אפילו די פארב אנידער אויף דער האלץ־ארבייט און אין מאנכע חדרים האט זיך שוין דער בעמישער פאקולטעט ברייטליך צעלייגט. עט־ליכע צימערען זיינען מיט טישען און שאפעס אויסגעשטעלט; אויף זיי שטעהען פלעשלעך און פלעשער אין די הונדערטער, אפּא־ראטען שטעהען און ארום זיי דרעהען זיך ארום מיידלעך מיט ווייסע פארטוכער; מענער, געלערענטע בעמיקער, מען שמעקט, מען גיסט, מען מישט, עס געהט שוין אן דארט די ארבייט פון דער לא־באראטאריע און אויב אלץ וועט געהן גלאטיג, האפט מען שוין אין הערבסט צו עפענען דעם דאזיגען פאקולטעט. מען האט מיר געוויזען דעם זאל, וואו מען וועט האלטען די לעקציעס. מיט איין ווארט, דער חלום ווערט ווירקליכקייט. ס'איז איבעריג אייך צו זאגען, וואס עס טוט זיך צווישען דער היגער אידישער אינטע־ליגענץ, אין פארבינדונג מיט דער אוניווערזיטעט. עס וועלען דאך זיין טיטולען צו פארטיילען. עס וועלען דאך געשאפען ווערען נייע פּראפעסאר־טיטולען, דאקטאר־טיטולען, און צו דעם ענין האט מען דא א שוואכקייט. ספּעציעל צום טיטול פּראפעסאר. איינמאל אויף א נשף האט מען דר. קלויזנער'ן אויף קאטאוועס אנגערופען דער צוקינפטיגער דיקאן פון דער אוניווערזיטעט. איז דער דאקטאר באלד אריין אין דער ראל און האט אנגעהויבען צו פארטיילען קא־פעדרעס און טיטולען... נו, נו, וויפיעל שונאים ער האט זיך דאס געמאכט זינט יענעם אווענט!

אבער פיעל וויכטיגער ווי דער אינטעליגענטסקער טומעל ארום דער אוניווערזיטעט און די חלומות פון טיטולען איז דאס מאטעריעלע וואס געהט ווערען א ווירקליכקייט ארום איהר.

מען האט מיר אנגעוויזען אויף די בערג און טאלען ארום דעם הר הצופים און מיר געזאגט, אז דאס גאנצע לאנד וואס מיין אויג זעהט, באלאנגט צו אידען, בלויז א פּאר דונאם לאנד אין צווישען געהערט צו אראבער. דאס לאנד איז ערשט מיט א קורצער צייט

צוריק געקויפט געווארען דורך א אידישער געזעלשאפט; דער פאקט איז נאך ניט פארעפענטליכט, אבער ס׳איז א פאקט.

מען גרייט זיך דא צו בויען א נייעם אידישען פערטעל, אפשר דעם הערליכסטען, וואס מיר האבען ווען־עס־איז געהאט. קאן דען זיין א פלאץ גראנדיעזער, ייאונדערבארער און פאטעטישער, ווי דער הר הצופים ארום דער אידישער אוניווערזיטעט?!

אט אזוי בויט זיך ־י אוניווערזיטעט, און אזוי בויט זיך דאס אידישע לעבען.

.1924

די לעבעדיגע צווישען די טויטע

אפשר האָבען אמאָל געגרינט אליווען אויף דעם הר הזיתים, איצט זיינען זיי ניטאָ. וויסט, שטיינערדיג און טויט איז דער דאָזיגער באַרג ביי ירושלים; טויט, — ווייל דער הר הזיתים איז ירושלים׳ס בית־עולם, דער איינציגער אידישער בית־עולם וואָס די אייביגע שטאָדט האָט און דער גרעסטער וואָס די וועלט פאַרמאָגט. א האלבען מיליאָן קברים טראָגט דער דאָזיגער באַרג אויף זיין לייב און איבער יעדען קבר ליגט א פלאַכער שטיין... פון דערווייטענס זעהט דער בית עולם אויס ווי א שטיינערנער מדבר. געל־גרוי, פלאַך, אָהן א גרעזעלע, אָהן א בוימעלע, קיין געביידעס, קיין מאָנומענטען, גאָרנישט אויסער אומצעהליגע פלאַכע, ליגענדע מצבות.

און די מצבות זיינען אלע גלייכע. ס׳איז דער דעמאָקראַטישסטער בית־עולם, וואָס איז דאָ אויף דער וועלט. אָרים און רייך האָבען אמאָל אויף דעם „עולם השקר" געלעבט אין פאַרשיידענע גאַסען און שטאָדט־פערטלען, רייכע מענשען האָבען געוואוינט אין פּאַלאַצען, אָרימע זיינען געלעגען אין כאַלופּקעס. אויף דעם הר הזיתים האָבען זיי אריינגעצויגען אלע אין איין גרויסער שטילער שטאָדט און יעדער אין איין קליין צימערעל און איבער יעדען צימערעל ליגט דערזעלבער דאַך. און יעדער איד האָט בירגער־רעכט אין דער דאָזיגער שטאָדט. איך מיין, אז קרקע קאָסט דאָ גאָרניט. יעדער איד, אָרים צי רייך ווערט געבראַכט צו זיין אייביגער רוה און קיינער פאַרלאַנגט פון איהם ניט קיין באַצאָהלונג, סיידען אויף בראַנפען און א נדבה פאַר אָרימע לייט.

איהר וועט לאַכען פון מיר, ווען איך וועל אייך דערצעהלען, אז מיך האָט ארומגעכאַפּט א שטאַלצער געפיהל פון צוגעהעריגקייט צו דער טויטער אידישער וועלט. מיר האָט זיך שטאַרק פאַרוואָלט צו ליגען אין אייביגען שלאָף מיט נאָך א מיליאָן אידען אויף א באַרג פון וועלכען גאַנץ ירושלים זעהט זיך ווי א בילד פאַנאַנדערגעוויקעלט. איך האָב זיך געוואָלט באַזאָרגען מיט א פּלאַץ, און האָב דערלאַנגט, אַזוי צו זאָגען, א בקשה פאַר מיינע ערשטע ביר־

נער־פאפירען. ווי גרויס איז געווען מיין איבערראשונג, ווען דער שמש האט מיר געענטפערט, אז איך דארף עס ניט, אז מיין בירגער־רעכט איז א גאטירליכע, אז יעדער איד האט דא א פלאץ פאר זיך און אז קאסטען וועט עס מיר גאר ניט, ווי עס קאסט קיינעם גארניט.

געקומען בין איך אויף דעם הר הזיתים אנצוקוקען ירושלים, ווען די פריהמארגען־זון באלויכט זי און זי ליגט אינגאנצען אנגעטאן אין גאלד און עלפענביין. איך האב מיטגעבראכט פאפיר און פינזעל, מיט דער אבזיכט צו ארבייטען. איך האב אבער די האנט ניט געקענט אויפהויבען און דאס אויג ניט געקענט אפרייסען. איך בין געזעסען פאר׳כישופ׳ט. איך האב שוין ירושלים געזעהן פון א סך זייטען, פון שכמ׳ער טויער זעהט אויס ירושלים ווי א שטיינערנער ים; פון האטעל־אמדורסקי׳ס דאך זעהט די אלטע שטאדט אויס ווי א פראצעסיע פון דריי רעליגיעס... איין טייל שטאדט איז פארנומען מיט די קריסטליכע הייליגטימער, נאך איהר געהט דער מאכמעדאנער טייל מיט דעם מאסק אמאר און צולעצט דער אידישער טייל ירושלים מיט די צוויי גרויסע שוהלען.

פון פארשיידענע אנדערע פונקטען האב איך געזעהן ירושלים שטענדיג אומדערווארטעט, — ניי, צויבערליך און מאלעריש. אבער זעלטען געלינגט עס צו זעהן די גאנצע שטאדט, פון אנהויב ביז׳ן סוף, מיט איין בליק. און אט אזא זעלטענער בליק אויף ירושלים עפענט זיך פון הר־הזיתים. מאיעסטעטיש, גלענצענד מיט אלע איהרע מויערען, קופאלען, שפיצען און בויגונגען, מיט איהר פולען פראכט און חן ליגט די גאלדענע שטאדט ירושלים.

איך בין געזעסען ביי איינעם פון די קברים אינגאנצען פארלוירען אין דעם אנבליק פון דער פאנאראמע און האב ניט באמערקט, אז די טויטע וועלט איז גאר ניט טויט, פארקעהרט, גאנץ לעבעדיג. עס דרעהען זיך ארום אידען ביי די קברים, קלעטערען אויף דעם בערגיגען בית־עולם ארויף און אראפ. איבער מאנכע קברים שטעהט אין שווארצע איינגעבויגען א פרויען־פיגור, איבער אן אנדער קבר איז א גרופע אידען פארזאמעלט, און עס הערט זיך א פרומער געמורמעל. דערנאך זיינען געקומען אידען, האבען זיך ארומגעזעצט ארום מיר, אייניגע האבען זיך אוועקגעלייגט אין דעם שאטען פון א שטיין, און מען האט זיך צערעדט צווישען זיך. גערעדט האט מען אידיש, ווי מען רעדט אין רוסלאנד, אדער גא־

ליציע, און מען האט גערעדט וועגן פּראָפּעסיע. איך האָב באַלד פאַרשטאַנען, אַז דאָ איז פאַר מיר אַן אָרגאַניזירטער טראַסט. אַ גרופּע אידען האָבען זיך פאַראייניגט און מען האט פאַרכאַפּט די גאַנצע בראַנזשע פון באַדינען מיט אַ מנין די לעבעדיגע, וואָס קו־מען באַזוכען זייערע טויטע.

דער מנין לאָזט נישט צו קיין אַנדערע מניגים. און אַריינצו־טרעטען אַלס אַ מיטגליעדער אין דעם דאָזיגען „מנין" איז פאַר אַ נייעם אידען פּונקט אַזוי שווער ווי אַריינצוטרעטען אין אַ געשלאָ־סענער אַמעריקאַנער יוניאַן. עס האָט זיך איצט גראָד געהאַנדעלט וועגן אַ יונגענמאַנטשיק וואָס איז געקומען זיך בעטען מען זאָל איהם אַריינגעמען. האָבען זיי איהם אָפּגעזאָגט אַזוי טענה'ענדיג:

„עס פּאַסט ניט, יונגער בחור, ניט פאַר דיר און ניט פאַר אונז. מיר זיינען אַלע עלטערע אידען, קומט איינער און וויל אַ „מנין" און דערזעהט ער אונז, גיט ער אונז אַ גוטע נדבה, וועט ער אָבער דערזעהן דיך, וועט ער באַלד אַ פרעג טאָן: פאַרוואָס דו געהסט ניט אַרבייטען? און ער וועט וואַרפען אַז אומ'חן אויף אונז אַלע־מען און דער גאַנצער „מנין" וועט דערפון ליידען. טויג עס ניט. און אויך פאַר דיר איז עס ניט גוט. ביסט נאָך אַ יונגער מענש, און שוין ווילסטו ווערען אַ בטלן. זוכסט דיין פרנסה אַרום די קברים. אַט זעהסטו, דיין טאַטען, אַז עלטערען אידען, וועלען מיר מיט כבוד צונעהמען... געה אהיים און שיק אונז דיין טאַטען."

מיט אַמאָל האָבען זיך אַלע אידען אויפגעכאַפּט. אַ געשריי האָט זיך דערטראָגען: „אַ מנין!" עס איז געקומען אַ באַלעבאָס מיט זיין ווייב. ווילען זיי אויפזוכען דעם קבר פון זייער קינד און ווילען מיט אַ מנין קדיש זאָגען. לויפען אידען — פרנסה. דער שמש געפינט דעם קבר, ער ווייסט יעדען שטיינדעל פון דער האַלב־מי־ליאָנענדיגער טויטער שטאָדט, ער איז שוין דרייסיג יאָהר „מעיאָר" און קען יעדען לעבעדיגען און טויטען באַזוכער פון דעם וואָודערלי־כען באַרג. געפונען דעם קבר און שוין הערט זיך אַ דרוזשנער „זאָ־גען" און אין צעהן מינוט אַרום זיינען שוין די „פּראָפּע־סיאָנאַליסטען" דאָ צוריק און מען צעטיילט דעם שי־לינג, אָדער צוויי, וואָס איז אַריינגעפאַלען. מען צעהלט נאָך אַמאָל איבער וויפיעל „טולער" מען האָט שוין היינט געמאַכט. (אַ טולער הייסט ביי זיי אַ פּיאַסטער) און מען צעזעצט זיך וואַרטענדיג אויף אַ צווייטען „באַלעבאָס".

און וואַרטענדיג רעדט מען. ווענגען וואָס, דענקט איהר. רעדען אידען אויפ'ן הר־הזיתים? ווענגען אמעריקע; „ווען מיר האָבען „פּארעס" (געלד) לאָזען מיר זיך אוועק קיין אמעריקע„" זיפצען איינינגע. „מ'לאָזט דאָך ניט אריין", רופט זיך אָפּ איינער מיט א ווילד געל בערדעל. „עה, מען גיט זיך שוין אן עצה, מען ווערט א רב, אָדער א שוחט, און מען כאַפּט זיך אריין."

„א גרויסער גליק!" מישט זיך אריין א איד א רוהיגער ווי א פּראָפעסאָר; „איך בין שוין געוועזן אין אמעריקע, פאַר אונזער ארבייט איז דאָרט נישט גוט. מען מאַכט קוים א לעבען... עס קומט נאָך אויס צוהצופּעדלען.. אָט איז „איטשע" דער וואָס האָט געבעטעלט ביים „כותל מערבי" אויך צוריקגעקומען פון אמערי־קע" איך זיץ און הער זיך איין. ווענגען וואָס רעדען אידען אויף דעם הר הזיתים?

„ווענגען חלוצים, זאָגט איינער: „ווילדע ברואים זיינען דאָס. גזלנים! אנומעלט פאָהרט מיין איידים מיט א וואָגען ברויט. ער איז א בעקער. שטעלען איהם אָפּ צוויי חלוצים און נעמען פון וואָ־גען צוויי ברויטען און געהען זיך אוועק."

„נו, און וואָס האָט אייער איידים געטאָן?"

„וואָס זאָל ער טאָן? ער האָט געשוויגען, ווייל זאָל ער נאָר פּרואווען א וואָרט זאָגען, קענען זיי איהם נאָך גאָר אראָפּוואַרפען פון וואָגען, אליין זיך אריינזעצען און זאָגען, אז ס'איז זייער וואָ־גען, און פאַרטיג, געה זאָטשעפּע זיך מיט די גזלנים!"

„רוצחים זיינען דאָס, באמת, ניט קיין אידען," וואַרפט זיך אריין אין געשפּרעך א אידעל מיט א פּנים ווי ביי א נאָסען פויגעל. „אנומעלט זעה איך אז אראבער האָט א שטופּ געטאָן א אי־דענע מיט א קאָשיק, נו, איז וואָס? לויפט צו א החלוץ און ברעכט אָן דעם גוי די ביינער. וואָס איז? וואָס איז דער אומגליק, אז מען גיט א שטופּ א אידענע, דאַרף מען זיך נעהמען שלאָגען!? גזלנים, ווילדע ברואים!"

זיץ איך און הער זיך איין און שמייכעל צו זיך פון וואָס אי־דען שמועסען אויף דעם הר הזיתים! דער געשפּרעך געהט באַלד אריבער צו זייער אייגענער וועלט, צו זייער פּרנסה. און דאָ האָט זייער נשמה געפונען זייער אמת'ע היים. עס האָבען זיך אנגעהויי־בען לאַנגע שורות פון יאָהרצייטען, לאַנגע ליסטען פון ברית'ען, גע־בורטען און חתונות, גטין און בר'מצות... עס האָט זיך אָנגע־

הויבען דוכטען, אז די גאנצע וועלט איז פארשוואונדען, געבליבען איז נאר א מנין אידען, וואס זאגט א לאנגען קדיש נאך אלעמען און צעהלט דערנאך דעם פיאסטער ווידער און ווידער, און צעלייגט זיך דערנאך א דרעמעל טאן אין דעם שאטען פון שטיינערנע קברים.

זיץ איך מיר און צייכען. די זון באקט געשמאק. די שטיינער זיינען צעגליהט, דער זאמד ברענט, די קליינע שאטענס זיינען אבער בלוי און קיהל. איך זיץ און ארבייט און דער מנין אידען ארביי־טען ארום מיר. געהט צו צו מיר דער געלער אידעל, שטעלט זיך אוועק, זשמורעט צו אן אויגעל, קוקט זיך איין און רעדט ארוים מיט ווערטער פול פאראכטונג: „א איד שרייבט און שרייבט און ס'איז ניטא וואס אנצוקוקען, גארניט מיט גארניט.“

געהט צו א צווייטער, בויגט זיך איבער מיין רוקען און רופט אוים אין א באס־שטים: „ביזט א שוטה, רב זלמן, זעהסט דען ניט, אז דער איד „שרייבט“ א טשערעדע שאף מיט א פאסטוך?“

איך וואונדער מיך, וואו זעהט ער דא ביי מיר א טשערעדע שאף, אבער איך שווייג און ארבייט ווייטער. קומט צו דער שמש, א לאנגער דארער איד: אויב איהר זענט א מאלער, — דארפט איהר דאך וויסען וועגען א מאלער וואס ליגט דא ביי אונז! זיין נאמען איז שמואל הירשענבערג“.

איך האב אויפגעהערט ארבייטען. איך בעט איהם ער זאל מיר ווייזען דעם קבר. וויל ער ניט. ס'איז הייס און ס'איז ווייט, און ער איז מיעד, ער וויל ניט. מיט אמאל איז ער געווארען גאר אויפ־גערעגט און האט אנגעהויבען רעדען מיט ווערטער פול ביטערניש:

„שעהנע מענשען זענט איהר, די מאלערס, ליגט שוין מעהר ווי צעהן יאהר איינער אייערע גרעסטע קינסטלער, אזוי האב איך געהערט זאגענדיג, און קיינער גיט גאר ניט א טראכט, אז מען וואלט געדארפט אנידערלייגען א שטיין אויף זיין קבר!“

איך בין אויפגעשפרונגען. וואס הייסט! ליגט שמואל הירשענ־בערג אהן א שטיין און אהן א נאמען?! איך בעט איהם ער זאל מיר צופיהרען. איך וועל איהם פאר זיין מיה באדאנקען... קוים איהם איינגעבעטען. מיר לאזען זיך געהן דורך סטעזשקעס, דורך ענגדלאזע קברים, דורך שטיינער אהן א צאהל, בארג ארויף, בארג אראפ... דער אלטער שמש געהט שווייגענד פאראויס, קלעטערט ווי א יונגע ציג איבער שטיין און פעלז, ענדליך שטעלט ער זיך

אַפֿ לעבען אַ נידעריגען קבר, שטיינער צונויפֿגעלייגט אין אַ פֿיער־עקיגען פונדאַמענט פאַר אַ מצבֿה. אָבער קיין וואָרט, קיין צייכען, קיין אָנדייטונג, אַז דאָ ליגט דער גרויסער האַרציגער מאַהלער, דער ליידענספולער ליבער מענש, שמואל הירשענבערג! איך האָב מיר אַ נדר געגעבען, אַז איך וועל נישט רוהען, ביז עס וועט נישט ליגען אַ שטיין אויף זיין נאָמענלאָזען קבר. עס קאָסט נישט מעהר ווי פופֿצעהן פונט, ס'איז דאָך ווירקליך אַ שאַנד און אַ וועהטאָג.

פרומקייט אין ארץ ישראל

פאַהרט אַ פרומער איד קיין ארץ־ישראל מיט דעם געדאנק, אויסצולעבען זיינע יאָהרען אין אַ פרומער אידישער וועלט, גע־פינט ער די פרומקייט ,נאָך וועלכער ער האָט געגאַרט. יאָ, עס איז זיכער דאָ פרומקייט אין ארץ ישראל. דער פרומער איד געפינט זיך זיין מנין, זיין בית־המדרש און באַפרידיגט דאָרט זיין רעלי־גיעזען דורשט. ער דאַרף אָבער זיינע אויגען ניט לאָזען בלאָנדזשען ווייטער פון זיין מנין און בית־המדרש, אַז ניט אויב ער הייבט אָן צוקוקען זיך, וואָס עס קומט פאָר אַרום דעם בית־המדרש און אַ ביי־סעל ווייטער, וועט ער האָבען פיעל עגמת נפש. ער וועט אין גיכען אויסגעפינען, אַז ניט אַלע אידען אין ארץ ישראל זיינען פרומע, גאָטספאָרכטיגע, תרי״ג־מצוות׳דיגע אידען; אַז אפילו די געוועהנ־ליכסטע מצוה מוז מען ביי זיי אויסקעמפען. נעמט, למשל, אַזאַ זאַך ווי היטען שבת. נישט אַלע אידען היטען שבת. מען היט זיך פאַר ארבייט אום שבת ווי פאַר פייער. אָבער פאַר פייער היט מען זיך ניט אום שבת. איך מיין דערמיט צו זאָגען, אַז מען היט די שבת־רוהע אַלס סאָציאַלע אינסטיטוציע, — איין טאָג אין וואָך מוזען אַלע ארבייטען און געשעפטען זיך אָפּשטעלען. דאָס פיהרט מען דורך אין ארץ־ישראל וואונדערבאַר. קיין אידישער באַ־אַמטער, קיין באַנק, קיין קראָם, קיין טעקסי, קיינער ניט וואָס רופט זיך איד טוט ניט קיין ארבייט אום שבת. אָבער רעליגיעז האַלטען ניט אַלע אידען שבת, מען פאַרויכערט אַ סיגאַרעטעל, מען צינדט אָן די אויל־מאַשינקע, מען קאָכט זיך אָפּ אַ גלעזעל טיי, קורץ פאַר פייער היט מען זיך ניט, און קעגען דעם קעמפען די פרומע אין ארץ ישראל.

עס איז דאָ אַ געזעלשאַפט אידען, וואָס רופען זיך די „שומרי שבת׳ניקעס,“ געהען זיי אַרום פרייטאָג נאָכמיטאָג, ווען דער שבת דערנעהענטערט זיך און זאָגען אָן, אַז עס איז צייט מקבל־שבת צו זיין; שבת דעם גאַנצען טאָג, געהען זיי אַרום און טראַכטען פון קיין אַנדער זאַך ניט, ווי נאָר צו פּאַקען אַן אַפּיקורוס מיט אַ סיגאַ־

רעטעל אדער א אידען אין אן אויטאמאביל, אדער א אידען מיט א שטעקען אין האנט, כדי צו מאכען איהם א סקאנדאל. אנדערע פרומע נשמות זיינען שטארק באזארגט צי מישען ניט אידען מילכיגס מיט פליישיגס, אדער צי קאכט מען ניט גאר אין גאנצען טריפה פלייש ?! קורץ, ניט אלע אידען זיינען פרום אין ארץ־ישראל; די באלעבאטישע וועלט איז גארניט פרום, נאך וויינגער איז די ארבייטערשאפט און די חלוצים, די מאכען דאך דערפון קיין סוד ניט. א פרומער איד וועט טאן גלייכער, ווען ער וועט אין יענער זייט אפילו ניט א קוק טאן.

אבער אויך צו זיין אייגענעם מנין דארף ער זיך ניט צו שטארק צוקוקען, אויב ער איז א איד מיט אן עמפינדליכער פרומער נשמה, ווייל זיין אייגענער מנין ונעט איהם נישט צופרידענשטעלען. ער וועט באלד דערזעהן, אז די פרומקייט איז מעהר אן אויסערליכע ווי א הארציגע, אז זי ליגט מעהר אין א לאנג־געקרייזעלטער פאה, אין א ברייטען שטריימעל, אין א פארביגער אטלאסענער קאפאטע, אין אן אייגענעם באזונדערען בית־המדרש'ל, ווי אין איניגער ליבע און מורא פאר גאט. אין ערגעץ אויף דער וועלט זיינען ניטא אזוי פיעל קליינינקע גרופען אידען מיט א באזונדערען בית המדרש'ל ווי אין ארץ ישראל. פיצינקע ווינקעלאך, קליינינקע אראביש־געבויטע קאנורעס ווערען איבערגעמאכט אין שוהלכעלאך צוליעב א נייעם מנין, און טאקע נישט מעהר ווי א מנין דאווענט. און אלץ צוליעב עפעס א קליינער אמביציע. דער רעזולטאט דערפון איז, אז אין דער גרויסער חורבה־שוהל, די שוהל פון רב יהודה החסיד איז אפט ניטא קיין מנין צו דאווענען. איך האב אפט בייגעוואוינט פריה־מארגענס, ווען מען האט נישט געקענט דארט דאווענען, ווייל עס איז ניט געווען צו קריגען א מנין אידען. עס איז דאך אומדערהערט, אז אין דער גרעסטער שוהל פון ירושלים, אין צענטער פון דעם פרומסטען אידישען פערטעל, נישט ווייט פון כותל־מערבי, זאל זיין שווער צו געפינען א מנין אידען. מען קריגט זיך ארום צוליב כבוד, צוליב יחוס, צוליב א קליניגקייט, און מען פארשוועכט דעם אידישען כבוד אהן א ברעג.

איך בין געווען אויף א שבת אין דער גרויסער שוהל, ווען הרב מאיר בערלין פון ניו יארק איז דארט געווען און האט געהאלטען א דרשה; א צוויי וואכען פריהער איז די דאזיגע דרשה אנאנסירט געווארען איבער דער גאנצער שטאדט מיט געפליגעלטע פראזען.

דאָס איז די ישיבה „עץ חיים“.

געמיינט האָב איך, אַז עס וועט נישט זיין אין שוהל וואו אַ פוס אַריינצושטעלען. צום סוף איז די שוהל געווען האַלב ליידיג און ערגער פון דעם איז געווען דער שטייגער ווי מען האָט אויסגעהערט זיין דרשה. אָהן דרך־ארץ, — מען האָט גערעדט צווישען זיך, מען איז געשטאַנען מיט די רוקענס צום רעדנער, מען האָט אָפען אַרויסגעוויזען גרינגשעצונג. ווען איך האָב זיך פאַנאַנדערגעפרעגט פאַרוואָס מען איז ניט געקומען און פאַרוואָס מען האַלט זיך אַזוי ניט איידעל, האָט מען מיך אַנגעקוקט פאַרוואונדערט. זיי האָבען, פאַרקערט, געמיינט אַז די שוהל האָט זעלטען געזעהן אַזאַ גרויסען עולם און דאָס וואָס מען הערט נישט אויפמערקזאַם, איז — „וועמען הערט מען יאָ אויס אין ארץ ישראל?!...“

עס זיינען דאָ אין ירושלים, אין טבריה און צפת אַ סך גרויסע און קליינע ישיבות וואו אידען, יונגע און עלטערע, זיצען און לערנען. איך האָב ליב געהאַט אַריינצוגעהן, אַנידערזעצען זיך אין אַ ווינקעל און קוקען. מען טרעפט אינטערעסאַנטע פנים'ער, בלייכע, איידעלע שטערענס, דינע, פאַרטראַכטע הענט... איך פלעג זיך אַמאָל צערעדען מיט דעם ראש־ישיבה, געוועהנליך, אַ קלוגער איד. איך פלעג פרעגען: „ווי קומט עס, מען זיצט אין דער הייליגסטער שטאָדט פון דער וועלט, מען לערענט פלייסיג טאָג און נאַכט, ווי קומט עס וואָס עס ווערען דאָ נישט געבוירען קיין גרייסע רבנים, און איהר מוזט אָנקומען צו פוילען אָדער ליטא און פון דאָרט אַראָפברענגען אַ גרויסען רב? און דער איד פלעגט מיר אויף דעם געבען פאַרשיידענע ענטפערס. ער פלעגט מיר אָנגעבען אַלס איינע פון די סיבות, — וואָס דער לערענדער איד איז ניט באַפרייט פון דאגות פרנסה. דאָרט, אין די גלות־לענדער, אין ליטא אָדער גאַליציע, זאָרגט אימיצער פאַר זיין עקזיסטענץ: דער שווער, דאָס ווייב, אָדער קהל. זיצט ער זיך מיט אַ פרייען קאָפ און לערענט און פאַרטיפט זיך אין די אָפגרונדען פון דער תורה. דאָ אָבער זיצט ער איבער'ן ספר און טראַכט גאָר וואו נעמט מען אויף שבת?

צווייטענס זיינען דאָ ניטאָ קיין אמת גרויסע ישיבות, וואו מען זאָל קאָנען טאַקע פאַרטיפען אַ באַגאַבטען בחור מיט אַ גוטען קאָפ. עס איז דאָ אַזוי צו זאָגען, ניטאָ קיין העכערע רעליגיעזע אַקאַדעמיעס, אַזוי, אַז עס איז אוממעגליך אויסצושלייפען דעם דימענט אין אַ פיינעם בריליאַנט.

דריטענס, איז דאָ נאָך דאָ אַן אומשטאַנד. מען קומט צו־

פיעל אַנקוקען די ישיבות און די אידען וואָס זיצען און לערנען. פיהלען זיך די אידען אַקוראַט ווי זיי וואָלטען די גאַנצע צייט געזעסען אויף אַן אויסשטעלונג, אָדער אויף אַ פּאַראַד, אָדער טעאַטער געשפּילט. דאָס שטערט אויך דעם געדאַנקענגאַנג ער זאָל זיך פאַרטיעפען אין זיך אַליין. און פערטענס איז אפשר דאָ טאַקע גרויסע טיפע לערנער, וואָס וואָלטען געקענט ווערען גרויסע רבנים, און ארץ ישראל זאָל ניט דאַרפען פאָהרען נאָך אַ רב, און אים אראָפּברענגען אהער פון די גלות־לענדער, אפשר פאַרמאָגט ארץ ישראל אַזעלכע אידען, נאָר צוליב פּאָליטיק קאָנען זיי ניט פאַרנעמען די פיהרענדע ראָלע. ווייל דאָ דאַרף מען זיין אַ פיהרער אין „פרומער פּאָליטיק״ מעהר ווי אין פרומקייט. אַ רב דאַרף דאָ קענען אויסקומען מיט אַלע צדדים, אָדער צוזאַמענברענגען און צוזאַמענהאַלטען די צדדים, וואָס רייסען זיך אַרום צווישען זיך, מעהר ווי וואו ניט איז אויף דער גאַנצער וועלט...

און פון אַלע רייסערייען איז דער ביטערסטער און פלאַנמעסיגסטער צווישען די ספרדים און אשכנזים. דער פוילישער איד האַסט דעם „פרענקאַטש״ ווי ער רופט איהם מיט פאַראַכטונג און יענער צאָהלט איהם מיט׳ן זעלבען. עס עקזיסטירען דערפאַר אין ארץ ישראל, אין אַלע ערטער וואו אידען זיצען, צוויי קהילות זייט־ביי־זייט, מיט באַזונדערע שוהלען, רבנים, חדרים און שוחטים. מען פיהרט די מלחמה ביי דער „כותל מערבי.״ מען שטעלט זיך ניט אָפּ אויפ׳ן „הר הזיתים״, ביי די טויטע קריגט מען זיך. מען לאָזט די טויטע ספרדים און אשכנזים ניט ליגען איינע לעבען די צווייטע כדי זיי זאָלען ניט מאַכען שלום נאָכ׳ן טויט.

עס זיינען דאָ פאַראַן פרומע אידען אמת גאָטספאַרכטיגע, שטילע, אין זיך און אין פרומקייט פאַרטיפטע אידען, אָבער זיי זעהט מען ניט, זיי זיצען אין די שטילע ווינקעלאַך, אין די היימען און נישט זיי גיבען דעם טאָן. די פרומאַקעס וואָס גיבען דעם טאָן, טראָגען אויף זיך עפּעס אַ פּראָפעסיאָנעלען כאַראַקטער. איך האָב זיך צוגעקוקט צו זיי און איך טרעף דיזעלבע פּנימ׳ער אומעטום. געה איך פרייטאָג צו דער „כותל מערבי״ טרעף איך זיי, אין זאַקען אָנגעטאָן, געוואַלדעווען. קום איך שבת אין דער חורבה־שוהל, זיצען זיי דאָרט אין ברייטע אַטלעסענע קאַפּאָטעס. ביים קבר פון רב מאיר בעל הנס, אַ וואָך פאַר ל״ג בעומר, צינדען זיי אָן ליכטלאַך, אין מירון ביי שמעון בן יוחאי טרינקען זיי זיך אָן מיט אַ גלעזעלע

בראנפען און האפקען... איך ווייס ניט צי איז דאס זייער פרנסה, צי איז דאס ביי זיי א פונקציע, נאר עס מאכט אן איינדרוק פון א פראפעסיע און דער איינדרוק איז א שלעכטער.

ניין, נישטא קיין גרויסע הייליגע פרומקייט אין ארץ ישראל. און א איד וואס איז צוליב דעם געקומען אינ׳ם הייליגען לאנד און האט זיך געפונען א מנין, זאל ווייטער און טיפער ניט זוכען און ניט פארשען, אז ניט וועט ער זעהר פיעל ליידען.

אבער ווי גרויס זיינע אנטוישונגען און ליידען זאלען ניט זיין. וועלען זיי ניט איבערשטייגען די טראגעדיע וואס די גרים האבען דורך דעם וואס זיי זעהען, אז אידען זיינען ניט פרום.

שטעלט אייך פאר א רוסישען מוזשיק, וואס זיין נשמה איז געפאנגען געווארען דורך א חלום, אז די אידישע רעליגיע איז די איינציג אמת׳ע און אז נאר דא אין פאלעסטינא, צווישען אידען, די אויסדערוועהלטע קינדער פון גאט, וואס לעבען לויט דעם געבאט פון משה און היטען אלע פונקטען, אז צווישען זיי און מיט זיי וועט ער אויסלעבען א פרומען לעבען און וועט ראטעווען זיין נשמה פון אייביגער פלאג.

שטעלט אייך פאר זיין טראגעדיע, נאכדעם ווי ער האט דורכגעמאכט אלע פארפאלגונגען פון דער רוסישער קירך און זיך געראטעוועט און אנגעקומען קיין ארץ ישראל, האט זיך איינגעשפאנט אינ׳ם שווערען יאך פון אידישקייט און ארץ ישראל, האט אויף זיך גענומען דאס גרויסע שווערע פעקעל, אלץ צוליעב דער מעגליכקייט אויסצולעבען זיך אין דער פרומער אידישער רעליגיע, אז נאך אלעמען דערזעהט ער, אז עס איז א נעכטיגער טאג, אז אידען האלטען גאר ניט פון פרומקייט, אדער האלטען שוואך און אז ער, דער גר, איז פרומער, אידישער, איבערגעבענער ווי דער איד.

עס שטעלט זיך אוועק אזא גרויסע נאאיווע גאט׳ס בהמה׳לע און הויבט זיך אן קראצען די פאטילניצע און פרעגט זיך: צוליב וואס־זשע האט ער אויף זיך גענומען דאס גרויסע אידישע פעקעל צרות, אז אידישקייט איז גאר ניטא? און זיי געהען ארום אין ארץ ישראל פארביטערטע, האלטען אין איין שטראפען זייערע שכנים קאלאניסטען, אויסרעדען זיי פאר וואס זיי דאווגען ניט, היטען ניט שבת, טראגען ניט קיין ציצית, היטען ניט מילכיגס פון פליישיגס און דערגלייכען.

מען האט מיר דערצעהלט וועגען א שיקסעלע וואס איז געווא־

רען אַ אידישקע און האָט זיך פאַרדונגען פאַר אַ דינסט ביי אַ אידי־
שען גביר. מען איז אין דעם דאָזיגען הויז ניט געווען איבעריג פרום,
די דינסט איז געווען די פרומסטע און אַז עס פלעגט קומען שבת
און די באַלעבאָסטע האָט געוואָלט אַ גלעזעל טיי פון סאַמאָוואַר,
פלעגט די פרומע דינסט אַ געשריי טאָן צום באַלעבאָס: „בארין, גנעה
שטעל דעם סאַמאָוואַר, איך טאָר ניט, ס׳איז שבת!“ איהר פאַר־
שטעהט, דער איד איז ביים גר אַ שבת־גוי.

אַ, ווענען די גרים אין ארץ ישראל און זייער באַציהונג צו אי־
דען און אידישקייט, זייער טראַגעדיע און ראָלע איז דאָ אַ וועלט
צו דערצעהלען. און עס הויבט זיך ערשט אָן אַ נייער קאַפּיטעל.
דאָס איז דאָס אריינטרעטען פון אראַבישע גרים אין אידישען לע־
בען. גאַנצע אראַבישע דערפער ווילען אָננעמען דעם אידישען גלוי־
בען און זיי שיקען צו רבנים אָנפרעגען וואָס און ווי אַזוי זיי דאַר־
פען דאָס טאָן? האָט איהר דערפון געהערט? אַנומעלט האָט אַ בע־
דואינער דאָרף ארום כפר נחום (קאַפּערנאַאום) באַשלאָסען איבער־
צוגעהן צום אידענטום. מען דערצעהלט, אַז זייערער אַ שעיך האָט
געזעהן אַ חלום, אין וועלכען אבינו אברהם האָט איהם געהייסען
זיך צוריק אומקעהרען אין שוים פון אידישען גלויבען צו וועלכען
זיין שטאַם באַלאַנגט פון אייביגע יאָהרען.

דער שעיך האָט מיט זיין חלום אויפגעהויבען דאָס גאַנצע דאָרף
אויף די פיס און אַלע האָבען איינגעשטימט זיך מגייר צו זיין.
צי האָט דערביי געשפּילט אַ ראָלע דער פאַקט וואָס מען האָט ביי זיי
צוגענומען די ערד אויף וועלכער זיי זיינען אַזוי פיעל יאָהרען
געזעסען, ווייס איך ניט, יעדענפאַלס, איז געוואָרען אַ מהומה צווי־
שען די מוסולמאַנער און קריסטען, ווען דער פאַקט איז באַקאַנט גע־
וואָרען.

די רבנים האָבען זיך דערשראָקען, ווער ווייסט וואָס פאַר אומ־
רוהען די מוסולמאַנער און קריסטען וועלען אָנהויבען, ווען זיי וועט־
לען דערזעהן אַזאַ זאַך, און זיי האָבען דערפאַר די אָנפרעגענדע
בעדואינער ניט געענטפערט. זאָלען זיי אַליין ווערען אידען אויב
זיי ווילען, מען נעמט אַ רב, מען עפענט חדרים. מען נעמט אַ מלמד,
אַ שוחט און פאַרטיג, צו־וואָס נאָך אריינשלעפען די רבנים אין
צרות!

דערווייל האָבען דערהערט אַנדערע אראַבישע דערפער אין דעם
געגענד, אַז מען ווערט אידען, אַז יענע זיינען שוין געוואָרען, זיי־

נען זיי געוואָרען אומרוהיג פאַרוואָס מען האָט אויסגעכאַפּט און אַז זיי פאַרגעסען, זיי ווילען דאָך אויך. קורץ, גאַנצע געגענדען פון בעדואינער ווילען ווערען אידען. האָט איהר דערפון גאָר ניט געהערט? די גאַנצע ארץ ישראל פּרעסע האָט דערמיט געקאָכט.

עס איז זעהר אַן אינטערעסאַנטער פאַקט, אָבער פאַר דער פרומקייט פון ארץ ישראל איז עס טראַגיש. אַן אראַבער איז אַ פאַנאַטיקער. וועט ער ווערען אַ איד, וועט ער זיין פרום וואָס פרום הייסט, ער וועט אויך זוכען און פאַרלאַנגען פרומקייט פון די אידען אין ארץ ישראל. וואָס וועלען די אידען טאָן? פון וואנען וועלען זיי נעמען פרומקייט?

.1924

די פּקידים

איינס פון די פיעל געברויכטע ווערטער אין ארץ ישראל איז דאָס וואָרט „פּקיד“, „פּקידים“. עס ווערט ארויסגערעדט ניט אײ־מער מיט ליעבשאַפט, פיעל מעהר מיט פאַרדרוס, אַמאָל אויך מיט האַס און פאַראַכטונג. איהר הויבט אָן פיהלען, אַז דאָס וואָרט באַטייט ניט אַ גלייכגילטיגע זאַך, אַז „פּקידים“ איז אַן אַנגעוועהע־טאָגטער ענין אין לעבען פון דעם ארץ־ישראל אידען.

וואָס איז דאָס אַזוינס אַ „פּקיד“ און ווער זיינען דאָס די „פּקידים“? פרעג איך. ענטפערט מען מיר מיט אַ שמייכעל: „אַה, די פּאַראַזיטען, די אַנגעשטעלטע, וואָס קריגען גוטע געהאַלטען, לעבען אַ גוטען טאָג אויף דעם פאָלק'ס חשבון?!“

גאָר אינגיכען ווערט אייך קלאָר, אַז די אידישע געזעלשאַפט אין ארץ ישראל האָט אויסגעטיילט פון זיך אַ קלאַס מענשען, האָט זיי געגעבען אַ נאָמען „פּקידים“ און האָט זיי געמאַכט פאַר דעם ציעלברעט פון יעדען שפּאָט, קריטיק, באַשולדיגונגען. קורץ, ס'איז אַ קלאַס מענשען, וואָס זיי איז ניטאָ וואָס מקנא צו זיין. איך האָב זיך פאַראינטערעסירט מיט דער סיטואַציע; מיר האָט זיך פאַר־וואָלט אויסגעפינען, וואָס זיינען דאָס פאַר מענשען, די פּקידים; וואָס פאַר אַ טייל ארבייט טוען זיי אין אויפבוי פאַר אונזער לאַנד; זייער ראָלע, זייער לאַגע, און צי פאַרדיענען זיי טאַקע יענע נעגאַ־טיווע שטעלונג פון די איבעריגע שיכטען פון פאָלק?

איך האָב אויסגעפונען, אַז די „פּקידים“ האָבען אַן אייגענעם פאַראיין, דעם „הסתדרות הפקידים.“ הייסט עס, אַז זיי האָבען אייגענע אינטערעסען צו פאַרטיידיגען, האָבען נויטיג אַ פאַראיי־ניגטען פראָנט קעגען זייערע שונאים. וואָס זיינען דאָס פאַר קאַמ־פען און וואָס פאַר שונאים? — פרעג איך זיך פאַנאַנדער. אַ לאַנ־גען שמועס געהאַט מיט הער יוסף ראַבינאָוויטש, אַליין אַ „פּקיד“ און דער סעקרעטאַר פון פּקידים־פאַראיין, און בין איצט אימ־שטאַנד אייך צו דערצעהלען וועגען די „פּקידים“ פון היינט, פון נעכטען און פון גאָר פריהער...

עס איז אינטערעסאַנט, איהר מעגט עס הערען.

אַמאָל, מיט עטליכע צעהנדליג יאָהר צוריק, ווען דער אידי־שער ישוב האָט זיך אָנגעהויבען צו ענטוויקלען און דער באַראָן ראָטשילד האָט געהאָלפען מיט זיינע מיליאָנען, האָט ער אויך צו־זאַמען מיט די מיליאָנען געשיקט אַדמיניסטראַטאָרען; דאָס זיי־נען געווען די ערשטע באַאַמטע, די ערשטע פּקידים. דער אַדמי־ניסטראַטאָר איז געווען אַ סינאָנים פון אַלדאָס בייז. עס איז באַ־שאַפען געוואָרען אַ באַגריף ווענען איהם, אַז ער איז אַ דעספּאָט, אַ טיראַן, אַ כל־בו'ניק, אַן אכזר, אַ מחלל־שבת'ניק, מיט איין וואָרט — דער באַגריף פון אַ „פּקיד" איז געווען ניט קיין קאָמפּלי־מענטאַרער. אַן אַדמיניסטראַטאָר פון יענע צייטען פלעגט זיך ער־לויבען אַרויסצוואַרפען אַ קאָלאָניסט, אויב יענער איז דעם דאָ־זיגען „פּקיד" ניט געווען געפעלען. אַפילו שמייסען די קאָלאָניס־טען פלעגט זיך אַזאַ „בורבאָן" ערלויבען. אָט דאָס איז געווען דער אָנהויב פון דעם קלאַס און דאָס וואָרט „פּקידים", און אויך דער אָנהויב פון דעם שלעכטען נאָמען וואָס זיי האָבען זיך געמאַכט ביים פאָלק.

די צווייטע עפּאָכע אין דער געשיכטע פון דעם דאָזיגען קלאַס איז געקומען שפּעטער, ווען דאָס לאַנד איז געוואָרען אַביסעל ענטוויקעלטער און עס האָבען זיך אָנגעהויבען ענטוויקלען געשעפ־טען, באַנקען, אָרגאַניזאַציעס און אַנשטאַלטען. געשעפטען און פאַבריקען דאַרפען האָבען דירעקטאָרען, בוכהאַלטערס, ספּעציאַ־ליסטען, פאַרוואַלטערס, וועלכע פלעגען קומען פון אויסלאַנד און פלעגען קריגען גרויסע אָדער גרעסערע געהאַלטען; זיי זיינען גע־וואָרען „פּקידים", און אויף זיי איז אויך איבערגעגאַנגען אַ געוויסע מאָס האַס און פאַראַכטונג פון ראָטשילד'ס אַדמיניסטראַטאָרען. אמת, קיין דעספּאָטען, טיראַנען אָדער כל־בו'ניקעס זיינען זיי ניט געווען, זייערע אַרבייטער האָבען זיי ניט געשמיסען, אָבער דאָך ליעב האָט מען זיי ניט געהאַט, ווייל עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז די קליינע געשעפטען, פאַבריקען און אַנשטאַלטען ווערען דער־שטיקט דורכדעם, וואָס זיי דאַרפען אויסהאַלטען צופיעל פּקידים מיט צו גרויסע געהאַלטען. עס האָט שטענדיג אויסגעוויזען, אַז דער אַפּאַראַט איז צו גרויס און אַז די אַדמיניסטראַציע עסט אויף די אונטערנעהמונג, און מען האָט פיינט געקראָגען די עסערס, וואָס דערלאָזען ניט, אַז עפּעס זאָל אויפגעטאָן ווערען אין ארץ־ישראל.

די דריטע און אינטערעסאנטסטע עפּאָכע אין דער געשיכטע פון דעם פּקידים־קלאַס האָט זיך אָפּגעשפּילט אין דער צייט באַלד נאָך דער באַלפור־דעקלאַראַציע, מיט דעם אָנקומען אין ארץ־ישראל פון דער „ציוניסטישער קאָמיסיע". אָנגעקומען אין ארץ־ישראל איז די דאָזיגע צאַלרייכע קאָמיסיע גלייך נאָכ'ן קריעג, ווען דאָס לאַנד איז געווען אויסגעהונגערט און שרעקליך פּאַראַרימט. זיינען זיי אָנגעקומען, די ציוניסטישע „פּקידים", מיט אַ סך געלט, און מען האָט אָנגעהויבן ניט־פּראָדוקטיוו אויסגעבן געלט. מען האָט די אויגען ביי אַלעמען אויפגעריסען מיט דער זאַטקייט און ניט־פּראַקטישקייט. מען האָט מיט הונגעריגע אויגען צוגעזעהן ווי יענע פּלעגען וואַרפען מיט געלט, און דער איינדרוק איז געבליבען איינגעוואָרצעלט, אַז די ציוניסטישע פּקידים האָבען בלויז טאַלאַנט — צו פּ א ר ט א כ ל ע ו ו ע ן ג ע ל ט.

מען האָט פיינט געקראָגען די ציוניסטישע פּקידים. און דער האַס פון פּאַרפינפפאַהרען ציהט זיך נאָך איצט אויך, כאָטש די היינטיגע ציוניסטישע פּקידים זיינען ניט שולדיג אין קיינע פון די זינד, וואָס די ערשטע האָבען באַגאַנגען. די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע דאַ זוכט עקאָנאָמיע ווי וויינט מעגליך, און שניידט דעם בודזשעט פאַר אַנגעשטעלטע וואו נאַר מען קאָן.

איך בין אריינגעגאַנגען אין דעם ציוניסטישען „אָפּיס" וועגען אינפאָרמאַציע און האָב אויסגעפונען, אַז דער בודזשעט פאַר דעם גאַנצען אָפּיס איז 15,000 פונט אַ יאָהר. דאָס הייסט, אַז דער גאַנצער בודזשעט, אַלץ וואָס די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע האָט אויסגעגעבען היינטיגס יאָהר אויף דעם אויפבוי פון לאַנד, איז אַ האַלב מיליאָן פונט. אויף לאַנדווירטשאַפט, למשל, הונדערט און פינף און צוואַנציג טויזענט פונט. אויף מסחר און אינדוסטריע — צעהן טויזענט, אויף ארבייטס־דעפּאַרטמענט — דרייסיג טויזענט, אויף אימיגראַציע — דרייסיג טויזענט, אויף ערציהונג (שולען) — אַכט־און־פערציג טויזענט, א. אַז. וו. — צוזאַמען אַ האַלב מיליאָן. איז פון דעם האַלבען מיליאָן גיט די אָרגאַניזאַציע אַוים אויף אויסצוהאַלטען דעם אָפּיס מיט אַט די אַלע דעפּאַרטמענטען אינגאַנצען פופצעהן טויזענט פונט. וואָלט די אָרגאַניזאַציע געהאַט אַ מיליאָן פונט בודזשעט, אָדער אַ צוויי מיליאָן פונטיגען בודזשעט, וואָלטען דאַן אויך די אויסגאַבען פון אָפּיס ניט געווען מעהר פון פופצעהן טויזענט פונט. די געהאַלטען פון די „פּקידים" זיינען דורכשניט־

ליך פון צוואנציג ביז דרייסיג פונט א חודש. דאָס הייסט, אומגע־ פעהר, אז אַן אַנגעשטעלטער אין דעם ציוניסטישען אָפּיס באקומט ארום פינף־און־צוואנציג דאָלאר א וואָך. בלויז אייניגע קריגען הע־ כערע געהאלטען. מעהר ווי פופציג פונט א חודש קריגט איצט קיינער ניט. סיידען אומאָפיציעל. דער פּאָליטישער פּארטרעטער, קוירנעל קיש, למשל, קריגט זיין געהאלט פון לאָנדאָן, ווייס דארום קיינער ניט וויפיעל ער קריגט. אזעלכע געהאלטען ווי אוסישקין האָט פריהער געקראָגען, נעמליך: הונדערט פונט א חודש, קריגט איצט קיינער ניט אין ציוניסטישען אָפּיס.

אלזאָ, די געהאלטען זיינען ניט גרויס און מען טוט אויף אר־ בייט; דאָך פארגינט זיי דער עולם ניט זייער לאָגע און ניט זייער געהאלט. מען רעדט וועגען זיי מיט כעס, מען רופט זיי אָן מיט אלע סאָרטען נעמען, מען איז קעגען זיי אויפגערעגט. עס דוכט זיך אלעמען, אז זיי טוען אויף ווייניג און אז דאָס גאנצע געלט וואָס קומט פון אמעריקע, אלע מילי־מיליאָסען, עסען־אויף אָט די דאָזיגע פּקידים.

מען פארלאַנגט גרעסערע מעשים, מען פארלאַנגט פון זיי, אז אין ארץ־ישראל זאָלען אויפגעטאָן נוערען וואונדער, אָפּגעקויפט זאָל ווערען דער גאַנצער באָדען, אויסגעטריקענט אלע בלאָטעס, אויפגעריכט אלע אנשטאַלטען, פארלייכטערט זאָל ווערען קרעדיט, אריינשטראָמען זאָלען אהערצו טויזענטער חלוצים מאָנאטליך, וועכענטליך, און מען זעהט ניט אז קיין מעגליכקייטען דערצו זיינען ניטאָ. און אין דעם אייפער פון קריטיק פארקלענערט מען אפילו דאָס וואָס ווערט יאָ געמאַכט. יעדען איינעם ווייזט זיך אויס, אז פאר איהם האָט מען גאָרנישט געטאָן. סוביעקטיוו איז דער איינ־ דרוק, אז אין ארץ־ישראל איז גאָרנישט געמאַכט; אָביעקטיוו אָבער קוקט זעלטען ווער. וואָלט מען אָבער אָביעקטיוו אָפּגעמאָס־ טען דאָס געשאַפענע, וואָלט מען דערזעהן דעם גרויסען שפּרונג פאָראויס, וואָס דער אידישער ישוב אין ארץ־ישראל האָט גע־ מאַכט, און אויף די פּקידים וואָלט מען געקוקט מיט מילדערע אוי־ גען.

ניט נאָר קוקט מען קרום אויף די פּקידים פון ציוניסטישע אָפּיס, פון אנשטאַלטען, באַנקען, געשעפטען און רעגירונג, נאָר ניט ווייניגער בייז קוקען די אַרבייטער אויף זייערע אייגענע ארביי־ טער־פּקידים. די ארבייטער פון ארץ־ישראל, מוזט איהר וויסען,

זיינען גוט און פיעל פארצווייגט ארגאניזירט. האבען קראנקען־קאסעס, לייה־קאסעס, קאנסום־געזעלשאפטען און וויפיעל איהר ווילט אנדערע ארגאניזאציעס. יעדע ארגאניזאציע האט זיך אנגע־שטעלטע, וואס פיהרען די ארגאניזאציאנס־ארבייט. זיינען זיי דאס די „פקידים“, און די באציהונג איז צו זיי ניט קיין צוקערדיגע. אמת, זייערע געהאלטען זיינען פיעל קלענער ווי די געהאלטען פון די ציוניסטישע אדער אנדערע פקידים. אין דער צייט וואס א פקיד אין ציוניסטישען אפים קריגט דעם מינימום לוין פון 20 פונט א חודש, איז דאס געהאלט פון אן ארבייטער־פקיד א כ ט פונט א חודש. און אויך דאס קריגט ער ניט אימער. איז אפילו די קליינע סומע רעגט אויף דעם ארבייטער, וואס פארדיענט אפט אפילו א העלפט ניט און געהט אמאל ארום חדשים און פארדיענט קיין פונט ניט. איז דער חבר ארבייטער אויפגערעגט אויף דעם חבר „פקיד“ און פארגינט איהם ניט זיין פריווילעגירטע פאזיציע. רופט איהם א פאראזיט און באגריסט איהם מיט שפאט.

עס איז קלאר, אז שולדיג אין דער גאנצער באציהונג צווישען דעם עולם און די פקידים איז ניט די פאראזיטישע נאטור אדער אזוי עפעס א שלעכטע זייט אין דעם פקידים־קלאס, נאר שולדיג איז די ארימקייט און די נויט, די שטענדיגע דאגות־פרנסה, וואס הערשען אין ארץ־ישראל. אט דאס איז שולדיג אין דער פארבי־טערטער באציהונג צו דעם קלאס, וואס האבען יעדען חודש זייער זיכערען איינקונפט און קאנען זיך לעבען און געניסען דעם גאנצען זיסען חן פון ארץ־ישראל׳ער לופט און זונשיין.

אין דער צייט וואס מען בייזערט זיך און מען שפאט איבער די „פקידים“, פעהלען „פקידים“. איך מיין גוטע פקידים אין לאנד. גוטע פאבליים, גוטע געשעפטס־קענער, גוטע פארוואלטער ספע־ציאליסטען, און ספעציעל פעהלען זיי ביי די ארבייטער. אין די קראנקען־קאסעס און די קבוצות, און ספעציעל אין דעם „המשביר“, פעהלען מענשען מיט פראקטישען שכל און קענטעניסען פון קא־מערץ.

אפט איז מיר אויסגעקומען צו הערען, אז דער אומגליק צווי־שען ארבייטער איז, וואס עס פעהלען חברים טוער, ארגאניזאטא־רען און אינסטרוקטארען. פון צווישען די חלוצים, ווי אינטעליגענט די לעצטע זיינען ניט, ענטוויקלען זיך ניט קיין פיהרער. און איך האב געהערט זאגענדיג, אז זיי ווילען זיך ניט ענטוויקלען אין פיה־

רער, זיי ווילען בלייבען אין די רייהען און ווילען זיך ניט ארויס־רוקען אין פֿאָדערגרונט, ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס מען דארף זיי דארטען האבען.

אָט אזוי געהט עס אין ארץ־ישראל מיט דעם זונדערבארען קלאָס, וואָס מען רופֿט „פקידים". זיי האלטען זיך באזונדער, בע־סער געזאָגט: מען האלט ז י י באזונדער, האבען זיך אָן איי־גענעם פֿאראיין, אָבער ניט קלוב. זייערע ווייבער שיידען זיך אָפּ געזעלשאפטליך פון אלע אנדערע ווייבער, הגם, זיי זיינען ניט די „דאמען" פון דער געזעלשאפט, פונקט ווי די מענער זיינען ניט די „העכערע געזעלשאפט". די העכערע געזעלשאפט אין ארץ־ישראל בילדען אונזערע דאָקטוירים, פּראָפעסאָרען, און זיי האָבען מיר פיל מעהר ווי עס קומט אונז. אדוואָקאטען, באנקירען, העכערע כלל־טוער, דיפלאָמאטען, גרויסע סוחרים און אזוי נגידים און אנ־געזעהענע — זיי זיינען דאָס די אריסטאָקראטיע פון ארץ־ישראל. און זיי גראָד קריגען דעם גאנצען כבוד, און כבוד אומפארדיענט. און פונקט אזוי קריגען אומ'כבוד די „פקידימ'לעך".

לעבט אזוי דער פקידים־קלאָס פון דער מאסע אָפּגעריסען, צו דער הויכער געזעלשאפט ניט צוגעשטאנען. קריגט פון אכט ביז פופציג פונט א חודש און פארמירט זיך ביסלעכווייז אין טיפען פאר דעם קומענדיגען „שלום־עליכם" וואָס ארץ־ישראל וועט ארויס־ברענגען.

אַ צימערל אין ועד הצירים

איינמאָל קום איך אַריין אין דער געביידע פון דער היגער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, דרעה זיך אַרום איבער דעם לאַנגען קאָרידאָר מיט צוגעמאַכטע טירען. אויף יעדער טיר איז צוגעשלאָגען אַ קאַרטע מיט דעם נאָמען פון דעם דעפּאַרטמענט און די פּער־זאָן, וואָס פיהרט איהם. איך בלייב שטעהן ביי אַ טיר און לעז: קאַלוואַריסקי. דעם נאָמען האָב איך דאָ אָפט געהערט, נישט איי־מער מיט גרויס התפעלות און אַמאָל אויך מיט אַ שמייכעל אַרויס־גערעדט. מען רופט איהם „דער ספּעציאַליסט איבער־אַראַביש־אידישע ענינים", „דער אַראַבער־פריינד", „דער פריערנס ענגעל". איך האָב געבעטען אַ פריינד מיינעם ער זאָל מיך אַריינפיהרען און באַקענען מיט דעם דאָזיגען זאָנדערבאַרען ספּעציאַליסט.

שטעלט איך פאַר אַן עלטערען איד, מיט אַ צוגעשוירען ווייס־גרוי בערדעל, נאַקעטען קאָפּ, און אַן איידעל, אַריסטאָקראַטיש פּנים, אַנגעטאַן טאַרעללאָז, רעדט פראַנצויזיש, אַראַביש, העברע־איש, דייטש, אידיש און רוסיש און אפשר נאָך עטליכע שפּראַכען. הערט אויס רוהיג, ענטפערט אָבער אָביסעל אויפגערעגט, מיט אַ לעבהאַפטער זשעסטיקולאַציע. אַקעגען איהם איז געזעסען אַן אַראַ־בישער עפענדי און האָט צו איהם גערעדט אויף אַראַביש, קענטיג, וועגען אַ זעהר וויכטיגער זאַך.

„ערלויבט מיר צו זעצען זיך אין אַ ווינקעלע און קוקען", בעט איך זיך, „איך פאַרשטעה דאָך ניט וועגען וואָס עס רעדט זיך דאָ, אָבער איך וואָלט גערן געוואָלט קוקען."

„זיכער, זיכער, אָט האָט איהר אַ שטול, זעצט זיך און קוקט אייך געזונטערהייט."

איך זעה צוויי פּראָפילען איינער אַקעגען דעם צווייטען; איי־נער אַ שוואַרצער, דער צווייטער אַ גרוי־ווייסער; איינער מיט אַ רויטער פעסקע, דיקע, שוואַרצע וואָנצעס און אַ שמייכעל אויף דעם קלוגען, וואָלפען־פּנים. דער צווייטער, אויפמערקזאַם, איינגעהאַל־טען־אויפגערעגט. איינער רעדט מיט אַן אָפּגעהאַקטען וואונדער־

בארען אראביש; איך דערפיהל דאס לשון פון א גאנצער קולטור, אין איהר בעסטען אויסדרוק: עס רעדט דער גארגעל, דער האלז, די נאז, ציין און לונגען, אבער דער שמייכעל באטייליגט זיך אין זיין אראביש מעהר פאר אלץ; ניט אויף א מינוט פארשווינדט די מאסקע פון כיטרער העפליכקייט פון דעם אראבער'ס פנים. דער געשפרעך דרעהט זיך, הויבט זיך, שפרינגט; מיט אמאל דערהער איך דאס ווארט „מאסארי" (געלט), און באלד דערהער איך אויך דאס ווארט „מאפיש" (ניטא) און דער אראבער שטעהט אויף, דער שמייכעל פארשווינדט, אויפ'ן פנים איז אויסגעדריקט אנטוישונג. ער געזעגענט זיך קוים און געהט ארוים עטוואס איינגעבויגען, קענ־טיג, זעהר אומצופרידען...

איך האב זעהר געוואלט וויסען וועגען וואס דער געשפרעך איז געווען. אויף מיין פנים איז מסתמא געווען אויסגעדריקט א גרויסע נייגעריגקייט. הער קאלווארי סקי האט א שמייכעל געטאן און גע־זאגט:

„אה, ס'איז נישט קיין אומגעוועהנליכע זאך. דאס איז געווען איינער פון די גרינדער פון אן אראבישער פארטיי... איז ער געקומען נאך אביסעל קליין־געלד... נישט קיין סך, טאקע קליין־געלט האבען מיר איהם ניט געגעבען... מאפיש, ניטא. איז ער אוועקגעגאנגען, אנטוישט."

איך האב זיך צעלאכט. וואס קאן זיך אזא אראבער טראכטען וועגען די אידען?! א פאלק א נישטיגס, מוז ער זיך טראכטען. ברענגסט איהם צוטראגען א פארטיי און בעטסט דערפאר א קליי־נעם באקשישעל, איז ניטא, מאפיש! פע!

הער קאלווארי סקי איז געווארען אויף א מינוט ערנסט. „מען האט איהם פונדעסטוועגען געדארפט עפעס געבען".

די טיר האט זיך געעפענט און אן אלטער אראבער איז אריין, באגריסט מיט דעם אראבישען שטייגער און זיך נאהענט צוגערוקט צו זיין פריינד כאוואדזשי קאלווארי סקי. פון אונטער דעם קאמפ־ליצירטען קאפ־פוץ האט ארויסגעשטארצט א גרויסער, טונקעל־בראנזענער שטערן און גרויסע, גרויע ברעמען האבען פארדעקט די אויגען. דער אלטער פעלאך האט זיך איינגעבויגען און אין א שטילער שטים, אין סודות'דיגע ווערטער גערעדט צו איהם און קאלווארי סקי האט פארשריבען, דערנאך אין קורצען איהם געענט־פערט. דער אלטער איז אויפגעשטאנען, אויפגעהויבען די הענט

אין דער הויך און געזאָגט „אללאַ, אללאַ“, און מיט הויכע רעס־פּעקט און די האַנט אויפ׳ן שטערן, האַרץ און מויל איז ער אַרויס.

„איהר ווילט געוויס וויסען, וואָס דער אַלטער האָט געוואָלט?“ ווענדעט זיך צו מיר דער דיפּלאָמאַט, „גאָר אַ אַנדער ענין. ער האָט אַ טאָכטער, דער פּעלאַך, איז די טאָכטער פאַרקויפט פאַר אַ ווייב צו אַ רייכען שעיך. איז זי פון דעם שעיך אַנטלאָפען און וויל ניט צוריק. זי געפינט זיך ביי אַן אַנדערען. איז ער געקומען צו „כאַוואַדזשי קאַלוואַריסקי“, איך זאָל איהם אַרויסהעלפען אין דעם ענין מיט דער טאָכטער. אָט אַזוי קומען זיי צו מיר מיט אַלע זייערע צרות. זיי האַלטען מיך פאַר אַ פריינד און גלויבען מיר יעדעס וואָרט. דער אַראַבער שעצט פריינדשאַפט, פיהלט פריינדשאַפט און מיט פריינדליכקייט קאָן מען איהם נעמען, נאָר מיט פריינד־שאַפט, ס׳איז גאָר קיין אַנדער וועג ניטאָ ווי פריינדשאַפט.“

די אויגען פון דעם וויים־גרויען מאַן האָבען זיך אָנגעצונדען מיט אַ יוגענטליכען פייער. איך האָב דערפיהלט, אַז ער רעדט איצט אַרויס זיינע טייערסטע אידעען. איך האָב זיך געהיט איהם ניט איבערצושלאָגען.

„לאַנג צוריק, אפשר אַ דרייסיג יאָהר, ווען איך בין נאָך גע־ווען אַדמיניסטראַטאָר ביי „יק״א“, האָב איך געהאַלטען פון פריינד־ליכע באַציהונגען מיט אַראַבער. באַזונדערס אָבער איז דאָס נויטיג געוואָרען נאָכדעם ווי טערקיי האָט אין יאָהר 1909 אָנגענומען אַ קאָנסטיטוציע. די אַראַבער האָבען דאַמאָלס דערפיהלט די נייע לאַגע, די לופט איז פול געוואָרען מיט פּאָליטיק און די ערשטע נאַציאָנאַליסטישע אַראַבער זיינען אַרויס מיט זייערע פאַרלאַנגען. דאַמאָלס איז שוין געווען שווער דורכצופיהרען עפּעס אידיש־נאַ־ציאָנאַלעס, למשל, ס׳איז געווען גאָרניט גרינג צו קויפען „מרחביה“. איך האָב דאַמאָלס געזאָגט, מען מוז זיך מיט די אַראַבער פאַר־שטענדיגען, נישט בלויז מיט די טערקען אָדער יונג־טערקען, נאָר מיט די אַראַבער. דער ציוניסטישער אַפּיס האָט אָבער נישט גע־וואָלט הערען און וויסען וועגען דעם. איז אָנגעקומען די מלחמה. האָב איך אויפגעהערט רעדען וועגען פריינדשאַפט נאָר געטאָן פריינדשאַפט. אַלס פּאַטריאָט פון טערקיי איז מיר געלונגען פיעלע אַראַבער, פאַר׳משפט צום טויט, ראַטעווען און פריילאָזען. זיי גע־דענקען דאָס און זיינען מיר פריינד ביז׳ן טויט. די אידישע לאַגע איז דאַמאָלס געוואָרען זעהר געפעהרליך, ספּעציעל נאָך דער אַנט־

דעקונג פון דער אראנסאָן אַפעיר, מען האָט געהאַלטען ביי חרוב מאַכען דעם גאַנצען אידישען ישוב. עס האָט געהאַלטען ביי דעם, אַז אַ שטיין אויף אַ שטיין זאָל ניט בלייבען ליגען. און דאַמאָלס בין איך געקומען, מיט שטאָלץ קאָן איך דאָס זאָגען, אַז ווען ניט מיין איינשטעלען זיך ביי קעמאַל פּאַשאַ, דעם גרויסען און קליי־נעם, וואָלט פון אונז אין ארץ ישראל קיין שפּור ניט געבליבען. עס זיינען געווען געפערליכע מאָמענטען ווען קעמאַל פּאַשאַ האָט מיט צאָרן אויסגערופען: „אויב איהר, קאָלוואַריסקי, וועט זיך ניט אויפהערען מישען, וועל איך אייך לאָזען אויפהענגען אין דער קאָלאָניע ראש פּינה, אַלס טערקישען פאַררעטער"... אָבער ער האָט עס ניט געוואַגט צו טאָן. אַנשטאָט דעם איז גראַטעוועט געוואָרען דער גרעסטער טייל פון אונזער באַזיץ אין ארץ ישראל, פיעל אידישע לעבענס און פיעל אַראַבישע לעבענס.

„די מלחמה איז געענדיגט און עס ערשיינט די באַלפור דע־קלאַראַציע. האָבען פיעלע געדענקט, אַז קיין אַראַבישע פראַגע איז דאָ ניטאָ, אַז מען דאַרף זיי איגנאָרירען, אַז די ענגלענדער וועלען שוין דורכפיהרען אַלץ, וואָס זיי האָבען צוגעזאָגט. האָב איך דאַ־מאָלס געענטפערט, אַז זיי האָבען אייגענטליך גאָרנישט צוגעזאָגט, אַז בלויז דאָס וועט ווערען אַ פאַקט, וואָס מיר וועלען אליין טאָן, און טאָן קאָנען מיר בלויז ווען מיר פיהרען זיך קלוג מיט די שכנים אַראַבער. קלוג הייסט ניט שרייען, ניט שפּיעלען די העלדען, די זיגער, די הערשער, נאָר שטיל, רוהיג, פריינדליך אַרבייטען צו־זאַמען. מיין געדאַנק איז (און דאָ איז דער פּנים פון דעם גרוי־וויסען מאָן געוואָרען שטרענג און טיף ערנסט), אַז פּאַלעסטינאַ איז און דאַרף בלייבען אַ צוויי־נאַציאָ־נען לאַנד. איך וויל מען זאָל מיך פאַרשטעהן. עס איז מיין קאַרדינאַלער פונקט. פּאַלעסטינע איז און דאַרף זיין אַ צוויי־נאַציאָנען לאַנד. איך וועל אייך דערקלערען, וואָס איך מיין דערמיט. מיר דאַרפען ניט זאָגען, אַז מאַיאָריטעט אָדער מינאָריטעט באַדייט עפּעס. ניין, מיר ביידע, אידען און אַראַ־בער, זיינען גלייכבאַרעכטיגטע. קיינער פון אונז דאַרף ניט הער־שען דורך מאַיאָריטעט, נישט איצטער, ווען די אַראַבער זיינען אין דער מערהייט און ניט שפּעטער, ווען מיר וועלען ווערען אין דער מערהייט. בלויז אויף דעם שטאַנדפּונקט פון גלייכבאַרעכטיגטע צוויי נאַציאָנאַליטעטען קאָן עטאַבלירט ווערען אַ פרידליך לעבען

אין ארץ ישראל. מיר דארפֿן אויפֿהערן רעדן וועגן מאַיאָרי־זירן דאָס לאַנד און אויפֿהערן בויען און מאַכן אַלע אונזערע חשבונות אויף מאַיאָריטעט. ערשטענס, איז דאָס ניט קלוג, ווייל אַז מיר שרייען: מיר ווילן מאַיאָריזירן דאָס לאַנד, וועלן דאָך די אַראַבער נאַטירליכערווייזע, ניט וועלן דערלאָזן אַ זאַך, וואָס איז פֿאַר זיי געפֿעהרליך, און עס קאָן דורך דעם פּאַסירן, אַז מיר וועלן די מאַיאָריטעט ניט דערגרייכן. צווייטענס, קאָן דאָך טאַקע, חלילה, פּאַסירן, אַז מיר זאָלן ניט ווערן אין דער מערהייט, וואָרום זאָלן מיר דאַן פֿאַרלירן אונזער פּאָזיציע? ! מיר טאָרן ניט רעדן און בויען אויף אַזאַ זאַך ווי מאַיאָריטעט, אפילו ווען מיר האָבן זי. די אַראַבישע וועלט אַרום אין דעם גאַנצן מזרח, דורך איהרע גרויסע צאָלן און איינפֿלוס, וועט אונז פֿאַרפּליכטען נישט צו באַהאַנדלען די אַראַבער אַלס מינאָריטעט. אַ צוויי־נאַציאָנען־סיסטעם מוז געגומען ווערן אַלס גרונד פֿאַר אונזער פּאָליטיש לעבן אין פּאַלעסטינע און בלויז דאָס וועט אונז פֿיהרן צו פֿרידען און פֿריינדשאַפֿט."

דער געשפּרעך איז איבערגעריסן געוואָרן דורכדעם, וואָס די טיר האָט זיך געעפֿענט און אַ ברייטער אַראַבער, אָנגעטאָן אייראָפּעאיש, מיט בלויז אַ רויטער פֿעסקע אויפֿ'ן קאָפּ, האָט אָנגעדייט, אַז ער איז אַ מאַכמעדאַנער. מיט ברייט צעעפֿענטע הענט האָבן זיי זיך באַגריסט, דער עפֿענדי מיט דעם אידישען פֿריינד, און אַ געשפּרעך האָט זיך אָנגעהויבען אויף אַ זעהר שלעכטען אַראַבישען־פֿראַנצויזיש. עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגן „יקא", טעלעגראַמע, בריף, און מען איז זיך צעגאַנגען מיט האַנט־דרוקען, האַרץ, קאָפּ און מויל באַריהרונגען.

עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגן לאַנד־קויף.

„אָבער ניט דורך לאַנד־קויף וועלן מיר זיך באַפֿריינדען מיט די אַראַבער. ניין, די וואָס מיינען, אַז דורך אָפּקויפֿען לאַנד און באַצאָהלען, מאַכען מיר זיי פֿאַר פֿריינד, האָבען אַ טעות. דער אַראַבער, אמת, ווייל פֿאַרקויפֿען, געלט איז ביי איהם דאָס העכסטע, אָבער נאָך דעם פֿאַרקויף בלייבט ביי איהם אין האַרץ אַ ביטערניש."

„ווי אַזוי־זשע ווילט איהר, איך מיין, דורך וועלכע מעשים און וועגן קאָן מען קומען צו פֿריינדשאַפֿטען מיט די אַראַבער?" פֿרעג איך.

„דורך מעשים פריינדליכע. אַט, למשל, קומט אויס צו אָרגאַניזירען אַ קיך פאַר אָרימע, דאַרף עס אויך זיין פאַר אָרימע אַראַבער צוגלייך מיט אָרימע אידען. דאַסזעלביגע מיט שפּיטאַלען. שולען דאַרף מען גרינדען פאַר לערנען אַראַבער העברעאיש. יאָ, יאָ, מיר האָבען אַזאַ שול געהאַט אין טבריה און מיר האָבען איצט אין ראש פּינה. איהר קאָנט זיך קוים פאָרשטעלען ווי נאָהענט עס ברענגט זיי צו אונז. שטעלט אייך פאָר: אַן אַראַביש קינד דעקלאַמירט אַ שיר פון ביאַליק... איך האָב עס געהערט. און דאָן — דאָס גרינדען פון פּאָליטישע פּאַרטייען“...

דער אַלטער פּאָליטיקער איז פאַרזיכטיגער געוואָרען אין זיין רעדען.

„נישט אַלעס קאָן איך אייך זאָגען, דען נישט אַלעס דאַרף פאַרעפענטליכט ווערען. דער פּאָליטישער שפּיעל דאָ אין לאַנד איז אפשר איינער פון די אינטערעסאַנטסטע אין דער וועלט. די אַראַבער פאַרשטעהען דעם שפּיעל; זיי זיינען גאַנץ רייף פּאָליטיש, דאָך געשיקטער פון אונז זיינען זיי דערווייל ניט. ווען זיי האָבען נעגרינדעט דעם קריסטליך מוסולמאַנישען קאָמיטעט האָב איך באַלד אָנגעהויבען אַרבייטען אויף אַן איסלאַמיש־יהודעאישער פּאַרטיי. וואָס זיינען איצט די נייע פעלאַכען פאַרמער פּאַרטייען, אויב ניט זאַכען אינספּירירט פון אונזער פּאָליטישען שפּיעל?! דאָס זיינען מיינע אידעען, מיין אַרבייט אויף אַזוי ווייט, אַז מאַנכע אַראַבישע אָרגאַניזאַציעס רופט מען מיט אַ צונאָמען איסלאַמאַ־יהודעאַ־קאָלוואַריסקאַ פּאַרטיי“...

דער אַלטער מאַן האָט זיך אויפגעהויבען און אָנגעהויבען שפּאַנען איבער'ן צימער...

„די גאַנצע אַראַבישע עקזעקוטיווע איז דעמאָראַליזירט, פאַרפלאָנטערט, מאַכטלאָז, פּרעסטיזשלאָז... און ווי אַזוי איז דאָס נעקומען? — דורך מיין פּאָליטישען גאַנג.

„און פיעל מעהר וואָלט געקאָנט אויפגעטאָן ווערען, ווען די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע לאָזט מיר האַנדלען. אַסיגנירט אַ בודזשעט.“

„באַקשיש“? פרעג איך.

„ניין, רופט עס ניט „באַקשיש“, יעדעס לאַנד האָט פּאָליטישע אויסגאַבען. איך פּראָטעסטיר געגען דעם וואָרט „באַקשיש“.

און ווידער איז דער געשפּרעך אונטערבראָכען געוואָרען. אַ גאַנ־

צע קאַמפּאַניע בעדואינער, אַנגעטאָן אין זייערע מאַהלערישע קליי־דער, האָבען זיך אַריינגעשטופּט. איך האָב דערזעהן, אַז דאָ האַנ־דעלט זיך וועגען אַ לאַנגען ענין און אַז מען וועט לאַנג און אויפ־געגט טענה'ן, האָב איך זיך אויפגעהויבען און פאַרלאָזען דעם גרוי־ווייסען אידעל פון סואַזוואַלקער גובערניע, מיט די טונקעל־ברוינע בעדואינער פון גליל.

זיי וועלען שוין דורכקומען.

.1924

אַ באַזוך ביי סער הערבערט סעמיועל

איין פּערזאָן האָט זיך מיר שטאַרק געוואָלט זעהן פון דער נאַ־הענט, זעהן זיינע געזיכטס־שטריכען און באַוועגונג, הערען זיין שטים... איבערהויפּט דערפּיהלען איהם פון דער נאַ־הענט, דעם היי־קאָמישאָנער סער הערבערט סעמועל. און דאָס איז גאָרנישט שווער דורכצופיהרען. ער האַלט זיך זעהר דעמאָקראַטיש, ערשיינט איבעראַל. און לעזט איהר אין די היגע בלעטער די באַ־ריכטען וועגען דער „הויכער געזעלשאַפט“, זעהט איהר, אַז כמעט יעדען טאָג נעהמט דער „היי קאָמישאָנער“ אויף באַזוכער פון יע־דען סאָרט, און פון יעדען לאַנד.

עס איז ניט שווער פאַר אַ געוועהנליכען מענשען, אָבער שווער פאַר אַ צייטונגס־מאַן — דען ער היט זיך פאַר זיי און גיט ניט קיינע אינטערוויוס. חבר אַגראַנסקי, וועלכער האָט מיר געהאָלפען קריגען די „האַלבע שעה“ מיט זיין „עקסעלענץ“, האָט מיך דאַרום פאָרגעשטעלט אַלס אַ מאַהלער פון אַמעריקע, און האָט מיר דערנאָך אין אויער איינגערוימט, איך זאָל איהם קיין פּאָליטישע פראַגען ניט שטעלען.

„צוועלף אַ זייגער, איז גאָווערנאַראַט, וועט זיין „עקסע־לענץ“ וואַרטען אויף אייך“ — האָט מיר געלאָזט וויסען זיין סעק־רעטערין מיס מילשטיין.

איך האָב מיט זיך מיטגענומען צייכען־פּאַפּיר און פּענסיל, גרייט אויף אַלע מעגליכקייטען, און פּונקט צו דער מינוט בין איך געשטאַנען אין דער רעגירונגס־געביידע, וואָס שטעהט הויך, ברייט און אימפּאָזאַנט, דירעקט ביים שכמ׳ער טויער.

שטיינערנע טרעפּ, לאַנגע קאָרידאָרען מיט שעהנע פּליטען אויסגעלעגט; עס איז קיהל און דערקוויקענד. צוגעמאַכטע טירען פון ביידע זייטען, און ביי די טירען אויף די טרעפּ שטעהען אָדער זיצען אַראַבער אין זייערע מאַלערישע, פּרעכטיג דעקאָראַטיווע קאָסטיומען, ברויין־פּנים׳דיגע, שוואַרץ־האָריגע, וויים־צייהניגע. איך געה דורך דעם לאַנגען קאָרידאָר און בלייב שטעהן ביי דער

טיר פון דעם היי־קאָמישאָנער'ס אָפיס. עס איז אומגעוועהנליך שטיל. איך קלאַפּ אָן, איך טרעט אריין. די סעקרעטערין, מיס מיל־שטיין, א קליין, בלאָנד געשטאַלט, מיט אַן אויסגעשפּראָכען אידיש פּנים, באַגעגענט מיך און זאָגט מיר, אַז גלייך געהט זי מעלדען. אין א מינוט אַרום עפענט זי די טיר און בעט מיך איהר נאָכגעהן. מיר געהען דורך א צימער, מיר געהען פאַרביי א בלאָנדען מאַן, מיר באַגריסען זיך שווייגענדיג. א צווייטע טיר עפענט זיך, מיס מיל־שטיין רעדט אַרויס מיין נאָמען אין דער הויך און פאַרשווינדט, צומאַכענדיג היינטער מיר די טיר.

א ברייטער טיש, צוויי קאַלאָנעס ביי די זייטען. איך דערזעה א פיגור אויפהויבענדיג זיך פון פּאַפּירען מיר אַנטקעגען, אויס־שטרעקענדיג די האַנט פאַר א באַגריסונג. איך קוק זיך איין — ברוין־פּנים'דיג, שוואַרץ־האָריג און ווייס־ציינעניג. איך זוך דעם דע־קאָראַטיווען אראַבישען קאָסטיום און דערהער א כאַראַקטעריסטי־שען לאָנדאָנער ענגליש:

„פון וואַנען קומט איהר?" האָט ער געפרעגט. און ווען ער דערהערט מיין ענטפער אין ענגליש, האָט ער זיך מיט פרייד אָפּ־גערופען: „אָה, איהר רעדט דאָך ענגליש!"

אין דעם אויסרופען איז געלעגען פרייד און דערלייכטערונג. קענטיג, אַז איהם קומט אויס טעגליך צו שטעהן פּנים אל פּנים מיט מענשען פון אַלע עקען וועלט און הערען זייערע פרעמדע שפּראַכען און מאַטערען זיך צונויפצורעדען זיך מיט זיי דורך אי־בערזעצער.

„איך האָב געזעהן", האָט ער געזאָגט, „אייערע צייכענונגען, זיי געפעלען מיר... זענט איהר געקומען אַלס מאָהלער, אָדער זשורנאַליסט, אָדער אפשר ביידע צוזאַמען?"

„מעהר, אַלס מאָהלער, ווי זשורנאַליסט", האָט איך זיך גע־איילט איהם צו באַרוהיגען. „מיך אינטערעסירען זאַכען ווי זיי זעהען אויס, און אַזוי דאַרף מען זיי אויך אורטיילען."

ער האָט מיך נישט דערלאָזט ענדיגען.

„זיכער, זיכער, צו וואָס פיעל חכמות, זאַכען דאַרף מען אור־טיילען ווי זיי זעהען אויס. זענט איהר דאָס ערשטע מאָל אין ארץ־ישראל?"

„ניין, איך בין שוין דאָס צווייטע מאָל; צוריק מיט דריי יאָהר האָב איך באַזוכט דאָס לאַנד. א גרויסער פּראָגרעס".

און ווידער האָט דער „נציב“ נישט געלאָזט מיר ענדיגען. ביים וואָרט „פּראָגרעס“ האָבען זיינע שוואַרצע אויגען אויפגעבליצט.

„ווי דען אַנדערש ? עס מוז ווערען בעסער. עס בויט זיך דאָס לאַנד, עס באַרוהיגט זיך דאָס לאַנד. דאָס ז ע ה ט זיך דאָך“.

איך האָב דערפיהלט אין איהם אַן א י י ג ע נ ע ם מ ע נ ש. און האָב זיך פאַראינטערעסירט מיט אַזאַ זעלטענער קאָמבינאַציע פון אימפּרעסיאָניזם מיט דיפּלאָמאַטיע און פּאָליטיק. ער איז מיר געוואָרען זעהר סימפּאַטיש און ביי מיר האָבען זיך אַרויסגעריסען נישט קיין פאַרזיכטיגע ווערטער.

איך האָב געזאָגט:

„פאַר די דריי יאָהר, וואָס איך בין דאָ נים געווען, האָב איך געטראָפען גרויסע ענדערונגען. עס האָבען זיך שטעדט און קאָלאָניעס אויפגעבויט. תל־אביב, דער עמק יזרעאל. אָבער איך האָב אויך געפונען אַן ענדערונג אין די הערצער געגען זייער היי־קאָמישאַנער, מען האָט אייך איצט פיעל מעהר ליעב ווי פאַר־דריי־יאָהרען“.

איך האָב געזעהן זיין רויט־טונקעל פּנים נאָך רויטער ווערענדיג. ער האָט אַ קוק געטהון פון דער זייט אויף מיר און האָט דערפיהלט די געפאַהר פון אַ פּאָליטישען אינטערוויו. ער איז אַנשווייגען געוואָרען. איך האָב דערזעהן מיין פעהלער. נישט געדאַרפט מיט איינמאָל אַנריהרען אַזאַ איידעלע סטרונע. איך האָב געוואָלט איהם ווידער באַרוהיגען און געבעטען ערלויבעניש צו מאַכען פון איהם אַ קליינע צייכענונג.

„אַה, מיט פאַרגעניגען! אייך וועט ניט שטערען, ווען איך וועל אין דער זעלביגער צייט דורכקוקען די דעפּעשען, וואָס זיינען אַנגעקומען?“

איך האָב איהם פאַרזיכערט, אַז מיך וועט ניט אַרען, ער מעג טאָן וואָס ער וויל. איך האָב אָבער געזעהן, אַז ער קאָן פּאָזירען אויסגעצייכענט, אַז דאָס איז איינער פון זיינע טאַלאַנטען. ער איז געזעסען רוהיג, האָט אין זיין לעזען און בלעטערען און אונטערשרייבען ניט אויף אַ רגע ניט פאַרגעסען, אַז ער ווערט געצייכענט. ער האָט פּאָזירט ווי אַ גרויסער פּאָליטיקער דאַרף פּאָזירען, בלויז איין זאַך האָט איהם באַאונרוהיגט — זיינע ברילען. געוועהנליך טראָגט ער ניט קיין ברילען. זעצט ער זיך אַרבייטען, טוט ער אָן אַ פענסנע. און אַזוי אויך איצט.

„צי קענט איהר ניט אויסמיידען די ברילען?“ בעט ער זיך ביי מיר, „מען קען מיך געוועהנליך אהן ברילען, און מען וועט זיין פארוואונדערט ווען מען וועט דערזעהן אזא זאך אויף מיין פנים.“ ס׳זיינען פארגאנגען עטליכע מינוטען. מיר האבען ביידע געארבייט, איך האב זיך איינגעקוקט אין דעם פראפיל פון דעם מענשען אין וועמעס הענט די געשיכטע האט אריינגעלעגט אונזער שיקזאל. א זאנדערבארער פראפיל! נישט קיין הויכער שטערן, א לענגליכע נאז, שווארצע וואנצעס, וואס זעהען אמאל אויס דיק, אמאל דין. א מויל זעהר אן עמפינדליכס און א שוואך ענטוויקעלטער קין. איינגאנצען א פראפיל פון א ווייכען מענשען, אן עסטעט, א ליטעראט... ספעציעל נאך אין דעם מאמענט, ווען ער האט אנגעטאן די ברילען און געהאלטען א ווייסען גרויסען בויגען פאפיר אין האנט האט ער מיר דערמאנט א דיכטער, וואס לעזט די קארעקטור פון זיין אויפגעזעצטער פאעמע. אין דער ווירקליכקייט איז טאקע דער נציב א ליעבהאבער פון קונסט. ער האט א שעהנע קאלעקציע בילדער, קויפט נייע פון צייט צו צייט און האלט אפט לעקציעס איבער ליטעראטור. אט האט ער נישט לאנג געהאלטען א רעפעראט איבער דער פאעזיע פון בייראן, און שעללי. ער האט בלויז די מאדערניסטען ניט שטארק ליעב... האט אביסעל מורא פאר זיי. און איידער ער האט באשטימט אויפצונעמען מיך האט ער זיך שטארק פאנאנדערגעפרעגט צי בין איך ניט א מאדערניסט. מען האט איהם געמוזט ווייזען א פאר פון מיינע צייכענונגען כדי די מורא צו פארטרייבען.

איך קוק זיך איין אין זיין פראפיל, אן איידעל געזיכט אבער קיין קרעפטיגס. זיינען טאקע גערעכט די, וואס באשולדיגען איהם אין שוואכער פאליטיק?! זעהר אפט קומט מיר דא, אין ארץ־ישראל, אויס צו הערען שארפע ווערטער געגען דעם ווי ער פיהרט די פאליטיק פון לאנד. די דאזיגע קריטיקער האבען, ווי עס שיינט, בלויז זיין פראפיל געזעהן, בלויז א י י ן ז י י ט פון זיין פערזענליכקייט; ער האט אבער אן אמפאס, און א צווייטען פראפיל. און דארט ליגט שוין פיעל מעהר קראפט, א באשטימט אויסגעשפראכענער כאראקטער, אן איינגעשפארטער ווילען, וואס וועט ניט וואקלען און ניט אפלאזען פון זיין גרונד אידעע. ער איז די ערשטע צייט געשטאנען צו די אראבער מיט זיין פראפיל, האט זיי נאכגעגעבען אין פיעלע זאכען און מיט אמאל האט ער זיך א קעהר

געטאָן צו זיי מיט זיין פולען פּנים און געזאָגט „לא“. און ווי האַלט עס איצט אין לאַנד? ! די אַראַבישע באַוועגונג אין דעמאָראַליזירט. זיי האָבען זיך ניט צו באַקלאָגען אויף גאָרניט, ווייל מען האָט זיי אויף אַ האָר ניט געקריוודעט. עס איז ניטאָ איין פּונקט וועגען וועלכען זיי קאָנען קומען און זאָגען, אַז דאָ איז דער היי־קאָמישאָנער באַגאַנגען אַן אומרעכט געגען זיי. און צום סוף האָבען זיי גאָרניט און צו דעם אַלעמען דעם באַוואוסטזיין פון זייער אוממאַכט. די אידעע פון אַן אַראַבישער פעדעראַציע איז אַ טויטע, דער קעניג הוסעין איז איצט אַ געלעכטער, ערד זיינען זיי איצט גרייט צו פאַרקויפען צו די אידען פאַר אַ דריטעל פון דעם פּרייז, וואָס זיי האָבען פאַרלאַנגט דריי־פיער יאָהר צוריק. דאָס פאָלק וויל און מאַכט שלום מיט די אידען, אַנטקעגען דעם ווילען פון זייערע פיהרער.

איך האָב געענדיגט מיינע סקיצען און איהם באַדאַנקט. ער האָט זיי געוואָלט אַנקוקען און איך האָב איהם דאָס פּאַפּיר דער־לאַנגט. מיך האָט אינטערעסירט צו זעהן, ווי אַזוי ער וועט קוקען. נישט אַלע מענשען קוקען אויף דעם זעלבען שטייגער ווען מען ווייזט זיי אַ צייכענונג פון זייער פּנים. אייניגע קוקען מיט געמאַכ־טער גלייכגילטיגקייט, אַנדערע — מיט מורא, און נאָך אַנדערע — מיט סקעפּטיציזם און אַ טייל מיט קוריאָזיטעט. אויף אַ פאָטאָגראַ־פיע קוקט מען ניט מיט אַזוינע געפיהלען. דער אונטערשייד איז דער, וואָס אין דער צייכענונג דריקט זיך אויס נישט נאָר די עהנ־ליכקייט פון דעם געצייכענטען, נאָר די מיינונג וועגען איהם פון דעם צייכנער און דאָס איז שוין אַ וויכטיגע זאַך.

דאָס, וואָס אַן אַנדער מענש דענקט וועגען אייך, דאָס איז שוין נישט קיין גלייכגילטיגער ענין. איך האָב נאָכגעפאָלגט: ווי באַציהט זיך אונזער נציב צו דער מיינונג פון אַ צייכענער וועגען זיין פּערזאָן. ער האָט מיט טיפען ערנסט געקוקט, מיט אַ גע־שפּאַנטען ערנסט. ער האָט אַ ליכטען שמייכעל געטאָן. „ס'איז עהנליך, אָבער די ברילען, קיינער האָט מיך אין ברילען נישט גע־זעהן, נעהמט כאָטש אויף איין צייכענונג אָהן די ברילען. און דאָן די וואָנצעס זיינען מיר נישט אַזוי דיק.“ איך האָב איהם צוגעזאָגט דאָס צו טאָן. ער איז אויפגעשטאַנען צופרידען מיט דער מיינונג וועגען איהם. עס שיינט, אַז דאָס איז איהם איצט זעהר וויכטיג.

„איך וואָלט וועלען זעהן אייער אַרבייט“, זאָגט ער, „ליידער פאָהר איך אָפּ אויף מיין וואַקיישאָן און איך בין אַזוי פאַרנומען.

אז איך קען מיר קיין מינוט ניט נעמען. איך פאַר אַפּ נעכסטען מיט־וואָך.״

דער היינטיגער אַפּפאַהר איז פאַר איהם דער וויכטיגסטער פון אַלע פריהערדיגע יעהרליכע אַפּפאַהרען אויף זומער קיין לאָנדאָן. אויף דעם היינטיגען אַפּפאַהר וועט באַשלאָסען ווערען צי ער בלייבט אויף נאָך פינף־יאָהר דער פיהרער פון אונזער לאַנד. עס טראָגען זיך ארום קלאַנגען, אז ער וועט רעזיגנירען, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס די ענגלישע רעגירונג איז צופרידען מיט די רעזולטאַטען פון זיין אדמיניסטראַציע און נישט קוקענדיג אויף דעם וואָס ער אַליין איז מיט הארץ און נשמה פאַר דער אַרבייט. אפשר הענגט זיין באַשלוס אַפּ פון דעם פאַרלאַנג פון פאָלק, אפשר ווען ער דערהערט אַ שטאַרק אויסגעדריקטען וואונש, אַ אויסדרוק פון ליעבע, אַנערקענונג און צוטרוי וואָלט ער קיין צווייפעל ניט געהאַט. עס קאָן זיין, אז דערפאַר האָט איהם מיין צייכענונג אזוי ערנסט אינטערעסירט: וואָס דענקט איינער וועגען איהם און ווי וועט ער ערשיינען פאַר די פיעלע וואָס וועלען קוקען אויף איהם?!

באָרים שאַץ

געטראָפֿען האָב איך איהם אין זיין קליינעם גערטענדעל פֿון שמעקעדיגע בלומען; ער האָט זיך געפּאָרעט ארום א בוימעלע. און ווען איך בין צוגעגאַנגען און זיך פֿאַרגעשטעלט, האָט ער מיד באַגריסט מיט אַזוי פֿיעל וואַרימקייט און ברייטקייט, אַקוראַט ווי איך וואָלט געווען דער מענש, אויף וועלכען ער האָט לאַנג און אומגעדולדיג געוואַרט. ער האָט מיך באַשאָטען גלייך מיט פֿראַגען. גלייך אָנגעהויבען דערצעהלען, און פֿיעל וויכטיגעם דערצעהלען און אַלץ מיט אַזוי פֿיעל פֿייער און אימפּעט, אַז איך האָב מיך גע־מוזט זאָגען, אַז גרויע האָר און באָרד איז ווייט ניט אַ סימן פֿון אַלטקייט. יאָ, דער שוואַרצער ראָם ארום זיין קאָפּ און פּנים פֿאַר־שווינדט זעהר שטאַרק. דער אונטערשטער טייל באָרד איז אין גאַנצען ווייס, און די לאַנגע האָר אויפ׳ן קאָפּ ווערען שטאַרק שי־טער. אָבער דער פּנים און די אויגען זיינען פֿריש, די פֿיגור ריה־רעוודיג און קרעפֿטיג. אויפֿגיך האָט ער מיר געהייסען ווייזען מיי־נע סקיצען־ביכלעך, אויפֿגיך זיי איבערגעבלעטערט, אויפֿגיך זיי אָפּגעלויבט און מיר געהייסען ארויסשלאָגען זיך פֿון קאָפּ יעדען געדאַנק, יעדען שאָטען פֿון אַ געדאַנק, וואָס קען זיך אריינכאַפּען פֿון וועלען פֿאָהרען צוריק קיין אַמעריקאַ. ס׳וועט זיין אַרבייט. ס׳וועט זיין גוט — איך דאַרף זיין מיט און לעבען דעם „בצלאל“. און האָט ער אויסגערעדט דאָס וואָרט „בצלאל“, האָט ער שוין עס נישט אָפּגעלאָזט. דאָ האָב איך פֿאַר זיך דערזעהן אַ מענשען פֿון איין גרויסער אידעע — ניין, ניט אַזוי, פֿון טויזענדער אידעען און איינפֿעלע, פּלענער און אַרבייטען, וואָס דרעהען זיך ארום אין זיין לעבענסווערק. בצלאל איז זיין ליידענשאַפֿט, זיין רעליגיע, זיין פּאַטהאָס. עס ליגט דער שטעמפּעל פֿון באָרים שאַץ אויף יעדער זאַך, וואָס עס ווערט אין בצלאל געטאָן, זיין אַרבייט קוקט דורך יעדען ווינקעל. און פּלענער האָט ער ארום דעם „בצלאל“ גרויסע. עס מוזען געבויט ווערען אַטעליע־הייזער פֿאַר קינסטלער ארום דעם „בצלאל“, וואו קינסטלער זאָלען פֿאַר אַ קליינעם פּרייז קריגען אַ סטודיאָ און אַ וואָוינונג. מען זאָל לעבען צוזאַמען, און כדי צו פֿאַר־לייכטערען דאָס לעבען זאָלען זיין געמיינזאַמע קיכען, וועלכע ווע־

־יען געפיהרט היינט פון איין „מיטגלידעריין" און אז אנדערש מאל פון אז אנדער „מיטגלידעריין". און א קונסט־ביבליאטעק מוז גע־גרינדעט ווערען ארום דעם בצלאל". ער האט א פלאן, ווי דאס דורכצופיהרען. ער באזיצט נעמליך זעלטענע מאנוסקריפטען פון באריהמטע מענער, וועט ער דיזע מאנוסקריפטען פארשלאגען דער היגער ביבליאטעק מיט דעם באדינג, אז אלע ק ו נ ס ט ־ביכער זאלען אריבערגעפיהרט ווערען אין דער „בצלאל" קונסט־ביבליא־טעק, און א מוזעאום מוז געשאפען ווערען לעבען דעם „בצלאל", א גרויסע אידישע אינסטיטוציע פאר קונסט. און ער האט שוין א רייכען פונדאמענט פאר דעם. ער וועט מיר עס ווייזען: אה, ער וועט מיר גלייך אלץ ווייזען: ווי זי ארבייט, וואס זי שאפט... די גאנצע שולע פון ערשטען קלאס ביז'ן לעצטען.

און מיר געהען אריין אין צימער, און ער ווייזט מיר מיט שטאלץ און ליעבע יעדע קלייניגקייט. אין דיזען צימער מוז יע־דער שילער פון „בצלאל" פארברענגען טעגליך צוויי שעה אין דער־פריה. דאס איז, אזוי צו זאגען, די קונסט־לאבאראטאריע. דא לי־גען אויף די טישען אנגעווארפען בלומען, גראזען, בלעטער, גע־שטאפטע פויגעל, חיות, אלץ פון היגע מקומות, און די שילער שטודירען דיזע זאכען, צייכענען זיי, און דערנאך סטיליזירען זיי פון דעם ארנאמענטען און צייכנונגען. אט דא אנטוויקעלט זיך ביי די יונגע לייט א זין פאר קאמפאזיציע, פאר סטיל. עס ווערט דער־וועקט דאס שאפענדע פייערעל גלייך דא, צייכענענדיג פון דער נאטור. און ער עפענט פאר מיר די טישקעסטלעך פון די שילער און ווייזט מיר, ווי זיי גריבלען זיך אין א בלומען־בלעטעל, ווי זיי פארוואנדלען א פליגעל פון א פויגעל אין א שמוקפולע צירונג פון א לאמפ, טעלער, וואנד־פאפיר, טעפיך, א. אז. וו. אויף קליינע שטיקלאך פאפיר, אפגעריסענע און אפגעריבענע, ווייל, — און דא ענדיגט דער פראפעסאר דעם געשפרעך, ווי ער ענדיגט פיעלע אנ־דערע געשפרעכען מיט די ווערטער: „ס'איז קיין געלט ניטא"... נאך מעהר שטודירט דער „בצלאל"־שילער די נאטור אויף די שפא־ציער־גיינג, וואס ווערען געמאכט צוזאמען מיט די לעהרער. אך, די שפאציער־גיינג אין די לבנה־נעכט, אדער די עקסקורסיעס אויף אייזלען. ווי באגייסטערט די שילער קומען צוריק, ווי זיי הויבען אן נאך שטארקער צו ליעבען דאס לאנד, דעם הימעל, די ערד נאך אזעלכע עקסקורסיעס אויף די אייזעלעך. און דער פראפעסאר גיט

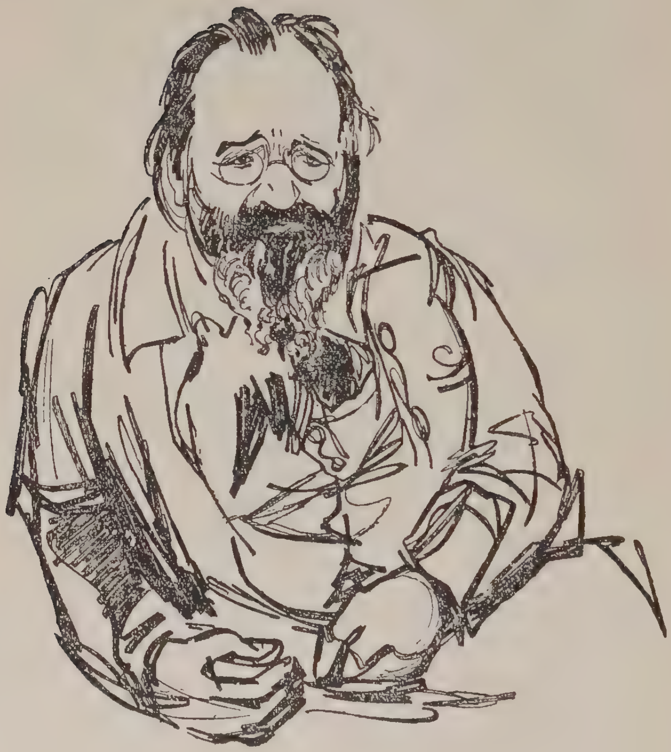

פּראָפעסאָר באָריס שאַץ.

צו מיט אַ שמייכל: „דיזע אייזעלעך האָבען מעהר אויפגעטהאָן פאַר „בצלאל“ ווי פיעלע אידען“. נאָך אַזעלכע דירעקטע נאַטור־שטודיען קריגען די שילער פּראָבלעמען צו מאַכען קאָמפּאָזיציעס. למשל, אין די פאַרבען פון זונען אונטערגאַנג... א. ד. גל. ווייטער ווייזט ער מיר דאָס מאָדעליר־צימער, דערנאָך דאָס מעטאַל־קונסטצימער, וואו עס ווערען אויסגעקלאַפּט שעהנינקע צאַצקעלאַך פון מעטאַל. ער ווייזט מיר זיין פּאָרצעלאַין און עלפאַנט־ביין מאַלעריי צימער, וואָס ווערט געפיהרט פונ׳ם לעהרער הער שור; און דאָס צימער, וואו גאָר קליינינקע אָנפאַנגער אַרבייטען. דעם לעבענס־קלאַס, וואו מען צייכענט פון נאַטור־שציקעס, און צולעצט זיין לעצטען ליבלינגס־קלאַס, די קבוצה פון קמיעות־שניצער. וועגען דעם מוז ער מיר אַלץ דערצעהלען יעדע איינצעלהייט. קמיעות זיינען אַ וואונדערבאַר אינטערעסאַנטע אינדוסטריע. עס ווערען אויסגעשניטען פון טשערעפּאַכען־מאַטעריאַל מיניאַטוריסטישע צירליכע פיגורעלעך פאַר מעדאַליאָנען, בראָשקעס, שפּילקעס, א. אַז. וו. ביז איצט האָט איטאַליען באַהערשט דיזע פּראָדוקציאָן, איטאַליען מאַכט קמיעות פאַר דער גאַנצער וועלט, אין מיליאָנען שטייגט דיזע אינדוסטריע אין איטאַליען. אָבער וואָרום זאָלען מיר נישט איינפיהרען דיזע זאַך דורכ׳ן בצלאל? מיר האָבען שוין יונגע קינסטלער, וואָס זיינען אויסגעצייכענט אין דעם פאַך, און זיי האָבען זיך אָרגאַניזירט אין אַ קבוצה פון זעקס מענשען, „אָט האָב איך דאָס פאַרגעניגען אייך צו באַקענען מיט משה מורו, דעם אָרגאַניזאַטאָר און לייטענדען גייסט“. און ער שטעלט מיר פאָר אַ גאָר יונגיטשקען מאַן מיט אַ קלוגען, ענערגישען פּנים, און ער ווייזט מיר זיינע מיניאַטורע צירליכע צאַרט־איידעלע פיגורעלעך, רות, יהודית, בעטהאָווען, קובעליק, זשאַבאָטינסקי, און נאָך און נאָך. און ביליג אויך. קליינטשינקע קמיעות פאַר קליינטשינקע ציערונג צו 32-30 סענט אַ שטיק. גרעסערע צו פופציג סענט, צו דאָלאַרס און העכער. עס קענען באַשטעלט ווערען אַזעלכע צאַצקעלעך, אויף וועלכע טעמאַס מען וויל, זיי וועלען דיזע באַשטעלונגען אויספיהרען גיך און גוט. זאָלען זיך די אַמעריקאַנער דזשועלערי־מאַנופעקטשורערס פאַראינטערעסירען, זיי וועלען צופרידען בלייבען. דען אַזוי ביליג ווי זיי מאַכען, קענען קיינער ניט. און וואָרום קענען זיי ביליג ליפערען? ווייל זיי ווילען קיין גרויסע פאַרדינסטען ניט און זיי האָבען אויך אַ סיסטעם אַ גוטע פון פאַרטיילען די אַרבייט. איי־

נער שניצט אויס דעם פּאַן, דער צווייטער די אַלגעמיינע קאָנטור־רען, דער דריטער געהט אין דעטאַלען, דער פערטער פאַרענדיגט. און אזוי געהט׳ס געשווינד, לוסטיג און פיין.

עס זיצען אין יעדען צימער יונגעלייט, מען ארבייט פלייסיג, און אויף די ווענט העננען זייערע ארבייטען. פיינע שטיקלעך קונסט, פרישע און לעבעדיגע שפּורען פון טאַלאַנט, עס וואַרעמט דאָס האַרץ, עס פרעהט און ערמוטיגט. און אויף אַלץ ליגט אַ ערענסטער פאַרזוך צו שאַפען עפּעס נייעס, אייגענס. אין דיזען זין זיינען זעהר אינטערעסאַנט די גרופּע פון אַרום דרייסיג בלעטער צייכנונגען אין אידישער אָרנאַמענטיק, די אָרנאַמענטען זיינען גע־פלאָכטען פון אידישע בוכשטאַבען, נקודות, פלאַנצען, מנורות און אַנדערע עלעמענטען פון אידישער טראַדיציע. זיי זיינען מערק־ווירדיגע זאַכען לויט געשמאַק און פאַכמאַנשאַפט און ווען זיי זאָ־לען אַרויסגעגעבען ווערען אין דער פאָרם פון אַן אַלבום, דערקאָרא־טיווע פאַרבילדער, וואָלטען זיי באַלעבט אונזער גאַנצע גראַפיק, וואָס לעכצט אזוי נאָך עפּעס אַ נייעם שטיקעל אָרנאַמענט, אַ נייע אידישע צאַצקעלע, צו באַצירען אַ בוך, אויסצושניידען אַן ארון קודש, מאַכען אַ לעמפּעל, אויסשניצען אַ שטול, א. ד. גל. דיזע בלע־טער מוזען אַרויסגעגעבען ווערען, אָבער זינגט דער פּראָפּע־סאָר זיין ליעדעל: „ס׳איז קיין געלט ניטאָ"... וואָרום זשע גע־פינט זיך קיין פאַרלעגער? ! ס׳וואָלט געווען איינפאַך אַ גוט גע־שעפט, דיזע צייכענונגען באַגלייט מיט ערקלערונגען און באַלעה־רענדען טעקסט פון באַרים שאַץ, וואָלטען געקויפט געוואָרען פון יעדען, וואָס האָט אַ שייכות צו גראַפיק.

אַ פאַרלעגער מוז קומען פון אַמעריקאַ, פיעלעס, וואָס האָט אַ פאַרבינדונג מיט געלט, מוז קומען פון אַמעריקאַ, אָבער אַמעריקאַ איז קאַלט, אַמעריקאַ מוז אויפגעוועקט ווערען, אַמעריקאַ מוז פאַר־אינטערעסירט ווערען מיט אַלץ, וואָס ס׳ווערט געטאָן אין ארץ־ישראל און אויך מיט אַלץ וואָס „בצלאל" וויל און טהוט. דאָרום מוז „בצלאל" ווידער האָבען אַן אויסשטעלונג אין אַמעריקאַ. אַן אויסשטעלונג אַ גרויסע, אַן אימפּאָזאַנטע. עס איז דאָ גענוג מאַ־טעריאַל, מען וועט זיך ניט שעהמען פאַר דער וועלט צו ווייזען... דרייסיג צווייגען פון קונסט און קונסט־געווערבען האָט בצלאל גע־האָלפען געבוירען ווערען און אויף יעדען צווייג שעהנע פרוכט גע־בראַכט. פון יעדען צווייג וועט די אויסשטעלונג ווייזען עפּעס

שעהנעס און עס וועט ארויסרופען באגייסטערונג און אנטייל. דער ביודזשעט וואס דער ועד הצירים האט פאר דעם „בצלאל“ באַשטימט, איז קליין, ס׳קלעקט קוים אויף געהאלט פאר לעהרערס, אבער די שוהלע האט טויזענטער אנדערע נויטען. פון וואנען זאל מען דאס נעהמען? מען שטיקט זיך, מען ענגט זיך, מען קאן גאר ניט טאן... די שולע, די שילערס און די לעהרערס זיינען דורך די צייטען פון מלחמה זעהר פארארימט געווארען, יעדער האט חובות אויסצוצאהלען און דארום מוז מען אנקומען צו אן אויסשטעלונג אין אמעריקא. אן אויסשטעלונג פון די שילערס און די לעהרערס ווערק, ווייל זיי אלע צוזאמען זיינען „ב צ ל א ל“.

„האט איהר אליין עפעס נייער געשאפען, פראפעסאר? מען זאגט, אז איהר האט קיין צייט נישט פאר אייער קונסט“?

„ווער, איך האב קיין צייט נישט!?“ רופט לעבהאפט אויס בארים שאץ. ער שמייכעלט און זאגט: „דער מענש, וואס ארבייט א סך, האט אימער פיעל צייט“, און ער נעהמט מיך פאר דער האנט און ברענגט מיך צו זיך אין אטעליע. און דא ערשט האט איך דערזעהן, וואס פאר א וואונדערבארער ארבייטס־מענש ב. שאץ איז. איינפאך א הערקולעס אין ארבייט. די ווענט זיינען באדעקט מיט מאנאכראמען, איינפארביגע מאלערייען פון אידישע קעפ, וואונדערבארע עקספרעסיעס, פאטעטישע נשמות, ארום שטעהן סקולפטור־ארבייטען אין רונדען רעליעף און פלאכען, מייסטענס אין פלאכען, נידעריגען רעליעף, בארעליעף איז זיין ליידענשאפט, ס׳איז זיין ספערע און ער איז ווירקליך א מייסטער אין דעם פעלד. ער זוכט צו פאראייניגען אין בארעליעף סקולפטור מיט מאלעריי. רונדע סקולפטור גיט קיין אטמאספערע, ס׳איז טרוקען, ס׳איז ניטא קיין ווייטקייט, קיין סביבה. דער בארעליעף אבער מיט אלע קאמפליצירטע קאמפאזיציעס, מיט פיעלע מענשען און זאכען, מאכען מעגליך לופט און שטימונג. און ער ווייזט מיר א גרויסען בארעליעף „ביי כותל מערבי“, „על חטא שחטאנו“ א. ז. וו... זעהר פיעל נייע ארבייטען, גרויסע און קליינע פראיעקטען פאר קאלאסאלע ארבייטען, איינפאך גיגאנטישע אונטערנעהמונגען. אבער ער קען זיך צו דעם נישט נעהמען. ער האט זארגען אויף׳ן קאפ און איינע פון די גרעסטע זארגען איז: „ס׳איז קיין געלט ניטא“...

„קומט, איך וועל אייך אונזער מוזעאום ווייזען“. און דער פראפעסאר הויבט זיך געשווינט אויף און לאזט ארויס א שמערצליכען

קרעכץ. עס טוט איהם וועה א פוס... רעוומאטיזם... א ירושה פון געפענגנים, וואו ער איז געזעסען אין צייט פון מלחמה...

„וואס, געפענגנים? ווען און פאר וואס?“

און דער פראפעסאר שמייכעלט... טערקען האבען איהם אפ־געטאן אויף טערקיש, האבען איהם ארעסטירט און פארזעצט. אבער ער האט זיי אפגעטאן אויף „שאצ׳יש“... אונטער די שרעקליכסטע באדינגונגען האט ער זיצענדיג דארט אנגעשריבען א בוך... טרעפט אויף וואס פאר א טעמע: „ירושלים אין הונדערט יאהר ארום“. א צוקונפטס־בילד, א פארזוך צו פארענטפערען פראבלע־מען פון עקאנאמישען, קינסטלערישען, סאציאלען און מאראלען כאראקטער האט זיך דער פראפעסאר דארט געשטעלט און פארענט־פערט... דאס בוך איז געשריבען געווארען אין אידיש, איבערזעצט אין העברעאיש און אין דייטש...

געהען מיר אנקוקען דעם מוזעאום. דאס איז א וואונדער פון אויפטו. קאלעקציעס פון אידישע זעלטענע זאכען, שטיינער, צי־רונג, בילדער, סטאטוען און סטאטועטען. און דאס אלץ איז דער אויפטו פון איין מענשען. די גאנצע מאסע גרויסע זאכען, וואס איז א ווערק פון הונדערטער מענשליכע כחות איז פון איהם אליין געטאן געווארען. דער מוזעאום וועט נאך פיעל גרעסער ווערען. ער וואלט שוין גרעסער געווארען, בילדער זיינען איהם שוין געשענקט געווארען, מען דארף בלויז זיי אין ראמען ארייננשטעלען, מען דארף מאנכע רעפעראטורען אין דער געביידע מאכען. דער ד א ך. למשל, זאל ניט רינען, דער אריינגאנג געעפענט ווערען ברייט און שעהן, איז אויף דעם אלץ דערזעלבער ניגון: „ס׳איז קיין געלט ניטא“.

געהען מיר ארוים דרויסען, דערזעה איך פלוצלונג גליצשטיינ׳ס הערלאישע פיגור פון „משיח“, א גיפסאווער אפגוס, וואס שטעהט דרויסען ביים ארייננאנג צום מוזעאום. שטעהט ער אין ש ט י ־ ק ע ר צובראכען. איך פרעג שאץ׳ן מיט שטוינען: „ווארום צו־בראכען?“ ענטפערט ער, אז גיפס האלט ניט לאנג, מען האט גע־דארפט אן אפגוס פון בראנז, איז אבער דער אלטער תירוץ: „ס׳איז קיין געלט ניטא“.

„גאט מיינער, ווארום זשע זאל קיין געלט ניט זיין?“

„עס וועט זיין, עס וועט זיין געלט,“ טרייסט מיך שאץ מיט זיין אפטימיסטישען שמייכעל, „אט וועל איך זיך א נעהם טאן“...

אידישע געשיכטע אונטער דער ערד

קינסטלער האָבען דערזעהן דאָס שעהנע פּנים פון ארץ ישראל און האָבען זיך א לאָז געטאָן צייכענען און מאָלען אהינצו. וויסענשאַפטסלייט האָבען דערפיהלט, אז וואונדערבאר־אינטערעסאנטע בלעטער פון אלטע געשיכטליכע צייטען ליגען פאַרשאָטען אונטער דער ארץ־ישראל׳דיגער ערד, און זיי האָבען זיך גענומען גראָבען און אויסגראָבען. ארכעאָלאָגיע — הייסט די וויסענשאַפט פון אלטע שטיינער, שטויב, מיסט און ראָמאַנטיק. ס׳איז איינע פון די ראָמאַנטישסטע וויסענשאַפטען און איינע פון די פּארטייאישסטע. יעדער ארכעאָלאָג גראָבט און געפינט דאָס, וואָס איהם ווילט זיך צו געפינען, אָדער ער טייטשט עס אויס אויף א שטייגער ווי עס פּאַסט איהם. דארום איז ניט גוט צו לאָזען די ארכעאָלאָגישע אר־בייטען אין ארץ־ישראל ליגען אין אידען־פיינדליכע הענט.

אנומעלט, דערצעהלט מיר פּראָפעסאָר נ. סלושץ, האָבען א גרופּע גערמאַנער טעאָלאָגען, וואָס האָבען אויף א וואונדערליכען וועג דערגאַנגען, אז קריסטוס האָט געוויס געהאַט בלויע אויגען און בלאָנדע האָר, געקומען דורך אויסגראָבונגען באשטעטיגען, אז זיינע עלטערען זיינען געווען ס ק י ט ע ן , אינדאָגערמאַנען.

איבערהויפּט זיינען די גוי׳שע ארכעאָלאָגען גענויגט צו זוכען נישט־אידישע זאכען און אינטערעסען. זיי האָבען זיך א טעאָריע, אז אלץ וואָס איז געשאַפען געוואָרען אין דעם אלטען ארץ־ישראל איז פון כנענים, רוימער און פּלשתים, און גאָט ווייסט פון וועמען נאָך, בלויז ניט פון אידען.

אייך וועלען אפשר דיזע מיינונגען פון די פאַרשטויבטע מיסט־גראָבער ווייניג ארען, ניט אזוי אָבער ווירקט עס אויף אונזער אידישען ארכעאָלאָג פּראָפעסאָר נחום סלושץ. ער ווערט אויפגערעגט ביז גאָר, ווען ער רעדט וועגען דיזע וויסענשאַפטליכע אנטיסעמי־טען.

ער האָט זיך גאָר א פאַרקערטען גלויבען: אז די דאָזיגע אלע פעלקער זיינען געווען פאַרבייציהענדע באוואוינער פון דער אמאָ־

ליגער פּאַלעסטינע; אַז אין דער אמת'ן איז אַלץ געשאַפן געוואָ־רען פון די העברעער, ווייל די העברעער האָבן דאָ געוואוינט לאַנג־לאַנג בעפאָר יציאת מצרים. אַט האָט מען אויסגעגראָבן, טאַקע האַרטען וואו מען האָט געזוכט די דייטשע עלטערען פון ישוע קריסטוס, דריי עגיפּטישע קאָלאָנען מיט אויפשריפטען פון ראַמ־זים דעם צווייטען. אַז ער שיקט אידען קיין מצרים, זיי זאָלען אים בויען אַ פעסטונג.

אויב עס איז דאָ אויף דער וועלט אַ אידישער וויסענשאַפטס־מאַן, ליידענשאַפטליך נאַציאָנאַל־אידישער, איז דאָס אונזער פּראָ־פעסאָר. גיט איהם בלויז עטליכע הונדערט פונט סטערלינג און לאָזט איהם גראָבען, און איהר וועט דערזעהן וואָס פאַר סורפּריזען ער וועט אויסגראָבען פאַר דעם אידישען כבוד, אידישע קונסט, אינ־דוסטריע, געשיכטע און ליטעראַטור.

און קיינער קען עס ביליגער נישט מאַכען ווי ער! די אויס־גראָבונגען פון יד־אבשלום־מאָנומענט האָט אָפּגעקאָסט קליינגעלט און איז פון גרויסען אינטערעס. ערשט אַ יאָהר אַנדערהאַלבען צוריק איז דער יד־אבשלום געווען אַ קליין שטיקעל אַרכיטעקטור פון אַל־טע צייטען; איצט, נאָך די אַרומגראָבונגען פון דעם פּראָפעסאָר, איז ער אויסגעוואַקסען פון אונטער דער ערד מיט נאָך אַן אומ־געוועהנליך שעהנעם שטאָק מיט קאָלאָנען און אַ גרויסען זאַל, מיט אַ גאַנצען לאַבירינט פון קלענערע חדרים. פריהער איז יד־אבשלום געווען הפקר, ווער האָט עס איהם גערעכענט פאַר עפּעס וויכטיג? איצט איז עס מיט אייזערנע גראַטעס אַרומגערינגעלט און עס העננט אַ פעסטער שלאָס און דער צוטריט איז שוין אַ פּריווילעגיע. עס איז אַ טיפּ פון אידישער אַרכיטעקטור אין די צייטען פון צווייטען בית־המקדש.

די אַרבייט ביי די אויסגראָבונגען אַרום יד־אבשלום איז ניט אָפּגעגאַנגען אָהן קאַמף. ערשטענס איז שווער געווען אַרויסצוקריגען אַן ערלויבניש ביי דער שטאַדט־רעגירונג און צווייטענס, ווען די ערלויבניש איז שוין געגעבען געוואָרען, האָבען די „פּרומאַקעס" צווישען אידען אָנגעהויבען שטערען. איהר פאַרשטעהט: דער יד־אבשלום געפינט זיך אויף דעם „הר הזיתים" אַרומגערינגעלט מיט קברים. מען האָט זיכער געמוזט שטערען די רוה פון אַ קבר, גו. האָבען די „פּרומאַקעס" דאָס ניט געוואָלט דערלאָזען. זיי האָבען גע'טענה'ט, אַז ווען משיח וועט קומען און אַלע טויטע וועלען אויפ־

שטעהן פון זייערע קברים, דאן וועט איהר זיך גראבען וויפיעל אייער הארץ גלוסט. און זיי פלעגען קומען און שטערען די ארבייט.

איינמאל האט גאר אן אומגליק געטראפען. א גרויסער רעגען האט איינגעווארפען די וואנט ביי די אויסגראבונגען און מיטגערי־סען עטליכע קברים פון בית עולם. די „פרומאקעס" האבען אויפ־געהויבען א „ויצעקו" ביז'ן הימעל, האבען געשאלטען די חלוצים וואס האבען געארבייט מיט דעם פראפעסאר, געשריען אויף זיי: „שקצים, מערדער!..." עס האט געהאלטען שלעכט, די „פרומא־קעס" האבען זיך געקליבען שלעפען אונזער ארכעאלאגיע צו א בית־דין. נעהמען די חברים חלוצים און קומען בייגאכט און רייני־גען אלץ אפ, ברענגען אלץ אין ארדנונג און דער פראפעסאר נעהמט אויף מארגען און טראגט אריין א קלאגע אין „בית־דין" אויף די „פרומאקעס" אזוי צו זאגען:

„אויף וואס פאר א גרונד באשולדיגען צעהן אידען אז עלפטען אין צעשטערען אידישע קברים?

האבען זיי דעם גרונד ניט געקענט באווייזען און זיינען אנט־שוויגען געווארען.

דער „יד־אבשלום" איז דער צווייטער ארכעאלאגישער פארזוך וואס דער פראפעסאר האט געמאכט. דער ערשטער איז געווען די אויסגראבונגען ביי טבריה מיט דריי יאהר צוריק. דארט איז אויס־געגראבען געווארען א גאנצער פאלאץ און א וואונדערבאר אינטע־רעסאנטע שטיינערנע מנורה. די מנורה איז נאך דער טיעפער אי־בערצייגונג פון דעם פראפעסאר א גענויע קאפיע פון דער ערש־טער מנורה וואס איז געשטאנען אין בית המקדש. עס האבען נישט געטארט געמאכט ווערען קיין קאפיעס אין גאלד, איז דאס געמאן געווארען אין שטיין. אויסגעגראבען זיינען דאן אויך געווארען פאר־שיידענע חפצים, צוואנציג סארטען גלאז, גלעזערנע כלים, וואס דאס האט קלאר באוויזען, אז מען האט זיך דעמאלט שטארק אינ־טערעסירט מיט פארם, פארב און פאסאן. עס האט אויך קלאר בא־וויזען, אז די אלטע העברעער האבען געקענט און טאקע געארבייט און זיינען נישט געווען בלויז בטלנים.

די דאזיגע אויסגראבונגען האבען שוין געפונען א פלאץ און א „בעדעקער", אזוי דאס טוריסטען מיט „וועג־ווייזער" אין די הענט, בלאנדזשען ארום זוכענדיג די אלטערטימליכקייטען. זייער ארבייט איז אבער אומזיסט, זיי געפינען עס ניט, ווייל נאך דעם

ווי מען האָט אַלץ אָפּגעפּאָטאָגראַפירט און די וויכטיגסטע זאַכען אָפּגעפיהרט אין „בצלאל", האָט מען פאַרשאָטען די געביידעס ביז עס וועט זיין אַ מעגליכקייט זיי ווידער צו עפענען פאַר דער וועלט. די מעגליכקייט שיינט איצט צו זיין נאָהענט. אַ אידישע געזעלשאַפט האָט איצט איבערגענומען די הייסע בעדער פון „חמי טבריה" און אויב זיי זיינען באמת געשעפטסלייט, איז זיי פאַרשטעהען זייערע אינטערעסען, וועלען זיי העלפען מיט די נויטיגע פאַר פונט צו עפענען די אויפגעגראַבענע און ווידער פאַרשאָטענע אַלטע אידישע געשיכטע. זיי וועלען פאַרשטעהן, אַז אַלטערטימליכקייטען איז דער בעסטער מיטעל צו ציהען טוריסטען און דאָס וועט זיי ברענגען געשעפט, ווייל די אויסגראַבונגען זיינען טאַקע דירעקט לעבען די הייסע קוואַלען.

ניט ווייט פון דעם געפינט זיך אויך דער אָרט וואו, אַז מען זאָל אָנהויבען גראָבען, וועט מען אַרויסברענגען צום ליכט פון הייגטיגען טאָג דעם פּאַלאַץ פון „ו ו ע ר אָ נ י ק אָ אַ ג ר י פּ אַ". און גאָט ווייסט וואָס נאָך פאַר אַלטע וועלטען קענען פּלוצלינג אויפשטעהן פון זייערע קברים אַ דאַנק דער לאַפּעטע פון אונזער אַרכעאָלאָג. די לאַפּעטע אָבער מיט וועלכער דער פּראָפעסאָר גראָבט, איז איצט טעמפּ, איהם פעהלט דער מעטאַל, מיט וועלכען מען שאַרפט זי אָן, כדי זי זאָל קענען גראָבען, — דאָס איז געלט. עטליכע הונדערט פונט און אַ פּאָר צעהנדליג אידישע יונגעלייט און צוויי־שען זיי דער פּראָפעסאָר אין אַ ווייסען קיטעל מיט אַ ווייסען קיילעכדיגען קאַפּעליוש, וואָלטען זיך אָנגעהויבען ווי מילבען גראָבען אונטער דער ערד, שטויב און שטיינער. מיינט איהר, אַז די סומען וואָס פאָדערען זיך זיינען געוואַלדיג גרויסע, האָט איהר אַ טעות. סער אַלפרעד מאָנד האָט צוגעשיקט צוויי הונדערט פונט שטערלינג, וואָלט נאָך עמעס אַ ליעבהאָבער געשיקט אַ דריי הונדערט פונט, וואָלט מען געקענט אָנהויבען וועקען פון דעם טויזענדיעהריגען שלאָף דעם פּאַלאַץ פון דער זונדערבאַרער „ווערָאָניקאַ".

אָבער די פאַנטאַזיע פון אונזער פּראָפעסאָר וואַרט ניט אויף זיין לאַפּעטע. ער זעהט אונטער דער ערד, און גאָר ניט טיעף, פאַרשאָטען אוצרות פון אַלטערטימליכקייטען, אַ סך וויכטיגערע פאַר די וואָס מצרים פאַרמאָגט. גאַנץ ירושלים איז דאָך בלויז אַ פערטער אָדער אַ פינפטער ירושלים איבער דריי אָדער פיער שוין פאַרשאָטענע ירושלים'ס, און דער פּראָפעסאָר שטרעבט ניט צו דעם ירו־

שלים „של מעלה“, נאָר צו דעם ירושלים „של מטה“, צום ירושלים פון אונטער דער ערד, דאָרט וואַרטען אויף אונז אַזעלעכע איבערראַשונגען וואָס זייער ווערט איז גאָר ניט אָפּצושאַצען. גאַנץ ירושלים שטעהט דאָך אויף אַרקעס, אויף בריקען, אויף דעכער, אויף טונלען פון אַמאָליגע בנינים און שטעדט . . . עס איז בלויז אַ וואונדער, וואָס ביז איצט האָט דער וויסענשאַפּטסמאַן פאַרנאַכלעסיגט דעם מאַטעריאַל. ווער ווייס, אפשר וואָלטען די רעזולטאַטען געווען צו געפעהרליך פאַר די אָנגענומענע גלויבענס און טעאָריעס ?! ווער ווייס צי די הערשענדע רעליגיעס האָבען דעם מוט אָנצוהויבען אויסגראָבונגען ?!

פּראָפעסאָר סלושץ אָבער האָט מוט, וואָס איהם פעהלט איז אַ דריי־פיער הונדערט פונט.

און זיי וועלען ניט אויספעהלען.

.1924

רוים און ירושלים

ווער קען זיך דען אפּהאַלטען פון צו פיהרען א פארגלייך צוויי־שען רוים און ירושלים ?! פאר מיר איז עס איינפאַך געווען אומ־מעגליך. ערשט פון ארץ ישראל, מיט פרישע איינדריקע, ירושלים זעה איך ליכטיג און לעבעדיג פאר מיינע אויגען און מיט דיזע פרישע איינדריקע שטעל איך זיך אפּ מיט מיין שיף אין נעאפּאל, און פון דאָרט נעהם איך א באהן און אין פינף שעה ארום דערזעה איך רוים. ווי קען איך ניט פארגלייכען דיזע צוויי אַלטע וועלט שטעדט, ווען דער פארגלייך בעט זיך די גאַנצע צייט ?! שוין דער וועג פון נעאפּאל, איטאליענ׳ס האפּען שטאָדט, קיין רוים דערמאָנט די רייזע פון דער ארץ ישראל׳דיגער האפּען־שטאָדט יפו קיין ירושלים. דער וועג דאָ און דאָרט איז א בערגיגער. אָבער אנדערש זיינען די בערג דאָ און דאָרט. די בערג אויפ׳ן וועג קיין ירושלים זיינען ווילדער און וויסטער און זיי שטייגען אין זייער גרויס און אין זייער ערנסטקייט, וואָס נעהענטער מען קומט צו ירושלים. זיי שטייגען ווי עס שטייגט די שטימונג אין א גרויסער טראגעדיע, און ווען עס דערגרייכט נאָהענט צו דער אייביגער שטאָדט, האָט עס דערגרייכט דעם קלימאקס. בערג מיט א וואונדערבארען שוואונג, בערג מיט מעכטיגע פּאָעטישע זשעסטען און גרימאסען . . . א האל־בע שטונדע גאנג פון ירושלים איז די בערגיגע לאנדשאפט איינע פון די גראנדיעזע און פארכאפּענדע, וואָס מיר איז ווען אויס־געקומען צו זעהן.

ווידער די בערג אויפ׳ן וועג קיין רוים זיינען אלע כמעט פון איין שניט: — גרינע׳ מיט קיילעכדיגע רוקענס, זעהר גוט אראנ־זשירטע, זעהר מאַלעריש אויסגעשטעלטע, זעהר, וואָלט איך געזאָגט, אויסגערעכענטע. עס זעהט אויס אקוראט ווי דער אלמעכטיגער האָט דאָ די לאנדשאפט געשאפען לויט אלע געזעצען פון בילדער קאָמפּאָזיציעס. אויבען אויף א רוקען פון א קיילעכדיגען בארג שטעהט א שטעדטעל, די שטעדטעל האָט הויכע מויערען, גאל שטיי־ניג, מיט א קירכען טורעם אין דער מיט, זעהר דעקאָראטיוו, ווי

אויף טעאַטער דעקאָראַציעס. מען פרעגט זיך אָפּט ווי אַזוי צוליעב וואָס זיינען מענשען געקראָכען אַרויף צו אויף אַ הויכען באַרג און דאָרט אויסגעבויט אַ הויכע שטעדטעל. ס'איז דאָך עפּעס אַן אַפּקומעניש! ? איז דער ענטפער: די קאָמפּאָזיציע פאַרלאַנגט עס, דאָס אַלגעמיינע בילד מיט די קיילעכדיגע רוקען־בערג פאַרלאַנגען דאָ און דאָרט אַ שטעדטעל מיט אַ קירכע שפּיץ. האָט דער אַלער־העכסטער מאָלער באַשטעלט אַ שטעדטעל און מענשען האָבען זי פאַר איהם אויסגעבויט, כדי זיין בילד זאָל זיין פּערפעקט.

אָבער דערזעלבער עפעקט ווידערהאָלט זיך נאָכאַמאָל און ווי־דעראַמאָל; אויף יעדע עטליכע מייל זעהט איהר אַ הויכען קיי־לעכדיגען באַרג מיט אַ הויכע געלשטייניגע שטעדטעל אויבען, אַזוי, אַז נאָך דער צווייטער שטונדע רייזע, ווערט אייך שוין לאַנגווייליג פון דער גאַנצער געטליכער קונסט און איהר פאַרשטעלט, אויס העפליכקייט צום גרויסען אַלטען, אַ מידען געגעץ מיט דער האַנט.

קומט מען אַן נאָהענט צו רוים דערזעהט מען ווענט מיט טויע־רען וואָס רינגלען די שטאָדט אַרום אַקוראַט ווי די ווענט און טויערען וואָס רינגלען אַרום ירושלים. די ווענט ציהען זיך לאַנג, לאַנג, ווערען אונטערבראָכען דורך טורעמס אָדער שטאָדט. אָבער די ווענט אַרום רוים זיינען ווייט ניט אַזעלכע שעהנע ווי אַרום ירושלים. זיי זיינען זעהר איינאַרטיגע, דיזעלבע זאַך ווידערהאָלט זיך אונענדליך. שטעלט אייך פאָר אַ געוועלבטע אַרקע, אַ קיילעכ־דיגע אַרקע און לעבען איהר נאָך איינע און נאָך טויזענדע אַר־קעס איינע נעבען דער אַנדערער אויף מיילען דער לענג, דאָס זיינען די ווענט אַרום רוים. פאַרקעהרט, די ווענט אַרום ירושלים זיינען דאָך יעדער אינטש אַ בּיי שטיקעל אַרכיטעקטור, אַ נייער איינפאַל. יעדער טויער און יעדער טורעם איז אַ קונסט ווערק, אַ פאַנטאַסטישער פּלאַנטער פון געוועלבען, מויערען, נישען, דיק און טיעף שאָטענדיג. און איבער דער גאַנצער שטאָדט רוים הערשט אַ קופּאָל, אַ גרויסער, קיילעכדיגער קופּאָל פון אַ געביידע, פּונקט ווי איבער ירושלים. איבער רוים הערשט דער גיגאַנטישער קופּאָל פון דער סענט פּעטערס קירכע, דאָס ווערק פון מיקעל אַנזשעלאָ. איבער ירושלים הערשט דער קופּאָל פון דעם מעטשעט אָמאַר. אָבער פון דער ווייטען זעהען ביידע קופּאָלען אויס ווי ברידער, בלויז איין ברודער האָט אָנגענומען דעם קריסטליכען גלויבען, דער

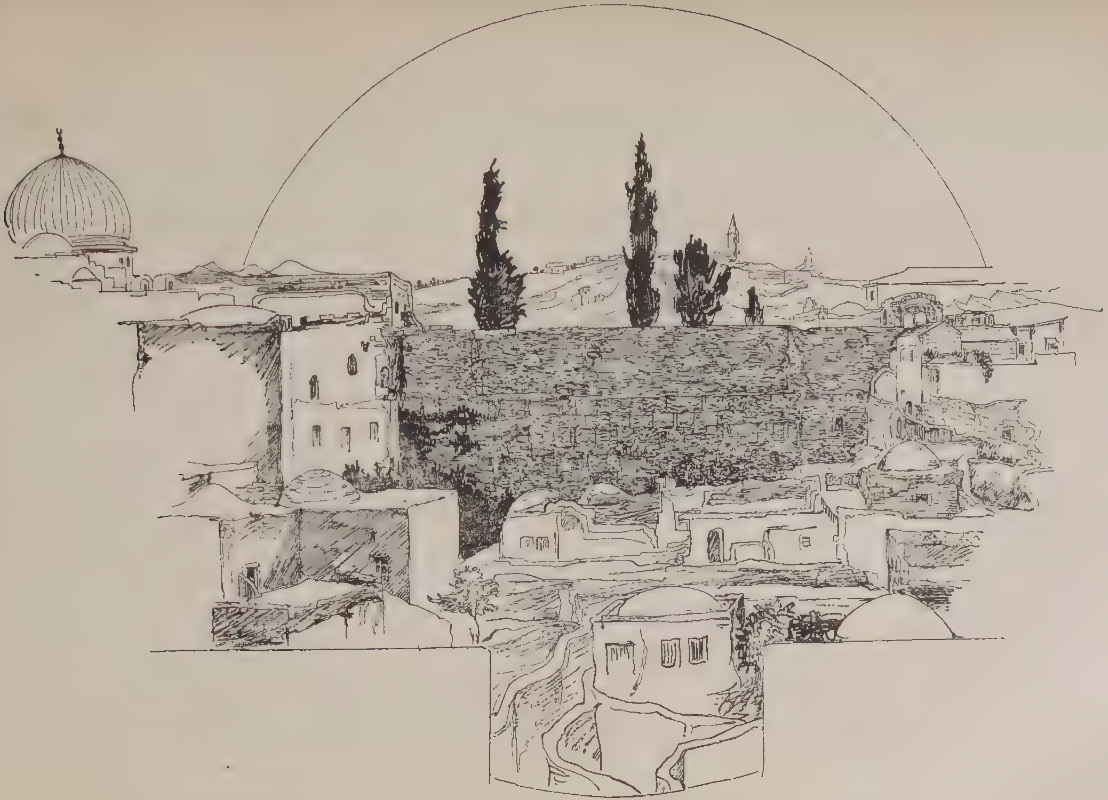

אַלט ירושלים, די געגענד אַרום דעם „וואַנד“, דער קופּאָל פון דעם מאָסק אָמאַר.

צווייטער — דעם מאַכמעדאַנער גלויבען. ווער פון זיי ביידען איז שענער וועל איך זיך ניט נעהמען אורטיילען, אָבער אז דער פּלאַץ פאַר דעם מעטשעט אין ירושלים איז שענער פאַר דעם באַריהמ־טען סעינט פּעטער פּלאַץ, דאָס איז פאַר מיר זיכער. דער פּלאַץ פאַר דער קירכע וואָס איז אויך דער פּלאַץ פאַר דעם וואַטיקאַן, איז גראַנדיעז, גוואַלדיג מיט זיינע קאָלאָנאַדעס און דעם גאַנצען פּאַראַמעסט, דאָס איז געוויס. אָבער אין גאַנצען גענומען איז ער גרוי און קאַלט און אומערפרעהליך. עס ווערט דאָרט אוימעטיג און עס ווילט זיך אַוועקגעהן נאָך אַ ווייטע פון באַוואונדערונג און שטוינען. קיין בלימעלע, קיין גרעזעלע, קיין שמייכעל, קיין פריידע, אַלעס איז אויף דעם פּלאַץ טויט ווי אויף אַ בית עולם. עס געהען אַרום מענשען, זעהר פיעל מענשען, אָבער זייער קומען און געהן איז עהנליך ווי דער באַזוך פון אַ טויטען פּלאַץ. פּאַרקעהרט, דער גרויסער פּלאַץ אַנטקעגען און אַרום דעם מעטשעט אָמאַר איז אַ העלער יובעל געזאַנג, מיט טיעף גרינע ציפּרעסען, אַליוען בוי־מער, מיט קליינע אַרקעס, פּאָרטיקעס, וואַסער־קוואַלען. אָבער מערקווירדיגער פאַר אַלעס איז דאָס גאָלדיגע ליכט וואָס באַשיינט אַלע שטיינער. בוימער און מענשען אויף דעם דאָזיגען פּלאַץ. דער פּלאַץ אַרום דעם מעטשעט אָמאַר, אָדער ווי אידען רופען עס מקום קדוש, ווייל דאָ איז אַמאָל דער בית המקדש געשטאַנען, איז דער שענסטער אין דער וועלט ניט לויט דער אַרכיטעקטור, נאָר לויט דעם צוזאַמענשפּיעל פון אַלע העלדען אויף דעם פּלאַץ, לויט דעם צוזאַמענשטעל פון די ליכטער און שטיינער און וואַסער און בוי־מער. איהר ווייסט ניט ווער עס זינגט דאָ אָדער אייך דוכט זיך, אז די שטיינער זינגען.

אָבער מעהר פאַר אַלעס בעטען די שטיינער פון רוים און ירושלים מען זאָל זיי פאַרגלייכען. רוים און ירושלים זיינען דאָך צוויי אַלטע שטעדט פון אַלטע שטיינער. דאָ, ווי דאָרט, האָבען שטיינער געזעהן די וועלט געשיכטע, דאָ און דאָרטען ווייסען די שטיינער, וואָס צו דערצעהלען. באַזונדער י ע נ ע ש ט י י נ ע ר, וואָס מען רופט אַן ר ו אַ י נ ע ן. די רואינען פון רוים און ירושלים זיינען ביידע אַלטע און אַריסטאָקראַטישע, אָבער די רואינען פון ירושלים לעבען זיך אַ נאַטירליכען לעבען, קיינער פּעש־צעט זיי ניט, קיינער צערטעלט זיי ניט, קיינער באַליעט זיי ניט, פּוצט זיי ניט, פאַרשפּאַרט זיי ניט אין גראַטעס און רויבט ביי זיי

ניט אוועק זייער פרייהייט, ווי ביי א זינג פויגעל, וועלכע מען כאפט און פארשפארט זי אין א שטייג. די רואינען אין ירושלים זיינען גלייכבארעכטיגטע בירגער, זיי ליגען זיך אין מיטען שטאדט, ארום דער שטאדט, קלויבען זיך אויס וועלכע גאס און פלאץ זיי ווילען און ליגען זיך דארט, און טרעפט איהר זיי, איז די באגעגעניש א נאטירליכע, זי איז קיין איבערראשונג. די רואינען זיינען דארט אזוי אין סטיל מיט די בערג, מיט די גאסען, מיט די אראבער, זיי זיינען א טייל פון לעבען. די רואינען אין ארץ ישראל און ספעציעל אין ירושלים. פארקעהרט, די רואינען אין רוים זיינען אין גלות. מען האט זיי צונויפגעקליבען אין איין פלאץ, דעם „פארום ראמאנא", ארומגערינגעלט מיט אן אייזערנע פארענצע, און מען לאזט באזוכער אריין פון אזא און אזא שטונדע נאכמיטאג. דערנאך פארשליסט מען דעם טויער און אויס, די רואינען בלייבען אליין מיט זיך. דארטען אין דעם אפגעשלאסענעם פלאץ וואס איז פאר די רואינען ווי א שטייג אדער א תפיסה, געפינען זיך אלע באריהמטע אלטווארג, דער קאלאסעאום, די דריי זיילען, די טיטוס־ארקע און נאך גרויסע און באריהמטע מאנומענטען פון אלטערטום, געהיט און געפוצט און געכאלעט, מיט ספעציעלע גרופ געפיטערט ווי מען פיטערט א קאנאריק אין א שטייגעל. און די רואינען פיהלען זיך אומגליקליך, זיי נעהמען קיין אנטייל ניט אין לעבען, זיי זיינען פרעמדע און זעהען אויס ווי געשפענסטער, אדער מתים וועלכע מען האט פארגעסען צו באגראבען.

די אלטע רואינען און די גאסען־פרויעז פון רוים האבען אויף מיר געמאכט דעמזעלבען קימערליכען איינדרוק. אנגעטאן אין שווארצען זעהען דיזע שוועסטער פון פרייד אויס טרויעריג און שאנדיג. די אלטע רואינען, און די יונגע מענשליכע רואינען ביידע זיינען אין רוים איבעריג, ביידע קוקען מיט קאלטע מידע אויגען און פרעגען שטומע פראגען.

דיזע יונגע מענשליכע רואינען פעהלען אין ירושלים אין גאנצען. ניטא קיין גאסען פרויען אין ארץ־ישראל, אם ווענינגסטען ניט אפיציעל, און אפשר טאקע ניטא אין גאנצען אזא זאך.

אבער אין איין זאך זיינען עהנליך רוים און ירושלים, דאס איז אין ארימקייט. אין רוים האב איך איבערגענעכטיגט און ווען איך בין גאנץ פריה אויפגעשטאנען און ארויס פון מיין האטעל איז נאך רוים געלעגען אין א האלב פרימארגען דרימעל. האב איך די גא־

סען דערזעהן באַדעקט מיט שלאָפענדע מענשען. היימלאָזע, אָרימע, שלאָפט מען אויף טראָטואַרען, בענקלאַך, פּאַרקס, אומעטום האָבען זיך געוואַלגערט מענשען... און מענשען אַזעלכע מאָגערע, דריבנע, קליינע. איך האָב זעלטען געטראָפען אַ שעהנעם, גרויסען מענשען אין רוים. און קימערליכער פאַר אַלע האָבען מיר אויסגעזעהן צו זיין די סאָלדאַטלעך זייערע. איינגלעך, אויסגעמוטשעטע, שלעכט אָנגעטאָנענע און נישט אויסגערוטע געהען אַרום די סאָלדאַטיקלעך איבער די גאַסען, ווי פאַרגעסענע און איבעריגע און שטעלען זיך אָפּ יעדע ווײלע ביי אַ רויטע פּראָקלאַמאַציע און לייענען פלאַמיגע ווערטער וועגען זייער לעבען און שיקזאַל.

אָבער אויך די אָרימקייט אין ירושלים איז שעהנער, איך מיין, ניט אַזאַ מיזעראַבלע, דערשלאָגענע. די אָרימע אַראַבער זיינען אין זייער אויסזעהן, אין זייער האַלטען זיך, פּנים און פיגור, ניט גלאַט אַזוי ווי אָרימע בעטלער, נאָר אָרימע בעטלער ווי זיי ווערען אין אַן אָפּערע געוויזען, עפּעס סטיליזירט, דעקאָראַטיוו, מיט אַ גרויסען שטעקען, גרויסע, פאַרביגע לומפּען, ברוינע באָרוויסע פיס, האַלב גרוי פון שטויב פון די וועגען. זיצט אַזאַ אָרימער ביי אַ וואַנט אין שאָטען, איז עס אַ בילד צום מאָלען.

איבערהויפּט איז ירושלים נישט צו באַדויערען פאַר איהר אָרימקייט. און זי זעהט גאָר ניט אויס אָרים. אַלץ וואָס ירושלים האָט טראָגט זי אויף זיך, ווייזט עס. ירושלים איז אין גאַנצען אָפען, אָט דאָס בין איך און מעהר גאָר ניט. בלויז עטליכע אַלטע העהלען, עטליכע קברים און קירכען וואָס דאַרפען געזעהן ווערען פון אינעווייניג, אָבער אַזוי ליגט ירושלים אָפען מיט אַלע איהרע רייצען, באַזיץ און אינהאַלט. איהרע אויגען זיינען אָפענע, קלאָרע און זי קוקט ליכטיג און היים. רוים, פאַרקערט איז אין גאַנצען אינוועניג, אין זיך. אויסערליך אַלטע, אָפּגעריסענע, זעהר נישט אויפפאַלענדע הייזער פאַרמאָגען זיי אינעווייניג אוצרות פון קונסט, מאָנומענטען און בלעטער וועלט געשיכטע. איך געה פאַרביי אַ הויז און זעה אַ קליין ברעטעל מיט אַן אויפשריפט: דאָס איז דאָס הויז וואו ראַפאַעל האָט געלעבט און געאַרבייט. דרויסען אַ גאַנץ געוועהנליך פיערעקיג הייזעל, וועלכע מען טרעפט דאון־טאון אין די הונדערטע — אינעווייניג אָבער, אַ וועלט פון אינטערעס. און אַזוי אויף יעדען טריט. דרויסען אָרדינער, זעהר ניט צוציהענד. אינעווייניג — מוזעאומס און קאָלעקציעס. מען קען זאָגען, אַז גאַנץ

רוים איז אַ גרויסער מוזעאום, און איהר דאַרפט געהן פון טיר צו טיר, פון הויז צו הויז. פאַרקעהרט, ווען איהר זייט אין ירושלים און איהר ווילט זי זעהן, געהט פון גאַס צו גאַס, פון היגעל צו הי־געל, קריכט אויף די טויערען ארויף, אויף די דעכער ארויף, אי־בער די מויערען קלעטערט און קוקט זי אָן די וואונדערבארע שעה־נע שטאָדט.

רוים איז פאַררעכענט פאַר דעם צענטער פון קונסט, און ירושלים פאַר רעליגיאָן און גייסט. ס'איז דאָ אַ מיספאַרשטענדניס וועלכע די מענשליכע געשיכטע וועט מוזען קאָרעגירען וואָס גיכער. ירושלים איז גאַנץ אויסערליך, אומגעהויער דעקאָראַטיוו און פאַנ־טאַסטיש, אפּעלירט טויזענדפאַך צום אויג און קונסט אינסטינקט, בעט זיך צו ווערען אין קונסט איבערגעזוננגען, איז אליין שוין אַ פאַרטיג קונסטווערק. רוים, פאַרקעהרט, איז אין זיך פאַרטאָן. אין איהרע אינטעריערס, אזוי צו זאָגען, איז גאָר ניט דעקאָראַטיוו, אויסער אפּאָר פלעצער, ווי דער בריק און שלאָס ס. אנזשעלאָ, א. אַ. וו. און אויך דיזע דעקאָראַטיווע פלעצער זיינען עפּעס אזוי קאָנ־ווענציאָנעל דעקאָראַטיוו. קיין ברעקעל פון יענעם פאַנטאַסטישען עלעמענט, וואָס ירושלים פאַרמאָגט!

ניין, גיט מיר ירושלים און נעהמט אייך רוים!

1921

דאָס לאַנד

טבריה, די שטאָט פון קברים

טבריה איז זעהר אַן אַלטע שטאָדט. דאָס דאַרף מען אפילו ניט נאָכקוקען אין איהרע מעטריקעס, כדי דאָס אויסצוגעפינען. די על־טער ליגט צושפּרייט ווייט און ברייט איבער גאַנץ טבריה, איבער די קרומע, פאַרדרעהטע צובראָכענע געסעלעך, טרעפּלעך און לאַבי־רינטען: זי ליגט אויף די עקען שטאָדט מיט איהרע אַלטע טונ־קעלע, זעהר ראָמאַנטיש אויסזעהענדע רואינען פון אַן אַלטער פעס־טונג, וואָס האָט זיך געצויגען אַרום דער גאַנצער שטאָדט און אין דער לענג פון דעם ים. אומעטום ליגען גרויסע גרופּען שטיינער פון אַ מעכטיגער, דיקער, און דראָהענדער וואַנט. און נאָך מעהר זעהט זיך די עלטער אין די קברים און בית עולם. אַזאַ אַלטען בית עולם קען נאָר אַ גרוי־אַלטע שטאָדט פאַרמאָגען: קברים זעהען דאָרטען אויס ווי אַלטע קנאָכען, וואָס סטאַרטשען פון דער ערד, שוין האַלב פאַרזונקען, און פיעלע פון זיי טאַקע שוין טיעף אין דער ערד, באַדעקט מיט שיכטען שטיינער און לעהם. מען דאַרף בלויז אַ ביסעל אָנהויבען גראָבען, אַ קראַץ טאָן די ערד און שוין שטויסט מען זיך אָן אָן עפּעס, וואָס האָט אַמאָל דאָ געלעבט. די קברים האָבען זיך געצויגען פון באַרג אַרונטער ביז'ן סאַמען ים כנרת. אז מען האָט באַשלאָסען צו בויען אַ וועג ביים ים, האָט מען געמוזט אַראָפּטראָגען אַ שטיק בית עולם. האָבען די אידען אויפ־געהויבען אַ גרויסען געשריי און אָפּגעשריען אַ שטיק. דאָך אַ וועג איז דורכגעלעגט געוואָרען, און די עלטערע אידען, געהענדיג און פאָהרענדיג איבער דעם וועג, פאַרגעסען ניט צו שאָקלען מיט'ן קאָפּ און צוקרעכצען, אַז מען געהט און מען פאָהרט איבער אידישע קברים.

געוועז בין איך אויף דעם טבריה׳ער בית עולם ערב ראש השנה, ווען אידען קומען אהין אויסבעטען דורך די טויטע א גוטען, מזל׳-דיגען חודש. עס קומען אהין זעהר פיעל פרומע, ספעציעל די ספרד-ישע, און ברענגען מיט זיך עמערלעך מיט ווייסען קאלך און בערשטלעך און פרישען-אפ מיט ווייס זייערע קברים. זיצענדיג און שמירענדיג מיט׳ן בערשטעל, וויינט די פרוי און קלאגט און טענה׳ט אזוי הויך און אזוי יאמערליך, און אזוי טרערענרייך, אז אויב די שטיינער צוגעהען ניט, זיינען די שטיינער פון אייזען. און איך האב זיך דערמאנט וועגען דעם פרעזידענט ווילסאנ׳ס א ווערטעל, ווען מען איז זיך צו איהם איינמאל געקומען באקלאגען אויף אונזער ביטערער אידישער לאגע, האט ער אומגעדולדיג גע-ענטפערט: „אך, דיזע אריענטאלישע לאמענטאציאנען!“ אזוי קלאגען ווי מען קען דא, קען מען ערגעץ ניט. איהר דארפט הערען א בעטלער, ווי ער הויבט אן אויסצוקלאגען פאר אייך זיין „הארד לאק סטארי“. ס׳איז איינפאך טאלאנטפול. איך האב איינמאל ביים כותל מערבי געזעהן א דועל צווישען אן אלטער פראפעסיאנעלער בעטלערקע און א פוילישען אידען. זי האט ביי איהם געבעטען וויי-נענדיג א נדבה, און ער איז געשטאנען מיט׳ן פנים צו דער וואנד און האט ניט געוואלט געבען. זי האט געקלאגט, און ער האט זיך געשאקעלט. עס האט געדויערט א שעה צייט, ביז זיי האבען „גע-סעטעלט“ מיט א שמעק טאבאק: ער האט איהר אויסגעשאטען אין האנט א ביסעל פון זיין שמעק-טאבאק. אבער איך האב זיי ביידע באוואונדערט, — אזוי קלאגען און „מאנען“ האט געקאנט בלויז דער אריענט, און אזוי פאר׳עקשנ׳ט ניט-געבען קען בלויז א פוי-לישער.

אין טבריה זיינען דא נישט בלויז גלאט קברים פון ב ר י י-ט ע מ א ס ע ן , נאר עס זיינען אויך דא קברים פון איינצעלנע, באדייטענדע פערזענליכקייטען. צווישען דיזע הויבט זיך מאנו-מענטאל ארוים דער קבר פון רב מאיר בעל נס. דאס איז ווירקליך אן אימפאזאנטע געביידע, ניין, א גאנצע גרופע געביידעס, עהנליך פון דער ווייטען צו א גאנצען מאנאסטיר, להבדיל. איבער דעם קבר פון רב מאיר איז אויפגעבויט א שעהן געוועלבטע געביידע, צו וועלכער מען געהט ארויף דורך ברייטע טרעפ. ביים קבר אליין צינדט מען אן ליכטלאך פון יענע, וואס קומען באזוכען דעם קבר און בעטען. דאס קאסט א קליינע נדבה און די גאנצע זאך געפינט

זיך אין די הענט פון די ספרד׳ישע אידען. זיי זיינען דא די בעלי הבתים, געהען זיך ברייטלאך ארום מיט זייערע לאנגע אריענטאלי־שע מלבושים און כאראקטערנע פנימ׳ער. אבער די אשכנזים הא־בען אויך דא א פאזיציע. באלד דא אויף דער אנדער זייט וואנט איז דא א ישיבה, וואו אשכנזים זיצען און לערנען; זייער זינגענדיג לייארמענדיג לערנען צוטראגט זיך איבער׳ן גאנצען הויף, דערגרייכט דעם קבר און באוועגט די פלאמעלעך פון די ליכטלאך. אנטקעגען דעם אשכנזישען הויכען לערנען קומט ארויס א שטילער, צוריקגע־האלטענער, אבער איינגעשפארטער ספרד׳ישער כאר. ער איז גע־ווים ניט אזוי מוזיקאליש און ניט אזוי א י מ פ ע ט י ג, אבער ער באזיצט אן אנדערע בכבוד׳יגקייט, און א באוואוסטזיין. אז דא, ביים קבר, זיינען זיי, די ספרדישע, די זיגער. דאך איז נישט שווער צו מערקען א גערייצטען, עטוואס שפאטישען בליק, וואס די ספרדישע אידען מיט די ווייסע אריסטאקראטישע בערד, ווארפען אין דער זייט פון די אשכנזים, ווען יענע צובאמקען זיך שוין צו הויך. מיר האט זיך שטענדיג געפיהלט, זייענדיג דארט, אז דער פלאץ וועט נאך זעהן און שמעקען פולווער, אז עס וועט זיך נאך אמאל צופלאקערען א גרויסער קריעג, און אז זיגען וועלען די „ליטוואקעס„. דער הויף פון דעם קבר און די גאנצע גרופע הייזער זיינען שטארק רואינירט און פארנאכלעסיגט. מען האט מיר ער־קלערט, אז דאס קומט פון די מלחמה־צייטען, ווען פארשיידענע מיליטער איז דא איינגעשטאנען און האבען געבראכען און גערויבט, וואס מען האט געקענט.

ניט ווייט פון דעם דאזיגען קבר געפינט זיך א הויל אין א בארג און א טירעל מיט א שלאס העננט אויף איהר. האט מיר א באקאנטער אידישער געלערנטער דערקלערט, אז דאס איז דער קבר פון אלחנן. אז מען איז איינמאל געקומען איהם ארויסנעמען, האט מען דערזעהן ארום דעם צדיק׳ס קערפער א גרויסע שלאנג ארומגערינגעלט און זי האט קיינעם ניט צוגעלאזען. איז געבליבען דער צדיק דא ליגען עד היום. דער שליסעל פון דער הויל געפינט זיך ביי דער היגער געמיינדע, ערקלערט מיר דער חשוב׳ער געלע־רענטער, און די געמיינדע קומט אהער דאווענען ביי געוויסע גע־לעגענהייטען.

מאך איך א צייכענונג פון דיזער מערקווירדיגקייט, און ווייז זי א גרופע ארבייטער ביים טבריה כביש. און דערצעהל זיי אויך

די לעגענדע. לאכען זיי זיך פאנאנדער און זאגען מיר, אז זיי האל־טען דארט זייער דינאמיט, מיט וועלכען זיי רייסען אויף שטיינער און אז דער שליסעל איז גאר ביי זיי און ניט ביי דער געמיינדע. ווייז איך די צייכענונגג אז אנדער מין חברה, וואס האבען זיך נאך שטארקער צולאכט, ווען איך האב זיי דערצעהלט ביידע זאכען וועגען דער הויל. זיי האבען מיר ערקלערט, אז אין דיזער הויל שטי־פען פרעהליכע מיידלאך ארום. און זיי ווייסען, זאגען זיי, וואס זיי ריידען.

איך האב דיזע צייכענונגג מעהר קיינעם ניט געוויזען. פאר מיר זיינען דריי מעשות געווען גענוג.

עס זיינען דא פאראנען נאך בארימטע קברים, רמב"ן'ס קבר און נאך אנדערע, מיט וועלכע טבריה, די אלטיטשקע, פוצט זיך. ס'איז א טויטער פוץ און גיט איהר צו ווייניג חן. די אלטע טבריה מיט איהרע אלטע אידען און אלט־פארמען לעבען, האבען גארניט געשאפען; אפילו קיין שול קיין שעהנע נישט אויסגעבויט פאר זיך. מען דאווענט אין אזעלכע קאנורקעס, אז ס'איז פאר די אראַ־בער א שאנד. אינסטיטוציעס קיינע, פארוויילונגען קיינע. ס'איז אמאל געווען איין סינעמא (מואווינג פיקטשור), איז זי אויך איצט צוגעמאכט און דינט איצט אלס שטאל פאר עזלען. ס'איז לאנג־וויליג אין טבריה. ס'איז היים און שטיביג, און די גאסען ליגען אזוי צונויפגעקנורעט ווי הינט, דרעמלענדיג אונטער דער הייסער זון. איבער דער שטאדט שטעהען עטליכע לאנגע פאלמען און ני־קען צו מיט די קעפ צו די מינארעטען פון די אראבישע קירכען. פון דיזע מינארעטען הערט מען עטליכע מאל א טאג די צוצויגענע תפילות פון די דערווישען. ס'איז די איינציגע שטאדט־מוזיק און שטאדט־אונטערהאלטונג. א לאנגער נאז־קול, אויף די העכסטע טע־נער געשריען, מיט'ן קאפ פארריסען אין דער הויך, מיט די הענט צום פנים צוגעדריקט, דרעהט זיך דער בעל תפילה ארום און צו־גיסט זיך אין מעלאנכאליע.

אידען לעבען דארט אנגעצויגען מיט אראבער. זיי לעבען ניט אין א באזונדערען קווארטאל, ווי אין יפו אדער ירושלים, נאר אויסגעמישט מיט די אראבער. אזוי לעבט מען אין טבריה — אלט און אומעטיג. בלויז דער פרישער, נייער, יונגער שטראם אידישע ארבייטער, וואס געהען ארום איבער די טבריה'ער גאסען, פילען אן די לופט מיט זייערע געשפרעכען, מונטערע באוועגונגען און גע־

זונטען אויסזעהן, עס איז גאר אן אנדער סארט מענשען די שאַסע־ארבייטער, די חלוצים. זיי פיהרען זיך אנדערש, זיי מאכען א גאנצע רעוואלוציע. עס ציהט זיך די לאנגע, דינע שאָסע־שנור מיילען פאר טבריה, שניידט איבער טבריה, און לויפט ווייטער. און אומעטום זיינען זיי ארום דער ווייסער שנור, די קרעפטיגע יונגע מענער און מיידלעך, און לעגען זייער שטעמפעל ארויף אויפן לעבען. אפילו דער ים פיהלט זיי. קיינמאל האט מען זיך אין איהם אזוי פיעל און אזוי לוסטיג ניט געבאדען ווי איצט. אין דער פריה, מיטאג צייט, און אָוועגט טוען זיך אויס א דריי פיער הונדערט יונגע מענער נאקעט, און ווארפען אריין זייערע בראנזיגע לייבער אין דאס בלוי־גרינינקע וואסער פון דעם כנרת. זעלטען ווען א פרויען־געשטאלט געהט פארביי, און ווען עס טרעפט אזא זאך, זשענירט עס קיינעם ניט. און עס קלאפען די וואגאנעטקעס מיט שטיינער, און עס שלאגט דער האמער און עס הערען זיך דרייסטע רייד אין דער אלטער טבריה׳ער לופט, און עס ציטערען די קברים — אט באלד וועט מען זיך מיט זיי איינגאנצען ניט מעהר אפגעבען.

די קברים זיינען געגען דער אידישער יוגענד; דערפאר זיינען די בערג און די טאלען און דער ים מיט זיי.

און שעהן זיינען די זאכען דא אונענדליך! דער ים איז דא ווי דער פנים פון א גייסטרייכען מענשען. ער בייט זיין אויסדרוק יעדע ווייל, שטענדיג באלעבט דורך א וועלכע ניט איז מינע, וואס לאזט אויף זיך קוקען און פארלירט קיינמאל דעם אינטערעס ניט צו זיך. עס פיהרט דער ים מיט׳ן הימעל און די בערג ארום א זעהר לעב־האפטען געשפרעך, און עס בייט דער ים זיין פנים יעדע רגע.

דער ים כנרת איז רייצענד. איך קען דא אן ארבייטער אין „מגדל“, וואס ליגט ביים כנרת, וועלכער איז פארליבט אין דעם ים. ער האט איבער איהם שוין פיער חדשים געפיבערט און מען האט איהם געהייסען בייטען די געגענד אויף א געזונטערע, ער קען אבער זיין געליעבטען ניט פארלאזען, ער קען אהן דעם ים ניט אויסקומען. און די בערג זיינען ניט ווניגער שעהן, אזעלכע ווייכע און גאלדיגע! אין פריהלינג, זאגט מען, זיינען זיי גרין געווען און נאך שעהנער. איצט האט די זון געל און גאלדיג אפגעברענט דאס גרין; און איך דענק, אז ס׳איז איצט נאך שענער. פון דער ווייטען זעהט מען קייטען בערג, מיט דעם גרויען חרמון אלס קרוין. איבער זיי שטענדיג וואויל געפארעמטע וואלקענס, אזעלכע רוהיגע און

סטאַטעטשנע, און זיי אַלע צוזאַמען שפּיגלען זיך אָפּ אין כנרת און נאָך מעהר אין די געמיטער פון דער נייער יוגענד.

איך האָב נאָך קיינמאָל נישט באַגעגענט אַזוי פיעל יונגע לייט, וואָס זאָלען אַזוי באַגייסטערט רעדען וועגען נאַטורשעהנקייטען, זאָלען קענען אַזוי באַשרייבען אַלע איהרע אינטימע רייצען ווי דאָ. פּאָעטען און קינסטלער טרעף איך אויף יעדען טריט. עס האָבען זיך דאָ אויסגעבילדעט אויסער אַלגעמיינע פּאַטריאָטען פון ארץ ישראל'ער נאַטור, אויך לאָקאַלע פּאַטריאָטען, וועלכע האַלטען, אַז זייער פּלאַץ איז דער שעהנסטער אין ארץ־ישראל.

אָבער וועגען די טבריה'ער הייסע בעדער האָבען אַלע איין און דיזעלבע מיינונג. וועגען „חמי טבריה" שמייכלען אַלע. אָבער דאָס וועל איך איבערלאָזען פאַר'ן נעכסטען בריעף.

1921.

די הייסע בעדער פון טבריה

די הייסע בעדער פון טבריה איז דער שטאָלץ פון דער שטאָדט, איר האָפנונג און פאַרצווייפלונג. גראָד ביים ים שלאָגט פון דער ערד אַ שטראָם פון הייסע זודיגע וואַסער. לאָזט איהר אַריין אַ פינ־גער אין דעם קוואַל אַריין מוזט איהר עס גלייך אַרויסנעהמען אַזוי הייס איז דאָס וואַסער. און פּרוּאווט איהר דאָס וואַסער אויפ׳ן צונג איז עס ביטער, געזאַלציג, זויער און נאָך פיעלע טעמים, וואָס זיינען ווייט פון צו זיין געשמאַק אָבער וואָס ווייזען, אַז אין דעם וואַסער זיינען דאָ געדיכט צולאָזען מינעראַלען. אָט דיזע טעמפּע־ראַטור און די מינעראַלען זיינען פון גרויסען ווערט אַלס היילענ־דע זאַכען, אַזוי האָט די מעדיצין באַשטימט און אַזוי גלויבען אַלע אין טבריה און אַלע וואָס האָבען פאַרזוכט דאָס וואַסער. די וואַ־סער האָט נאָך אַן איינגעשאַפּט וואָס די נאַז ווייס דערפון צו דער־צעהלען נישט גאָר שמייכעלהאַפטע זאַכען. ס׳איז נאָך נישט באַ־שטימט פון וואַנען דאָס קומט, צי פון וואַסער טאַקע אַליין, צי פון דער סביבה, דער וואָס קומט קיין טבריה האַלט עס פאַר זיין פליכט צו נעהמען אַ באַד, כאָטש איין באַד. פון דער שטאָדט טבריה צו חמי טבריה, צו דער הייסער טבריה, דאָרט וואו די בעדער געפי־נען זיך, פאָהרט מען מיט דעליזשאַנסען. אַ פיאַסטער אַ וועג קאָסט עס, אויב מען וויל ניט שפּאַנען צו פוס, אַ וועג פון אַ צוואַנציג מינוט, אַ זעהר הייסען. קומט מען אַהינצו טרעט מען צו דער קאַסע, ביי וועלכער עס זיצט אַ אידעל, אַ שמייכלענדער, מיט חנ׳־עוודיגע פּאָה׳לעך און ווייכע אויגן און פאַנטאָפּלען. ער פרעגט אייך, וואָס פאַר אַ קלאַס באַד? וויל עס זיינען דאָ דריי קלאַסען. די ערשטע פאַר צוויי פיאַסטער: די אַלגעמיינע, די צווייטע, פאַר אַכט פיאַסטער און די דריטע פאַר 12 פיאַסטער. איך האָב באַ־שלאָסען די צוועלף פיאַסטערדיגע און אַן אַראַבער האָט מיך אַוועק־געפיהרט אין איינע פון די דריי באַזונדערע געביידעס. דאָרט זיינען געשטאַנען וואַנעס אין קליינינקע פאַנאַנדערגעטיילטע קלעט־

קעס און בענק מיט ראַגאַזשקעס און עס איז געדיכט געשטאַנען אַ געדרוד. די ווענט אָפּגעריסענע און מוראַשקעס זיינען שנעל אַרומגעקראָכען פאַרטאָג אין דאגת פרנסה. מיר האָט די האַרץ פאַרקלעמט פאַר שאַנד און וועהטאָג. אָט דאָס איז אַ קוראָרט ? ! אָט אַזוי האַלט מען אַן אַ פּלאַץ וואָס וואָלט געקאָנט ווערען אַ וועלט־באַריהמטער באָדע פּלאַץ ווי קאַרלסבאַד, אָדער אַן אַנדער אייראָפּעאישער קוראָרט ? ! און דאָס איז דער טייערסטער קלאַס פון אַלע דריי ! היינט וואָס זיינען שוין די אַנדערע צוויי ? און איך האָב אויך דעם ביליגסטען קלאַס באַזוכט. עס איז אַ גרויסער באַסיין, אין אַ צימליך האַלב טונקעלע געביידע. דער דאַך ווערט געטראָגען פון דיגע שטיינערנע קאָלאָנעס, באַלויכטען פון קליינע קיילעכדיגע גלעזלעך אין דעם קופּאָל, ס'איז דאָ עפּעס אַ שטיקעל סטיל, אָבער שמוציג, און דער געוויסער געדרוך איז שטאַרק. דאָ טאָקע טוט מען זיך אויס און מען קריכט אין דעם אַלגעמיינעם באַסיין אריין נישט אָפּוואַשענדיג פריהער דעם שמוץ. די צייט איז פאַרטיילט צווישען מענער און פרויען. אין דער פריה באָדען זיך מענער, נאָך מיטאָג פרויען.

דער פּלאַץ זעהט אויס ניט אַפּעטיטנע, דאָך קומען קראַנקע און געזונטע, ספּעציעל אידישע פרויען און מען קורירט זיך מיט די בעדער. מען באַצווינגט אין זיך דעם אָפּשטויס פאַר די אומאָרדענונג און מען באָדט זיך, ווייל עס פיהלט זיך ממש די גוטע ווירקונג פון דעם וואַסער. דאָס איז דער שטאָלץ פון טבריה, איהר רייכקייט און איהר האָפענונג, אָבער אויך איהר פאַרצווייפלונג, ווייל די בעדער ברענגען דעפיציט. צוערשט האָבען דעם דעפיציט געהאַט אַ אידישע קאָמפּאַניע, האָבען צוגעלעגט 1,500 פונט פאַר דעם פאַרגאַנגענעם יאָהר, האָבען עס אָבער ווייטער געוואָלט אַנהאַלטען כדי ניט ארויסצולאָזען די בעדער, פון אידישע הענט, האָט אָבער די שטאָדט באַשלאָסען אַליין די בעדער צו פיהרען, נו, לעגט זי איצט אַליין צו די פונטען.

איך האָב אין אַ פריה מאָרגען, ווען איך בין געקומען צו די בעדער, געטראָפען דעם מעיאָר פון טבריה אכטונג געבענדיג, ווי עס פיהרט זיך דאָס געשעפט. אַן אַראַבער איז ער, אַ קריסטליכער אַראַבער, איז אַנגעטאָן אייראָפּעאיש. ער האָט זיך פאַראינטערעסירט מיט דער צייכענונג. וואָס איך האָב געמאַכט פון די בעדער, און ער האָט זיך צורעדט. ער האָט גערעדט ענגליש, אַ זאַך, וואָס

איז א זעלטענהייט צווישן אראבער. ער האט צוגעגעבן, אז די בעדער זעהען ניט אויס ווי זיי וואלטען געדארפט, אבער די שטאדט האט אין זינען די אלטע געביידעס אראפצוטראגען און נייע מאדער־נע איינצוריכטען. ווען? אין גיכען. און אפגענומען די בעדער האט די שטאדט פון פריוואטע הענט, ווייל... ווייל... זיי פארנאכ־לעסיגען און רואינירען די געביידעס (!) און וואס אנבאלאנגט דע־פיציטען איז דאס א צופעליגע זאך. אין אנהויב האט די שטאדט אריינגעקראגען טעגליך פופציג פונט פון די בעדער. פלוצלונג, זאגט ער, האט געטראפען די יפו'ער געשיכטע און דאס געשעפט איז מיט אמאל אפגעהאקט געווארען. מען האט מורא ארומצופאה־רען... פלוצלונג האט ער זיך אויפגעכאפט פון ארט און געכאפט א דיליזשאנס און איז אפגעפאהרען. אפשר האט זיך איהם אויס־געדוכט, אז ער האט זיך צופיעל צורעדט פאר אן אומבאקאנטען מענשען? ! אפשר איז דער אומבאקאנטער מענש גאר א שפיאן, א זאך, פאר וועלכע מען האט זיך אנגעהויבען היטען דא אין לאנד. יעדענפאלס איז קלאהר, אז די בעדער ווי זיי זיינען איצט וועלען אזוי לאנג נישט בלייבען... עס וועט אויף דעם פלאץ פון דעם אלטען, פארשטויבטען און צונויפגעווארפענעם כאאס פון שטיי־נער אויפגעשטעלט ווערען א מאדערנע אנשטאלט וואוהין עס ווע־לען קומען נאך הילף ליידענדע מענשען פון אלע עקען וועלט. עס וועלען קומען אהערצו די וואס ווילען שוויצען, דען טבריה איז דער פלאץ, וואו מען קען שוויצען אויף אלע גראדען און וועגען. שוין געהענדיג אין גאס שוויצט דער מענש. ווייל ער א גראד מעהר שוויצען, זאל ער בעטען דער פראפעסאר סלושץ ער זאל איהם ווייזען זיינע אויסגראבונגען, וועלכע געפינען זיך טאקע ניט ווייט פון די בעדער אין חמי טבריה. אבער דער ריטכיגער שוויצען הויבט זיך ערשט אן אין די בעדער גופא, גלייך ביים אריינגאנג, ס'איז שטיקענד הייס און אין די בעדער גופא איז דא א ספעציעלער שוויץ צימער, דארט ווערט דערגרייכט דער העכסטער גראד פון שוויצען. דארט רוהט דאס אבסאלוטע שוויצען אליין אין איהר גאנצען ברען אזוי, אז ווען מען געהט פון דארטען ארויס אין דעם הייסען טבריה'ער דרויסען ארויס, דוכט זיך איינעם, אז ער איז אריינגע־פאלען קיין סיביר און ער וועט באלד כאפען א שרעקליכע פאר־קיהלונג פון די קאלטע ווינטען, וואס בלאזען ארום.

עס איז דא נאך א סארט שוויצען, אפשר דער סאמע העכסטער

גראד, וועלכע מען דערגרייכט אין טבריה, ווען מען וויל עפּעס פאַרדינען. אידען, אַרום פינף טויזענט נפשות, לעבען דאַ אָרים. די געשעפטען קליין, קבצנ׳יש, אין די קראַמען און ווערקשטאַטען, די שניידער און שוסטער־ביידלעך, דערמאַהנען זעהר שטאַרק די אַלטע שטאָדט ירושלים. דאָך זאָגט מען מיר, אַז צווישען די ספרד׳ישע אידען זיינען דאַ גאַנץ פאַרמעגליכע אידען אָבער זיי זיינען קאַרג און דער ישוב האָט פון זייער פאַרמעגליכקייט גאָר נישט. למשל, אַ העברעאישע שולע פאַר קינדער. אַזאַ שטאָדט ווי טבריה וואָלט געדאַרפט האָבען אויסער די עלעמענטאַרישע שולע אויך אַ גימנאַזיע. קינדערלעך זיינען דאַ גראַד פאַראַן אַ היבש ביסעל, און זינט די חלוקה איז אָפּגעשאַפט געוואָרען זיינען אפילו די פרומע אידען געגייגט צו לאַזען זייערע קינדער לערנען וועלט־ליכע וויסענשאַפטען, אַזוי לאַנג ווי תורה איז שוין מעהר ניט קיין סחורה. אַ גימנאַזיע איז אַ באַדערפעניש אין טבריה, איז אָבער די אָרימע באַפעלקערונג אָרים און די רייכע קאַרג.

געהט מען אַרום און מען טרוימט, אַז אפשר וועט פּראָפעסאָר סלושץ אויסגראָבען עפּעס אַן אַלטע גימנאַזיע.

טרוימער און פאַרוואַגעלטע נשמות האָב איך אין טבריה גע־טראָפען ניט ווייניג. זיץ איך אַמאָל אַזוי ביים ים און סקיציר ארונ־טער דאָס שלאַכטהייזעל, וואָס שטעהט ביים סאַמע וואַסער. ס׳איז אַ פיער־עקיג שטיינערנע קעסטעל און דאָרט שחט מען יעדען פריה־מאָרגען אָפּ אַלע שעפּעלעך און הענער, וואָס די טבריה׳ער אידען פאַרברויכען פאַר דעם טאָג. ס׳איז באמת ניט זעהר פיעל, דאָך איז אין דער פריה דאָרט טומעלדיג; אין מיטען פון דעם טומעל שטעהט דער שוחט, אַ שעהנער איד מיט אַ ווייסען פּנים און שוואַרצע באָרד. זעה איך ווי דער שוחט געהט אַרויס פון דער שלאַכט־הייזעל און לאָזט זיך לאַנגזאַם צו מיר. מיין איך, אַז אפשר האָט ער עפּעס געגען מיין סקיצירען דעם פּלאַץ. גרייט איך מיך זיך שוין צו צו אַ פּאָלעמיקע. ער איז צוגעגאַנגען, באַגריסט זעהר העפליך, געבעטען ערלויבניש אַ קוק צו טאָן, זיך איינגעגעסען מיט די אויגען, זשעדנע און האַסטיג אין מיין צייכענונג, געבעטען ווייזען נאָך עפּעס און האָט זיך ניט געקענט אָפּרייסען. איך זעה, אַז ס׳איז נישט גלאַט נייגעריגקייט. פרעג איך איהם צו האָט ער עפּעס אַ שטיקעל ידיעה אין דעם . . . ווערט דער איד רויט און פאַר־לעגען און איז זיך ענדליך מודה, אַז ער צייכענט אַליין אויך, אַז

עס ציהט איהם צו דעם פון קינדהייט אן, אז ער וואלט זעהר גע־וואלט. אבער, וואס קען מען טאן... פאמיליע... ער איז שוין געוועזן אין „בצלאל" און גערעדט מיט פראפעסאר שאץ און גע־וויזען, און פראפעסאר שאץ האט געלויבט... און וואס איך דענק וועגען פראפעסאר שאץ און צי האלט איך פון בצלאל ?... און וואס איז קונסט ? און ווי לעבען קינסטלער ? און פון שלאכט הויז הע־רען זיך שטימען, מען רופט ער זאל געהן קוילענען די ניט דער־קוילעטע לעמעלאך...

ווען איך פלעג ארויסגעהן אין חמי־טבריה מיט מיין סקיצען־ביכעל און זיך אנידערזעצען ערגעץ אויף א שטיינדעל גרייט צו ארבייטען, פלעג איך ניט־ווילענדיג צוערשט זיך ארומקוקען צו זעה און ניט דעם בלאסען אינגעלע מיט די קליינע בלאנדע פאה'לאך הינטער מיין רוקען.

דאס קינד איז געווען מיין שאטען. א בלאסינקער, שטומער, ציטערדיגער שאטענדיל. וואוהין איך פלעג ניט געהן, און וואוהין איך זאל זיך נישט פארקלייבען, ער איז אויך דא, שטעהט הינטער מיר שטונדען לאנג, און טרעט נישט אפ ביז איך פארמאך נישט מיין סקיצען־ביכעל. צוערשט האט דאס מיר געשטערט דערנאך האב איך זיך אזוי צוגעוועהנט, אז איך האב געווארט, ווען וועל איך איהם שוין הינטער זיך דערפיהלען. איינמאל האבען מיר זיך צורעדט און ער האט ארויסגעשלעפט פון קעשענע עטליכע שטי־קעלעך פאפיער מיט מענשעלעך בוימעלעך און פויגעלעך... דאס קינד האט געפלאטערט און געווארט אויף מיין אורטייל. איך האב איהם געזאגט, אז מען דארף זיך לערנען א סך, זעהר פיעל, און אז „בצלאל" איז דער בעסטער פלאץ צו לערנען זיך... ווייזט זיך ארויס, אז ער איז שוין געווען ביי פראפעסאר שאץ און ער פרעגט צי איך האלט טאקע פון בצלאל ?

אזעלכע בענקענדע קינסטלער נשמות האב איך געטראפען ניט נאר אין טבריה, אין דער שטאדט, וואו גליהענדע קרישטאל קלאהרע פארבען דרינגען אין מענשליכען געמיטה אריין און בעטען זיך איבערצוגיסען זיי אין קונסט. איך האב אין גאנץ ארץ ישראל וואו־הין איך בין ניט פארפאהרען, אין דעם ווייטעסטען פונקט פון גליל, אין קאלאניעס און קבוצות, און די די ווערקשטאטען, אומעטום האב איך זיך אנגעשטויסען אויף אזעלכע יונגע און עלטערע מענשען, וואס טראגען זיך ארום מיט שטיקלעך באמאלטע פאפיער, טרוימען,

בענקען און זיינע שוין געווען אדער קלויבען זיך צו זיין ביי פראָ־פעסאָר שאַץ און ווילען וויסען דעם אמת וועגען „בצלאל“.

איינמאָל האָב איך זיך אַוועקגעזעצט צייכענען אַ באַקאַליינע קלייטעל, אַ קלייןביידעל מיט עטליכע זעק, און אַ פּאָר קעסטלעך און עטליכע פּוסטע פעסער. דער גאַנצער „מאַגאַזין“ איז אַ פּיטאַק געווען ווערט און דער אייגענטימער פלעגט אָפּזיצען שטונדען צוויי־שען זיינע „סחורות“ און קיין קונה פלעגט זיך ניט ווייזען. גראָד, ווען איך האָב זיך גענומען צייכענען איז צוגעקומען אַן אַראַבערקע קויפען עפּעס. האָט ער פאַרגעסען די אַראַבערקע און איז צוגע־לאָפען צו מיר. וואָס טו איך? איך צייכען?.... מעג ער אַ קוק טאָן? וואו וואָהן איך? און צי מעג ער צו מיר קומען אין אָוונט? ער וויל מיר עפּעס ווייזען און מיט מיר זיך דורכשמועסען. איך האָב אַ קוק געטאָן אויף דעם אידעל, אַ דאַר, שוואַרץ אידעלע, מיט גרויסע ברענענדיגע אויגען, אַנגעטאָן האַלב פרום און האַלב־וועלט־ליך... און פלאַטערט און ציטערט. 8 אַ זייגער אָוונט קומט ער אריין, בעט מיך איך זאָל איהם מוחל זיין, וואָס ער נעהמט מיין צייט אַוועק, אָבער ער מוז זיין נשמה איינמאָל כאָטש עפענען פאַר אימיצען. היינט האָט זיין ווייב איהם אַ צווייטען קינד געבוירען... ערשט היינט אַ אינגעלע. האָט ער איבערגעלאָזען די ווייב אין קינד־בעט און דאָס ערשט געבוירען קינד און איז צו מיר געקומען זיך דורכרעדען... ער צייכענט, נעמליך, ער האָט אַ בענקעניש... שוין פון לאַנג אָן... איך זאָל אביסעלע צייכענען... איך זאָל איהם אַליין צייכענען. איהם ווילט זיך זעהן, ווי מען צייכענט אין דער אמת׳ען... און ווי לעבען קינסטלער, און פון וואָס לעבען קינסטלער, און אַז ער איז נאָך גאָר ניט אַלט, וואָלט געקענט אָנ־הויבען אַ נייעם לעבען... אָבער ווייב און קינד און דאָס גע־שעפט (!!). און ער כאַפּט זיך אויף, מען דאַרף געהן, דאָך קען ער זיך ניט אָפּרייסען, איהם ווילט זיך נאָך עפּעס וויסען... וואָס דענק איך וועגען פּראָפעסאָר שאַץ און בצלאל?

אָרימע מענשען! וואָס וואָלטען זיי געטאָן אָהן פּראָפעסאָר שאַץ און אָהן בצלאל?!

איך האָב זיך אַנגעשטויסען אויף אַן אונגעהויערען גרויסען קינסטלער־דראַנג דאָ אין אונזער לאַנד. די אומגעוועהנליך רייכע אין פאַרבען און פאָרמען נאַטור. דער קאָלאָסאַלער מאַטעריאַל פאַר קינסטלערישע באַארבייטונג, וואָס איז צושפּרייט און צוזאַמענגעוואָרפען

איבער יעדען ווינקעלע לאזט די עמפינדליכע נשמה ניט רוהען. עס בעט זיך: „געשטאלטע מיך... ברענג מיך צום אויסדרוק, ווייז מיר וואס איך בין"...

דאס גאנצע לאנד אונזערע ווידערהאלט אייגענטליך דיזעלבע ווערטער איז אלע הינזיכטען. דאס לאנד פארמאגט אונענדליכע מעגליכקייטען. איך בין געפאהרען שטונדען לאנג איבער די לאנגע, שמאלינקע וועגען און ס'איז שטיל, קיין נשמה, קיין שטאדט פאר מיילען און די בערג און די טאלען און די וואסערען ליגען און זיפצען: „ווארום נעהמט איהר אונז ניט? ווארום ברענגט איהר אונז ניט צום אויסדרוק, ווארום לאזט איהר אונז נישט אויסגענוצט?

און דער קליינער קוואל נעבען דער געביידע פון דער טבריה'ר הייסער באד שלאגט זיין היים־וואסער און מורמעלט אונטער די־זעלבע ווערטער: „ווארום פארשווענדעט איהר אזוי מיינע הייסע שטראמען? ווארום נוצט איהר מיך ניט אוים? ווארום ברענגט איהר מיין גאנצען רייכטום נישט צום אויסדרוק?"...

.1921

אויפ׳ן קבר פון רבי מאיר בעל הנס

איך האָב געזעהן אַז אמת׳ען געצעגעדיענסט צו אַ גאָט, וואָס זיין נאָמען איז פייער. דער דאָזיגער געטשקע האָבען געדיענט ניט קיין אַנדערע, ווי אונזערע ברידער אידען, ספּעציעל די ספרד׳ישע אידען. זיי האָבען געדיענט מיט אַלע העווית פון געצענדיענעריי, מיט געשרייען, מיט ווילדען שפּרינגען און טאַנצען ארום דעם פייער. זיי האָבען זיך אַרויסגעצייגט פאַר יענע האַלב־ווילדע פּאַס־טוכער און קנעכט, וואָס זיינען איבערגעוואָלד אַרויסגעצויגען גע־וואָרען פון מצרים און וועלכע זיינען גרייט געווען יעדע ווייל צו פאַרלאָזען יהוה און טאַנצען ארום אַ שטיק האָלץ אָדער שטיין.

חמי טבריה, וואו דער קבר פון רב מאיר בעל־הנס געפינט זיך, איז אויך דער פּאַסענדסטער פּלאַץ פאַר אַ פייער־געצענדיענסט. ס׳איז דאָרט הייס, עס ברענט. עס לויערט עפּעס אַ מאָנסטער אי־בער דער שטאָדט און די אויסגעגלעטע בערג און אָטעמט מיט אַ פייערדיג מויל און גלאָצט מיט ברענענדיגע אויגען. טבריה געפינט זיך צוויי הונדערט פוס אונטער דער ים־פּלאַך. בלויז דער ים המלח איז נידעריגער. דערפאַר איז דער קלימאַט דאָ אַ שווערער און אַ פייערדיגער. אָבער, ווי עס ווייזט אויס, דענקט מען דאָ אַנדערש וועגען דער היץ פון טבריה. די שטאָדט ענטוויקעלט זיך, בוים זיך גאַנץ היבש. נאָך תל אָביב איז טבריה אפשר די צווייטע אין נייע צוגעבויטע טיילען, אידישע טיילען. ווייל די אַלטע שטאָדט טבריה, ווי די אַלטע שטאָדט ירושלים, איז ניט איבערצומאַכען. ס׳איז יענער צוזבערליכער לאַבירינט פון שמאָלינקע, פאַרדרעהטע, ריי־צענד־שמוציגע געסלעך, וואָס האָבען ניט קיין אָנהויב און קיין סוף ניט; וואָס קאָנען אייך אַריינפיהרען אין אַ שטוב פון אַ ספרד׳־ישען אידען, אָדער גאָר צום ים. אידען בויען זיך אַ ניי שטעדטעל אויסער דער אַלטער טבריה; די האָטעלען האָבען זיך אויסגע־שטעלט אין אַ שורה אויף אַ בערגעל און עס פעהלען ניט קיין געסט, ווי עס פעהלען ניט קיין שטויב און קיין אַראַבער.

יאַ, שטויב און אראַבער! ביידע האָב איך זיך זאַט אָנגעשלונ־
גען און אָנגעזעהן פאַר די דריי טעג, וואָס איך האָב דאָרט פאַר־
בראַכט. אראַבער פון גאַר דער וועלט. עס איז איצט פאַר דער
שניט־צייט, איז ביי זיי אַ טראַדיציע צו קומען זיך פריהער אויס־
באָדען אין די הייסע קוואַלען פון חמי טבריה. קומט מען מיט ווייַ־
בער, קינדער, אייזלען און קעמלען. פון פריהמאָרגען ביז שפּעט אין
דער נאַכט ציהען זיך שורות מיט שטויב־באַדעקטע קאַראַוואַנען,
אָנגעלאָדען מיט אראַבערטום. מען קומט צו די בעדער, מען צו־
לייגט זיך מיט די משפּחות ארום און ארום און מען פאַרברענגט אַ
טאָג־צוויי; מען זינגט לאַנגזאַמע, טרויעריגע, ציקעלדיגע ליעדער;
מען קלאַפּט אָפּ דעם טאַקט אויף טאַמבורינען; מען נעמט זיך פאַר
די הענט און מען שטעלט זיך געדיכט אויס אין אַ האַלבקרייז און
מען טאַנצט. אָה, דער אראַבישער טאַנץ איז גאַר שעהן! אמת
שעהן! ער איז דער היפוך פון דער האָרא. דער האָרא־טאַנץ איז
דער אויסדרוק פון אימפּעט, פון שפּרודלענדען איבערפלוס פון
כוחות, ביי דער יוגענד אונזערער. דער האָרא־טאַנץ איז אַ ווילדער
ווירבעל ארום און ארום, מיט ברען מיט ערדציטער און הויכען גע־
שריי־געזאַנג. האָרא איז דער ראַסטלאָזער יוגענדליכער אימפּעט,
די זאָרגלאָזע, אויב איהר ווילט, באַסיאַצקע מוטוויליגקייט. „וואָס
פעהלט מיר און וואָס דאַרף איך!“ אַ האַנט אויף דעם חבר׳ס אַק־
סעל, אַ טרייסעל מיט דער שוואַרצער טשופּרינע, אַ טופּע מיט דעם
פוס, און אַוועק איז די וועלט אין אַ קרייז. די האָרא האָט אַ שטאַר־
קען ריטם, אַן עלעמענטאַר פּראָסטען, אָבער זעהר שטאַרקען ריטם,
און ווען די האָרא צעשפּילט זיך ריטיג און די ברוסטען צעעפענען
זיך ברייט און ווייט, און עס רייסען זיך פון דאָרט ארויס אין טאַקט
די פרייידיגע געשרייען, און ארום איז אַלץ ווי פאַרגליווערט און אין
דער שטילקייט הילכסט דער אָפּגעשלאָסענער ריטם, ווי אַ טיטאַני־
שער האַמער איבער אַ ריזען באַרג־שטיין, דאַן דערפיהלט איהר
וואָס פאַר אַן אויסדרוק פון ברויזענדער ענערגיע די האָרא איז.
די האָרא איז פאַר מיר אַן אויסדרוק פון דעם גאַנצען ארץ־ישראל,
וואָס ווערט געבויט און געשאַפען, און עס ווענדט זיך אַן דעם ווי
און וואָס עס בויט זיך — אַזאַ האָרא
טאַנצט זיך דאָרט. לאַכט ניט! אין דעם גדוד האָב איך
געזעהן די בעסטע האָרא. בעסער ווי אין גדוד פון תל־יוסף האָב איך
ניט געזעהן די האָרא געטאַנצט. אין „עין חרוד“ איז שוין די האָרא

שוואכער. און אין „מרחביה" טאנצט מען זי גאר ניט, אויך ניט אין „נהלל".

גאר אנדערש איז דער אראבישער טאנץ. ער איז ווי זייערע לידער — שטיל. מען טאפטשעט זיך אויף איין ארט א ווײַלע. איינער מיט א פאסטוך־פײַפעל געהט מיט די טענצער און פײַפט זיי צו א צארטע, אומעטיגע, אבער זעהר ריטמישע מעלאדיע. איינער פון די טענצער כאפט אמאל אונטער מיט ווערטער דאס געזאנג און גאר פאראויס געהט א פיהרער, מיט א שווערד, אדער א טיכעל, און טאנצט פאראויס און די אנדערע טאנצען איהם אונטער. פלוצלינג ווערט דער טאנץ מונטערער, די פיס גיבען זיך א הייב, א טאפ, די פײַפעל גיט א כליפ און פון בבוסטען רייסען זיך ארויס קרעכצען, און ווידער ווערט עס שטיל, פארטראכט און זעהר צארטאיידעל. עס טאנצען בלויז יונגען. מיידלעך און ווײַבלעך באטייליגען זיך ניט. טאנצען שעהנע געשטאלטען, טונקעלע פנים'ער, אין ווייסע טיכער פארדראפירטע; עס גליהען שווארצע אויגען — און עס פארציהט דאס הארץ.

דאס איז שוין ניט קיין טאנץ פון אימפעט. ס'איז א טאנץ פון א בענקענדען געמיט. מיר געפעלט זעהר דער אראבישער טאנץ, ווי עס געפעלט מיר דאס אראבישע ליעד — האב איך זיך אנגעהערט און אנגעזעהן פאר די טעג ארום די בעדער פון חמי טבריה.

און א שטויב האבען זיי אויפגעהויבען א שרעקליכען. דער שטויב פון טבריה איז דין און גרוי און לייגט ער זיך אנידער אויף א בלאט פון א בוים, ווערט עס זילבער־גרין. דערפאר זעהען אלע אליוון־בוימער אויס גרוי און די קאקטוס־בוימער האבען צוויי פארבען: גרוי זיינען די גרויסע בלעטער, וואס זיינען צוגעוועגדט צום שטויב, און פריש־גרין מיט דער זייט פון בלאט, וואס איז אנטקעגען דעם שטויב. שטויביג זיינען די פיס, די ברוינע נאקעטע פיס פון דעם ברוינעם אראבער, שטויביג אויך די קאפאטע פון דעם ספרד'ישען אידען.

ספרד'ישע אידען זיינען אהער געקומען גלייכצייטיג צו באדען זיך אין די הייסע בעדער און דורכצומאכען די „הדלקה", דעם פייער־יאהרצייט הייסט עס, פון רב מאיר בעל־הנס. מען קומט פון ווייטע ערטער, אזש פון דמשק. מען קומט, ווי די אראבער קומען, מיט ווייב און קינד, מיט בעטגעוואנט, מיט גאנצע באלעבאטישקייטען. ווײַל די רייזע איז א לאנגע און מען קומט אויף עטליכע

טעג, אמאָל אויף אַ גאַנצער וואָך. מען קומט מיט פאַרשיידענע כונות. מען גלויבט שטאַרק אין די נסים פון דעם טויטען רב מאיר. ספּעציעל אין זיין כח צו העלפען קינדלעך. און נאָך קומט מען אַהער מיט פאַרשיידענע צרות, מיט קרענק, מיט וועהטאָגען, מיט ספקות, און אַרום דעם גרויסען פייער, וואָס ווערט אָנגעצונדען, ווערט אַלץ אויסגעלויטערט. דאָס איז געווען מיטוואָך, פאַר ל״ג־בעומר. די שטאָדט טבריה האָט געקאָכט מיט אָנקומענדע געסט. אַלע האָטע־לען זיינען געווען פאַרנומען, אַלע בעטען באַלייגט. אַרום דעם קבר פון דעם צדיק האָט עס געקאָכט. אינעווייניג איז ניט געווען שוין פאַר עטליכע טעג וואו אַ פוס אַנידערצושטעלען. די ספרד׳ישע אי־דען, וואָס פאַרוואַלטען דעם קבר און די גאַנצע גרופּע הייזער אין הויף, האָבען געריסען צו עטליכע פונטען פאַר יעדען שטיקעל פּלאַץ, וואָס אַ ספרד׳ישער איד האָט געבעטען פאַר זיך און זיין פאַמיליע. מען איז געלעגען אויף דער ערד, דאָ טאַקע געקאָכט און געגעסען, ס׳איז געווען ווי אַ לאַגער פון אַרויסגעטריבענע, פאַרוואָגעלטע. עס האָט אויסגעזעהן, אַזוי ווי אַ גרויס אומגליק וואָלט מיט אַ פאָלק געטראָפען, אַ שרעקליכע שרפה פאַסירט, און ניט אַ יום־טוב. ביי־נאַכט, ניין אַזייגער, האָט דער פייער געדאַרפט אָנגעצונדען ווע־רען און אַרום דעם פייער וועט מען דערנאָך טאַנצען אַ גאַנצע נאַכט. אַרום דריי אַזייגער נאָכמיטאָג האָט מען זיך פון טבריה אַ לאָז געטאָן, אידען מיט ספרי־תורה׳ס... איבער די תורה׳ס זיי־נען געווען באַלדאַכינען און פאַראויס זיינען געגאַנגען ברוינע, זונ־דערבאַרע אידען און האָבען געטאַנצט אַן עקזאַלטירטען טאַנץ, מאַ־כענדיג מיט די מאָגערע, ברוינע הענט אין דער לופטען, אָדער ווע־הענדיג מיט רויטע טיכער, און פון אַלע זייטען האָבען זיך געצוי־גען מענשען אין גרויסע מאַסען און אַלץ אַהינצו, צום קבר, צו דעם קומענדען פייער־פעסט.

מערקווירדיג איז אויך דאָס, וואָס די אַראַבער האָבען זיך גאַנץ לעבהאַפט באַטייליגט אין דעם גאַנצען יום־טוב. זיי זיינען געווען אין דעם געדרענג, זיינען אין קבר אריין, פלעגען צוזאַמען מיט אי־דען שטעהן ביים קבר פון צדיק. אין דרויסען, אין הויף, ווען אַ טר־צענד אידען האָבען שוין מעהר זייער התפעלות ניט געקאָנט איינ־האַלטען און האָבען זיך פאַר די הענט גענומען און טאַנצען אַוועק־געגאַנגען, זיינען אויך די אַראַבער ניט געשטאַנען פון דערווייטען און האָבען זיך אין דעם קרייז אַריינגעפלאָכטען און מיטגעהעפּקעט.

איך האָב באמת ניט געקאָנט אונטערשיידען צווישען אַ אידען און אַן אַראַבער, כ'מיין אַ ספרד'ישען אידען. דיזעלבע קליידער, דיזעלבע פּנים'ער, דיזעלבע שפּראַך, היינט געה ווייס וואו ס'איז אַ איד און וואו אַן אַראַבער! דאָך ווען ס'איז געקומען צום ריכטיגען טאַנצען און די אַראַבער האָבען זיך פאַרזאַמעלט און אליין אַ טאַנץ געפּענט, האָט מען גלייך דערזעהן ווער איז ווער. די אַראַבער זיינען אַוועק זינגען און טאַנצען יענע אייגענטימליכע ליעדער און טענץ, וואָס קיינער קאָן ניט נאָכמאַכען... דערנאָך זיינען געקומען אַראַבישע גאַסען־פּרויען... ערשט איצט האָט מען זיך דערוואוסט, אַז טבריה פאַרמאָגט פון דעם דאָזיגען מין. זיינען זיי געקומען אָנגעשמירטע, אויפפאַלענדע, האָבען צוערשט אָפּגעגעבען כבוד דעם צדיק, אָנגעצונדען אַ ליכטעל ביי זיין קבר, אַ טרעהר פאַרגאָסען אויף זייער יונג־צעבראָכען לעבען. דערנאָך האָבען זיי זיך צוזעצט אין דרויסען אין אַ שורה און געוואַרט אויף קונדען... און אַרום זיי האָט זיך פאַרזאַמעלט די אַראַבישע יונגוואַרג, כאַפּענדיג אַ זינדיגען בליק און שמועס.

עס ווערט שוין טונקעל... ליכטער צינדען זיך אַן. איבער דעם גאַנצען וועג פון טבריה ביז חמי־טבריה ציהען זיך פוהרען, אויטאָמאָבילען, רייטער, פוס־געהער, מ'געהט אָהן אויפהער, און אַרום דעם פּלאַץ ווערט אַלץ געדיכטער. איך האָב זיך מיט מיין סקיצען־ביכעל דורכגעשטופּט אַזש ביז'ן קבר און זיך אַנידערגעשטעלט קוקען. און דאָס, וואָס איך האָב געזעהן איז ווי אַ ווילדער, וויסטער חלום געוועזן. מען האָט געשריען און געיאָמערט און שטראָמען טרערען געגאָסען... פּרויען און מענער אַלץ איינס. פּרויען אַ ביסעל העכער און יאָמערדיגער. מען האָט דעם שטיין געקושט, איהם מיט טרערען באַנעצט, געלע קליינע ליכטלעך געצונדען, גראַשען געצאָהלט, רעכטס און לינקס, דען מען האָט געריסען די פּאַלעס. די שמשים, די אויפזעהער און גלאַט בעטלער האָבען ניט געלאָזט רוהען... און די ווייבער, זיי האָבען צעטעלעך געשריבען מיט זייערע בקשות און האָבען צום שטיין פון דעם צדיק'ס קבר געוואָרפען. איינס אַזאַ צעטעל האָט פאַרבלאָנדזשעט און איז געפאַלען לעבען מיר. איך האָב עס אויפגעהויבען און איבערגעלעזען. עס איז געווען אַ ביטע וועגען כאָטש איין קינדערלע... געשריבען איז דאָס געווען מיט גרויסע בוכשטאַבען, דער אַלטער צדיק זאָל עס גרינג קענען דורכלעזען... ס'איז אָבער ניט באַשערט געווען

דער צדיק זאָל עס לעזען, נאָר איך, און ניט האָבענדיג דעם צדיק'ס כח וועל איך דער פרוי מיט גאָרנישט ניט קענען העלפען. זי וועט שוין מוזען בלייבען קינדערלאָז ביז איבער א יאָהר, ביז דער נעכ־סטער הדלקה...

ס'איז געוואָרען ניין אזייגער. די נאַכט איז שוואַרץ, געדיכט, דערשטיקט צו ווערען. אינמיטען הויף שטעהט א שטיינערנער זייל, אויבען, אויף'ן זייל איז א גרויסע, שטיינערנע שיסעל, דאָר־טען לעגט מען אן שמאַטעס, מען באַגיסט זיי מיט אויל, אויבען ווידער שמאַטעס, דורכגעווייקט מיט נאַפט און ברענענדיגען שטאָף. עס קלעטערט ארויף א ספרד'ישער שמש מיט א פייער און הויבט עס אן אָנצינדען. דער עולם לאָזט ארויס א ווילדען פרייד־געשריי, דער פייער כאַפּט זיך אָן, הויך פלאַמט עס אויף און גרויסע פייער־צונגען ציהען זיך צום שוואַרצען הימעל. מען וואַרפט אין פייער ווער עס האָט נאָר וואָס, טיכער, קליידער... עס הילכט ארום, עס הויבען זיך הענט, פיס, עס רייסען זיך ברוסטען און העלזער. מען נעמט זיך פאַר די הענט און מען לאָזט זיך ארום דעם פייער מיט אזעלכע זונדערבאַרע אויסגעשרייען, אז איך קוק זיך ארום און פרעג מיך: וואו בין איך דאָ? אין וועלכע טיילען ווילדער אפריקע האָב איך פאַרבלאָנדזשעט? ביי וועלכע האָטענטאָטען וועט מען מיך היינט אָפּבראָטען און אויפעסען... איך האָב זיך ארומגע־קוקט, אלץ אויפגערעגטע, פאַרפלאַמטע פנימ'ער מיט רויטע פייע־רען אין די אויגען, מיט א לעכצען צו דער דאָזיגער עבודה־זרה, א גאָט, וואָס זיין אָטעם איז הייס און זיין בליק איז ברענענד... פון דעם קבר טראָגען זיך קלאָגען און געוויינען פון די, וואָס גיסען זייער קוואָל טרעהרען אויס און בעטען הילף און געזונט ביים צדיק, אויב די הייסע בעדער וועלען זיי דאָס ניט געבען, און דרויסען שטעהט א ווילדער, עקזאַלטירטער יובעל־געשריי... מישען זיך די צוויי כאָרען און ווערען אין פייער צעשמאָלצען...

איך זעה חלוצים זיינען אויך געקומען... זיי קומען איבעראָל. איבעראָל זעהט מען זייערע יונגע, נייגעריגע פנימ'ער און איבעראָל זיינען זיי גרייט אריינצוברענגען זייער ענטוזיאַזם. אויך דאָ, אויף א גאָר פרעמדער, צו זייער גייסט, שמחה, האָבען זיי פאַרזוכט זיך אריינצופלעכטען. מען האָט זיך אריינגעמישט מיט די ספרד'ישע האָריגע, שוואַרצע, צעפלאָכטענע, נישטראַאיגע אידען... אָבער דער טאַנץ איז ניט געלונגען... ס'איז ניט זייער אַטמאָספערע־

געוועז, זיי האבען זיך ניט אריינגעפּאסט און איינגיכען זיינען זיי גאר אנטשוויגען און שטיל געווארען...

און דער עולם איז אלץ נאך געקומען פון טבריה. וואס זאג איך פון טבריה, פון אלע ארומיגע און ווייטערע מקומות. די וואקכא־נאליע ארום דעם פייער איז געוואקסען, און ווען איך האב זיך ערשטוינט געווענדעט צו מיין שכן און געזאגט: „וואס טוט זיך דא?“ ענטפערט ער מיר: „דאס איז נאך גארניט! אט אין מירון, ביי צפת, ביי דעם קבר פון רב שמעון בן יוחאי אויף ל"ג־בעומר, אט דארט וועט זיך ערשט קעהרען וועלטען“.

.1924

אויפ׳ן קבר פון שמעון בן יוחאי

צפת איז זיכער איינע פון די שעהנסטע שטעדט אין ארץ־ישראל. באשרייבען איהר שעהנקייט איז איבער מיינע כחות. איך קאן בלויז זאגען, אז צפת איז אזוי שעהן, ווי די צפת׳ער מיידלעך, וואס מיט זייער שעהנקייט קלינגט די גאנצע וועלט. אבער צפת האט נאך אן אייגענשאפט: זי איז די פרומסטע שטאדט אין ארץ־ישראל. באדייטען דאך די דריי בוכשטאבען פון דעם ווארט „צפת“: ציצית, פאות און תפילין.

צפת איז פארטאן אין פרומקייט. אפשר דערפאר זיינען איהרע געשעפטען אזוי צרה׳דיג. זעהט איהר צוויי אידען געהען אין גאס און רעדען, קאנט איהר זיין זיכער, אז זיי רעדען ניט וועגען מסחר, נאר וועגען א דין, א פשט, א פסוק... זיצען אידען אויף א באנק ביי דער טיר און רעדען, איז דאס וועגען א חסידישע מעשה, אדער א מופת, וואס האט פאסירט, אדער אזוי א טשיקאווע זאך פון א הייליגען מין, אבער ניט קיין וואכעדיגע פלוידערייען. צפת איז דורך און דורך גייסטיג... איבער דער שטאדט שוועבט א מיסטי־שע שטימונג; גייסטער טראגען זיך איבער איהרע בערג, און זייער ליעבלינגס־פלאץ איז מירון, — דארט וואו ס׳געפינט זיך דער קבר פון רב שמעון בן יוחאי. פון צפת אויס זעהט זיך מירון גאנץ דייטליך. אין א משך פון צוויי־דריי שעה קומט מען פון צפת קיין מירון רייטענדיג. אויף דעם הויכען בארג פון מירון געפינט זיך ניט בלויז דער קבר פון רב שמעון בן יוחאי, נאר נאך א גאנצע גרופע קברים, אלץ פון גרויסע מענשען.

דאנערשטאג איז געווען ל״ג־בעומר. גאנץ פריה ביז איך אויפ־געשטאנען, געדונגען אן אראבער מיט זיין פערד פאר צעהן פיאס־טער און מיט נאך הונדערטער אנדערע רייטער און פוסגעהער זיי־נען מיר אוועק אלץ ארויף און ארויף. דאס וואס מיין שטילינקער פערדעל איז אינמיטען וועג צווישען שטיינער און גריבער מיט אמאל ווילד געווארען, האט אנגעהויבען שפרינגען אין א ווילדען

גאלאפ, מיט'ן פעסטען באשלוס מיך אראפצוואווארפען, — דאס איז נאר א זייטיגע באמערקונג. איך וויל נאר זאגען, אז ווען מיר זיינען געקומען אויפ'ן ארט זיינען מיינע גלידער געווען שטארק פאנאנדערגעשרויפט. איך האב זיך געוואלט ערגיץ צוזעצען, אפ־רוהען, ניטא וואו. מענשען, פערד, אייזלען, ווייבער, קינדער... געדיכט... אראבער שרייען, שטופען זיך, באטען אז עסען, טרינ־קען, שלעפען, טראגען... פון וואנען האבען זיך גענומען אזוי פיעל פערד און אייזלען? ! ענדליך האב איך אין הויף פונ'ם קבר געפונען א הויכען שטיין, זיך אנידערגעזעצט, ארויסגענומען מיין סקיצען־ביכעל גרייט עפעס צו צייכענען. ווי איך זיץ אזוי, הער איך א שטים:

„פע, ניט שעהן... ס'איז אן אומכבוד... געהט ארונטער, זייט מוחל..."

ווייזט זיך ארויס, אז איך בין געזעסען אויף א קבר פון עפעס א צדיק... איך פאלג גלייך און קריך ארונטער און ענטשולדיג זיך. פון וואנען זאל איך וויסען? דער איד דערזעהט מיין אומשולדיג פנים, ווערט ער פריינדליך צו מיר און פרעגט: „פון וואנען איז א איד?" — „פון אמעריקע". באלד אז פון אמעריקא איז — א שלום־עליכם... ס'איז א קאמישע זאך: ערשט ווען נאר מען דערהערט, אז א איד קומט פון אמעריקע דערלאנגט מען איהם שלום־עליכם. פריהער ניט... און דער איד האט זיך צערעדט וועגען די וואונ־דער פון דעם פלאץ, וואו מיר געפינען זיך איצט...

„ווייסט איהר וואס פאר א גרויסער און זעלטענער טאג היינט איז? היינט האבען זיך צוליעב דעם כבוד פון דעם גרויסען רב שמעון צונויפגעקליבען ארום זיין קבר די נשמות פון אלע צדיקים. זיי זיינען אלע דא, איהר הערט? דארום האבען אידען היינט א געלעגענהייט נאהענט צו קומען צו יעדען פון זיין באליעבטען צדיק... וואס ווייסט איהר די ניסים, וואס קומען דא פאר! אנו־מעלט איז אהער געקומען א פארטוגעזישער איד מיט זיין ווייב בעטען ביי רב שמעון וועגען קינדער. רייך איז ער געווען, געזונט אויך, אבער קינדער האט איהם גאט ניט געגעבען. איז ער געקומען אהער און א נדר געטאן, אז אויב גאט וועט זיין ווייב בענשען מיט א זוהן, וועט ער איהם צו דריי יאהר קומען אפשערען די האר אין מירון, ביים קבר פון דעם הייליגען רב שמעון. און אזוי איז גע־ווען. זיין ווייב האט איהם א זוהן געבוירען און אין דריי יאהר

ארום איז ער געקומען מיט ווייב און קינד און פריינד און מען האט דא א הוליע געטאן כיד־המלך. ווי מען איז געזעסן און געטרונקען און גערעדט, האט זיך דערווייל דאס קינד פארשפילט, איז צוגע־גאנגען צום שטיין הינטער׳ן קבר און איז אראפגעפאלען. איהר הארפט ווייסען, אז פון אזא פאל בלייבט מען ניט לעבען. מען האט דערהערט דעם פאל און מען האט זיך געכאפט: וואו איז דאס קינד? אהין, אהער, מען האט דאס קינד א טויטען ארויסגעטראגען. א געוויין, א קלאג האט זיך אויפגעהויבען, סטייטש, אזא בושה! ווי וועלען די עלטערען זיך אומקעהרען אהיים אליין? געקומען מיט א לעבעדיג קינד, נעמט גאט און טויטעט עס... זיי וועלען זיך דאס לעבען נעהמען... דער צדיק מוז זיי דאס קינד צוריק לעבע־דיג מאכען... נעמט מען דאס קינד און מען לייגט עס אנידער אויף דער שוועל פונ׳ם קבר. מען הייסט דעם עולם זיך צוגעהן און די אידען פון דער ישיבה מיט׳ן רב האבען זיך אנידערגעזעצט תהלים זאגען. איין מאל, צוויי מאל, און אז מען איז געקומען אנ־קוקען דאס קינד נאכ׳ן דריטען תהלים־זאגען, האט מען איהם גע־פונען רופענדיג דעם פאטער... און אז מען האט זיי געוויזען זייער לעבעדיג קינד, איז די פרייד געווען גארניט צו באשרייבען. ערשט דאן האט מען זיך צוהוליעט! וואס ווייסט איהר, די ניסים, וואס דא קומט פאר!"

ביינאכט, ווען די פייערען האבען געברענט און די גאנצע מענ־גע מענשען זיינען געווען ארומגעכאפט פון יענעם ווילדען עקסטאז פון טאנץ ארום פייער, האב איך דערהערט זאגענדיג, אז אין דער נאכט, אויב א פרוי פארגעהט אין טראגען, האט זי געראטענע קינ־דער.

און ווער וויל זיך דאס פון געראטענע קינדער אפזאגען?...

איך בין די נאכט דא געבליבען, כדי אויף מארגען צו זעהן ווי מען שעהרט אפ דריי־יעהריגע קינדערלאך צום ערשטען מאל. פרומע אידען שעהרען ניט זייערע אינגעלעך ביז דריי יאהר, און גאר פרומע ברענגען זיי אהער פון די ווייטסטע שטעדט, און אויף מארגען פריה, זעקס אזייגער, שעהרט מען די קליינינקע אידעלעך און מען שניידט צו פאות׳לעך צום ערשטען מאל. און ניט־האבענ־דיג וואו צו שלאפען, האב איך אנגעהויבען ארומגעהן איבער דעם גאנצען פלאץ, ארייגקריכען אין אלע לעבער, באזוכען אלע קברים, ווארימען זיך ביי יעדען קרייז. ענדליך האב איך זיך ארייננגע־

שטופט איז אַ קרייז עקזאַלטירטע בערד. מען האָט געשריען: „אשריכם, אשריכם, אשריכם ישראל!" נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל: „אשריכם, אשריכם!" און פאַר די הענט און אַרום און אַרום: „אדוננו בר יוחאי! אדוננו בר יוחאי!" און ניט מערקענדיג אַליין ווי אַזוי עס האָט פּאַסירט, האָב איך זיך געכאַפּט אַרומגענומען מיט אַ לאַנגער, ברוינער באָרד פון איין זייט און אַ קורץ, שוואַרץ אי־דעל פון דער צווייטער זייט, און מיר אַלע דריי האָבן געטאַפּעט און געשפּרונגען און געזונגען: „אשריכם ישראל, אשריכם!" ס'איז שוין געווען שפּעט נאָך האַלבע נאַכט, אַרום דריי אַזייגער... די פייערן פון דער „הדלקה" האָבן שוין אָנגעהויבן אויסגעלאָשן צו ווערן און אויך די פייערן אין די בלוטען זיינען שטילער גע־וואָרן. מען איז מיעד געוואָרן און מען איז צעפאַלן שלאָפן. ווער אויף אַ שטיין, ווער אויף דער הוילער ערד. עס האָט אויסגע־זעהן אַזוי ווילד און פאַנטאַסטיש! אַ שוואַרץ טונקעלע נאַכט, פייע־רען און פייערלאַך מישען זיך מיט פינקעלדיגע שטערן... אַ שטיינערנע פעלד, בערג איבער די שטיינער... סילועטען פון דרימלענדע פערד און אייזלען, און צווישען שטיינער איינציגווייז, פּאָרווייז, צעהנדליגערווייז, צונויפגעפּלאָכטען, צונויפגעקאָרטשעט ליגען מענשען און מען שלאָפט. צייטענווייז האָט זיך מיר אויס־געוויזען, אַז איך געה אַרום צווישען טויטע... די אילוזיע איז גע־וואָרן נאָך שטאַרקער, ווען איך בין אַריין אין קבר פון רב שמעון בן יוחאי און דערזעהן די שלאָפענדיגע איבער דער ערד באַלויכטען מיט האַלב אויסגעלאָשענע געלע ליכט. דער קבר איז צעטיילט אין צוויי צימערן. אין איין צימער ליגט דער צדיק, אָבער בלויז מיט'ן קאָפּ, די פיס קומען אַרויס איז אַ צווייטען צימער. אין דעם צימער, וואו די פיס ליגען, געפינט זיך אויך דער קבר פון זיין זוהן אליעזר.

עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז אַלע זיינען געשלאָפען. אָבער אין אמת'ען זיינען די איינגעבויגענע זיצענדע און צוגעשפּאַרטע פיגורען פון מענער און פרויען בלויז געווען פאַרגליווערט, אָבער וואַכעדיג און פון זייערע מיילער האָט זיך געצויגען אַ שטילער, די־נינקער געוויין, ווי אַ געוויין פון מידע קינדער... עס איז געווען ווי אַ שטיל ווינטעל צווישע דינע צווייגען. דער דיבער יאָמער האָט זיך געצויגען און געדרעהט, און עס האָט אויסגעזעהן, ווי דאָס וואָלט געוויינט די שכינה אָדער די נשמה פון דעם צדיק...

עס האָט אָנגעהויבן ליכטיגער צו ווערן. דער מזרח האָט זיך

אנגעהויבען רויטלען... די „טויטע" האָבען אָנגעהויבען לעבעדיג ווערען.. . די זון איז אויפגעגאַנגען און צוזאַמען מיט דער זון האָט זיך ווידער אויפגעכאַפּט דער גאַנצער געפּילדער און וואַק־כאַנאַליע. ווידער געזאַנג און ווידער טאַנץ... מענשען האָבען גע־זוכט וואַסער צום וואַשען. מענשען האָבען געזוכט עפּעס צו עסען. מענשען האָבען געזוכט אַ פּלאַץ פאַר נאַטירליכע באַדערפעניסען... ניטאָ! אַזוי ניט צו זאָרגען פאַר די נויטען פון פינף־זעקס טויזענט מענשען, וואָס זיינען געקומען, איז איינפאַך פאַרברעכע־ריש...

רבי שמעון בן יוחאי האָט אָפּגעלעבט דרייצעהן יאָהר אין אַ הייל. פאַרטיפט אין קבלה. ווען ער איז אַרויס, גרייט אויסצופּרובען דעם פּראַקטישען כח פון דער קבלה, האָט ער דער־הערט אַ בת־קול פון הימעל, אַז ער זאָל זיך אומקעהרען... איז ער צוריק אַוועק אין זיין הייל און דאָרט געלעבט ביז׳ן סוף פון זיינע טעג. וואָס־זשע האָט ער געגעסען און געטרונקען זיצענדיג אין הייל? שטעהט דאָ אַ באָקסער־בוים, פון וועלכען ער האָט גענו־מען באָקסערען, און אונטען לויפט אַ וואַסערל, דאָרט האָט ער געטרונקען. ביידע זאַכען בין איך געגאַנגען אָנקוקען... אין וואַ־סערל האָב איך זיך אָפּגעוואַשען. אַ פריש, ריין וואַסערל און דער טאָל איז וואונדערשעהן. אויבען אויף דער אַנדער זייט געפינט זיך דער קבר פון שמאי און זיינע תלמידים און אַנטקעגען דער קבר פון הלל מיט זיינע תלמידים. איינער אַנטקעגען אַנדערען זיינען זיי געשטאַנען אין לעבען, איינער אַנטקעגען צווייטען ליגען זיי אויך טויט... אָבער הלל האָט אַ גרעסערען און שעהנערען קבר. און צו איהם שטראָמען קינדער פון ישראל אין פיעל גרעסערע מאַסען, ווי צו שמאי. ס׳שיינט, אַז הלל איז מעהר באַליעבט... אַ ווייכע־רער... אַ מענשליכערער...

מיט אַמאָל דערזעה איך פּראָפעסאָר ס׳... „ליעבער פּראָפע־סאָר — שריי איך אויס — ערלויבט מיר זיך אָנצואוואַרימען אין דעם ליכט און פייער פון אייער אַרכעאָלאָגישען וויסען. ערקלערט מיר, ווי קומען אַהער אַזוי פיעל קברים?"

אויף דעם פּנים פון דעם פּראָפעסאָר האָט זיך באַוויזען אַ דינער שמייכעל:

„איך האָב מורא — זאָגט ער — אַז אייך וועט אָנהויבען פריי־רען ביים ליכט פון מיין וויסענשאַפט — ווייל איך וועט קלאָר

ווערען, אז ס'איז אן אבסורד אנצונעהמען, אז הלל און שמאי האַ־
בען דאַ זייערע קברים..."

און בכלל...

„מען שעהרט, מען שעהרט!" — האָב איך דערהערט רופענ־
דיג. איך בין אוועק צום הויף פון רב שמעונ'ס קבר און דערזעהן
א טאַנצענדען קאַראַהאָד. עלטערען האבען אויף די אקסלען געטראַ־
גען זייערע דריי־יעהריגע אינגעלעך מיט לאָקען שווארצע און בלאָנ־
דע, נאָך פון קיין שעהר ניט באַריהרטע, געטאַנצט און געשפּרונגען
און געשריען און דערנאָך אין קבר אריין. דאָרט זיינען אידען שעה־
רער מיט שעהרען געשטאַנען און פריזירט די קליינע לעמעלעך...
דאָס איז באמת געווען ריהרענד. איך בין געשטאַנען און געקוקט
ווי פּאה'לאך ווערען געבוירען... און דאָס ניי־געבוירען פּאה'לע
האָט געהאַט דעם זיבעטען חן... דער טאַטע האָט געקוואַלען פאַר
פרייד און מיט'ן קינד אויף די אקסלען זיך אוועקגעלאָזט א טענ־
צעל... און ווידער האָט זיך אויפגעהויבען א וואַקכאַנאַליע...
„לפני מי אתם מטהרים... ומי מטהר אתכם?" שרייען אידען,
און עס טרייסלען זיך בערד און עס ציטערען די ליפּען און עס טר־
פען די פּיס... „השם יתברך מטהר אתכם..." ענטפערען אידען
און נאָך העכער שרייען אידען און נאָך שטאַרקער טרייסלען זיך
בערד.

עס האָט זיך אָנגעהויבען אויפ'ס ניי...

.1924

חברון

פון חברון בין איך אוועקגעפאָהרען מיט אַן אומעטיגע שטי־מונג. עס האָט מיר דאָס האַרץ וועה געטאָן אויף דעם קליינעם צאַנ־קענדען און אויסגעהענדען אידישען ישוב. און דעם ישוב ווילט זיך אַזוי ניט אָפּשטאַרבען און ער בעט זיך, און ער שטרעקט אויס די הענט צו יעדען פאַרבייגעהענדען; העלפט, ראַטעוועט, זעהט עפּעס צו טאָן פאַר אונז, אַז ניט געהען מיר אויס, נאָך אַ יאָהר, נאָך אַ טאָג און חברון וועט אין גאַנצען זיין אָהן אַ איד און מיר וועלען אינגאַנצען פאַרלירען צו די אַראַבער איינע פון די מערקווירדיג־סטע שטעדט אין דער וועלט. און קענען מיר זיך דען ערלויבען צו וואַרפען מיט שטעדט? האָבען מיר דען איבערהויפּט אַזוי פיעל שטעדט אין ארץ ישראל, אַז מיר זאָלען זיך קענען פאַרגינען פאַר־לאָזען אַ שטאָדט?

אידען פאַרלאָזען חברון איינציגווייז אָדער גאַנצע פאַמיליעס. פריהער זיינען געווען טויזענט, אפשר גאָר צוויי טויזענט נפשות. היינט־צו־טאָג זיינען קוים דאָ פינף הונדערט נפשות. ניטאָ פון וואָס צו לעבען. די אַראַבער, פון וועלכע מען האָט אַמאָל געקענט עפּעס פאַרדינען, עפּענען זיך היינט אַליין קלייטלאַך און גיבען דעם אידען אַ גראָשען ניט צו לייזען. מען קויפט און מען פאַרקויפט צו זיך אַליין. און אַז אידען זאָלען לעבען פון צווישען זיך, איז דער ישוב צו קליין. צולויפען זיך אידען ווער אין ירושלים, ווער אין יפו און ווער קיין אַמעריקאַ. און זיי טוען דאָס נישט גערן, ווייל זיי האָבען ליעב חברון און וואָלטען איהר געטריי געבליבען ביז'ן לעצטען טאָג, ווי עס וועלען אויך טאָן מאַנכע חברונ'ער: ביז עס וועט נאָר זיין די קלענסטע מעגליכקייט וועלען זיי דעם ישוב ניט פאַרלאָזען.

וואָס־זשע הייסט ביי מאַנכע די לעצטע מעגליכקייט?

אַט, למשל, קלאָגט זיך פאַר מיר דער אייגענטימער פון דעם האָטעל „אשל אברהם", אַ קלוגער איד, אַן איבערגעבענער חברונ'־

יסט, אז ס'איז שווער צו לעבן פון זיין האטעל. די אָרטיגע אידי־
שע באַפעלקערונג איז אָרים און קומט קיינמאָל ניט אַריין עסן אַ
מאָלצייט אין אַ האָטעל, און רייזענדע זיינען ווייניג. דאַך וועט ער
אויסהאַלטען אַזוי לאַנג אַ איך קען אויסהאַלטען. „אָבער לאָזען נאָך
פינף פאַמיליען פאַרלאָזען חברון, זאָגט ער, וועט די פרומע אידי־
שע געמיינדע ניט קענען אויסהאַלטען איהר שוחט, און אַז אין
חברון איז ניטאָ קיין שוחט, איז נישטאָ קיין ישוב, ווייל דער קליי־
נער ישוב באַשטעהט פון גרויסע פרומאַקעס. דאַסזעלבע איז אויך
מיט די שוהלען. זאָלען נאָך עטליכע פאַמיליעס אַוועק פון חברון
וועט זיין אוממעגליך אויפצוהאַלטען לעהרערס, איז אויס שוהלען
— אויס ישוב. אַט פון אַזעלכע זאַכען העגגט אָפּ די עקזיסטענץ
פון חברון".

חברון געהט פאַר דעם אידישען ארץ ישראל פאַרלוירען אויב
עס וועט עטוואָס ניט געטאָן ווערען. וואָס־זשע קען געטאָן ווערען?
אַט וואָס.

חברון ליגט צימליך הויך, די לופט איז דאָרט פריש און זיס,
ס'איז איינער פון די בעסטע קלימאַטען פון לאַנד. פון מאַלאַריע
און אַנדערע קראַנקהייטען, ווייס מען דאָרט נישט. וואַסער איז דאַ
אַ סך און גוטע וואַסער אויך. וואָרום נישט אַוועקשטעלען דאָרט אַ
סאַניטאַריום פאַר קראַנקע? אַ זאַך וואָס די הדסה וואָלט געקענט
און געזאָלט טאָן, אויב קיין אַנדער אָרגאַניזאַציע פיהלט זיך ניט
בכוח דאָס צו טאָן. עס וואָלט קיין חברון געקענט אַוועקגעשיקט
ווערען די פיעלע הונדערטע אידישע יתומים פון אויסלאַנד און
גרינדען דאָרט אַן אַנשטאַלט פאַר זיי. דאָס וואָלט אַריינגעבראַכט
כאָטש אַ קליינעם אָבער פרישען שטראָם לעבען. אָבער די הויפּט־
זאַך וואָס עס וואָלט געדאַרפט געטאָן ווערען איז גרינדען אַ פּאָר
קאָלאָניעס אָדער קבוצות לעבען חברון און טאַקע אויף מזרח זייט
חברון, כדי זיי זאָלען טאַקע נישט קענען אויסמיידען חברון. דאָס
וואָלט געראַטעוועט דעם אידישען ישוב. ווייל דאָרט וואו אַ קבוצה
גרינדעט זיך, הויבט זי באַלד אויף דאָס לעבען פון די נאָהענטע
מקומות.

טבריה, למשל, איז אויפגעלעבט, אַ דאַנק די אַלטע קבוצות
וואָס געפינען זיך אַרום איהר. חברון האָט זעהר גוטען באָדען אַרום.
אמת, ער ליגט אין אַראַבישע הענט און עס איז אפשר שווער אַרויס־
צוקריגען, אָבער אַז מען וויל קען מען אַלעס. דער באָדען איז גע־

זונט און פעט, קיינע זומפּעז, וואָס פאַרלאַנגעז מענשליכע קרבנות ביז מען טריקענט זיי אויס און מען מאַכט זיי פריי פון קדחת. קורץ, מען וואָלט געקענט ראַטעווען חברון אויב מען זאָל וועלען. נויל מען אָבער נימ, אָדער מען האָט גרעסערע זאָרגען. און מען קומט אָפּ מיט צוזאָגען און חברון געהט אויס, עס צאַנקט ווי אַ ליכטעל, אָט, אָט, און עס לעשט זיך אויס.

אָט אַזוי איז עס מיט חברון: אומעטיג!

אָבער אינטערעסאַנט איז חברון זעהר. דאָס איז די ב י ב ־ ל י ש ס ט ע פון אַלע פּלעצער וואָס איך האָב געזעהן. זי איז גע־בליבען אין איהר גאַנצער אַלטער אומשולד כמעט פריי פון מאָדער־נע צובויאונגען. זי איז אין גאַנצען שטיין־געל, לייכט ברוין און די בערג וואָס ליגען איבער דער שטאָדט זיינען אויך געל און ברוין אַזוי, אַז די בערג און די שטאָדט זעהען אויס ווי פון איין עלע־מענט געגאָסען, אַקוראָט ווי אַ געוואַלדיג גרויסער מייסטער וואָלט מיט שניצמעסער אויסגעשניטען פון אַ געוואַלדיגען שטיין בערג און הייזער. הייזער, פּלאַכע, פאַרפּלאָנטערטע, קאַפּריזנע און וואונ־דערבאַר מאַלערישע ליגען איינע אויף די אַנדערע ספּעציעל אַזוי, אַז עס זאָל אינטערעסאַנט זיין זיי צו מאָלען. מאָלען און צייכענען איז דאָ פאַראַן אַ וועלט. אַ לעבען קען מען דאָ אָפּלעבען און נישט פאַרטיג ווערען. אויסער הייזער און די בערג זיינען דאָ פאַראַן אַלי־ווען־בוימער די עלטעסטע, די קנאָכעדיגסטע און פאַרדרעהטסטע בוימער, וואָס איך האָב ווען געזעהן. איך וואָלט אָנגערופען חברון אַ מושב זקנים פון אַלטע אַליוועז בוימער. און איבער אַלע אַלטע בוימער הערשט דער מאַיעסטעטישער זקן, דער אשל אברהם, דער בוים פון אברהם אבינו, וועמעס יאָהרען צעהלען זיך נישט אין די הונדערטער נאָר אין די טויזענטער. ס'איז אַ מעכטיגער ריעז, אָבער ער קען שוין נימ שטעהן, די פיס זיינע האַלטען איהם שוין נימ, איז אַרום איהם איינגעמויערט אַ זעסעל און אייזערנע שטאַנגען שטיצען זיינע אַלטע שווערע צווייגען ווי קוליעס. און דאָ איז ער פאַרפּלאָסטערט און מיט אייזערנע רינגען צונויפגעשרויפט, אָר־מעטום אונטערשטיצט און אונטערגעשפּאַרט, און אַזוי שטעהט ער, דער טויזענט יעהריגער גיגאַנט, און בליהט מיט קליינצינקע גריי־נינקע בלעטעלאַך.

מערקווירדיג איז דער קאָנטראַסט צווישען דעם גיגאַנטישען אַלטען שטאַם און געבראָכענע צונויפגעפּלאָכטענע אַלטע צווייגען

מיט די קליינצינקע צירליכע פריש גרינינקע בלעטעלעך. ס'איז באמת א סימבאל פונ'ם אידישען פאלק. אלט און איינגעבויגען און פרישע בלעטעלעך ארום און ארום... פרישע יוגענד, נייעס לעבען אויף אן אלטען שטאם און ווארצעל.

געפינען געפינט זיך דער בוים א האלבע שעה גאנג פון דער שטאדט, אין דעם הויף וואו די רוסישע גלחים האלטען אפ מאלעב־נעס. אזוי האט מען מיר דערצעהלט, אדער אפשר איז דאס פאר פרומע פילגרימער. יעדענפאלס ס'איז אונטער דער ממשלה פון דער פראוואסלאוויע און פון אונזערע אויגען אפגעריסען.

די צווייטע היילינגטום, די מערת המכפלה, וואס חברון פאר־מאגט, געפינט זיך אין מאחאמעדאנישע הענט, און די אראבער האבען עס אויף אזוי פיל פארכאפט, אז א איד טאר זיין פוס ניט ארייננשטעלען אין דער געביידע. דריי טרעפלעך מעג ער ארויפגעהן און ניט ווייטער, און וויל מען אריינגעהן אינעווייניג, דארף מען דערצו אן ערלויבניש פון גובערנאטאר, און ביים גובערנאטאר מוז מען זיך פארשטעלען פאר א קריסט אויב מען קען, א איד קריגט קיין ערלויבניש.

איך בין זיי מוחל געוועזן דעם גאנצען אינטערעס יון ביז אפילו די דריי טרעפלעך אויך ניט באשטיגען. פון דרויסען איז וויניג דא וואס צו זעהן. אויסער די הויכע מינארעטען וואס זייען אויפגע־בויט איבער די קברים פון די אבות.

די אראבער פיהלען זיך אלס בעלי־הבתים פון חברון פול און ברייט. און פונקט ווי די שטאדט איז די ביבלישסטע, אזוי זיינען אויך די אראבער די עכטעסטע וואס איך האב געזעהען. ברייט און בונט געקליידעט, ברוין און בראנזיג אין פנים און לייב זעהן זיי דא אויס זעהר מאלעריש און פאסען זיך זעלטען שעהן אין דער אל־טער שטאדט אריין. געהען אזוי עטליכע אראבער מיט זייערע ברייט־פאלדיגע מלבושים און ווייסען קאפ־באדעקי געהען זייט ביי זייט און שמועסען, איז עס ווי א בלעטעל פון דער ביבעל וואלט זיך גע־עפענט און זיך אליין אין דער הויך געלעזען. און געהט פארביי אן אראבקע מיט א קרוג וואסער אויף די אקסלען, איז אקארשט ווי א צווייטע בלעטעל וואלט זיך אויפגעמישט.

זיי פיהלען זיך אין חברון אין גאנצען ביי זיך און האבען פאר אידען גאר קיין מורא ניט. קיין החלוץ האבען זיי קיינמאל אין די אויגען ניט געזעהן און די אלטע אידען, די שרעקען זיי גאר ניט.

די אַלטע, שוואַכינקע, בלייכינקע, דינינקע, שרעקעדיגע. דיזע אַל־טע אידען רופען זיי, „די טויטע מענשען“, אזוי האַט מען מיר געזאָגט, און פאַר טויטע איז ניטאָ וואָס מורא צו האָבען. דאָרום קוקט מען אין חברון אויף אידען גלייכגילטיג. מען גריסט זיך העפליך, קאַלט. און אויב אַראַבישע אַנטיסעמיטען עפענען אַמאָל אין חברון א מויל, איז דאָס בלויז פון מאָדע וועגען. די קליינע שקצים, אָבער, טוען אָן צרות די קליינע אידישע קינדער, שלאָגען זיי, רייצען זיי, זינגען געגען זיי לידעלעך, ווי, למשל, אז „אידישע ימים טובים זיינען שמוץ, אַראַבישע זיינען הייליג“...

אויף אַ אסיפה פון אַלע חברון'ער לעהרער, אַראַבישע און אידישע, קלייבט זיך אַ אידישער לעהרער צו האַלטען אַ רעדע און בעטען די אַראַבישע לעהרער זעהן אויסצואיבען זייער איינפלוס אויף דיזע שקצים.

אומעטיג איז אין חברון ! ניטאָ וואוהין צו געהן פאַרברענגען אַ אָוונט, ניטאָ קיין וועלכע עס איז אָרגאַניזאַציע, לעזע צימער, קלוב, עפּעס וואוהין מען זאָל קענען אריינגעהן. פון אַ סינעמאַ איז אָפּגערעדט. אַזאַ זאַך איז דאָ אפילו אין חלום קיינעם ניט געקומען. זיצען אידען און פאַר לאַנגווייליגע רעדט מען פּאָליטיק. אַך, די פּאָליטיק פון ארץ ישראל וועלען מיר פאַר דער צייט אַלט מאַכען, די גערעדטע און געמאַכטע פּאָליטיק. יעדער איז דאָ אַ פּאָליטיקער. אין חברון איז דאָס, דאַכט זיך, אַ קרענק, די איינציגע קרענק פון דער זאַנסט זעהר געזונטער געגענד.

איך האָב מעהר ווי צוויי טעג ניט געקענט אויסהאַלטען דעם אומעט און האָב באַשלאָסען אומצוקעהרען זיך קיין ירושלים מיט די פּאָר צייכנונגען וואָס איך האָב געמאַכט.

לויפט אַ איד און ברענגט מיר אַ וואַגען וואָס האָט, לויט זיינע ווערטער, געדאַרפט אָפּפאָהרען אַ זייגער זעקס אין אָוונט און אָנקומען אין ירושלים אַ זייגער צעהן. און אַז דער וואַגען איז אַ גוטער, און מיר וועט זיין פרעהליך און באַקוועם. דער וואָגען איז אָנגעקומען אָפּצופאָהרען פון חברון אַנשטאָט זעקס — ניין, און אין דער פינסטער האָב איך ניט געזעהן ווער עס זיצט און וואָס פאַר אַ וואַגען דאָס איז. אַז איך בין שוין געווען אינעווייניג, האָב איך דערזעהן, אַז איך זיץ צווישען זעקס ווייץ און אַז דער בעל־עגלה איז אַן אַראַבער, די פּאַסאַזשירען אַראַבער, און אַז איך בין דער איינציגער איד צווישען אַראַבער, און אַזוי וועט עס זיין אַ האַלבע נאַכט

אין א וויסטער געגענד. מיר איז געווארען אביסעל קאלאמוטנע אויפ'ן הארצען, האך האט זיך עס מיר ניט געפאסט פאר זיך אליין ארויפצוגעהן פון וואגען. איך האב פארביסען די צייהן און באשלאסען צו פאהרען, און זאל זיין וואס עס וועט זיין. אפגעפאהרען. מען שווייגט. פערדלעך לויפען. פלוצלונג דער וואגען פארהאקט זיך, מען קען נישט פון ארט. פינסטער ארום. עס קומען אן קאמעלען קאראוואנען מיט בעדואינער. עס איז א גאנצער געטומעל, מען שרייט, מען כארכעלט. איך זיץ און טראכט מיר, אז איך וועל בשלום א לעבעדיגער קומען אהיים, ווען איך פרואווען זיין אביסעל פארזיכטיגער אין מיינע האנדלונגען.

מען פאהרט ווייטער... עס שטעלען אונזער וואגען אפ פינסטערע געשטאלטען. מען שרייט זיך איבער... איך פארשטעה קיין ווארט. מען קוקט אריין אין וואגען. שלאפען קען איך שוין ניט. אבער מיין שכן, א פעטער אראבער, איז זיך איינגעשלאפען ביי מיין זייט, ארויפלעגענדיג זיין טיורבאן־קאפ צו מיר אויף מיין אקסעל. עס איז זיכער געווען א ריהרענדע אידיליע, אבער מיך האט זי ווייניג וואס אמוזירט.

אנגעקומען זיינען מיר אין ירושלים צוויי א זייגער ביינאכט. ירושלים איז געווען שטיל און כמעט ווי פינסטער. עס האבען אונז ווידער אפגעשטעלט מענשען, שיינבאר, שומרים, דאכט זיך אידישע. מען האט די שטאדט געהיט, ווייל מען האט זיך דערוואוסט, אז יפו'ער אראבער קלייבען זיך קיין ירושלים צו באפרייען דעם אנפיהרער גון פתח־תקוה'ר אנפאלי זייער ליעבלינג, דעם שעיק אבאקושיק.

מען האט די שטאדט פארהיט. און ווען איך האב ענדליך דערגרייכט מיין צימער און זיך דערפיהלט ביי זיך אין בעטעל, האב איך זיך אין צוויי זאכען א נדר געטאן — זיין פארזיכטיג, ערשטענס, און צווייטענס, מיט ווענען איך וועל רעדען, און ווען איך וועל באגעגענען זאל איך דערצעהלען ווענגען חברון'ס לאגע און אויסשרייען א זעהר פארצווייפעלט געשריי:

„ראטעוועט דעם אידישען ישוב פון חברון, העלפט, לאזט עס ניט אונטערגעהן!"

יריחו. די פאַרשאָלטענע

דער וועג פון ירושלים צום טויטען־ים דויערט אַנדערטהאַלבען שעה. דער וועג איז געוועזן ניט קיין שלעכטער, די שטימונג אַ גוטע. אַזוי, אַז ווען מיר זיינען אין אַ האַלב שעה אַרום צוגעפאָהרען צו דער ערשטער סטאַנציע, וואָס אַן אַראַבער האַלט, זיינען מיר מיט ענטוזיאַזם אַראָפּגעשפּרונגען, באַגריסט דעם אַראַבער אויף אַלע שפּראַכען פון דער וועלט און זיך געהייסען געבען טיי. ביז טיי ווערט פאַרטיג איז דאָ צייט גענוג פאַר אַ סקיצע צו מאַכען און אַרומקוקען די געגענד. ווילד, בערגיג, נאַקעט, טרוקען, ברוין־געל. אומעטיג. זעהר טרויעריג איז די לאַנדשאַפט, וואָס ליגט צווישען ירושלים און דעם ים. הויך ווי די בערג זיינען, אַזוי נאַקעט זיינען זיי. קליינינקע, געלע, פאַרטריקענטע גרעזלעך וואַקסען נאָך אַמאָל ביי די פיס פון אַ ברוינעם גיגאַנט, אַבער באַלד וועט יעדעס שטי־קעל גרינע פאַרב פאַרשווינדען און בלייבען וועט ברוין און געל. מערקווירדיג, ווי דער קעמעל מיט זיין פאַרב פאַסט זיך אַריין אין בילד, און דער זון־פאַרברענטער אַראַבער אויף דעם רוקען פון קע־מעל, איז ווי אַ שפּראָצונג פון דער געגענד. קאַראַוואַנען פון קעמ־לען זיינען אונז די גאַנצע צייט אַנטקעגענגעקומען און עס איז גע־ווען אַ רחמנות, און צו דערזעלבער צייט שפּאַסיג, צו זעהן ווי דאָס אומגעלומפּערטע באַשעפעניש דערשרעקט זיך פאַר דער מאַשין און איהר גרילץ און הויבט זיך אָן וויגען און לויפען און דער אַראַ־בער מיט די ברייטע פאַנטאָפעל און צופּאַטעלטען בגד נאָך איהם.

טרויעריג איז די לאַנדשאַפט, טיעף די טאָלען, הויך די פעל־זען, וועגען דרעהען זיך ווי ווייסע שלאַנגען, לויפען אַט רעכטס און אַט לינקס, און דער שאָסיי, וואָס פאַרבינדט ירושלים מיט דעם ים, איז דער פאַרדרעהטעסטער שאָסיי, וואָס די וועלט האָט ווען געזעהן.

איך שטעה און קוק און טראַכט: צי קאָן אַמאָל אָט דער ברוי־נער טרויער ווערען אַ גרינע פרייד? און מיט אַמאָל ווערט מיין

בליק שאַרפֿער, איך דערזעה אויף דעם רוקען פֿון אַ ווייט־ווייטער קייט בערג דעם טורעם מלכּה פֿון ירושלים און דערנאָך דעם פּאַלאַץ פֿון הערבערט סעמיועל, און ביסלעכווייז די גאַנצע קאָנטורען פֿון ירושלים. יאָ, דאָס איז ירושלים! אַזוי הויך שטעהט זי, די אייביגע שטאָדט! און פֿון אַזוי ווייט זעהט זי זיך, די וואונדערבאַרע! דאָס איז נאָך גאָרניט, זאָגט מען מיר, איהר וועט זי נאָך דערזעהן פֿון לעבען יריחו.

פֿון צווישען די ברוינע מאַסען ווייזט זיך פּלוצלינג אַ בלויער שימער. דאָס איז דער טויטער ים. פֿאַרשווינדט באַלד און ווייזט זיך ווידער. מיר הויבען אָן זיך אַראָפּצולאָזען. אָט איז ניט ווייט אַ גרינער אָאַזיס, אינמיטען שטעהען הייזער. דאָס איז יריחו. מיר טראָגען זיך פֿאַרביי. יריחו וועלען מיר באַזוכען שפּעטער. איצט קייקלען מיר זיך אַראָפּ אַלץ נידעריגער. עס ווערט הייס. מיר געפֿינען זיך שוין זעהר נידעריג, פֿיעל הונדערט פֿוס נידעריגער פֿאַר דעם געוועהנליכען ים־פֿלאַך, געל, זאַמדיג, וויסט, דושנע.

אָנגעקומען! אַ שטילינקער, צאַרטפֿאַרביגער וואַסער פּליעסקעט זיך אַרום קליינינקע, שטילינקע שטיינדעלעך. פֿון אַלע זייטען פֿיאָלעטע בערג. איבער די בערג און וואַסער אַ גרינליכער הימעל. דאָס איז דאָס פּנים פֿון דעם טויטען ים. איך טונק איין מיינע פֿינגער אין ים און פֿאַרזוך זיין געשמאַק און דערשפּיר אויף מיין צונג אַ שאַרפֿען, ביטער־געזאַלצענעם, זויער־שוועבעלדיגען טעם. עס האָט מיר אַ ברען געטאָן אין מויל; עס האָט מיר אַ שניט געטאָן ווי מיט אַ מעסער. אָט פֿאַרוואָס מען רופֿט איהם דער „טויטער“, דען קיין פֿיש קאָן ניט לעבען אין אַזאַ וואַסער. דאָך אומזיסט רופֿט מען איהם „טויטער“. זעהען דען טויטע אויס אַזוי פֿאַרביג ווי ער? און קאָן דען אַ טויטער אַזוי שטורמען ווי ער? און איז דען אַ טויטער אַזוי ווייך און אַזוי פֿעט און אַזוי וואַרים ווי ער?

איך האָב זיך שנעל אויסגעטאָן — שעמען זיך איז ניט געוועזן פֿאַר וועמען, קיין פֿיש אין וואַסער, קיין פֿויגעל איבער'ן וואַסער און כמעט קיין מענש לעבען וואַסער. אויסגעטאָן זיך און — אין וואַסער אַריין. און מיך האָט אַרומגענומען אַ וואַסערעל, וואָס האָט זיך געפֿיהלט ווי סאַמעט, געדיכט, שווער און פֿעט ווי אויל. און עס האָט מיך געהויבען אין דער הויך. איך בין צו גרינג געווען פֿאַר'ן וואַסער. איך האָב מיט דעם וואַסער זיך דאָס לייב געריבען, און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך רייב מיך אָן מיט גוט־שמעקענ־

דיגען אויל. עס איז געווען אזוי אומערוואַרטעט גוט, אזוי גוט האָט עס מיר געטאָן, אַז עס האָט זיך ניט געוואָלט שיידען מיט'ן ים. וואָס האָט אַזאַ שרעקליכען נאָמען.

עס ווערט אַלץ הייסער. די זון שטייגט. און טרינקען ווילט זיך — אַה, ווי עס דורשט ביים ים המלך! מען וואָלט געקאָנט אויסטרינקען דעם גאַנצען ירדן. די אַהאַבער, זאָגט מען מיר, טרינקען אוים יעדער אַ בלעך וואַסער אַ טאָג. איך געה צו דעם שטרויענעם שטיבעל און טרעף דאָרט אַ קרעמעל מיט גאַזאָז. אַן אַראַבער האַלט עס. מיט אַמאָל דערהער איך אידיש רעדען. ווער רעדט דאָ אידיש? צוויי אידען. איינער אַ חבר קופּער, אַ ברוינער אַלטער חבר. געווען זאָגט ער, דער ערשטער לעגיאָנער. וואָס, איהר קענט איהם ניט?! ווער קען עס ניט דעם אַלט־יונגען חבר קופּער? אַ קרעפּטיגער איין־און־זעכציג־יעהריגער. אין אַמעריקע קען מען איהם גוט און מען וועט איהם נאָך קענען, ווייל ער קלייבט זיך אַהין אין אַ האַלב יאָהר אַרום. ער האָט עפּעס דורכצוקעמפּען, עפּעס האָט מען ניט ריכטיג געהאַנדעלט, עמיצען דאַרף מען אָנלערנען, אויפוואַרפען, אָנזידלען. קורץ, אין אַ האַלב יאָהר אַרום וועט איהם איסט־בראָדוויי זעהן אויף אַלע „קאָרנערס". ער קאָן און ער וועט „ספּיטשען".

„און ווער זענט איהר?" פרעג איך דעם צווייטען, דעם אינגערען. אויף זיין ברוינעם, מאָגערען פּנים האָט זיך געוויזען אַ שמייכעל: „משה גאָרב איז מיין נאָמען. איך וויל אייך עפּעס בעטען, גיט איבער אַ גרוס מיין זיידען, הירש לאַנדוי, פון 105 איסט בראָדוויי. אַז אַלטער איד איז מיין זיידע. דערצעהלט איהם, אַז איהר האָט מיך באַגעגענט ביים ים המלח, דעם איינציגען אידישען צווישען אַ פּאַרטיע פון אַראַבישע אַרבייטער. איך בין דאָ דער איינציגער; דער חבר, וואָס איהר זעהט, קופּער, איז בלויז געקומען מיך באַזוכען. איך שטעל מיין לעבען איין. ס'איז נישט גרינג אויסצוקומען מיט די ווילדע. איך בין זייער פאַרמאָן. מיר בויען דאָ אַן עקספּערימענט־גרוב אויף אויסצואַרבייטען פּאָטאַש. פריהר איך אָן די אַרבייט. איך בין פון „גדוד", געווען אַ לעגיאָנער און געבליבען". ער האָט אַ זיפץ געטאָן: „ס'איז שווער, איינער אַליין צווישען זאַלץ, שוועבעל, זאַמד, היץ און אַ צענדלינג ווילדע אַראַבער".

אויף דעם מאָגערען, ברוינעם פּנים האָט זיך באַוויזען אַ שטי־

לער שמייכעל און מיך האָט דער שמייכעל פאַר'ן האַרץ אָנגענומען.
אונזער גרופּע מאָלער זיינען פּאַרטיק געוואָרען מיט זייערע עטיודען, אויסגעטרונקען דעם גאַנצען גאַזאַז, וואָס דאָס קלייטעל האָט געהאַט, אריינגעזעצט זיך אין דער מאַשין. מען פאָהרט ווייטער. וואוהין? צום ירדן. דער כנרת האָט דעם ירדן און דער טויטער ים האָט אויך, דעם צווייטען עק ירדן. דאַרף מען איהם זעהן. דרעהען מיר זיך צווישען די גערגעלע, ווייסע בערג, וואָס זעהען אויס אזוי פאַנטאַסטיש, ווילד, אזוי אויסגעטראַכט ווי אַ שווערער חלום. מיר דרעהען זיך צווישען ריזיגע, ליימענע טעפּ, גרויסע הינטישע קעפּ, ריזיגע שטיינערנע זשאַבעס, פאַרשטיינערטע פאַרזעהעניש־ען, ביז מיר קומען צו אַ גריגינקען, שעהנינקען ווינקעלע, און מיר דערזעהען צווישען די בוימער אַ געל וואַסערעל און ביים ברעג אַ לאָדקע. און דאָס איז דער ירדן. עס רוישט ניט, עס קאָכט ניט און זעהט ניט אויס ירדנ'דיג, ניט אויף אַ האָר, ביז איך האָב זיך ניט געגנומען מאָלען אַ בילדעל פון דעם היסטאָרישען טייכעל. ערשט דאַן האָב איך דערזעהן די צאַרטע, זיידענע איידעלקייט פון דעם גאַנצען קאָלאָריט, און איך האָב דערפיהלט דעם צויבער פון דעם קליינעם וואַסערעל.

אָבער, אַז ער באַזיצט דעם „רבינ'ס" כח, דאָס האָב איך זיך דערוואוסט אַ ווײַלע שפּעטער, ווען אַ גרופּע רוסישע „באָגאָמאָלקעס" זיינען אָנגעקומען מיט זייערע פלאַכע רוסישע פּנימ'ער, קורצע נעזלעך און די ווייסע פאַטשיילקעס אַרום די קעפּ און פּנימ'ער. זיי זיינען אָנגעקומען אָנצוקוקען דעם ירדן און באַזוכען אַן אַלטען גריכישען מאָנאַסטיר, ניט ווייט פון דאַנען. זיי האָבען זיך צוזעצט אין אַ האַלב־קרייז, די הענט צונויפגעלייגט און אין אַ שטילען, צוציגענעם רוסישען רעדענס־שטייגער האָבען זיי אָנגעהויבען צו דערצעהלען וואונדער וועגען דעם ירדן. און איך הער אזא געשיכטע:

עס איז געווען אַ הייליגער גריכישער מאָנאַך, אַ גרויסער גאָט־דינער און אַ זעלבסטפּייניגער. אָבער איינמאָל האָט איהם דער טייוועל פאַרפיהרט צו אַ זינדיגען געדאַנק וועגען אַ פרוי און מיט דעם זינדיגען געדאַנק אין האַרצען איז ער געגאַנגען זיך באָדען אין ירדן. וואָס־זשע דענקט איהר, שוועסטערלעך, אַ פיש האָט איהם פאַר אַ אידען געמאַכט, יאָ, פאַר אַ אידען... דער מאָנאַך האָט

אנגעהויבענ איינדארעז און אין א יאהר ארום האט ער זיין נשמה אויסגעהויכט...

שפעטער האבען „שוועסטער" זיך אויפגעהויבען און זיך צו־געגרייט צו געהן צום מאנאסטיר. עס איז שוין געווען געגען אווענט און מיר האבען געדארפט א טראכט טאן וועגען א נאכטלעגער. דער מאנאסטיר געפינט זיך אויפ'ן וועג קיין יריחו. פרעגט זיך, ווארום זאלען מיר ניט פארפאהרען אין מאנאסטיר? און טאקע באלד האבען מיר זיך צונויפגעקליבען און מארש אהינצו. און ווידער האט זיך אונזער מאשין געדרעהט צווישען די אומגלויבליכסטע געל־שוועבעלדיגע, גרוי־קאלכיגע בערג פון די משונה'דיגסטע פארמא־ציעס. פאר אונזערע אויגען איז פלוצים אויסגעוואקסען א שלאס אויף איינעם פון אזא קאלכבארג. און ווען מיר זיינען מיט פיעל מיה אנגעקומען צום טויער און א קודלאטער מאנאך האט אונז גע־עפענט און אריינגעלאזט, האט דער „איגומען" אונז באגעגנט מיט א טיפער פארבויגונג און אין רוסיש אונז באגריסט, געבעטען זיך פיהלען ווי ביי זיך אין מאנאסטיר, מיר זאלען באפעהלען וואס מיר ווינשען... דערהערענדיג אזא שפראך, האט זיך אונז שטארק פארוואלט עסען. קוים ארויסגערעדט, — שוין א באפעהל, א דינסט איז ערשינען, א מאנאך האט א וואונק געטאן און א קאכעדיגע טעטיגקייט האט זיך אויפגעהויבען... באלד איז א טיש געגרייט געווארען ווי פאר קעניגען... און וואס אויף דעם טיש איז אנגע־שטעלט געווארען לאזט זיך ניט באשרייבען... געבראטענע הינ־דעלעך, געבראטענע טייבעלעך, פארשיעדענע עדליקאטעסען, סו־פען, קאמפאטען. קורץ, ס'איז געווען א טיש פון אלדאסגוטס... און ארום רעדט מען רוסיש אין א שטילען גאטספארכטיגען טאן... און דער „פאטער איגומען" זיצט אויבענאן, א גרויסער קודלאטער שווארץ־אויגיגער מאנאך און מיט געדולדיגע אויגען קוקט ער צו, ווי אונזער שאופער האט זיך גענומען פאר די געבראטענע טייבע־לעך און האט זיך ניט אפגעריסען פון זיי ביז זיי זיינען אלע פאר־שוואונדען. פרעגען מיר דעם „איגומען": זאגט אונז, פאטערל, וואס פאר א געבענשטער פלאץ איז דאס? וואס רעדט נישט די וועלט פון אזא מאנאסטיר? ענטפערט ער, אז מען ו ו י י ס ט און מען ר ע ד ט. ווי־זשע הייסט דער מאנאסטיר? ער הייסט „דער מאנאסטיר פון „יאהאן דער טויפער". ווייל דא, אין דעם טייל ירדן האט יאהאן געטויפט קריסטוס'ן. אבער דער פלאץ הייסט

אויך אויף אראביש: „קאסטעל־יאהוד“, „די אידישע פעסטונג“. פארוואס? און דער מאנאך האט אונז צוגעפיהרט צום פענסטער און אנגעוויזען צום ירדן. דארט האבען מיר דערזעהען א קליין שטיבעל. „אט זעהט איהר דאס שטיבעל, דארט האט „יהושע בן נון“ צום ערשטען מאל דורכגעשניטען דעם ירדן, איז אריין אין לאנד און אויפגעשטעלט א פעסטונג. דערפאר הייסט דאס ארט „די אידישע פעסטונג“.

גאנץ פריה האט מיך אויפגעוועקט א דריי גלאקען־געקלאנג און א ווילע שפעטער האב איך דערהערט א שעהנעם כאר־געזאנג. דאס האבען די „שוועסטער“ געזונגען אין קלויסטער וועגען דעם ירדן. מארגע האט דאס געקלונגען. אין מיטען פון א וויסטען קאל־כיגען בערגיגען טרויער, קלינגען ווייכע גלעקער און קיין מענשליך אויער ארום און ארום הערט דעם געקלאנג ניט, עס זינגט א שעה־נער כאר און ס'איז ניטא וועד 'עס זאל איהם הערען... איינזאם, שרעקליך איינזאם לעבט א מאנאסטיר פון צוועלף מענשען...

מיר האבען איבערגעלאזען א „פונט“ דעם איגומען און קליינ־געלט פאר דער דינסט, און מיט ברכות און פארבויגונגען זיינען מיר אפגעפאהרען קיין יריחו.

יריחו די פארשלאטענע. קיין איינציגער איד וואוינט ניט דארט. ארום הענגען גרויסע, געלע, וויסטע בערג, אבער יריחו אליין אין איינגעטונקען אין גרין. ווי קומען גרינס, בוימער, בלו־מען, גערטנער אין אזא קאלכיגען שוועבעלדיגען געגענד? דער ענטפער איז: וואסער. יריחו האט א קוואל פון וואסער, וואס הייסט „מעין אלישע“ און דערפון שטאמט די גאנצע רייכקייט פון יריחו און די גאנצע גרינע פראכט. אט וואס וואסער קען אויפטאן. און איך האב דאן מיט אנדערע אויגען א קוק געטאן אויף דעם געלען און ברוינעם טרויער ארום און ארום. מיר האט זיך אויסגע־דוכט, אז א שטילער געבעט שוועבט אין דער לופט, אז בערג און טאל שעפטשען מיט בענקעניש: וואסער, גיט אונז, וואסער!...

איז דען דאס אן אוממעגליכע זאך? אט האט דאך דער מא־נאסטיר מיילען און מיילען זיך אויפגעבויט אקוואדאקטען, וואסער־לייטונגען... לויפען אזעלכע שטיינערנע רינעס און ברענגען וואו־סער פון די בערג... מען קען אלץ... מען מוז אלץ קענען. די גע־גענד איז אן אוצר פאר'ן לאנד. מען האט מיר געוויזען שטיקער שטיין, וואס האבען אייזען און שוועבעל געמישט אין זיך. מען

האָט מיר געזאָגט, אַז נאַפּט, סמאָלע, אַספּאַלט — אַלץ וואָס מענ־
שען דאַרפֿען האָבען באַזיצט די געגענד... אַז דער טויטער ים איז
דער קוואַל פֿון לעבען און אַז דער גאַנצער ברוינער וויסטער אָר־
מעט וואָס ליגט אַרום קען זיך פֿאַרוואַנדלען אין אַ העלען, קלינ־
גענדען געלעכטער און קען ווערען אַ פּלאַץ פֿון יובעל און פֿרייד
— ווען מען זאָל זיך נאָר נעהמען...

ראש פּינה

אַ שעהנע קאָלאָניע איז ראש־פּינה, אפשר די שעהנסטע אין ארץ־ישראל לויט איהר לאַגע. זי ליגט אויף בערגלעך, באַדעקט מיט בוימער ווי אַ גאַרטען, און איבער איהר הויבען זיך הויך די „הרי כנען", וואָס זיינען אַ טייל פון די נפתלי־בערג. מ'דערצעהלט מיר, אַז ווען מ'האָט אָפּגעקויפט די גאַנצע גרופּע בערג פון באַראָן ראָטשילד, און דאָס האָט געטאָן זיין אַדמיניסטראַטאָר יאַסעוועצקי א יאָהר דרייסיג, פינף און דרייסיג צוריק, האָבען אים די אַראַבער פון צפת באַפאַלען און געוואָלט שלאָגען, טענה'ענדיג צו איהם: „וואָס הייסט, אונזער אבינו יעקב האָט זיינע שאָף געפּאַשעט אויף די דאָזיגע בערג און דו ווילסט זיי גאָר אָפּקויפען פאַר אידען?!". געראַטעוועט האָט איהם בלויז דאָס וואָס ער איז געווען אַ כוואַטסקער אידעל און האָט זיך מיט זיינע רייטער אַרויסגעדרעהט. איבערהויפּט וועבען זיך דאָ אין ראש־פּינה לעגענדען וועגען דעם דאָזיגען יאַסעוועצקי, וועגען דעם ווי ער פלעגט דאָס „אָרודעווען" מיט די טערקען, דרוזען און גלאַט אַראַבער, און מ'לייגט צום סוף צו, אַז ווען ער געפינט זיך איצט דאָ, וואָלט ער גאַנץ ארץ־ישראל'ער לאַנד שוין לאַנג אָפּגעקויפט פאַר די אידען...

זיצט זיך אַן אַלטער קאָלאָניסט ביי דער טיר פון'ם קרעמעל. דאָרט וואו די אויטאָמאָבילען שטעלען זיך אָפּ אויף'ן וועג קיין צפת, אָדער צוריק קיין טבריה, זיצט ער זיך אַזוי און דערצעהלט מעשות פון אַמאָליגע צייטען. אַמאָליגע צייטען הייסען די צייטען פון דרייסיג־פערציג יאָהר צוריק, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבען בויען דער דאָזיגער ישוב, ווען עס זיינען געקומען די עטליכע אונגאַרישע אידען מיט זייערע זעקס הונדערט לירעס אין אַ שרעקליך ווילדען פּלאַץ און ווי זיי האָבען גלייך זייערע פאַר גראָשען אויפגעגעסען און זיינען געבליבען איינע אַליין. אָהן מיטלען און אָהן הילף, ווי זיי האָבען דאָן אַ רעטונגס־געשריי אַרויסגעלאָזען אין

דער ווייטער וועלט אריין, און די וועלט האָט דעם געשריי דער־הערט, ספּעציעל די צוויי באַראָנען — באַראָן הירש און באַראָן ראָטשילד. ווייטער דערצעהלט דער אַלטיטשקער, ווי די צוויי באַ־ראָנען האָבען זיך דערנאָך צוטיילט אין זייערע אַנזיכטען. איינער האָט געזאָגט, אַז פון ארץ־ישראל וועט גאָרניט ווערען, די טערקען וועלען ניט דערלאָזען און איז אַוועק מיט זיינע מיליאָנען קיין אַרגענטינע. באַראָן ראָטשילד, פאַרקערט, איז געבליבען פעסט אין זיין גלויבען אין ארץ־ישראל און אַ דאַנק איהם איז ראש־פּינה גע־וואָרען דאָס, וואָס איהר זעהט מיט אייערע אויגען.

אין ראש־פּינה בין איך אָנגעקומען מיט אַ וואָגען פון כפר גלעדי. געפאָהרען זיינען מיר מיט דעם וואָגען גאַנצע 12 שעה, אַ נסיעה וואָס געדויערט מיט אַן אויטאָמאָביל ניט מעהר ווי שעה צייט און מיט אַ גוטע פּאָר פערדלאַך ניט מעהר ווי אַ דריי־פיער שעה. די פּאָר פערידעס פון כפר־גלעדי האָבען אפשר אנדערש די זאַך גענומען. זיי האָבען איינפאַך ניט געוואָלט געהן. דער חבר קאָז־לאָווסקי האָט מיט זיי געקנעלט, גערעדט מיט זיי העברעאיש, גע־מאַכט פון צייט צו צייט אַ מי־שברך אויף רוסיש, זיין בייטש צעריסען, דעם שטעקען צובראָכען אויף זייערע רוקענס און ס'האָט ניט געהאָלפען, עס האָט אויף זיי קיין ווירקונג ניט געמאַכט, זיי זיינען פעסט געווען איבערצייגט אין דער גערעכטיגקייט פון זייער שטעלונג, אַז „אין האָבער — אין שלעפּען". און ווען דער חבר קאָזלאָווסקי פלעגט בלייבען מיט מיר אַליין, פלעגט ער צוגעבען, אַז די פערידעס זיינען גערעכט, אַז פאַר דעם עסען וואָס זיי קריגען. שלעפּען זיי גענוג. פאַרוואָס־זשע גיט מען זיי ניט עסען? ניטאָ, ברודערקע! היינטיגס יאָהר האָבען די פעלדער שלעכט געטראָגען און ווייניג געבוירען. רעגענס זיינען געווען גענוג, אָבער שלעכט פאַרטיילט. גראָד ווען מ'האָט זיי באַדאַרפט האָבען, זיינען זיי ניט געגאַנגען, און דער רעזולטאַט איז זעהר אַ מאָגערער פאַר'ן גאַנצען גליל. קיין גראָז, קיין היי, קיין האָבער. מיט איין וואָרט, עס איז אַ שלעכט יאָהר פאַר מענש און בהמה. מענשען ווייסען דערפון און מ'זעהט אויסצוקומען, מ'פאַרבויגט פיעלעס, מען עסט קאַרג און מען אַרבייט ווייטער, האָפענדיג אויף בעסערע צייטען. די פערידעס אָבער פון כפר־גלעדי האָבען ניט געוואָלט וויסען פון קיין אַרגו־מענטען און זיי האָבען זיך גאַנצע צוועלף שעה געשלעפּט. געמאַכט צוויי טריט, זיך אָפּגעשטעלט, אָנגעהויבען פאַרהאַנדלונגען, גע־

קראַגנען אַביסעל היי, אַביסעל שטרוי, אָפּגעשלעפּט דערפאַר וויפיעל עס האָט געקומט און ווייטער זיך אָפּגעשמיעלט. מיר זיינען אָנגעקומען אין ראש־פּינה גאַנץ אויסגעמאַטערט און מיר האָבען באַשלאָסען צו נעכטיגען אין דעם איינציגען מלון פעלדמאַן, וואָס די קאָלאָניע פאַרמאָגט.

אריינגעגאַנגען, זיך באַשטעלט אַ בעטעל. צימערען גיט מען אין די האָטעלען פון ארץ־ישראל ניט גערן, ווייל אין יעדען צימער שטעהען עטליכע בעטלעך און עס קענען דאָרט שלאָפען עטליכע מענשען. נעמט מען אַ בעטעל. געבעטען אַ גלאָז וואַרימע מילך — ניטאָ, וואָס הייסט; ניטאָ קיין גלאָז מילך אין אַ אידישען האָטעל וואָס שטעהט אין מיטען פון אַ אידישער קאָלאָניע? דער ענטפער איז געווען, אַז נאָך פיעל זאַכען זיינען ניטאָ אין אַ אידישען האָטעל און אין אַ אידישער קאָלאָניע! מיר האָט זיך עפּעס ניט געגלוסט אָנצוהויבען אַן אונטערזוכונג פון דעם, וואָס איז יאָ פאַראַן אין אַ אידישען האָטעל אין מיטען פון אַ אידישער קאָלאָניע, און איך בין זיך אַוועקגעגאַנגען זעהן די דובראַווינס.

דער נאָמען דובראַווין איז באַקאַנט איבער גאַנץ ארץ ישראל. דאָס איז אַ פאַמיליע פון רוסישע גרים, וואָס זיינען שוין לאַנג אין לאַנד, פון די קרעפטיגסטע און רייכסטע קאָלאָניסטען. דער אַלטער דובראַווין איז אַ ריזיגע געשטאַלט, זיין פרוי אַ גוטע באַריידעוודיגע אַלטיטשקע, זיינע זיהן — גרויסע ברייטפּלייציגע יונגען, זיינע אייניקלאַך געל־האָריגע, בלוי־גרוי־אויגיקע, קורצנעזעלדיגע אידישע שיקסלאַך, רעדען שלעכט רוסיש און גוט העברעאיש. אַ טייל פון זיי לעבען אין „יסוד המעלה“, אַ טייל אין מטולה. אָבער דער אַלטער הובראַווין מיט זיין הויז און עלטערען זון לעבען אין ראש־פּינה, מוז מען געהן זעהן דובראַווינ׳ען. אַזוי איז דאָס געווען פאַר דריי־יאָהרען און נאָך מעהר האָט זיך מיר געוואָלט זעהן דעם אַלטען איצט. געפונען האָב איך איהם שטאַרק פאַרענדערט. זיין גרויסע שוואַרצע באָרד איז גאַנץ וויים געוואָרען. זיין הויכע גלייכע געשטאַלט איז איינגעבויגען, ער געהט אָנגעשפּאַרט אויף אַ שטעקען, און קענטיג גרויסע זאָרגען דריקען איהם צו דער ערד. ער האָט מיך דערקענט. „אַה, דאָס איז דאָך יענער, דער כוראַזשניק, אַה, שלום בראַטיעץ, נו, זעץ זיך“ — איז ער אריבער גלייך אויף „דו“. גערעדט האָט ער יענעם רוסיש פון טיעף „ראַסיעיא“ און איז קענטיג געווען שטאַרק אויפגערעגט. ער האָט גלייך

אנגעהויבען וועגען זיך און זיינע קריוודעס. „וואס, זאג, שטארק פארעלטערט געפינסטו מיך? שווערע צייטען, ברודער. אי ווי שווער! געבראכט אהערצו א גרויס פארמעגען, צוקראכען איז עס... און איצט א שלעכט גערעטעניש, פוסטע פעלדער, ניטא וואס אראפצונעמען. און ווילסטו עפעס בארגען אין א באנק, זאגט מען דיר „רוטשאטעלסטווא". אמאל איז געווען אנדערש. איך פלעג בלויז דארפען אווארט זאגען, איז פון אלע זייטען: „וויפיעל דארפסטו, אדון דובראווין?" און איצט, אז די געשעפטען זיינען ניט גוט, איז „רוטשאטעלסטווא". ווייסען זיי דען ניט, אז דובראווינ'ס א ווארט איז די בעסטע „רוטשאטעלסטווא". זעהט מיין גרויע בארד און מיין איינגעבויגענעם רוקען? עס קומט אבער ניט פון מיינע שלעכטע געשעפטען... מיין זון, מיין זון... האסט אפשר געהערט? מען האט ביי איהם א ביקס געפונען. נו, איז וואס, אז מען געפינט א ביקס ביי א קאלאניסט? און דער ביקס איז אויך ניט זיינער. נו, האט מען איהם ארעסטירט, א האלב יאהר אפגעזעסען, קוים איהם ארויסגעראטעוועט. און מיינסטו, אז דאס איז אלעס. צרות קומען ניט איינציגווייז! זיין ווייב האט זיך פון איהם אפגעזאגט. זי זאגט, די קינדער זיינען ניט פון איהם. האט ער זי אפגעג'גט. מיין גוטער יונג, וויפיעל ער האט זיך דאס אנגעליטען, און מיר קוקענדיג אויף איהם... מיר האבען געמיינט, אז ער וועט פאר צער פון זינען אראפ"... די אלטיטשקע איז געזעסען און האט צוגעשאקעלט מיט'ן קאפ. „חתונה מאכען וואלט מען איהם באדארפט, וואו געפינט מען אבער א ווייב פאר איהם? מען דארף א ווייב וואס זאל זיין גוט אין דער ווירטשאפט, און די היינטיגע מיידלאך טויגען ניט".

— וואס הייסט די היינטיגע מיידלאך טויגען ניט? — רוף איך זיך אפ, — גיט נאר א קוק ווי זיי ארבייטען אין די קבוצות!

די אלטיטשקע האט א קורצען לאך געטאן:

— אויך מיר ארבייט, עך זונעניו, דאס איז קיין ארבייט ניט, ס'איז א געלעכטער. ארבייטען הייסט גאר אן אנדער זאך.

אויך דער אלטער דובראווין האט ניט פיעל געהאלטען פון דעם סארט ארבייט, וואס אונזערע חלוצים און חלוצות טוען אויף. זיי האבען גערעדט וועגען זיי מיט גרינגשעצונג. און איך האב דערזעהן אין זייערע רייד ניט קיין גערעכטע קריטיק, נאר א געגנערשאפט פון דער „אלטער גווארדיע" געגען די נייע, די יונגע. דער-

ווייל איז אריין אַ הויכער, ברייטפּלייציגער ריז, מיט אַ קליין רוסע בערדעל און אין אַ ווייכער שטימע אונז באַגריסט.

— דאָס איז מיין זון, — האָט דער אַלטער אויסגערופן.

דער יונגער דובראָווין האָט אַ שטילן, פאַרשעהמטען שמייכעל געטהאָן, זיך שווער אַנידערגעזעצט און אין אַ פיינערען רוסיש ווי זיין פאָטער אנגעהויבען דערצעהלען וועגען דער ווירטשאַפט.

— מיר ווערען דאָ דערשטיקט, ווייט פון אַ צענטער, ניטאָ וועמען און וואו צו פאַרקויפען. איהר זענט דאָך פון אַמעריקע, זאָגט זיי דאָרט, אַז מיר דאַרפען האָבען אַ צוקער־פאַבריק. נויטיג ווי דאָס לעבען. עד, אַ צוקער פאַבריק!

און ער האָט זיך אויפגעשטעלט אין זיין גאַנצער גרויס, די הענט צושפּרייט, די אויגען גוטע און ווייכע קוקען עהרליך און ענטוזיאַסטיש... און איך האָב צו מיר אַליין געזאָגט: „אַ פרוי וואָס איז ניט טריי צו אַזאַ מאַן, איז ניט ווערט וואָס די ערד טראָגט זיי“...

איך האָב זיי צוגעזאָגט, אַז איך וועל זיי דאָרט אין אַמעריקע זאָגען וועגען דער צוקער־פאַבריק. זיי האָבען מיך אַלע אויף אַ גוטהאַרציגען רוסישען שטייגער באַדאַנקט, מיר האָבען זיך געזעגענט אין דער האָפנונג צו זעהן גוטע צייטען פאַר דעם אידישען פאָלק און פאַר ראש־פּינה, און איך בין אַוועק אין מיין האָטעל שלאָפען.

איך האָב לאַנג ניט געקענט איינשלאָפען. דער שיקזאַל פון אָט די אידען־געוואָרענע גוים האָבען מיינע געדאַנקען פאַרנומען. איך האָב זיי אָפט באַגעגענט דאָ אין לאַנד. העברעאיש לערנען זיי זיך קיינמאָל ניט אויס. פרום זיינען זיי און ווייסען ניט ווי די פרומקייט אָפּצוהיטען, ווילען זיך שטאַרק דערנעהענטערען צו אידען און עס געהט ניט, אַזוי אַז פון אייגענע אָפּגעריסען, צו די אידען ניט צוגעשטאַנען. מ׳רופט זיי גרים און זיי ליידען פון דעם נאָמען. וואָלטען וועלען גערופען ווערען אידען, ווייסען אָבער, אַז וואָס פאַר אידען זיינען זיי? ! קוק איך אויף אַזאַ מענשען, וואָס האָט אויף זיך פרייוויליג גענומען אַזאַ גוואַלדיג גרויס פּעקעל אידישע צרות און איך טראַכט מיר: צו וואָס האָסטו עס באַדאַרפט? ערשט דער דריטער דור, די אייניקלאַך, ווערען שוין אויף אַזוי פיעל פאַראַידישט, אַז זיי קענען שוין פריי זיך צונויפגיסען מיט דער אידישער סביבה. אין „עין חרוד“ האָב איך געטראָפען אַז אַלטען אַרבייטער.

מאַיסעי יעוודאַקימאָוו. שוין איין און צוואַנציג יאָהר אין ארץ־ישראל, געקומען פון הינטער־קאַווקאַז, רעדט נאָך אַלץ רוסיש, קיין וואָרט העברעאיש, ער לעבט צווישען אידישע ארבייטער איינ־זאַם... די לעצטע דריי יאָהר אין עין־חרוד, קרעכצט צו, שוין אַלט און אויסגעאַרבייט. שאַנעווען איהם די חברים, גיבען איהם לייכטע אַרבייט און זעהן, אַז ער זאָל זיך פיהלען היימיש.

גאַנץ פריה בין איך אויפגעשטאַנען און אַרויס דרויסען. די קאָלאָניע איז נאָך פריהער פאַר מיר אויפגעשטאַנען. נאָך פריהער פאַר דער קאָלאָניע איז אויפגעשטאַנען דאָס אַראַבישע דאָרף, וואָס געפינט זיך איבער ראש־פינה. אַראַבישע מענער און פרויען זיינען געגאַנגען צו דער אידישער אַרבייט. איך האָב זיך אָוועקגעזעצט אויף אַ שטיין ביים וועג און גענומען קוקען אויף די פאַרבייגעהענ־דע אַראַבער, אונזערע שכנים, אונזערע געגנער און אונזערע „שוועס־טערקינדער". ראש־פינה און פתח־תקוה זיינען די צוויי קאָלאָניעס, וואָס באַשעפטיגען די גרעסטע צאָהל אַראַבער. אין פתח־תקוה איז דאָ אַפילו אַ שולע פאַר אַראַבער און זייערע קינדער לערנען זיי העברעאיש, און פיעל אַראַבער פון ראש פינה רעדען אָדער פאַר־שטעהען העברעאיש. אונז ווידער דוכט זיך, אַז אַראַביש איז שעה־נער פון העברעאיש. אַז וואָס נעהענטער העברעאיש קלינגט צו אַראַבישער אויסשפּראַך, אַלץ חנ'עוודיגער איז העברעאיש. אויך שטיקער אַראַבישע קליידונג ווערען אָנגענומען און פיעל היימען ווערען מעבלירט אויף אַראַבישען שטייגער. קוקענדיג איצט אויף די פאַרבייגעהענדע אַראַבער, האָב איך צו מיר געזאָגט, אַז ס'איז באַגרייפליך וואָרום מיר פיהלען זיך צוגעצויגען צו זייערע פאַרבען און פאָרמען. זיי זיינען פּלאַסטיש אין זייערע באַוועגונגען און פּאָעטיש אין זייערע אויסערונגען. און דערהויפּט פיהלט זיך פריד־ליכקייט. ס'איז אַ פרידליבענדיג פאָלק. צייכענס פון גוטען ווילען און פרידליכקייט האָב איך געזעהן אויף אַלע וועגען און גאַסען און אויך דאָ, גראָד אין אַ סצענע, ווען אַ איד מיט אַן אַראַבער האָבען זיך צוקריגט. מען האָט זיך צוקריגט צוליעב אַ זאַק און אַ שטריק, ביידע האָבען געשריען, מיט די הענט געמאַכט און מיט פייער גע־שפּריצט, אַלץ אויף אַראַביש. אָבער עס איז געווען אַ קריעג פול מיט שלום, אַ גוט־ברודערליכער קריג. מען האָט באַלד אַ פּשרה געמאַכט; מיר דעם שטריק, דיר דעם זאַק, און מ'איז געבליבען גוטע פריינד.

דערווייל איז שוין גאָר ראַשיג און לעבעדיג געוואָרען אויף דער הויפּט גאַס פון דער קאָלאָניע: פוהרען, אייזלען, אויטאָמאָבילען מיט רייזענדע זיינען געפלויגען היין און צוריק. מען שטעלט אָפּ, מען שמועסט... מען גיט צו לייזען עטליכע פּיאַסטער און מען פאָהרט ווייטער. ס'איז צוגעקומען צו מיר אַן אַלטיטשקער, זיך אַנידערגעזעצט און מיר האָבען זיך צורעדט וועגען אַלטע און נייע צייטען. פּלוצלונג האָט ער זיך אויפגעהויבען און ווי אַ נביא גרוים און פּאַטעטיש אויסגערופען:

— איצטער איז די בעסטע און ליכטיגסטע צייט פאַר אַלע יאָהרען, וואָס איך קען ארץ ישראל. איצטער, ברודער, לעבען מיר איבער אונזער פריידיגסטע און פרידליכסטע צייט. איצטער קענען מיר דאָס לאַנד פריי באַזעצען און באַבויען. איצטער! יאָ... קיינמאָל האָבען מיר נאָך ניט געלעבט אַזאַ שעהנעם, פרייען אידישען לעבען ווי מיר לעבען היינט! טאָ גיט־זשע זיך, ברידער, אַ נעם, זאָלען מיליאָנען געלט אריינשטראָמען, זאָלען הונדערטער און טויזענטער מענשען אריינקומען... זאָל טאַקע ארץ ישראל ווערען אונזער היים... איצטער איז די צייט...

.1924

אַ טאָג אין רחובות

קיין רחובות בין איך געפֿאָהרען צוזאַמען מיט אַ אידישען אַר־בייטער פֿון ארץ ישראל. ס'איז געווען אַ גרויס געוואַקסענער בלאָנ־דער בחור מיט בלויע אויגען, אַ פרעהליכער און זאָרגלאָזער. מיר האָבען זיך געטראָפֿען אין תל־אביב.

ווען ער האָט דערהערט, אַז איך קלייב זיך באַזוכען רחובות האָט ער זיך דערפרעהט, ער פֿאָהרט אויך אַהין, ער דאַרף אויפֿ־מאַהנען עפּעס אַ חוב ביי אַן אָרגאַניזאַציע. מען איז איהם שולדיג אַ פֿונט מיט אַ האַלב, (אַן ערך אַ זעקס דאָלאַר). אַ וואָס די רייזע הין און צוריק און אַזוי אויסגאַבען וועלען איהם קאָסטען ביי־נאַהע די סומע וואָס ער געהט אויפֿמאַהנען, דאָס איז נישט וויכ־טיג, דערווייל פֿאָהרט מען זיך דורך. דאָס איז אייגענטליך דער הערשענדער גייסט אין ארץ ישראל צווישען די אַרבייטער, און אפשר אויך צווישען אַנדערע קלאַסען, מען רעכענט ניט שטאַרק. אפשר דערפֿאַר וואָס מען האָט ניט געהאַט קיין סך פּראַקטיקע אין רעכענען, אָבער פיעל מעהר דערפֿאַר וואָס דאָס רעכענען איז נישט אין דער לופֿט. גבירים וועט מען סיי ווי ניט ווערען, צוליעב רייכ־קייט איז מען דאָך אַהער נישט געקומען, היינט וואָס איז דאָ פֿאַראַן צו רעכענען! ? האָט מען עפּעס אין קעשענע גיט מען דאָס לייכט אויס. איך פלעג מיך אָפּט וואונדערען צוקוקענדיג ווי אַ בחור, וואָס פֿאַרדיענט דורך שווערע אַרבייט, קוים 25־30 פּיאַסטער אַ טאָג, גיט אויס לייכטמוטיג, אַהן פיעל טראַכטען, זיין ביסעל געלט אויף זאַ־כען וואָס זיינען נישט אַבסאָלוט נויטיג. אַ חוץ דעם איז דער ארץ־ישראל'ער אַרבייטער פרייגיביג. פֿון דאָס ביסעל וואָס ער פֿאַרדינט צאָהלט ער אין אַ גאַנצע רייהע אַרבייטער אָרגאַניזאַציעס, קאַסען, פֿאָנדען, אימער גרייט דאָס לעצטע אָפּצוגעבען און אויסצוגעבען.

אָנגעקומען זיינען מיר צו דער אייזענבאַהן סטאַנציע רחובות אַרום מיטאָג. די זון האָט געשמאַק געברענט אַזוי, אַז דאָס שטיקעל

וועג וואָס מען דאַרף צוגעהן פון דער סטאַנציע ביז דער קאָלאָניע האָט אונז געקאָסט עטליכע היפּשע טראָפּענס שוויים. דער וועג אַ זאַמדיגער און ס'איז שווער צו פאָהרען און צו געהן, דערפאַר טאַקע לעגט מען יעצט דורך אַ שמאָלען אייזענבאַהן וועג פון דער סטאַנציע ביז רחובות, דאָס וועט פאַרבינדען די קאָלאָניע און איהרע פּראָדוקטען מיט דעם איבעריגען לאַנד און וועט פאַרשפּאָרען פיעל מיה און געלד. אַ גרופּע אַראַבישע אַרבייטער האָבען מיר געטראָפען באַשעפטיגט דערביי, יונגע און עלטערע, אָנגעטאָן שוואַרץ־און־טונקעל מיט פּנים'ער ערנסטע און אָנגעכמורעטע. „נאָך ניט פאַרגעסען", האָט זיך מיר געטראַכט, „די מפּלה וואָס זיי האָבען ניט לאַנג צוריק געהאַט ביים אָנפאַל אויף דער קאָלאָניע".

בוימער און בוימער און צווישען זיי הייזלאַך, הייזלאַך ווייסינקע, ציכטיגע אין דריי לאַנגע גאַסען אויסגעשטעלט. דאָס איז רחובות, איינע פון די שעהנסטע און גרעסטענסטע קאָלאָניעס אין יהודה. די מיטעלסטע איז די הויפּטגאַס. זי ציהט זיך פון דעם „ליעבעס בארג" ווייט־ווייט, דורך וויינגערטנער צו דעם בית עולם. פון איין זייט דער באַרג פון ליעבע און לעבען, פון דער צווייטער זייט די קליינינקע בערגלעך, דער סוף פון ליעבע און לעבען. דער וועג אָבער צווישען די צוויי סטאַנציעס איז אין רחובות אַ גאַנץ לאַנגער און ס'איז ניטאָ, וואָס צו פאַרצווייפלען. און אַ חוץ דעם, וואָס דער וועג איז אַ לאַנגער איז ער נאָך אַ וואונדערשעהנער. וויינגערטנער, גרינע זאַנפטיגע לאַכעדיגע היגלען, בוימער, ווייטע פעלדער, בלויער הימעל, זיסע ליפּפּ, גליק און פריעדען זיינען צוגאָסען איבער יעדען ווינקעלע... אָט דאָס איז דער וועג אין רחובות פון דעם ליעבעס בערגעל ביז דעם נומער 69. אַזוי הייסט דער בית־עולם אין רחובות. עס שטאַמט דערפון, וואָס אַז מען האָט אָנגעהויבען בויען דעם ישוב האָט מען געצויגען צעטעלעך, וועלכער פּלאַץ זאָל וועמען געהערען און וואו עס זאָל געבויט ווערען. איז צעטעלע נומער 69 אויסגעפאַלען פאַר אַ בית עולם. אַזוי האָט מען מיר דערצעהלט. דאָס בערגעל פון ליעבע אָבער איז פון זיך אַליין געשאַפען געוואָרען, די אינסטיטוציע איז געבוירען געוואָרען ווי די ווענוס פון דעם ים־שוים. די יוגענד געהט אַהין שפּאַצירען פרייטאַג צו נאַכט, שבת און יום־טוב, געהט אַהין. ווייל פון דאָרט זעהט מען די גאַנצע קאָלאָניע און די געגענד אַרום, און אַ חוץ דעם מוז דאָך די יוגענד ערגעץ וואוהין געהן, איז דאָס בערגעל געוואָרען דער

„וועגוס בארג" פון רחובות. שעהן איז דער בערגעל אבער טרוקען, וויסט, ניט מאלעריש און גלאט אזוי ניט ראמאנטיש, פיעל שעהנער איז שוין די צווייטע ענד פון וועג, דער נומער 69, דאס איז דער שעהנסטער בית עולם וואס איך האב אין מיין לעבען ער־געץ וואו געזעהן. די הויכע ווייכע בויגיגע אקאליפטוס בוימער נע־מען ארום די ווייסע קברים מיט אזוי פיעל ליעבע און איידעלער גראציע, די זון שפיעלט דורך די בלעטער און צווייגען אזוי דריי־צענד ליעבענסווירדיג און די לאנגע און שמאלע בלעטער ווי צאר־טע פינגער לויפען איבער די פלאכע שטיינער ווי הענד איבער די קלאווישען פון א שפיעל אינסטרומענט. שטונדען לאנג קען מען אפזיצען דארט ביי א ווייסען שטיין פון א קבר, קוקען און הערען מיט די אויגען דעם אונענדליכען פארוויגענדען שפיעל פון ליכטער און שאטענס איבער די ריינע שטיל שוויינגענדיגע פליטעס און זיס טרוימען וועגען לעבען, ליעבע און גליק!

אויפ'ן וועג צוריק האבען מיר צווישען די גרינסען פון די וויינ־שטעק דערזעהן א אידשען שומר פון די גערטנער און מיר האבען ביי איהם געפרעגט צו די וויינטרויבען זייענען שוין רייף. אנשטאט אן ענטפער איז ער אריין טיעפער אין גארטען און א וויילע ארום איז ער צוריק געקומען מיט גרויסע בינטלעך וויינטרויבען, געל־יאנטארנע און דופטענדע. איך האב געוואלט באצאהלען האט ער מיר מיט א שמייכעל געענטפערט, אז אין ארץ ישראל נעהמט מען נישט באצאהלט פאר וויינטרויבען, ווען מען איז א גאסט אין א וויינגארטען. מיר האבען זיך באדאנקט און פארזוכט די פרוכט. ניט גרויס אין פארם איז אבער דער וויינטרויב געווען צוקער זיס און עס האט געשמעקט געטליך. רינגס ארום, אזוי ווייט ווי דאס אויג האט געקענט זעהן זיינען וויינגערטנער געלעגען און פון צווי־שען די גרינסען האט מען אפט געזעהן אויפטויכען א ווייס פאר־וויקעלטען פרויען קאפ אדער א גרופע ארבייטער...

פאהרענדיג אין ארץ ישראל האב איך מיטגענומען מיט זיך א סך אדרעסען, רעקאמענדאציאנס בריעף צו פיעלע „פראמינענטע פערזענליכקייטען". וועלכע איך האב געהאלטען פאר מיין חוב צו באזוכען. אנקומענדיג אבער אין לאנד האב איך אן דיזע אלע בריעף, אדרעסען און „עמפפעלונגען" פארגעסען. איך האב קיין פארלאנג נישט געפיהלט נאך „פערזענליכקייטען". פאר מיר איז דאס לעבען, די בערג, די טאלען, די בוימער און שטיינער און דאן

דער נומער 69 אין רחובות

די יונגע בויער פון לאַנד, די שאַפען און די חלוצים געווען אַזאַ גרויסער קוואַל פון אינטערעס, אַז מיר איז גאָר אין קאָפּ נישט געקומען אַז איך וואָלט באַדאַרפט באַזוכען די „פּני“, די „לייטענדע גייסטער“, שוין פון ריין זשורנאַליסטישען שטאַנדפּונקט. זייענדיג דאָ אין רחובות האָט זיך מיר אָבער פאַרוואָלט אריין אין אַ הויז, זיך באַקענען מיט די מענשען און איך האָב זיך דערמאָנט, אַז איך האָט אַ גרוס איבערצוגעבען פון אונזער חבר יהואָש צו זיין פריינד משה סמיליאַנסקי און מיר זיינען צו איהם אַוועק. טאַקע אויף דער זעלבער לאַנגער גאַס געפינט זיך זיין הויז. מען געהט דורך אַ לאַנגען הויף, פאַרביי בלומען בעטען, און מען טרעט אריין דורך אַ גאַנעק אין הויז אריין, געטראָפען זיין פאַמיליע און אביסעל שפּעטער איז ער אליין אָנגעקומען. אַ ברייט־פּלייציגער, שוין אביסעל שווערליך אין זיינע באַוועגונגען, ערשט פון דער אַרבייט אין פעלד האָט ער אויסגעזעהן ווי אַ אידישער קאָלאָניסט אין זיד־רוסלאַנד.

מען האָט זיך באַקאַנט. אויפ׳ן טיש זיינען באַלד געשטאַנען שוואַרצע גלאַנציגע וויינטרויבען מיט ברויט און אַ געשפּרעך האָט זיך צושפּיעלט. וועגען פּאָליטיק פאַרשטעהט זיך, וועגען אַראַבער און אַזוי ווי איך האָב געוואוסט. אַז ער איז אַ קענער פון די אַראַבער, אַז ער האָט וועגען זייער לעבען אָנגעשריבען אַ רייהע באַקאַנט געוואָרענע נאָוועלען האָב איך איהם אַ פרעג געטהאָן, וואָס ער דענקט וועגען זיי. האָט ער מיר אָנגעוויזען מיט די אויגען אויף אַ געשטאַלט, וואָס איז ווי אַ שאָטען געשטאַנען אין אַ ווינקעל, אַן אַלטער פעלאַך, אַ טונקעל פּנים׳דיגער ווייס האָריגער אַראַבער, אָנגעטהאָן ווי די פּאַסטוכער אין דער ביבעל צייט.

„אָט דער פעלאַך איז געקומען צו מיר, ווי ער רופט מיך, צו דעם „חאוואַדזשי“, איך זאָל איהם העלפען ברענגען שלום אין זיין משפּחה. זיין זוהן, נעמליך, שלאָגט די מוטער. איז די מוטער אַנטלאָפען פון הויז. פּרוב איך איהם ערקלערען, אַז דער זוהן איז אומגערעכט, אַז שלאָגען אַ מוטער איז אַ זינד, אַז דער זוהן מוז איבערבעטען די מוטער. פאַרשטעהט מיך ניט דער אַלטער אַראַבער, פאַר וואָס איבערבעטען? פרעג איך איהם, ווי וואָלט געווען, ווען דער דאַזיגער זוהן שלאָגט ניט די מוטער, נאָר טאַקע איהם, דעם פאָטער? איז דער פעלאַך אויפגעשפּרונגען. וואָס הייסט דער זוהן וועט וואַגען אַ האַנד אויפצוהויבען אויף אַ פאָטער!!“

די מוטער, הייסט עס, מעג מען שלאָגען ווייל זי איז אַ פרוי.

אט דאס איז דער אראבער. אפאלק מיט אזא מאראל, מיט אזא באציהונג צו דער פרוי קען קיין קיום ניט האבען.

מיר זיינען דאן אריבערגעגאנגען צו זיין שרייבען, צו זיינע שריפטשטעלערישע ארבייטען און דא האב איך דערזעהן פאר זיך א ריינע נשמה, א צניעות'דיגע פארהעלטנים צו זיין קונסט. די באשיידענקייט, דאס רויטווערען פון אן עלטערען מענשען, די האלבע ווערטער, די איינגעהאלטענקייט מיט וועלכע ער האט זיך ארויסגעזאגט וועגען דעם, אז ווי קען מען יעצט טראכטען וועגען שרייבען, און ווי קען מען דרוקען, און וואו דרוקען!!...

איך בין ארויסגעגאנגען אביסעל אנקוקען די קאלאניע. איך האב געוואלט א קוק טהאן אויף דאס הייזעל וואו אונזער יהואש האט דא געלעבט און געשפונען זיינע ליעדער פון די ארץ־ישראל'ער זונען שטראלען. ס'איז א קליין איינשטאקיג הייזעל, צימליך אפגעלאזען, שטעהט עס אין גארטען, אימיצער וואוינט דארט, אבער טיר און לאדען זיינען געווען צוגעמאכט און עס האט אויסגעוויזען ווי עס דרימעלט אונטער דעם ווייסען צודעק פון דעם הייסען זונליכט. איך האב די שוהל געזעהן וואס שטעהט הויך איבער דעם גאנצען ישוב, זעהר אימפאזאנט. כ'האב געזעהן דאס „פאלקס הויז" א זעהר פיינע געביידע, עפעס גאר מיט א פיינעם פארנעהם, וואס ווערט, לויט'ן זעהר, ניט גענוג אויסגענוצט. עס וואלט דארט געקענט זיין א ביבליאטעק, א שטיקעל טעאטער, א קולטור און רוה פלאץ. ס'איז אבער דערוויל ניט, א שאד!

ס'איז דער טאג שנעל אריבער, און איך האב נאך רחובות ניט געזעהן, איבערנעכטיגען האב איך ניט געקענט, געמוזט דעמזעלבען אבענד מיט דער באהן צוריק פאהרען. און דער אבענד מיט דער בלויער טונקעלהייט און מיריאדען שטערען אויפ'ן הימעל קומט גיך אן, מען דארף זיך צואיילען. איינגעפאקט מיינע פאפירלאך, לאז איך זיך מיט דעם באגלייטער מיינעם, וועלכער האט זיין חוב נישט אויפגעמאנט, הא דוכט זיך מיר, אפילו נישט פארזוכט אויפצומאהנען. מיר שפאנען. די געדיכטע מאסען בוימער ארום דער קאלאניע ווערען נאך געדיכטער, און באלד ווערען זיי שווארץ, עפעס טשירקעט און טרילט און ארום איז וואונדער שטיל און טיעף בלוי. פון ווייט־ווייט דערהערט זיך א צוציגען אראביש ליעד און אביסעל נעהנטער א סקריפ פון א שווער באלאדען וואגען. פלוצלונג

האָט זיך דער סקריפּ אָפּגעשטעלט און אַ ווײַלע אַרום האָבען זיך אַ פינף־זעקס שטימען מיט ווילדע געשרייען אַרויפגעוואָרפען אויף די פערד, אָדער עזלען וואָס האָבען דעם וואָגען געשלעפּט. דער וואָגען האָט זיך, ווי עס שיינט אין אַ זאַמדיגען גרוב פאַרהאַקט און מען וויל פון גרוב אַרויסקריכען. געשרייען, פלוכטען, שטעקען געקלאַפּ... ביז עס ווערט ווידער שטיל און נאָך אַ ווײַלע שטילען סקריפּען ווערט ווידער אַלעס אונענדליך רוהיג און בלוי. אויף דער סטאַנציע איז געווען פינסטער. עטליכע קאָלאָניסטען אין זומער קליידער אָנגעטהאָן, עטליכע אַראַבער מיט לאַנטערנען, אַ בלויער פרויען סילועט, מען וואַרט אויף דעם צוג קיין יפו...

דער לאַנגזאַמער צוג, שטערענדער הימעל, גרינע ליכטער, בלויע שאָטענס, און ברענענדע שוואַרצע אויגען...

ארץ ישראל, ווי שעהן דו ביסט!

דאָס קליינע הויז וואו יהושע האָט געלעבט

דגניה, ביים ירדן

די קאָלאָניע אָדער די קבוצה דגניה רופט מען, האָב איך געהערט, די כ ל ה, פאַר איהר שעהנקייט און פאַר איהם יום־טוב'דיגקייט. און זי איז ווירקליך שעהן. ליגט גראַד דאָרט וואו דער ירדן פליסט אַרויס פון דעם ים כנרת. פון דעם זייד־בלויען וואַסער, שטראָמט אַרויס אַ וואַסערדיגע האַרפע מיט וואַסערדיגע סטרונעס אַנגעצויגען און יעדע סטרונע האָט אַן אַנדער פאַרב, אַ בלויע, אַ גרינע, אַ פיאָלעטע, אַ ראָזיגע און אַ געלע. אויסצוקלייבען זיך דעם פּלאַץ פאַר אַ קאָלאָניע איז געוועזן אַ געניאַלער איינפאַל. קען דען זיין אַ פּלאַץ אויף דער ערד, וואָס זאָל זיין ראָמאַנטישער, אינטערעסאַנטער, זאָל זיין רייכער מיט אַססאָציאַציע, פון בילדער און לעגענדען ווי דער פּלאַץ וואו דער ירדן פליסט אַרויס פון כנרת? דאָס מיידעל וואָס האָט מיר דעם פּלאַץ געוויזען האָט אויסגעשטרעקט די האַנד און מיר געזאָגט, אָט דאָ, זאָגט זי, מיט זיכערהייט, האָט יאָהאַן געטויפט קריסטוס. זי איז גאַנץ געווי אינפאָרמירט. און איהרע גרויסע שוואַרצע אויגען האָבען געקוקט ערנסט און זי האָט מיך געפרעגט צי וויל איך ניט זעהען זייער ביהנען הויף און דעם פיה שטאַל און איהרע שוואַרצע אויגען האָבען געקוקט נאָך ערנסטער. זי איז געגאַנגען פאָראויס, אַ ווייסע יונגע געשטאַלט, האָב איך מיר געטראַכט: אפשר איז זי דאָס די כלה — דגניה?!

פיעלע שעהנע זאַכען פאַרמאָגט דגניה, אַבער די אַלעע בוימער וואָס פיהרט צום ירדן איז די מערקווירדיגסטע! אַ דינער, אַ שמאָלער וועג, פון ביידע זייטען טונקעלע הויכע טענענבוימער, לויפט פון די הייזער צו דעם טייך און געהט אַ ווייס געקליידעטע פרויען געשטאַלט אָדער קינדערלאַך איבער דעם וועג, ווייזט זיך אויס, אַז דאָס זיינען עפּעס וועזענס פון אַ ראָמאַנטישער דיכטונג. פיהרט מיך דאָס מיידעל דורך די אַלעע צו ווייזען מיר דעם ירדן.

ווי וואונדערליך דאָס קלינגט! איך וועל באַלד נאָהענט דערזעהן דעם ירדן, מיין האַנט איינטונקען. אין יענעם ירדן וועגען וועלכען טויזענדע יאָהרען רעדען. קלאָגען און זינגען! און ווען איך האָב דערזעהן אַ וואַסערעל, וועלכען אַן אַראַבער געהט אַריבער צופוס, פאַרקאַטשענדיג די פּאָלעס פון זיין כאַלאַט, האָט מיר פאַרקלעמט דאָס הארץ, און איך האָב דעם צאַרטען וואַסערעל נאָך ליעבער געקראָגען. ווען איך האָב זיך שפּעטער אין ירדן געבאָדען, גראָד דאָרט וואו ער פליסט פון ים אַרויס, פליסט אַרויס איילינג, קריס־טאַל קלאָהר, פריש און דופטיג האָב איך מיט די הענד זיינע לוי־פענדע פעדעמלעך געכאַפּט און צו די אויגען און צו די ליפּען זיי געטוליעט. ס'איז געווען גאַנץ פריה מאָרגען, איבער'ן ירדן איז נאָך געלעגען אַ שאָטען, בלויז הויך, הויך איבער אַ וואָלקענדעל האָט אַ זונען־שטראַל אָנגעזאָגט, אַז אַ הייסער טאָג קומט אַן אין זיין פייערדיגען רייטוואָגען. דאָס פרישע זיסע וואַסערעל איז אַרום מיר געלאָפען און איך האָב געפיהלט אַ גליק פאַר וועלכען איך קען קיין ווערטער ניט געפינען.

נאָך אַ זאַך פאַרמאָגט דגניה: אַ רייהע וואונדערבאַרע קברים. אונטער אַקאַליפּטוס בוימער ביים סאַמע ירדן שטעהען אַ רייהע קברים פון געפאַלענע ביי דגניה און פאַר דגניה. ווער אַלס שומר, ווער פון געלען פיבער, און ווער אין כנרת דערטרונקען. עס בויגען זיך און וואַרפען בלויע אוזאָרען איבער די שטיינער די שלאַנקע אַקאַליפּטוס בוימער, הינטער זיי קוקען דורך די בלעטער און צוויי־גען געלע גאָלדיגע בערג, און צווישען זיי ביידע גרינט זיך און שפּיעלט זיך דער ירדן. און די העלדען ליגען מיט די קעפּ צום ירדן און רוהען זייער אייביגען שלאָף, ס'איז אַ דרעמעל, זיי מוזען אַלץ הערען, זיי מוזען פיהלען און מיטלעבען מיט דעם וואָס עס טוט זיך איצט אין זייער לאַנד און אין זייער שעהנער דגניה.

אין דגניה אַליין אַרבייט מען. ס'איז אַ קבוצה, איינע פון די ערפאָלגרייכסטע. עס האָבען זיך צונויפגעקליבען מענער און פרויען שעהנע, געזונטע און איידעלע און מ'האָט זיך געטריי אַ נעהם גע־טהאָן צו דער אַרבייט, פאַרטיילט צווישען זיך די אַרבייט, פאַר־טיילט די אחריות, פאַרטיילט די זאָרג און פרייד און עס איז אַוועק דער וואָגען, עס וועט אפשר קיין דעפיציט ניט זיין, אַ זאַך, וואָס איז אַ זעלטענע ערשיינונג. אין דגניה איז דאָ אַ הינער הויף, אַ לאַנגע פעדערדיגע מלוכה, און עס איז אויך דאָ אַ פיה הויף —

דגניה׳ס שטאַלץ און פרייד. בהמות האָבען זיי עטליכע פון אַ זעהר מאָדנעם כמעט קאָמישען פאַסאָן. הויכע פיס ווי ביי אַ פערד און די הינטערשטע פיס זיינען לענגער פאַר די פאָדערשטע אַזוי אַז די בהמה שטעהט שטענדיג מיט׳ן קאָפּ באַרג אַראָפּ. אָבער, זאָגט מען, זיי גיבען אַ סך מילך און זיינען גוטע בהמות.

און אָראַנזשעווע גערטנער האָבען זיי, און אַ גאָרטען־שוהלע האָבען זיי, וואו זיי פאַרפלאַנצען קליינינקע בוימעלעך און פון דאָרט איבערפיהרען זיי אין וועלדער אריין. און ווער קען דאָס אַלעס איבערדערצעהלען וואָס זיי האָבען? זיי האָבען פיעל מוטה און פיעל יוגענד און אַלס שעהנעם קאָנטראַסט צו דער יוגענד האָבען זיי דער מערקווירדיגען גרייז, דעם אַלטען גאָרדאָן.

אַ סוטלעוואַטער מיט אַ גרויסע גרויסע באָרד און אַ פלאַטשיק היטעל מיט אַקאַשקעט אַביסעל אָן אַ זייט מיט אַ העמדעל און אָפּט־מאָל באָרפיס מאַכט ער וואונדערבאַר דעם איינדרוק פון גראַף טאָל־סטאָי. און ווען מען זעהט איהם נאָך ביי דער אַרבייט אין פעלד מיט דעם פיאַש, און ער אַרבייט שטענדיג, איז דער איינדרוק אומ־פאַרגעסליך. אָפּגעאַרבייט קומט דער עהרווירדיגער גרייז אַריין אין אַלגעמיינעם עס־צימער און זעצט זיך אַוועק אין רייה מיט אַלעמען ביי איינעם פון די לאַנגע טישען צווישען יונגע אַרבייטער און אַר־בייטערינס. אַלע גיבען איהם אָפּ גרויס כבוד. ער איז דער האַרציג־געליעבטעסטער אַלטער חבר גאָרדאָן, און זעצט ער זיך אַוועק טיעף דעם קאָפּ אַריינגעצויגען אין די אַקסלען מיט די לאַנגע מאָגערע הענד אויסגעצויגען איבער׳ן טיש און הויבט אָן שטיל און רוהיג רעדען ווערט מען אַרום אַנטשוויגען און מען הערט זיך איין צו יעֿ־דען וואָרט זיינעם.

ער רעדט איבער פּאָליטיק און שרייבט איבער פּאָליטיק, און שרייבט, זאָגט מען, זעהר שעהנע „מאמרים“. און מען איז שטאָלץ מיט איהם און מען ליעבט איהם. די ליעבע צו איהם איז אפשר גאַר אַן אָפּשפּיגלונג פון דער ליעבע וואָס ער האָט צום לאַנד און צו אַלע וואָס אַרבייטען אויפ׳ן לאַנד און פאַר׳ן לאַנד. איך האָב געזעהן ווי ליעבע־פול ער האָט אַ קלאַפּ געטאָן איינעם פון זיינע יונגע חברים איבער דער ברייטער פּלייצע, קוקענדיג איהם אין די אויגען מיט פאָטערליכע ליעבע און פרייד. פאָטאָגראַפירען אָדער צייכענען זיך לאָזט ער ניט פאַר קיין פאַל נישט. ער זאָגט, אַז ער איז נאָך נישט געשטאָרבען, און אַ לעבעדיגער מענש דאַרף פון זיך קיין קאָפּיעס

די אַלעע אין דגניה וואָס פיהרט צום ירדן

ניט האָבען. איך האָב איהם דאָך אומבאַמערקטערהייט אראָפּגע־ סקיצירט. אַלע ארומיגע זיינען געווען אין דער קאָנספּיראַציע מיט מיר קעגען איהם. האָבען מיר פאַרשטעלט ער זאָל ניט זעהן מיין אַר־ בייט און איהם פארערדט ער זאָל ניט אוועקגעהן בעת איך האָב גע־ ארבייט. די פרייד וואָס יעדער אייגער האָט געהאַט דערנאָך פון דער־ צייכענונג איז געווען ריהרענד. און דערהויפּט איבער'ן גאַנצען לאַנד קען מען איהם און יעדער איינער דערזעהענדיג די צייכענונג רופט אויס מיט פרייד און אכטונג: „אי, דאָס איז דאָך דער אַלטער גאָרדאָן! און ער האָט זיך געלאָזען פון זיך צייכענען? !"

אָבער מען פיבערט אונטער צו ביסלעכווייז אין דגניה. דאָס מיי־ דעל וואָס האָט מיר דעם ירדן געוויזען האָט נאָר וואָס דורכגעמאַכט די ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט דעם פיבער אין שפּורען זיינען נאָך געלעגען ארום איהרע אויגען. ווען איך האָב אויסגעדריקט מיין באַ־ דויערען האָט זי אַ שמייכעל געטהאָן, דעם ערשטען שמייכעל פאַר דער צייט פון אונזער שפּאַציר און האָט זיך אָפּגערופען: ווי טראַ־ גיש איהר נעהמט דאָס די זאַך, איהר אַלע ערשט אָנגעקומענע! יעדער פון הויז האָט שוין געקענט דעם פעטער פיבער און מען מאַכט זיך פון איהם אַ צימעס. מען פיבערט אָפּ אביסעלע און פאַרטיג. און דאָס אויך אַלץ וועניגער און וועניגער. די געגענד ווערט מיט יעדען טאָג אויך געזונטער, מען רייניגט, מען טריקענט אויס, מען גיסט נאַפט, מען היילט די קראַנקע, און עס וועט נישט אוועק פיעל צייט ווי מיר וועלען אין גאַנצען אין ארץ ישראל פאַרגעסען וואָס פיבער הייסט... דערוויל, נו, דערווייל וואָלט מיך אינטערעסירט צו וויסען, וואָס מאַכען די נייע ריכטונגען אין דער קונסט, ספּעציעל די עקספּרעסיאָניסטישע?... זי איז זעהר פּאַראינטערעסירט אין דער שוהלע, איז אַ פאַרעהרערין פון מאַנכע טאַלאַנטען־עקספּרעסיאָ־ ניסטען, נישט אַזוי די אימפּרעסיאָניסטען אָדער פּאָסט אימפּרע־ סיאָניסטען ווי גראָד די עקספּרעסיאָניסטען, און זי וויל איך זאָל זעהען דעם נייעם גרויסען האָהן און די קליינינקע נאָר וואָס אויס־ געפּיקטע הינדעלאַך, אין הינער הויף. און מיר האָבען איבערגעלאָזט דעם פיבער און די עקספּרעסיאָניסטען און אוועק זעהן די קליינינקע געלע הינדעלאַך.

אין עס־צימער און צווישען די חברים האָב איך באַגעגענט די זעלבע גאַסט־פריינדליכקייט ווי איבעראַל אין ארץ ישראל און עט־ ליכע באַקאַנטע, אַלע רעדען אַ גוטען העבּרעאיש און נישט קיין

ערגערען רוסיש און ווען עס פארבענקט זיך — א זאפטיגען אי־דיש. גענעכטיגט האב איך אין אביידעל. צופוסענס איז מיט מיר געשלאפען א ביקס, צו קאפענס נאך איינער, אין די קאלאניעס איז מען באוואפענט זעהר גוט. אויסער דעם וואס יעדער האט א ביקס און א רעוואלווער און אפשר נאך עפעס: ווי למשל האנד־גראנאטקעס, איז מען נאך באפעסטיגט. עס זיינען דא טראנשעען ארומגעגראבען אויפ'ן עכט מיליטערישען שטייגער. עס ליגען אויף באלקאנען און פענסטער זעק ערד, פון הינטער וועלכע מען קען זיך פארטיידיגען און שיסען. עס זיינען אויך דא גאנץ שפיציגע שטע־כעלקעס דורך וועלכע דורכצוגעהן איז זעהר שווער. קוריז, חברה נעהמען אן מיטלען, אז דעם אראבער זאל פארגעהן דער חשק אנ־צוהויבען זיך מיט א אידישען קאלאניסט.

די שעהנע דגניה מיט די פיעלע ביקסען און רעוואלווערען וואס ליגען ארום, מאנכמאל שוין אביסעל צו נאכלעסיג, מאהל איך מיר אין דער געשטאלט פון די לעגענדארע אמאזאנקעס. א שעהן יונג־פרוי רייט אויף א פערד און מיט א שפיז און שילד אין דער האנד פיהרט דיעזע מיידעל א העלדישען קאמף, און דער קאמף גיט צו א זאנדערבארען רייץ צו איהר שעהנקייט און די שעהנקייט איהרע גיט צו א גראציע צו איהרע קעמפע.

גאנץ פריה מארגען, ווען דגניה איז נאך געשלאפען, האב איך פארפאקט מיין פעקעל און בין אוועק. דגניה די וואכעדיגע לאזט א גאסט אזוי לייכט ניט ארויס...

.1921

אין מטולה

די אידישע קאָלאָניע מטולה איז געגליכען צו יענער לעגענדאַרער פּרינצעסין, וואָס וואַרט, אַז דער העלדישער פּרינץ זאָל קומען און, האָבענדיג באַזיגט אַלע שטערונגען אויפ׳ן וועג צו איהר, זאָל ער זי אויפוועקען מיט אַ קוש אויף די ליפּען.

די געגענד פון מטולה שטערט אויך ניט איהר שלאָף. פאַרקעהרט, ס׳איז ווייט, דער וויטסטער פּונקט אין צפון פון ארץ־ישראל, ס׳איז שטיל, וואונדערבאַר שטיל... בלויז אַן איבערפאַל פון אַראַבער שטערט אַמאָל די שטילקייט. דאָס איז די איינציגע אונטערהאַלטונג וואָס מטולה האָט. און מען מוז צוגעבען, אַז די שכני׳שע אַראַבער, די דרוזען, קאַרגען איהר ניט אַזאַ אונטערהאַלטונג. קיין אידישער יישוב האָט ניט דורכגעמאַכט אַזוי פיעל איבערפאַלען ווי מטולה. דערפאַר אפשר זיינען די דעכער פון איהרע הייזער אַזוי בלוט־רויט, גליהענדיגער ווי וועלכע עס איז אַנדערע דעכער פון אַ אידישער קאָלאָניע.

מיט וואָס־זשע איז די פּרינצעסין מטולה שעהן? עס איז שווער אויסצורעכענען אַלע איהרע חנ׳ען. מיט זיי קלינגט דאָך ארץ־ישראל! ווער ווייסט ניט, אַז דער באַרג חרמון מיט דעם שניי אויף זיין שפּיץ; דער אַלטער גרויער באַרג, דער זיידע מיט דער ווייסער יאַרמולקע, נעמט זיינע אויגען ניט אַראָפּ פון מטולה. און די לבנון־בערג פון סיריע און אַזוי דער גאַנצער גליל מיט זיינע בערג און טאָלען שפּילען אַן אויגען־שפּיל די גאַנצע צייט מיט מטולה. זי אַליין געפינט זיך אויף אַ באַרג, שטאָלץ און רייצענד, און ביי איהר זייט שפּילט אויף זיינע וואַסערדיגע סטרונעס דער תנור — דער שעהנסטער וואַסער־פאַל פון ארץ ישראל. אַז מען איז אין מטולה, פאַרפעהלט מען ניט אָפּצושטאַטען אַ וויזיט דעם „ניאַגאַראַ“ פון ארץ־ישראל. עס איז פופצעהן מינוט גאַנג און איך בין אַוועק צו איהם גאַנץ פריה. קום איך, איך זוך איהם, וואו איז

ער? ניטא... דאס הייסט, אלץ איז דא, די מורא'דיגע פעלזן, דאס טיפע בעט וואוהין דאס וואסער פאלט מיט גערויש ארונטער. אבער דאס וואסער איז ניטא, בלויז א דינינק פאסיקעל וואסער קאפעט מיעד ארונטער. — עס האט מיר אזש ביים הארצן פארקלעמט.

איך זע זיך אנידער צייכענען, און עס צייכענט זיך שלעכט. א וועהטאג, וואס עס ווערט מיט א העלד אויף דער עלטער - און מערקווירדיג, ווי עס האבן זיך אנגעהויבן פלאנטערן אין מיין קאפ די ווערטער: „אל תשליכנו לעת זקנה! זעה איך אבער אז דאס דינינק פאסיקעל הויבט אן אנצושוואלען, פלוצלונג האט זיך ארונטערגעריסען א צווייטער פאס, שוין גאר א גראבער, און מיט אמאל האט געגעבן א פליוך און א שפרונג וואסער מיט איהר גאנצער אמאליגער שעהנקייט.

איך פרעג א לעהרער, וואס איז געקומען מיט א גרופע תלמידים ווייזען זיי דעם וואסערפאל, וועגען דער דאזיגער ערשיי־נונג. ענטפערט ער מיר גאנץ פשוט: די אראבער פון דער גע־גענד כאפען איבער דעם וואסער־פאל און באגיסען מיט איהם די פעלדער. זיי האלטען אפ זיין לויף פאר א ווילע. נאכדעם ווי זיי זיינען פארטיג — לאזען זיי דעם אלטען אפ און דערפון קומט דער גאנצער אינצידענט.

דער חרמון און דער תבור זיינען ניט די איינציגע זעהענס־ווירדיגקייטען פון מטולה. זי האט א דריטע, דאס איז די ג ר ע־נ י ץ . די גרעניץ צווישען ארץ ישראל און סיריע געפינט זיך א פערטעל שעה גאנג פון מטולה און אזוי ווי די געגענד איז דארט באזונדערס שעהן, לאזט מען זיך געהן, אדער פאהרען אהינצו אנצוקוקען די דאזיגע ליניע וואס טיילט אפ די ענגלישע פאליציי פון דער פראנצויזישער.

און דאס איז איצט נאך גאר א נייע זאך. איך מיין די ענג־לישע זשאנדארמעריע אין מטולה. מטולה איז דאך געווען פראנ־צויזיש, דערנאך האט מען זי צוגעטיילט צו פאלעסטינא, אבער „אינסטאלירט". אזוי צו זאגען האט מען זי ערשט א פאר וואכען צוריק דערמיט, וואס די פראנצויזישע פאליציי, וואס האט די גע־גענד באוואכט, האט זיך צוריקגעצויגען און פופציג ענגלישע פא־ליציסטען האבן פארנומען זייער פלאץ. די פאליציי איז א גע־מישטע: אראבער, אידען און אירלענדער; זיי אלע שטעהען

אונטער דער קאמאנדע פון א לאנגען, דינעם סקאטלאנדישען מעידזשאר, א דזשענטעלמאן, אבער אן אומגעדולדיגער — אזוי האט זיך מיר אויסגעוויזען פון עטליכע באמערקונגען, וואס ער האט געמאכט וועגען די שטאלען וואס די חלוצים בויען פאר זייערע פערד.

די זאך איז די אז צוזאמען מיט די פופציג מאן איז צוגעקומען א ביסעל לעבען אין דער קאלאניע. געווען זיינען פריהער צוויי „גראסערי"־קלייטלעך, איינע איז שוין געווען איבעריג. אזוי גיך ווי די פאליציי האט זיך באוויזען, האבען זיך באלד געעפענט צוויי נייע. אזוי דאס מטולה האט שוין פיער „גראסערי"־קראמען. ווען איך האב געפרעגט א קאלאניסט. צו וואס דארף מטולה האבען פיער קלייטלאך? זאגט ער מיר, אז ס'איז גוט אזוי, ווען עס עפענען זיך זעקס, וואלט געווען נאך בעסער, ווייל אז איינער הערט אויף צו בארגען — קען מען אנהויבען בארגען אין א צווייטער, און א נייע סטארקע בארגט גיכער. הערט איהר, אזא פאליטישע עקאנאמיע!?

זשאנדארמען האבען פערד און די פערד דארפען עסען און דארפען האבען שטאלען, דארף מען די שטאלען בויען, האט מען דעם קאנטראקט זיי צו בויען איבערגעגעבען דעם „גדוד", וועלכער האט א בוי־אפטיילונג. בויט דער „גדוד", האקט שטיינער, שלעפט פעלזען, מישט צעמענט, קלאפט, זעגט, שמירט, — קורץ, עס וואקסען שטאלען פאר די פערד און הייזער פאר די מענשען. נו, קומט דער „סקאטשמאן" קוקט און קרימט זיך: די וועגטלאך, וואס טיילען אפ איין פערד פון צווייטען, זיינען ניט הויך גענוג, פערד וועלען בייסען איינער דעם אנדערען. א חוץ דעם, געפעלט איהם ניט וואס די בחורים טראגען לאנגע האר, ווי סטויגען היי און די מיידלאך, פארקעהרט, שעהרען אפ זייערע האר קורץ און נידעריג, ווי מענער . . . און דאס עסען איז איהם שוין אין דעם אידישען „מלון" דערעסען. ער איז שוין פינף יאהר אין ארץ ישראל און קענטיג, אז ער בענקט שטארק נאך זיין היים, געפעלען איהם ניט די קורץ־געשוירענע מיידלאך. דעם אמת געזאגט, זיינען טאקע אט די גאר קורץ, ווי ביי ארעסטאנטען, געשוירענע מיידעלשע קעפ ניט שטארק חנ'עוודיג . . . אבער אזעלכע זיינען אין מטולה ווייניג: אזוי, דאס דער מיידזשאר בייזערט זיך אומזיסט.

בויען די חברים פון „גדוד העבודה" שטאלען ביי־טאג און אין

אַוועגנד זינגען זיי לידער. און אַז ס'איז נאָך דאָ כחות — טאַנצט מען אַ הארא. אָבער שטיל זיצט מען ניט, און אין דער קאָלאָניע ווייסט מען, אַז עס געפינען זיך לעבעדיגע מענשען. פון זייער שטי־בעל טראָגט זיך יונג לעבען און די קאָלאָניסטען שאָקלען מיט די קעפּ, קוועטשען מיט די אַקסעל און קענען ניט פאַרשטעהן: וואָס זינגט זיך זיי דאָרט? דאַכט זיך געגעסען אַ שטיקעל טרוקען ברויט מיט מאָגערען קעז און פאַרטרונקען מיט אַ ביסעל וואַרים וואַסער און גאָר ניט, עס זינגט זיך זיי! קריכט מען אַרויס פון די אומע־טיגע הייזער און מען געהט אַ קוק טאָן. מען שטעלט זיך אָפּ ביי דער טיר, דערנאָך רוקט מען זיך אַריין, מען זעצט זיך צו, מען גיט אַ שמייכעל צו אַ לידעל, מען פּאַטשט צו מיט די הענט צו אַ טענ־צעל און מען געהט צוריק אַהיים קראַצענדיג זיך די פּאַטילניצע: מאָדנע חברה די יונגוואַרג, די חלוצים, און מען פאַרטראַכט זיך שטאַרק וועגען זייער אייגען לעבען, די קאָלאָניע, וואָס זי איז גע־וועזן, וואָס זי איז איצט און וואָס פון איהר וועט זיין...

אַלט איז די קאָלאָניע שוין איבער דרייסיג יאָהר. דער באָדען איז „יקא'ס," געלט „יקא'ס", אַלץ „יקא'ס" און גאַרניט, מען קומט ניט צו קיין טאָלק. אמת, איבערפּאַלען, אָבער דאָך... און דעם קאָלאָניסט ווערט אומעטיג. מען איז פּאַרוואָרפען ווייט, אַ מאַרק וואו עפּעס צו פאַרקויפען איז ניטאָ, עפּעס קויפען איז אויך ווייט. צפת, טבריה זיינען היבש ווייט. טוריסטען קומען אויך ניט פיעל, דער איינציגער „מלון" פּוסטעוועט גאַנץ געהעריג. עס וואָלט גע־קאָנט ווערען אַ גוטער פּלאַץ פאַר זומער־געסט, ווייל דער קלימאַט איז דאָ אַן אויסגעצייכענטער, אַ פרישער ווינטעל בלאָזט דאָ שטענ־דיג, ברענגט דערקוויקונג און פאַרטרייבט א ל ץ וואָס ב י י ס ט... מאַנכע זאָגען, אַז דאָס בייסען מאָסקיטאָס, אַנדערע זאָגען, אַז דאָס זיינען אַזעלכע קליינע פליגעלאַך וואָס מ'זעהט זיי ניט און מ'קען זיי ניט כאַפּען. ווידער אַנדערע רופען אַן די נעמען פון אַנדערע גאָט'ס באַשעפענישען. אָבער אויף זיכער ווייסט קיי־נער ניט ווער און וואָס עס בייסט. איינס איז אָבער זיכער, אַז עס בלאָזט אַ שטאַרקער ווינט — בייסט ניט. דאָס הייסט, אַז דער ווינט טראָגט אַוועק די אומבאַקאַנטע בייסערס. און אין מטולה בלאָזט כמעט שטענדיג אַ ווינט, ניט אַזאַ ענערגישער, ווי אין כפר גלעדי, אָבער שטאַרק גענוג פאַר דעם אומזיכטבאַרען חיל.

און מטולה וואָלט זומער געקענט ווערען אַ פּלאַץ פאַר שוואַכע

און פון דער היץ מיעדע מענשען, דערווייל אָבער פאַרען די מיעדע מענשען קיין צפת, און מטולה קוקט און קוקט און ווערט שלעפעריג־קוקענדיג און עס שלאָפט איין די שעהנע פּרינצעסין מטולה.

וואָס־זשע איז איצט אין מטולה? — גאָר ניט. די קאָלאָניס־טען, די עלטערע און די אינגערע טוען דאָס, וואָס אַלע קאָלאָניס־טען טוען, מען אַקערט צוביסלאַך, מען האַלט אַ בהמה, אַ היהנ־דעל מיט אַ האָן, אָבער עס קלעקט ניט. איז מען געצוואונגען אָנ־צוקומען צו דעם רייכען פעטער „יקא“ נאָך סובסידיעס. דער אַד־מיניסטראַטאָר, אַ געזונטער זעלבסטצופרידענער איד, איז זעהר ניט צופרידען מיט די קאָלאָניסטען; די קאָלאָניסטען זיינען אומ־צופרידען מיט דעם אַדמיניסטראַטאָר און נאָך מעהר מיט זיך אַליין און טראַכטען וועגען מאַכען אַ סוף. און די „יקא“ טראַכט אויך וועגען מאַכען אַ סוף... שפּירען דאָס די אַרבייטער פון גליל און טראַכטען זיך, אַז ניט דער סוף פון מטולה וועט דאָס זיין, נאָר דער אָנהויב. וועלען די קאָלאָניסטען אויפגעבען מטולה, וועלען זיי די קאָלאָניע איבערנעמען, איבערמאַכען אין אַ קבוצה און מטולה וועט לעבעדיג ווערען.

איך האָב גערעדט מיט מאַנכע אַרבייטער, „גדוד'ניקעס“ און קאָלאָניסטען און זיי אַלע גלויבען און האָפען, אַז אַזוי וועט עס זיין. אייגענטליך האָט זיך דער פּראָצעס שוין אָנגעהויבען. אַ טייל פון דעם באָדען איז איבערגעגאַנגען צו דער קבוצה „כפר גלעדי“, וואָס געפינט זיך נאָהענט פון מטולה. און אין מטולה אַליין האָט זיך אריינגעקליבען אַ שכנ'דעל אַ קליינע אַרבייטער־קבוצה'לע אינגאַנ־צען דרייצעהן יונגעלייט און מיידלאַך, זיי האָבען ביי אַכט הונדערט דונאַם לאַנד, אַ גאַנצע ווירטשאַפט אין מיניאַטור, בהמות, שאָף, מילך־ווירטשאַפט, אַ גאָרטען, גרינס, קורץ — אַ קליינינקע אָבער זעהר ענערגישע קבוצה'לע... זיי זיינען געוועזענע שילער פון דער אַגריקולטורעלער שול אין מקוה ישראל און דאָס איז זייער ערשטע זעלבסטשטענדיגע אַרבייט. אַרבייטען זיי מיט'ן גאַנצען ברען און ענטוזיאַזם און רופען אַרויס אינטערעס און באַוואונדערונג צו זיך און שטערען דעם רוהיגען שלאָף פון דער קאָלאָניע.

די אַרבייטער פון ארץ ישראל האָבען שוין לאַנג געוואָרפען אַן אויג אויף מטולה. איך געדענק נאָך פאַר דריי יאָהרען, ווען איך בין דאָ געווען, האָב איך געהערט אַרבייטער רעדען, אַז עס וואָלט געראַטעוועט מטולה, ווען זי ווערט אונזערע אַ קבוצה. ווייל אַרביי־

טער האבען ליעב מטולה. שטענדיג זעהט מען וואנדערענדע ארבייטער, איינצעלנע און אין גרופען, דורכציהענדיג מטולה, מען קומט אהער. עס ציהט זיי עפעס דער רייץ פון דער געגענד, איהר ראמאנטיק. איינער האט מיר געזאגט: „עה, זאגט ער, זינט דעם לעצטען איבערפאל איבער מטולה איז זי מיר טייער אין הארצען אריין!“

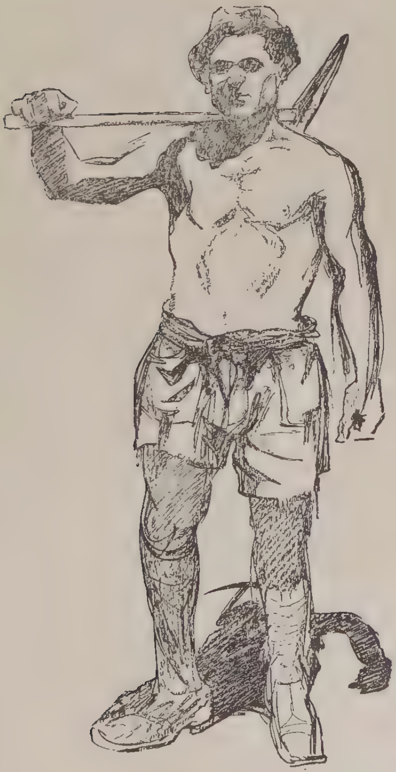

כפר גלעדי

קומט איהר אַז אין כפר גלעדי, נאָך מטולה דער צווייטער ווייטסטער אידישער ישוב אין גליל, באַגעגענען אייך צוויי זאכען: ברייטע גאַסטפריינדליכקייט און אַ שטאַרקער ווינט. עס שטורעמט דער ווינט, רייסט פון אייך דאָס היטעל, וואַרפט אייך פון די פיס, און אזוי בלאָזט ער אָפּ פון עלף אַ זייגער אינדערפריה ביז שפּעט אינדערנאַכט, ווערט אנטשוויגען אויף עטליכע שעה, כדי ווידער דעם נעכסטען מאָרגען אָנצוהויבען זיין ווינטיגען שפּיעל. די חברים אָבער פון כפר גלעדי מערקען איהם שוין ניט, זיי האָבען זיך מיט דעם ווינט צונויפגעלעבט, קענען אַלע זיינע חכמות און קאַפּריזען און ווייסען ווי זיך צו האַלטען אויף די פיס און ווי זיך צו באַפּעס־טיגען געגען זיינע אַטאַקעס. און מיר דאַכט זיך, אַז אויב איהר ווילט אויסדריקען די אידעע פון דער דאָזיגער קבוצה, איז דאָס בעסטע וואָרט דאָס אויסצודריקען, וועט זיין: כפר גלעדי באַפּעס־טיגט זיך. אומבאַוואוסטערהייט האָט זיך איינגעוואָרצעלט אין זייערע הערצער דער באַשטרעבען זיך פעסט אָנצונעמען אַז אַ שטאַרקען, זיכערען באָדען און זיין אימשטאַנד אויסצוהאַלטען אַלע אַטאַקעס פון נאַטור און מענש. און וואָס איז דער שטאַרקסטער פונדאַמענט פון אַ מענשליכער עקזיסטענץ? אַ קרעפטיגער, צאָל־רייכער יונגער דור, און כפר גלעדי קינדעלט און ערציהט קינדער, זאָרגט פאַר קינדער מעהר און בעסער ווי וועלכער ניט איז אנדע־רער ישוב אין ארץ ישראל. עס לעבען דאָרטען ביי אַ זיבעציג דער־וואַקסענע מענשען און 36 קינדער, קינדערלעך פון אַלע גרויסען און קאַלירען. ספּעציעל פּראָדוצירט כפר גלעדי בלאָנדע, ווייסינקע. מען האַלט זיי אין ספּעציעלע הייזער, ניט צוזאַמען מיט די על־טערען. קינדער ווערען בלויז געבוירען און געזויגען פון די מו־טערס; די אמת'ע זאָרג, ערציהונג און פאַר אַ מענשען מאַכען ליגט שוין אויף ספּעציעלע חברים, דערצו באַרופענע און באַשטימטע.

אלץ אין כפר גלעדי דינט דער דאזיגער קינדער־וועלט. דאָס בעסטע און דאָס שעהנסטע גיט מען זיי. אליין קומט מען אויס ווי ניט איז, די קינדער פעהלט אָבער פון גאָר ניט. אליין עסט מען ווי ניט איז, די קינדערלעך אָבער האָבען מילך, אייער, פוטער און אלץ וואָס א יונג קערפּערל דאַרף האָבען, זיך צו באַפעסטיגען אויף דער וועלט קעגען אלע סאָרטען ווינטען. עס וואָלט אָבער גאָר ניט געשאַדט, אז די דערוואַקסענע אין כפר גלעדי זאָלען אביסעלע בעסער עסען. מען עסט דאָ זעהר שלעכט, ווי אין די מייסטע אַר־בייטער־קבוצות און ישובים. מען עסט שלעכט און מען שלאָפט שלעכט און די ביידע זאַכען זיינען זעהר שלעכט אָרגאַניזירט. עס איז בלויז א וואונדער, פון וואַנען ס׳נעמט זיך קראַפט ביי די מענ־שען צו אַרבייטען אזוי שווער און איינגעשפּאַרט, ווי זיי אַרביי־טען? ! מען פאַרגינט זיך ניט א שטיקעל פוטער, מען פאַרגינט זיך ניט א גלאָז מילך, פון פלייש איז שוין אָפּגערעדט. ווידער אַמאָל א שטיק רעטאַך און א טאָמייטאָ, ווידער אַמאָל א ציבעלע און א שטיקעל ווייסען, טרוקענעם, מאַגערען קעז מיט ברויט, און א גלעזעל ברוינע, זיסליכע און אַמאָל אָהן־צוקערדיגע טיי. און דער פריהשטיק איז פאַרטיג ! גענענדיגט דער מיטאָג, און געשלאָסען דער אווענד־ברויט.

שולדיג אין דעם, פאַרשטעהט זיך, איז דער בודזשעט. ניטאָ קיין מיטלען. דאַרף מען פאַריכטען א דאַך, וואָס דער ווינט האָט אראָפּגעריסען ; דאַרף מען קויפען א נייע מאַשין, אָנידערשטעלען א מאַראַק פאַר די קעלבלעך — פון וואַנען נעמט מען דאָס ביסעל געלט דערויף ? שפאַרט מען דאָס אָפּ פון עסען. נישקשה, מען וועט שוין ווי ניט איז אויסקומען. דערווייל ווערט דער קרופניק נאָך שיטערער ; דערווייל קומט מען א פאַר וואָכען אויס אָהן צוקער ; דערהווייל פאַרקויפט מען דאָס ביסעל פוטער און מען קומט אויס אָהן דעם פאַר דעם נעקסטען האַלבען יאָהר. מען פאַרנאַכלעסיגט זיך פאַרברעכעריש. צוערשט קומט דער הויף, די בהמה, די ווירט־שאַפט, דערנאָך ערשט דער מענש. און אַזוי געהט עס יאָהר־איין, יאָהר־אויס. געזונטע, קרעפטיגע מענשען ווערען ביסלעכווייז גרוי און מאַגער, מען קרענקעלט צו, מען פיבערט צו, אלץ ניט אזוי פון דעם, וואָס איז דאָ פיבער און קראַנקהייט אין דער געגענט, נאָר דערפאַר, וואָס דער קערפער איז ניט פעהיג צו קעמפען קעגען דעם. דאָס איז דער איינציגער פונקט פון באַפעסטיגונג, וועלכען כפר

גלעדי פארנאכלעסיגט, ווי עס פארנאכלעסיגען דאס כמעט אלע ארבייטער ישובים.

נאך ערגער ווי אין כפר גלעדי עסט מען אין „גדוד“ און אין „עין חרוד“. אביסעל בעסער האט מען אנגעהויבען עסען אין „מרחביה“ און אין „דגניה“.

יא, אבער די קינדער האבען אלעס. און זיי בליהען טאקע. עס לויכטען דעם קינד׳ס אויגען, עס שטראלט זיין פנימ׳ל. און די ער־ציהונג איז אויך א נייע. מען לערענט זיי אלע וויסענשאפטען און אלע געגענשטאנדען דורך ארבייט. זיי האבען זיך זייער קליינע ווירטשאפט, זייערע בהמות, זייער גארטען, זייערע הינדעלעך און זיי פיהרען זייער ווירטשאפט סיסטעמאטיש און ווערען דורך אר־בייט געלערנט און אויפגעצויגען אין געזונטע, עהרליכע מענשען. מען לערענט זיי ניט נאר די נויטיגע לאנדווירטשאפטליכע און עלעמענטארע געגענשטאנדען נאר אפילו צייכענען, מאלען און מוזיק.

קינדערלעך איז ניט דאס איינציגע לעבען, וואס וואקסט און באפעסטיגט זיך אין כפר גלעדי. דא איז איבערהויפט א לעבעדיגע וועלט. קעלבלעך, פערדלעך, הינט א גאנצע סווארע, פון קליינע און גרויסע הינט. די הינט פון כפר גלעדי האבען א שם איבער דעם גאנצען לאנד, ספעציעל איינער וואס מען האלט איהם אויף א קייט. זיין בילען קלינגט איבער׳ן גאנצען גליל און פון זיינעם א בים קאן קיין געזונט ניט צוקומען. קעץ און קעצלעך א גאנצע קא־לעקציע פיהרען זיך אין כפר גלעדי. לעבען פון אלע מינים! ניט צופעליג איז דאס, וואס דער צענטער פון דער ווירטשאפט ענטוויי־קעלט צו פיהצוכט. זיי האבען שוין אן אייגענעם טיפ בהמות, און קעלבלעך, פערדלעך, הויבען זיי שוין אן צו פארקויפען און אינגיכען וועלען שעפסען און פיה ווערען דער קרן פון כפר גלעדי׳ס באלעבאטישקייט.

חברה האבען מיר באוויזען זייער גרעסטען „בוהאי“, דעם שטאלצען טאטע פון א גאנצען דור קעלבלעך. איהר דארפט איהם אנקוקען, דעם ריעז! ער ליגט אינמיטען הויף מיט אן אייזערנעם רינג אין נאז און באטראכט די וועלט מיט יענעם רוהיגען בליק פון איינעם, וואס טוט זיין פליכט.

אט אזוי באפעסטיגט זיך כפר גלעדי, צוערשט מיט א פונדא־מענט פון לעבען, די ווירטשאפט איז שטארק געוואקסען פאר די

דריי יאָהר, וואָס איך האָב די קבוצה ניט געזעהן. עס איז געווען דעמאָלט בלויז איין הויז, די איבעריגע — בלויז ביידלעך. איצט איז פאַרקערט. און ס'איינציגע ביידעל האָלט אויך אין פאַרשווינדען. עס איז אַ גרויסע און שעהנע, פיעל פאַרצווייגטע ווירטשאַפט. מען בויט, מען פלאַנצט, מען לאָזט טיעפע וואָרצלען אריין אין באָדען, אַזוי אַז קיין ווינט און קיין שונא זאָל ניט קאָנען שאַדען. מען טראַכט בלויז ווי אַזוי קאָן מען דעם האָזיגען ווינט איינשפּאַנען, ער זאָל דרעהען עפּעס אַ ראָד און ניט גלאַט אַזוי הוליען פּוסט און־פּאַס. מען טראַכט וועגען אַ ווינט־מיהל, איז אָבער די צרה, וואָס קיין פליגעל פון אַ ווינט־מיהל וועט ניט אויסהאַלטען זיין אימפּעט. פרעגען מיך די חברים, צי קען איך ניט עפּעס אַ געניאַלען אינזשעניר, וואָס זאָל אויסטראַכטען עפּעס אַ מאַשין, אָדער אַזוי אַ פּלאַן, וואָס זאָל קאָנען איינשפּאַנען דעם דאָזיגען ווילדען יונגאַטש ?!

גראָד ווען איך בין דאָרט געווען, האָט זיך דער ווינט אַזוי צעהוליעט, אַקוראַט ווי ער וואָלט זיך וועלען אויספּיינען פאַר אַ גאַסט. ער האָט געוואָיעט און געדעוועט און אָנגעטאָן מיט די מיידלעך די פּאַרשייטסטע שטיק. דער ווינט ווערט געבוירען פון אַ באַרג, וואָס געפינט זיך ניט ווייט פון דער קבוצה, און הייסט „די מוטער פון דעם ווינט". דאָס האָבען די אַראַבער אַזוי אָנגערופען דעם געהיימניספולען באַרג. די חברה אָבער פון כפר גלעדי וועלען זיכער אָנהויבען וועבען אַרום דעם ווינט זייערע אייגענע מעשיות; דער ווינט וועט געווים ווערען אַ העלד פון אַ לעגענדע, דען ער נעמט אַ צו טעטיגען אַנטייל אין זייער טעגליכען לעבען.

נישט נאָר פאַר מיר האָט זיך דער ווינט געוואָלט אויספּיינען. נאָר פאַר די אַנדערע געסט, וואָס זיינען גראָד אָנגעקומען. דאָס זיינען געווען גאָר מאָדנע געסט. זעכצעהן דרוזען זיינען אָנגעקומען אויף פערד רייטענדיג און מען האָט זיי אויפגענומען מיט יענער גאַסטפריינדליכקייט, וואָס איז דער מנהג אין מזרח. ווער די דרוזען זיינען ווייסט איהר געווים ניט, און נישט פיעלע מענשען אויף דער וועלט ווייסען עס. אַ קליינע צאָהל ווילדע אַראַבער, די ווילדסטע און די פאַנאַטישסטע קאָמפּאַניע וואָס די געגענד פאַרמאָגט. זיי און דער ווינט זיינען די צוויי פיינדליכע קרעפטען געווען געגען וועלכע כפר גלעדי האָט זיך געדאַרפט באַפעסטיגען. און מיט ביידען איז מען פאַרטיג געוואָרען. מיט די דרוזען לעבט מען איצט

בשלום. אַט קומען זיי צו־גאַסט, נעמט מען זיי אויף שעהן און פיין. מען האָט זיי צוזעצט אַרום דעם גרויסען הילצערנעם טיש פון בית־אכל און מען האָט זיי דערלאַנגט וואָס ס'איז אין קיך געווען. גראָד איז קיין באַזונדערס רייכע מאכלים נישט געווען, אָבער זיי זיינען געווען צופרידען, און ווען זיי האָבען זיך פון טיש אויפגעהויבען און אַוועק צום הויז, וואָס מען האָט זיי פאַר אַ נאַכטלעגער אָפּגע־געבען, האָט עס אויסגעזעהן ווי זעכצעהן פּרינצען זיינען פון זייערע קעניגשלעסער אַראָפּגעקומען אַ וויזיט אָפּצושטאַטען אַן אַנדער קעניג. אַזוי מאַיעסטעטיש, אַזוי גראַנדיעז, אַזוי אַריסטאָקראַטיש איז געווען זייער האַלטען זיך. אַ וואונדער־שעהנער מענשען־טיפּ — באַזונדערס זייער שייך, אַ יונגער, מיט דינע שוואַרצע וואָנ־צעס און אַ זיידענע אַבאַיע. מיר זיינען אַלע געשטאַנען אַרום זיי און געקוקט אויף זיי און זיך זאַט נישט געקענט אָנקוקען. מאַנכע פון אונז זיינען דערנאָך געקומען צו זיי אין צימער. זיי זיינען אַלע אויף דער ערד געזעסען און די עלטסטע האָבען מעשיות דערצעהלט ביז שפּעט־שפּעט אין דער נאַכט. און ביז נאָך שפּעטער האָט דער ווינט דעם דאַך געריסען, גראָד דעם דאַך, און דאַכט זיך מיר אַז אַ טייל פון דעם דאַך איז איהם טאַקע געלונגען אַראָפּצורייסען.

אויף מאָרגען גאַנץ פריה, זיינען די דרוזען אָפּגעפאָהרען, פאַר־בעטען די כפר גלעדי'ער זיי צו באַזוכען ווי גוטע שכנים. מען האָט מיר דערצעהלט, אַז ווען מען קומט צו די דרוזען צו־גאַסט, איז ניטאָ קיין זאַך, וואָס מען זאָל ניט דערלאַנגען. ערשטענס, קוילעט מען אַ פּאָר שעפּסען, און מען גרייט צו אַ וועטשערע, אַז די געגענד קאַכט דערמיט, קורץ — „מען נעמט אונז אויף אַ ביסעלע בעסער ווי מיר האָבען זיי אויפגענומען..."

ווי די זאַך זאָל ניט זיין, עס הערשט שלום צווישען כפר גלעדי מיט די אַראַבער אַרום. מען גריסט זיך ווען מען באַגעגענט זיך אויף די וועגען; אַ זאַך וואָס דריי יאָהר צוריק האָט מען נישט גע־טאָן... עס מערקט זיך אַן אויפריכטיגער פאַרלאַנג ווידער צו לע־בען וי גוטע שכנים. ווען איך בין אויף מאָרגען מיט אַ קבוצה־וואָ־גען געפאָהרען פון כפר גלעדי קיין ראש־פּינה און מיר זיינען פאַר־ביינגעפאָהרען פעלדער וואו אַראַבער האָבען געשניטען תבואה, האָט מען אונז מיט זאַנגען באַגריסט און מיר האָבען זיי דערפאַר געגע־בען ווער אַ סיגאַרעטעל, ווער אַ פּאַפּיראָס...

אָפּגעפאָהרען זיינען די געסט, געקומען זיינען אַנדערע. געסט.

ברוך־השם, פעהלען ניט. קאַלאַנעל קיש, פון דער ציונ. אָרגאַני־
זאַציע, אַ מאַהלערין פון מאָסקווע, אַ רעדאַקטאָר פון אונגאַרן און
אַ גרופּע אַרבייטער פון פאַרשיעדענע קאָלאָניעס און קבוצות.
שטענדיג זיינען דאָ געסט און דערפון ליידעט שוין דאָס שלאָפען
פון די חברים און חברות. מען טרעט אָפּ די געסט די בעטען און
אַליין שלאָפט מען צו צווייען אין אַ בעט, אָדער גאָר אויף דער
ערד. און אַזוי ווי געסט זיינען אימער דאָ, ליידעט דער שלאָף גאַנץ
געהעריג. וואָלט מען דאָך געקענט מיינען, אַז מען איז מיעד פון
דעם שטענדיגען שטראָם געסט, הויבט זיך גאָר ניט אָן! נאָכדעם
ווי איהר זייט אָפּ ביי זיי עטליכע טעג און קלייבט זיך אָפּצופאָה־
רען — לאָזט מען אייך ניט... וואָס הייסט — איהר פאָהרט
ש ו י ן אַוועק?! איך האָב זיך קוים איינגעבעטען, זיי זאָלען
מיר ערלויבען אַרויפצוקריכען אויף דעם וואָגען, וואָס איז געפאָה־
רען קיין צפת איבער ראש פינה... דאָס פאָהרט מען איינקויפען
פּראָדוקטען און דערמיט באַשעפטיגט זיך חבר קאָזלאָווסקי. מאָלט
אייך, אַז דער וואָגען איז ניט קיין „עקיפּאַזש“ און די צוויי „פּרעי־
דעס“ זיינען ניט קיין „אָדלערס“. זיי הערען נישט קיין בייטש,
קיין שטעקען און אודאי נישט אַ פאַרנינפטיג וואָרט... ווי אַזוי
דער חבר מאַכט זיי שלעפּען דעם וואָגען פון כפר גלעדי ביז צפת
און צוריק, דאָס איז זיין סעקרעט. „עס קומט, זאָגט ער, ביי זיי ניט
פון שלעכטען כאַראַקטער און נידעריגער מאָראַל, נאָך איינפאַך זיי
זיינען, נעבעך ניט דערעסען...“ און ער האָט דאָס אַרויסגערעדט
מיט אַזאַ צאַרטקייט אַקוראַט ווי דאָס וואָלטען געווען ברידער זיי־
נע און ניט צוויי פוילע פּרעידעס.

פאָהרען מיר.

ליעבע פריינד! ווער פון אייך איז אַמאָל געפאָהרען אין גליל
מיט אַזאַ וואָגען! עס איז שטיל און פאַרביג אַרום אייך... בערג
בלויע, פיאָלעטע, פעלדער גרינע, געלע... ס׳איז שטיל און הייס
און אַ סאַמעטענער ווינטעל קומט פון צייט צו צייט און פרישט
אייך אָפּ דאָס פנים. דער וועג געהט זיך לאַנגזאַם אַרויף און אַראָפּ,
דער וואָגען טרייסעלט זיך, שאָקעלט זיך, דער בעל־עגלה פאַרציהט
אַ ליעדעל, דאָס מיידעל וואָס זיצט אין וואָגען אויף אַ שטרוי־זאַק
כאַפּט דאָס ליעדעל אונטער... עס קומט אַנטקעגען אַ גרופּע אַר־
בייטער, מען שטעלט דעם וואָגען אָפּ. מען דאַרף איהם ניט אָפּ־
שטעלען... מען גריסט זיך, מען צורעדט זיך, איינער באַשליסט

מיטצופאהרען, קריכט ער ארויף... מען פאהרט ווייטער... חברים שניידען היי... העי, חבר מענדעל! שלום מענדעל! ווער קען נישט חבר מענדעל פון כפר גלעדי? ! מען לייגט אן היי א הויכען וואגען, מען צעזעצט זיך אויפ'ן היי... עס איז דופטיג, היים און גוט... אויפ'ן הארצען גוט, אין דער נשמה פרידען, דער מיידעל'ס באקען גליהען אונטער דעם ווייסען טיכעל! זי איז שעהן... יעדע מיידעל איז שעהן אין אזא וואגען היי אויף די וועגען פון גליל...

די הינט פון כפר גלעדי

„איהר מוזט עס באשרייבען", — זאָגט צו מיר חברה מאַניע שאָחאַט, נאָכדעם ווי זי האָט אויסגעהערט די געשיכטעלע.

פאָלג איך זי.

געקומען בין איך קיין כפר גלעדי צופוס, מאַרשירענדיג פון דער קאָלאָניע מטולה. געווען בין איך דאָן היבש טונקעל צוגעברוינט פון דער זון, די שיך זיינען ביי מיר געווען נישט אין אַ גאָר עלעגאַנטען צושטאַנד און אויף מיין רעקעל און הויזען זיינען געלעגען צימליך פיעל מאַלערישע און ניט מאַלערישע פלעקען. דער ווינט האָט מיינע האָר צושויבערט, אַזוי, אַז ווען איך בין צוגעקומען צו דער אַרבייטער־קבוצה זיינען מיר אַרויסגעלאָפען אַנטקעגען עטליכע קליינע שוואַרצע הינט און זיינען גרייט געווען אָבצוגעבען מיר אַ קבלת־פּנים לויט מיין אויסזעהן. זיי האָבען אָנגעהויבען בילען, אָבער אין זייער בילען איז געלעגען עפּעס אַ גוטמוטיגקייט, ווי איינער זאָגט: „פּליכט, ס'איז אונזער פּליכט, וואָס קענען מיר זיך העלפען? אַזוי האָבען מיר צו דיר גאָר ניט, פאַרקעהרט"...

איך האָב מיך אויך געפיהלט גוט אויפגעלייגט, גרייט אויף אַ גוטמוטיגען שפּאַס, און האָב דער שוואַרצער קליינוואַרג געענטפערט אויף זייער בילען מיט מיינעם אַ האַווקען.

איך מוז אייך זאָגען, אַז איך קען נאָכמאַכען מאַנכע חיות גאַנץ ניש־קשה. הינער, הענער, קעץ, הינט קוקען זיך אויף מיר אום, ווען זיי דערהערען מיין אימיטאַציע. אין מרחביה'ער הינער־הויף האָב איך דערמיט איינמאָל אָנגעמאַכט אַ גאַנצען פּוראַר. דאָרט אין הינער־הויף איז פאַראַן אַ האָן אַ קראַסאַוועץ, גרויס, העלדיש, פייער־דיג און ריטערליך. חברה סאָפיא העלער'ס שטאָלץ. און זי איז באַ־שטאַנען, אַז איך זאָל פון איהם מאַכען אַ צייכענונג. איך האָב מיט פאַרגעניגען זיין פּאָרטרעט אַרונטערגענומען און נאָך דעם האָב איך זיך אָוועקגעשטעלט ביי אַ זייט פּלויט און אַרויסגעלאָזט אַ קרעה, איינעם פון מיינע געלונגענסטע מיט אַלע נויטיגע טרעלען און ניו־

אנסען. ס'איז געווען א קרעה, וואס א שאנטעקלער וואלט זיך ניט געשעמט מיט איהם. די עטליכע חברות וואס זיינען דערביי געווען, האבען זיך צולאכט, אבער ניט אזוי דער האן. אויף איהם האט דאס געמאכט א זאנדערבארען איינדרוק. ער האט אנגעהויבען אומרוהיג ארומלויפען איבער'ן הויף, קלאפען מיט די פליגלען, ווי איינער פרעגט: וואס טוט זיך דא אזוינס? ס'איז דאך ניט די צייט פון קרעהען, ס'איז דאך ערשט מיטאג פארביי. און איבערהויפט, ווער דערוועגט זיך דא צו קרעהען פאר מיר. אבער מיין קרעה איז געווען צו באגייסטערענד, דער קינסטלער האט זיך אין איהם דערוועקט. ער איז ארויפגעשפרונגען אויף א פלויט, צעשפרייט די פליגלען, אויסגעגלייכט דעם האלז און ארויסגעלאזט א געזאנג, אז זייט ער האלט אן זיין פאזיציע, זאגט מען, האט ער נאך אזוי ניט געזונגען. און באלד האבען זיך פון אלע זייטען קבוצה דערהערט הענער קרעהען. עס איז געווארען א זינגעריי, גאר אויסער צייט, חברים זיינען געקומען צו לויפען און האבען שטארק געלאכט, ווען זיי האבען זיך דערוואוסט, וואס דא איז פארגעקומען. דער האן האט, ווי עס שיינט, דערפיהלט זיין טעות און איז עפעס ווי פארשעמט אוועק און זיך באהאלטען אין א ווינקעל.

ווען די עטליכע שווארצע כלבים האבען דערהערט פון מיר אזעלכע קלאנגען, זיינען זיי אויף א מינוט ערשטוינט אנשוויגען געווארען, אנקוקענדיג מיך מיט אויגען, פארוואונדערט, פרעגענדיג: וואס איז דאס פאר א מין ערשיינונג? ידים ידי מענש, והקול קול הונט? ! און דא האב איך דערפיהלט די באדייטונג פון דעם אויסדרוק „פסיכאלאגישער אנטיסעמיטיזם", אז אנטיסעמיטיזם, וואס שטאמט פון ניט פארשטעהן די ערשיינונג, וו א ס ה יי ס ט א י ד. די קליינע הינט האבען ניט געקאנט באגרייפען, וואס אזוינס איך בין, און האבען מיך תיכף פיינט געקראגען מיט א ביטערע שנאה. זיי האבען זיך ארויפגעווארפען אויף מיר מיט אזא שוין גאר ניט גוטמוטיגען געביל, אז איך האב מיך געמוזט ארומזעהן וועגען פארטיידיגונג. מיט זיי וואלט איך שוין אויסגעקומען, איז אבער דא אין דעם הויף פון דער קבוצה א גרויסער וואלפענהונט, א גרויסע חיה, א פראכטפולער עקזעמפליאר. די חברים קענען זיך ניט אנלויבען פון זיין גבורה און זיין בייזקייט און באזונדערס זיין חכמה. אז אראבער, זאגען זיי, דערקענט ער גלייך און וועט איהם אזוי גלאטיג ניט פארביילאזען.

איך בין איינפארשטאנדען מיט זיי וועגן דעם הונט'ס גבורה און בייזקייט, אבער פאר קיין פאל ניט מיט זיין חכמה. ער איז, נאך מיין מיינונג, א גרויסער נאר א הונט. ער פאלגט, וואס די קליינע שווארצע טוען. ער בילט קיינמאל ניט דער ערשטער און ווארט, וואס די קליינווארג טוט. בילען די קליינע, דאן כאפט ער זיך אויף און פאלגט זיי נאך, אבער דאמאלסט איז שוין קיין אפהאלט ניטא פאר זיין דרייסטקייט, ער גייט אין קאמף אהן אפהאלט. הערען ווידער די קליינע שווארצע צוציקעס אויף צו בילען, הערט ער אויך באלד אויף. אליין, אן אייגענע איניציאטיווע האט ער ניט. אזוי גיך, ווי ער האט דערהערט, אז די שווארצע באנדע בילט מיט אזא אימפעט, איז ער באלד געקומען צו זייער הילף, נאך א מאמענט און ער וואלט שוין געווען א נאהנטער צו מיינע הויזען אדער רעקעל. גראד זיינען צוגע־לאפען עטליכע קינדער פון דער קבוצה און האבען מיך געראטעוועט פון דעם קאנפליקט, אוועקטרייבענדיג די הינט.

צוויי טעג האב איך פארבראכט אין כפר גלעדי, אפט זיך גע־טראפען מיט די כלבים. די קליינע שווארצע באנדע האט שטענדיג געקנורעט ביי יעדען טרעפען זיך, אבער אזוי ווי יעדעס מאל זיינען געווען ביי דערביי מענשען פון דער קבוצה, פלעגען זיי זיך אפהאל־טען פון פארפיהרען געגען מיר א קאמף, שטיקענדיג אין זיך די שנאה און ווארטענדיג אויף א געלעגענהייט אפצורעכענען זיך מיט דער פסיכאלאגיש אומפארשטענדליכער און דארום אויך פארהאס־טער ערשיינונג, וואס איך בין פאר זיי געווען.

און די געלעגענהייט האבען זיי אין גיכען געקראגען.

איך האב באשלאסען א נאכמיטאג צו פארברייננגען אין תל־חי, א קבוצה, וואס געפינט זיך א האלבע שטונדע גאנג פון כפר גלעדי. און אויף ביי נאכט צוריק צו קומען. א חבר האט מיר באגלייט קיין תל־חי, אנגעוויזען מיר אויף די קברים פון חיים שער און שאפאטש־ניק, געפאלענע חברים אין דעם איבערפאל אויף די קאלאניעס פון פאר־א־יארען. איינזאמע, נידעריג ליגענדע, מיט קליינע שטיינער באלעגטע קברים, פון אלע זייטען באוואקסענע מיט גראז און בא־וועהט פון די בערגיגע ווינטען. אין תל־חי האב איך פארבראכט דעם נאכמיטאג, געהערט דעם נארוואס ערהאלטענעם גראמאפאן, דעם קאנצערט־מייסטער פון דער גאנצער געגענד. א גרויסע וויקטראלא מיט א סך רעקארדס, עטליכע טאנץ־מאטיוון, נאך וועלכע חברה קלייבט זיך געשמאק א טאנץ צו טאן פרייטאג אוונט און שבת א

גאנצען טאג. דערווייל איז אנגעקומען חבר גוטבעטער, מען האט זיך געזעצט שמועסן און טאקע גאר באלד איז דער אווענט אנגעקומען און גלייך נאך איהם די פינסטערניש. איך האב זיך אויפגעהויבען, גענומען מיינע פאפירלעך, געזעגנט זיך מיט די חברים. גוטבעטער באגלייט מיך א שטיקעל וועג. איך לאז איהם ווייטער ניט געהן. ער ווארענט מיך געגען דעם גרויסען הונט, רופט מיר אן זיין נאמען, איך זאל איהם אנרופען, וועט ער מיך ניט טשעפען. איך הער קוים זיך איין, פארגעס גלייך דעם נאמען און די גאנצע געפאהר און געה מיר ארויף בארג צו דער קבוצה. די שטילע נאכט ארום מיר, בלי־שצענדיגע שטערענדלאך, דופטיגע לופט, יונגער, פרישער געלעכ־טער אין מיינע אויערען. איך געה און טראכט וועגען דעם, ווי גוט עס איז, ווי גליקליך איך בין, וואס מיר איז באשערט אונזער לאנד צו באטרעטען. מיט אמאל דערהער איך זיי, די שווארצע. זיי האבען מיך דערשמעקט, אין דער פינסטערניש דערזעהן, נאך א שטרעקע פון הויף, און מיט זייער גאנצען אנגעקליבענעם האס אויף מיר, האב־בען זיי זיך ארויפגעווארפען מיט א געביל און געברום. און נאך זיי דער גרויסער וואלף־הונט און אויף מיר, אויף מיר. איך האב באלד דערפילט, אז די זאך ווערט טראגיש ערנסט און טאקע גלייך ווערט ביי מיר אפגעריסען א פאלע פון מיין רעקעל און בלייבט אין די ציין פון דעם גרויסען כלב. די יונגע קומען צו נעהענטער, אבער מעהר ווי בילען קאנען זיי ניט, דעם אמת'ן קאמף איז בלוט פיהרט דער גרויסער. א בים מיר אין אונטערשטען טייל פון פוס, טיעף די ציין אין פלייש אריין. איך דערפיהל א ווייטאג. איך קוק זיך ארום: קיין שטעקען, קיין שטיין זעה איך ניט אין דער פינסטער. איך גיב א זעץ דעם הונט מיט מיין סקיצען־ביכעל איבער דער מארדע, עס מאכט אויף איהם קיין איינדרוק נישט, איך דערלאנג איהם מיט מיין פויסט א זעץ איבער דעם מאכנאטען קאפ, איך דערפיהל די וויי־כע האר פון זיינע אויערען און באלד א צווייטען בים אין פוס, דא האב איך דערזעהן, אז מיט מיין אייגענעם קעמפען וועל איך ווייט ניט קומען, האב אי רדערלאנגט א געשריי: „חברים!“ אין מיין געשריי איז מסתמא געלעגען אויסגעדריקט דער גאנצער ערענסט פון דער סיטואציע, ווייל באלד זיינען צוגעלאפען עטליכע חברים און מען האט מיך באפרייט פון דער אטאקע.

חברים האבען באדויערט מיין פוס, באדויערט מיין רעקעל, אבער דעם הונט האבען זיי געלויבט און געריהמט: „א גוטער הונט,

א פיעל בעסערער ווי זיי האבען געגלויבט, א הונט. אויף וועלכען מען קען זיך פארלאזען"... איך האב ניט געקענט גראד איינשטימען מיט זייערע מיינונגען וועגען דעם הונט. דאך ווען זיי האבען געבראכט צופיהרען צו מיר דעם הונט, מיר איהם פארגעשטעלט און דערלאנגט מיר זיין לאפע, האב איך דעם הונט'ס לאפע אנגענומען, זיך מיט איהם פארמעל באקענט און איהם אנגעזאגט, אז ער זאל מיך געדענקען און אויפהערען געגען מיר זיינע הינטישע שטיק.

דעם פוס האט מען מיר פארבאנדאזשירט. א חברה האט עס געטאן גאנץ געשיקט. אנטיסעפטיק, וואטע און אנדערע נויטיגע זאכען האבען זיך באלד געפונען. אויך מיין רעקעל האט מען ווי ניט איז פארריכט, ווייל מארגען פריה האב איך זיך געקליבען אפצופארען.

כ'האב זיך געלייגט שלאפען אין א ביידעל מיט א חבר. מיין פוס האט מיר געשמערצט. איינשלאפען האב איך לאנג ניט געקענט. ס'איז געווען א ביסעל ווינטיג און אומרוהיג און ארום דעם ביידעל האבען זיך א גאנצע נאכט ארומגעטראגען ווי בייזע רוחות די הינט. און מיר האט זיך געדוכט, אז זייער האס איז נאך ניט געשטילט און זיי זוכען מיך, כדי צו פארענדיגען זייער רעכענונג מיט דער פסיכאלאגיש־אומפארשטענדליכער ערשיינונג. און ווירקליך, אזוי גיך ווי איך בין ארויס פון ביידעל אין דערפריה, זיינען זיי ווידער אנגעלאפען אנקעגען מיר. דא האב איך אבער געהאט א שטעקען אין דער האנט און א שטיין האט באלד געטראפען איינעם פון זיי אין זייט.

דאס האבען זיי גלייך פארשטאנען. דער שטעקען און שטיין האבען גלייך אוועקגענומען די גאנצע אומפארשטענדליכקייט. זיי האבען באלד דערזעהן פאר זיך א מענש, און פאר א מענש דארף מען האבען דרך ארץ.

א הונט בלייבט א הונט אפילו ווען ער געפינט זיך אין ארץ ישראל!

נהלל

שטעלט איהר זיך אוועק ערגעץ־וואו אויף א הויכען פלאץ, ניט גראד אויף א בארג, נאר, למשל, אויף א דאך אין „מרחביה“, זעהט איהר פאר זיך דעם גאנצען טאל רייך אין גרינע, געלע, פיאלעטע, בלויע און אנדערע פארבען; עס בינדען זיך און שלענגלען זיך ניט קיין הויכע בערג און היגלען צווישען זיי פעלדער. ס'איז א גאנצער אוצר פון ליינען און א גאנצע פאליטרע פון פארבען. און אזוי זיינען אויך אונזערע מענשען, וואס באוואוינען דעם עמק. איהר האט דארט אלע סארטען, אלע טיפען, אלע טעמפעראמענטען, אלע אנזיכטען איבער ווירטשאפטען, איבער צוזאמענלעבען, איבער פליכט צו זיך, צום לאנד — קורץ, עס איז א וואונדערליכער אוצר פון מענשליכע געשטאלטען, א גאנצע פאליטרע פון הערצער און נשמות.

אט הויבט איהר אן מיט נהלל, א נייער ארבייטער־פונקט, איי־נער פון די גרעסטע, יעדענפאלס דער גרעסטער פונקט פון יענער גרופע ארבייטער, וואס רופען זיך „פועלי הצעיר'ניקעס“.

אנגעקומען בין איך קיין „נהלל“ מיט א טראק־אויטאמאביל, וואס א חבר טרייבט יעדען טאג פון חיפה. ער אליין איז א „נהלל'־ניק“, אן אמעריקאנער חבר פון די געוועזענע לעגיאנערען. די רייזע איז געווען א גיכע און א גלאטע. קיין ראד ניט פארלוירען, אין קיין גרוב זיך ניט איבערגעקעהרט. אין צוויי שעה ארום נאך דעם אפ־פאהרען האבען מיר דערזעהן א גרויסען רויט־דאכיגען דארף, אפשר דעם גרעסטען ארבייטער־פונקט אין לאנד. עס האט אויסגעזעהן שעהן. שטעלט אייך פאר א גרויסען קרייז פון בערג, די הרי כרמל ענדיגען זיך און גלייך שליסען זיך אן די בערג פון אפרים. אין דעם גלאטען טאל, וואס די בערג בילדען געפינט זיך נאך א קרייז, א רויט־דאכיגער, דאס איז „נהלל“, וואס איז געבויט נאך דעם פלאן פון א פערפעקטען צירקעל. אלע הייזער פון די אכציג פאמיליען, מיט אומגעפעהר 500 נפשות, זיינען געבויט ארום אויף דער ליניע

פון קרייז. אין צענטער געפינען זיך דערווייל בלויז די אלגעמיינע געביידעס, ווי דער „בית העם“, סקלאדען און דאסגלייכען. דער געדאנק צו בויען א ישוב אין א קרייז איז א נייער. ביז איצט איז דער טיפ געווען א לאנגער פיער־עק, איין אדער צוויי לאנגע גאסען און פארטיג. דער ארכיטעקט פון „נהלל“ האט אבער דעם קרייז פארגעשלאגען צוליעב לאגישע גרונדען. ערשטענס, פאלט אוועק די פראגע פון ערשטע און לעצטע הייזער, אין א קרייז איז יעדעס הויז די ערשטע; צווייטענס, ווען עס פאסירט אן איבערפאל, הויבט עס זיך געוועהנליך אן מיט די הייזער, וואס געפינען זיך ביים ענד פון דער קאלאניע, ווען אבער אלץ איז אין א קרייז, איז קיין ענד ניטא, און דער אנגרייפער וועקט באלד אלעמען אויף; דריטענס, זיינען אלע הייזער גלייך נאהענט צום צענטער, וואו אלע אינסטיטוציעס וועלען זיך געפינען. אלע וועלען זיין גלייך נאהענט צו דער שוהלע, צום האספיטאל, צום „משרד“, און אז. וו. ס'איז א גוטע אידעע, און ווי איך הער האבען שוין אנדערע קאפירט דעם פלאן. בלויז דער „גדוד“, וואס האט זיך באזעצט אין „תל יוסף“, טאקע אין דעמזעלבען „עמק“ און איז דער היפוך אין פיעל ענינים צו דעם „הפועל הצעיר“, דער „גדוד“, זאג איך, הא זיך אפגעזאגט פון דעם פערפעקטען צירקעל, האט געמאכט א קאמבינאציע; עס הויבט זיך אן „תל יוסף“ מיט א פיערעק, געהט אריבער אין א קרייז און ענדיגט זיך ווייטער מיט א פיערעק. דער שכל איז געווען ניט נאכצומאכען „נהלל“, מעהר ניט, קיין אנדער מאטיוו איז ניט געווען, לויט די ענטפערס, וואס איך האב געקראגען. מען וויל זיין אנדערש ווי „נהלל“, ניט נאר לויט דעם פלאן, נאר אויך לויט דעם צוזאמענלעבען און סיסטעם פון באלעבאטישקייט.

וואס־זשע איז „נהלל“? יעדע פאמיליע אין „נהלל“ מעג זי באשטעהן פון איין מענש אדער זיבען מענשען האט 100 דונאם לאנד. פופצעהן דונאם פון די הונדערט געהערען דער שטוב, זיי בילדען דעם הויף, דעם גארטען, פאר גרינס, טאבאק, בלומען, צוכט און דאסגלייכען. 85 דונאם לאנד איז פעלד. א חוץ דעם האבען זיי אויך פארפלאנצט אלע צוזאמען אן אקאליפטוס וואלד. יעדער אייגער האט אין דעם וואלד **זיינע** 500 בוימער. אלע **צוזאמען** האבען פארפלאנצט, אבער יעדער האט **זיינע** בוימער... אט דאס איז די אידעע פון „נהלל“. זי איז אן אינדיווידואליסטישע. צוזאמען לעבען און באזונדער ארבייטען. יעדער איי־

נער באזיצט ניט מעהר ווי דער אנדערער, 100 דונאם לאנד; יעדער איינער האט געקראגען א געלד־סומסידיע פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע פון 400 פונט, אבער יעדער איינער קאן טאן מיט זיינע הונדערט דונאם לאנד, וואס ער וויל — א ל י י ן. מערקט אייך, א ל י י ן. ער האט קיין רעכט צו דינגען ארויסהעלפער, ער אליין, זיין ווייב, זיין קינד, אבער קיין געדונגענע ארבייטער. די אידעע איז — א ר ב י י ט. ארץ־ישראל קאן ווערען אונזער לאנד בלויז דורך ארבייט, ניט דורך געדונגענער ארבייט, נאר דורך יעדען אייגעמס ארבייט. אלע אנדערע זאכען, ווי פאליטיק, דיפּלאמאטיע, סטראטעגיקע איז נארישקייט; קלאסענקאמף איז אן אומגליק און אן אומנויטיגע זאך. קלאסענקאמף וועט אויך אויפהערען, אויב יעדער איינער וועט אליין ארבייטען און קיינעם ניט דינגען פאר זיך צו ארבייטען. באארבייט די ערד און רעד העברעאיש — אט דאס איז דער „פּועל־הצעיר" אין „נהלל". און ווייל זיי דענקען, אז די ארבייט וועט זיין א גרינדליכערע און א בעסערע, ווען זי וועט האבען א פערזענליכען טרייב־קראפט, זיינען זיי פאר אינדיווידואליסטישער ווירטשאפט. זיי זיינען פאנאטיקער פון ערד־ארבייט. איך האב זיך עגטראפען מיט א יונגערמאן, א זעהר אינטעליגענטען, א בחור, לעבט אליין אין א הויז, האט די הונדערט דונאם לאנד, ארבייט זעהר פלייסיג, איז פארטאן מיט אלע זיינע געדאנקען און כחות אין דעם, אז זיינע קארטאפעל אדער גערשטען אדער בוריקעס זאלען זיין די בעסטע, דאס וואס ער וועט טאן מיט די קארטאפעל, אדער גערשטען, אדער בוריקעס, ווייס ער אליין ניט. ער וועט זיי ניט פארקויפען, ער וועט זיי אפשר אפּגעבען. אויב עס וועט ניט זיין וועמען אפצוגעבען, וועט ער זיי ארויסווארפען און ווייטער ארבייטען, גוט ארבייטען, געשיקט ארבייטען, מיט התפעלות ארבייטען, ווייל ארבייט איז דער גרונד פון א אידיש לאנד.

און מען ארבייט אין „נהלל" ! יא, דאס זאגט עדות דער ישוב. ערשט דריי יאהר, וואס מען איז אהין געקומען, ערשט א יאהר און א האלב, וואס די אמת'ע ארבייט האט זיך אנגעהויבען, ווייל דער ערשטער יאהר און א האלב איז אוועק אויף אויסמעסטען, אויספלאנעווען, אויסריינינגען דעם באדען, וואסער איינשטראמען, הייזער צוגרייטען. קורץ, די ריכטיגע ערד־ארבייט האט זיך אנגעהויבען בלויז א יאהר און א האלב צוריק. און עס זעהט שוין אויס לייטיש.

אָבער פרעהליך איז דאָרט ניט. מען האָט די הונדערט דונאָם לאַנד אויף די פּלייצעס ארויפגעלייגט און ס'איז שווער געוואָרען. עס איז ניט קיין קלייניגקייט פון הונדערט דונאָם לאַנד אַ לעבען פאַר זיך און דער פאַמיליע ארויסצוציהען! און דארום זיינען די שטערענס פארקנייטשט און די געדאַנקען שווערע פאַר'עקשנ'טע. עס איז געווען ביז איצט אַנגענומען, אַז אפילו פון פינף הונדערט דונאָם איז שווער צו לעבען, קומט זייער טעאָרעטיקער, אליעזר יפה, און באַווייזט זיי מיט פאַקטען, ציפערען און ארגומענטען, אַז הונדערט איז גענוג, און זיי האָבען זיין פּלאַן אויפגענומען און מיט דעם פּלאַן אויך די זאָרג. די ווירטשאַפט דאַרף זיין אַ געמישטע. מען פּאַרזייעט ווייץ, גערשטען, דורא פאַר הינער, באַב פאַר די בהמות, האָבער און גרינס. מען האַלט אויך קיה, הינער, מען פאַר־נעמט זיך מיט וויין און טאַבאַק און מען ארבייט אַזוי ווי ביהנען, ווי מוראַשקעס. אָבער ניט גלאַט מוראַשקעס, נאָר זעהר אינטעלי־גענטע מוראַשקעס. עס האָבען זיך דאָרט באַזעצט די פּני פון דעם „פּועל הצעיר“, אַלטע, אויסגעפּרובטע און פאַרהאַרטעוועטע אַר־בייטער. איינער פון זיי איז צבי יהודה, נאָך אַ יונגער אין זיין גע־שטאַלט, מיט זיין שאַרפען בליק און אַ וויציג און גאַליג וואָרט. איראָניש און פאַר'עקשנ'ט איז זיין בליק, בויט ער זיך אַ הויז פון עטליכע געראַומיגע צימערען, זאָל עס זיין פּלאַץ פאַר געסט אין זאָל זיין פּלאַץ וואו זיך דורכצורעדען . . . דען אויסער אַרבייט האָט מען ליעב רעדען . . . שטיל, מעטאָדיש, צוגעזאַלצען און געשמאַק רע־דען . . . דאָס הויז האַלט זיך ערשט אין בויען, דערווייל איז אַנגע־וואָרפען, ניט היימליך. די מוטער, אַן אַרבייטזאַמע אַלטיטשקע, זאָרגט פאַר'ן הויף און הויז און דער זוהן איז צאָרט און גוט צו זיין „אמא“, און ביידע, מוטער און זוהן, אַרבייטען איינגעשפּאַרט, ווי ברוינע, אַדערדיגע ביינערדיגע פּויערים מיט שוויים אויפ'ן שטע־רען, מיט מאַזאָליעס אויף די דיקע פינגער און גראָבע הענט, מיט אַ פריינדליך וואָרט אויף די ליפען און אייזערנעם ווילען אין האַר־צען. יעקב זאַסלאַווסקי, נח חפשי, חיים שורער, אליעזר יפה, יו־דאַווסקי, שחט און נאָך און נאָך . . . דער „פּועל־הצעיר“ שפּילט זיין גרעסטע קאָרט איצט, ער געהט דורך זיין גרעסטען עקספּערימענט, און דער גאַנצער „עמק“ קוקט אויף „נהלל“ מיט אינטערעס און מאַנכע מיט — סקעפּטיציזם.

אין „נהלל“ האָב איך געהאַט איבערצוגעבען אַ גרוס צו חבר

מוטשניק. איך האָב דאָס הויז אויפגעזוכט און געטראָפען זיין פרוי, ער אליין האָט געאַרבייט אין גאָרטען און האָט געמוזט פאַרטיג מאַכען א שטיקעל אַרבייט, זיך ניט געקאָנט אָפּרייסען. האָט זיך מיט מיר צורעדט די חברה מוטשניק, זי איז אונזער דר. קאָראַלניק'ס א מומע, איז זי ווי אַלע מומעס פאַרליעבט אין איהר פּלימעניק. אויך זי זעהט אויס ברוין און אַרבייטסזאַם. שווערע טאָג־טעגליכע אַרבייט אין הויף און אין די צוויי צימערען, אין וועלכע עס לעבען זיבען מענשען. ווי לעבען דאָס זיבען מענשען אין צוויי קליינע צימערען? אַט מען לעבט! און נאָך מעהר, מען פאַרבעט מיך צו נעכטיגען ביי זיי, פאַרברענגען, ניט צו איילען זיך אוועקצוגעהן. פרעג איך:

„ווי קענט איהר מיך נאָך איינלאַדען נעכטיגען, אַז איהר לעבט אין צוויי צימערען זאַלבע זיבען?"

שמייכלען זיי:

„מיר וועלען זיך שוין אַן עצה געבען."

איך האָב זייער פריינדליכע איינלאַדונג ניט געהאַט דאָס האַרץ אָנצונעהמען. איך האָב גענעכטיגט ביי חבר צבי יהודה. דעם גאַנצען אָוונט האָבען מיר ביים שיין פון א קליין לעמפעלע גערעדט שטיל און ריטמיש וועגען לאַנד, פאָלק און שפּראַך, וועגען דעם אייזערנעם ווילען און פערזענליכען גליק, וועגען ליידען און אָפּפער און פרייד, וועגען אַמעריקאַנער חברים, וועגען אַלץ און אַלעמען. פון צוווייטען צימער האָבען מיר דערהערט א טיפען קרעכץ... מיר האָבען פאַרשטאַנען, אַז ס'איז צייט צו לאָזען דער מידער אַלטיטשקער שלאָפען און אַליין אויך געהן שלאָפען. ווייל מאָרגען גאַנץ פריה, פיער אַזייגער, דאַרף ער אויפשטעהן, איינשפּאַנען פערד און וואַגען און קיין חיפה פאָהרען זאַכען צו קויפען און באַזאָרגען.

אויך איך בין אויפגעשטאַנען. אַרויס פון שטוב, זיך אַרומגעקוקט, דער הימעל איז געווען גרינליך העל, די ערד זאַפטיג טונקעל און פאַרשלאָפען... שטיל איז געווען... העהנער האָבען דרוזשנע געקרעהט, זיי קרעהען אין ארץ־ישראל שטענדיג, זיי האָבען דאָ ניט קיין באַשטימטע צייט, זיי קרעהען אָהן א סיסטעם. דער אינסטינקט פון צייט איז ביי זיי אינגאַנצען אַטראָפּירט, אפשר דערפאַר, וואָס זייער מאַמע איז דער אינקובאַטאָר... זייער קרעהען שטערט ניט מעהר די שטילקייט. אין דער שטילקייט האָב איך דערהערט 'עטליכע מענער און פרויען רעדען וועגען דער אַרבייט פון

טאָג. די אויגן נאָך ניט אויסגעשלאָפענע, די פּנים׳ער נאָך ניט אויסגעוואַשענע . . .

ס׳איז באַלד ליכטיגער געוואָרן, איך האָב דערזעהן די אָפּגע־פּרישטע דורך דער נאַכט־טוי גרינע גראָז. די ערד געבערט נאָך גרינע שפּראָצונגען אין גאַנצן „עמק". אין דעם הינער־הויף האָב איך דערזעהן קליינינקע הינדעלעך, קאַטשקעלעך און גענזעלעך, אויך דאָרט שפּראָצט, פּרוכפּערט, באַפּרוכפּערט זיך . . . די שטאַלן האָ־בען זיך געעפענט. קליינינקע קעלבעלעך זיינען אַרויס, אַזעלכע נאַ־רישע און ליעבליכע... דערנאָך האָבען זיך עטליכע טירען געעפענט און מאַמעס מיט קליינע קינדערלעך, אַזעלכע פּוקקינקע און ווייס־ליכטיגע האָבען זיך באַוויזען. אַלעם אַרום געבעהרט, אַלע שויסען האָבען זיך געעפענט . . . עס וואַקסט, עס געדייעט, עס שלאָגט אַ שטאַרקער לעבענס־פּולס, אַ ווילען צום לעבען, אַן איינגע׳עקשנ׳־טער ווילען צום לעבען, צו אַ אידישען אייגענעם לעבען, ווייל דער „עמק" איז איצט אַ אידישער, אָדער וועט אינגאַנצען ווערען אַ אידישער אין גאָר אַ קורצער צייט.

אַ וואָגען האָט זיך געגרייט מיך און אַ שוועסטער פון „הדסה", אַ שטיל, אויפמערקזאַם, סימפּאַטיש מיידעל, אָפּצופיהרען צום באַהן. מיר זיינען געגאַנגען זוכען דעם בחור׳ל, נאָכאַמאָל דורכגע־גאַנגען דעם ישוב, אַריינגעגאַנגען אין מאַנכע הייזער. איבעראַל נאָך אומאָרדנונג, פליגען, ניט ריין. די „שוועסטער" האָט דערפון זעהר געליטען . . . וואָרום אַזוי נאָכלעסיג, ניט אויפגערוימט ? און אַליין טאַקע געענטפערט : ווייל זיי האָבען ניט קיין צענטראַלע קיך פאַר אַלעמען ווי אין די קבוצות, קיין אַלגעמיינע וואַשעריי, בעקעריי און דאַס גלייכען. יעדעס הויז קאָכט, עסט, וואַשט ביי זיך אין די צוויי, און אַמאָל גאָר אין איין צימערל, און דאָ לעבט אויך אַמאָל אַ קראַנקע הינדעלע און אַ שוואַך לעמעלע . . .

עס הערט אונזערע רייד אַ חברה און זאָגט :

„וואַרט, קומט אַהער אין אַ יאָהר־צוויי אַרום, וועט איהר זעהן, וואָס „נהלל" וועט זיין, איהרע גאַסען וועלען זיין אויסגעפּלאַס־טערט, די הייזער ליכטיג און ציכטיג און די שטערענס אויסגע־גלעט . . . אַלע וועלען זיך נעהמען ווייבער, אויב איהר וועט אונז צושיקען מיידלעך פון אַמעריקע, מיר האָבען ווייניג מיידלעך . . . קומט אין אַ פּאָר יאָהר אַרום, חבר, וועט איהר „נהלל" ניט דערקע־נען, ווי איהר דערקענט ניט דעם גאַנצען „עמק".

די צוויי פרעדעס מיט דעם וואגען,, מיט א שטרוי־זאק זיינען פארטיג געשטאנען. מיר האבען זיך ארויפגעזעצט, א יונגער בחור׳ל מיט א ברוין געזיכט און דער קאשקעטעל אן א זייט האט א שמיץ געטאן אויף די רוקענס פון די חיות און זיי האבען א שלעפ געטאן. דער וואגען האט א שפרונג געטאן, די שוועבער האט א געשריי געטאן און מיר האבען זיך אוועקגעלאזען איבער דעם עמק. מיר פאהרען דורך גרינע פעלדער, געלע פעלדער פון רייפע תבואות... אידישער באדען ציהט זיך און לויפט, גוטע באארבייטע אידישע פעלדער, הויכע, פעטע זאנגען שאקלען זיך, א סאמעטענער זוינטעל בלאזט, מיר פאהרען ווייטער.

.1924

ביים גדוד אין תל יוסף

קייקעלט זיך דער קליינער באהן־צוג איבער דעם עמק און שטעלט זיך אפּ אויף דער סטאנציע „שאטא“. פון דארטען איז דריי פערטעל שעה צוצוגעהן איבער די פעלדער צו דער קבוצה „תל־יוסף“. ס'איז שוין זעקס אווענט. דער גאנצער עמק ליגט אין בלוי־פורפורנע שאטענס, די בערגלאך אין גליהענדען רויט. איך נעם מיין רענצעל אויפ'ן רוקען און לאז מיך אין וועג אריין. אין א האלבער שעה ארום בלייב איך שטעהן פאר א זומפּ. אין זומפּ שטעקט א וואגען. עטליכע חלוצים און עטליכע פרדות שלעפּען איהם אהין און אהער, אבער דער וואגען ריהרט זיך ניט פון ארט. פרעג איך: „חברה, וואס איז דאס? און ווער זייט איהר?“ ענטפערען זיי: „מיר זיינען תל־יוסף'ער און דאס, וואס איהר זעהט, איז א בלאטע. אין דער דאזיגער בלאטע זיינען מיר פארקראכען און מיר האלטען שבת“ . . . „פון וואנען“, פרעג איך, „די בלאטע?“ „די בלאטע“, ענטפערען זיי, „איז צוליב די געסט“ . . . און זיי לאכען. „ניין, מיר שפאסען, מען האט היינט בייטאג די פעלדער באוואסערט, זיינען זיי ווייך געווארען. דא דורכגעהן וועט איהר שוין ניט קאנען. איהר וועט מוזען ארומגעהן דאס גאנצע פעלד, וואס מיר האבען באוואסערט און אזוי ארום וועט איהר אנקומען קיין תל־יוסף“. וואס איז געבליבען צו טאן? איך האב אויפגעהויבען מיינע, שוין גאנץ בלאטיגע פיס און זיך געלאזט געהן ארום דעם נאסען פעלד. עס האט שוין אנגעהויבען צו ווערען טונקעל. אין א האלבער שעה ארום איז שוין געווארען גאנץ שווארץ און איך שפאן נאך אלץ איבער ווייכע באדען. פאראויס זעה איך פייערלעך און איך געה צו זיי, איך געה צו תל־יוסף. די פייערלעך, ווי אין דער צויבער מעשה'לע, לייכטען, און וואס מעהר איך דערנעהענטער זיך צו זיי, אלץ ווייטער אנטלויפען זיי פון מיר. אבער סוף כל סוף בין איך צו זיי געקומען, צו דער עלעקטרישער ליכט.

אזא קאנטראסט: פון א בלאטיגען פעלד מיט ווילדען שטעכי־

געז גראז, פלוצים אריינצופאלעז אין דעם לעצטעז ווארט פון ציוויר ליזאציע — עלעקטרישע לאמפעז ! עס קלאפט א מאטאר, עס דרעהט זיך א גרויס ראד און איבער דעם גאנצעז ישוב איז צוגאסעז א העל ווייס־בלוי ליכט. עס איז לעבעדיג און הילכיג. איך זעה, אז אין איין באראק, דעם גרעסטעז און ליכטיגסטעז, איז באזונדערס פרעהליך. פארשטעה איך : עס איז דער עס־באראק און איצט איז דאס אווענט־עסעז. איך געה צו, איך געה אריין. ארום לאנגע טישעז זיצעז געדיכט חברה, יונגעלייט מיט מיידלעך ; אנדערע יונגעלייט און מיידלעך דערלאנגעז, נעמעז אוועק. די וואס האבעז אפגעגעסעז, פארזינגעז זייער עסעז ; מעז קערט איבער די בלעכערנע טעלער, מעז נעמט די לעפעל און גאפעל, און ס'ווערט א בלעכערנער ארקעסטער . . . וואס מעהר חברה ס'ווערעז פארטיג מיט'ן עסעז, אלץ גרעסער ווערט דער כאר און הילכיגער דער בלעך. עס גרייט זיך א הארא אויף היינט נאכט. הער איך לעבעז זיך א שטימע : „נו, וועלעז מיר טאנצעז ! !"

באזעצט האט מעז זיך דא שוין דאס דריטע יאהר. הונדערט און פופציג יונגעלייט און נײַנציג מיידלעך. דיזע גרופע פון „גדוד עבודה" איז איין דריטעל פון גאנצעז גדוד. דער צווייטער טייל גע־פינט זיך אין ירושלים. דער דריטער — אין יפו. זיי זיינעז אלע איין קערפער, אזוי אז ווען עס פעהלט אויס ארבייט, אדער ארבייטער אין איינער פון די טיילעז, ווארפט מעז אריבער מענשעז און ארבייט צו דעם נויטיגעז פלאץ. דא, אין תל־יוסף, איז דיווירטשאפטליכע גרו־פע, אין ירושלים איז די שטיין־האקעריי און בויעריי. דא פראדוצירט מעז אויף א באדעז פון העכער פינף טויזענט דונאם לאנד, וואס דער קרן קימת האט זיי געגעבעז צוזאמעז מיט צוויי הונדערט פונט סוב־סידיע פון קרן היסוד אויף יעדעז וואס באזעצט זיך. דא פראדוצירט מעז אלץ, וואס איז נויטיג פאר עקזיסטענץ. דעז דא האנדעלט זיך ניט וועגעז מאכעז פראפיטעז, נאר וועגעז ארבייט און עקזיסטענץ. — מעז וויל לעבעז אין ארץ ישראל און מעז וויל דאס לאנד בויעז — דאס איז די הויפטזאך. געלד איז אין גדוד ניטא : קיינער קריגט ניט קיין געלט. מעז קריגט אלץ וואס מעז דארף צום לעבעז : געלט אבער ניט. מעז דארף דאך אבער האבעז געלט פאר דער אויסערער וועלט. טיילט מעז אפ מילך, גרינס, היי און מעז פארפלאנצט טאבאק, און אזוי ארום קריגט מעז אריין א פאר גראשעז.

געה איך ארום איבער דעם גאנצעז הויף און קוק אריין אין יע־

דעז ווינקעלע. דא טרעף איך א שניידעריי — מען נעהט פאר דעם געברויך פון די חברים און חברות; דא א סטאָלעריי, שוסטעריי, רימעריי, וועשעריי, בעקעריי, אפילו א קאבינעט מיט א חברה א רענטיסטקע האב איך געטראָפען. אז אמת'ען „דענטיסט פאר־לאר", און די חברה פארזיכט די ציינער דעם גדוד.

עלעקטריציטעט האט מען זיך אליין איינגעפיהרט. ווייל מען האט אויסגערעכענט, אז לעמפלעך רויכערען, ברעכען זיך, מאכען אן פייער, אין דער צייט וואס אן אייגענער מאטאר מאכט עלעקטרי־שע באלייכטונג פאר דרייסיג פיאסטער אן אווענט פאר'ן גאנצען גדוד. אחוץ דעם ווארעמט דער מאטאר אויך וואסער פאר א ווארע־מען טוש איינמאל א וואך.

אינסטיטוציעס פון אלע סארטען טרעף איך — א ביבליאטעק, א לעזע־באראק, א צימער, באשטימט פאר'ן צוקינפטיגען מוזעאום פון דעם גדוד; שפייכלערס פאר תבואה, פאר פראדוקטען, פאר כלים, מילכעריי, דער „מחסן הכללי", דער סקלאד פון זאכען, קליי־דער, וועש, שיך, וואס באלאנגען צו דער קאמונע און ווערען פון יע־דען געברויכט, לויט זיין באדערפעניש. איך פרעג זיך נאך אויף דער קינדערשטוב, אדער שולע. איך זעה איבערהויפט ניט קיין קינדער אין גדוד. איך פרעג פארוואונדערט, צי מען האלט ניט פון דעם אר־טיקעל אין גדוד. ענטפערט מען מיר מיט א שמייכעל, אז גראד פאר־קעהרט: דער גדוד האט זיך גענומען פרוכפערען ניט ווייניגער ווי אנדערע טיילען פון אידישען פאלק. עס זיינען אויך פאראן קינדער־לעך, נאר מען האט זיי אפגעשיקט קיין ירושלים, ווייל דער קלימאט אין תל־יוסף איז ניט קיין גוטער. מיט'ן אייגענעם געזונט מעג מען ריזיקירען — צוליעב דעם איז מען דאך אהער געקומען, קינדערלעך אבער מוז מען היטען. די עלטערען, הייסט עס, זיינען געבליבען אין גדוד ביי דער ארבייט; די קינדערלעך אבער ווערען דארט ערצויגען אין ריינקייט און ציכטיקייט, אין פולען געזונט. אבער אויך דער קלימאט פון תל־יוסף איז שוין פיעל בעסער ווי פריהער. באטראכט די ציפערען: ביז'ן לעצטען יאהר האט דער גדוד אין תל־יוסף געהאט ביז 35 פראצענט קראנקע, דאס הייסט, אז ארום 70 מענשען זיי־נען געווען קראנק; גאנצע 90 פראצענט האבען געהאט פיעבער, לייכטע אדער שווערע. די געגענט איז א וואסערדיגע, מיט זומפען. האבען זיך חברה גענומען געזונט מאכען די געגענט, און א דאנק דעם דרענאזש זיינען יעצט כמעט פארשוואונדען פיבער און קראנקהיי־

טעז. אין דעם טאג, וואס איך בין געווען, זיינען בלויז פינף קראנקע געוועזן אין גדוד. זיי האבען זיך געמאלדען קראנק און ניט געגאנגען צו דער ארבייט. איהר פארשטעהט דעם אונטערשייד? פון 70 קראנ־קע אראפ צו 5. דאך ריזיקירט מען נאך ניט די קינדער אראפצוברענ־גען. ערשט איבער א יאהר, אז מען וועט זיך באזעצען אט אויף יע־נעם בארג אנטקעגען, א שטרעקע פון צעהן טויזענט דונאם, וואס מען האלט אין אפקויפען ביי אראבער; אז מען וועט זיך דארט באזעצען, א פלאץ פון וואונדערבאר געזונטען קלימאט, וועט מען זיך שוין איינריכטען מיט אלע באקוועמליכקייטען, און אויך די קינדער־לעך צוריקברייגגען.

נאך צוויי אינסטיטוציעס האב איך ניט אויסגערעכענט, איינע א מיליטערישע, די צווייטע אן עסטעטישע. די ערשטע אינסטיטוציע איז די פארטיפיקאציעס פון דער מחנה. דער העכסטער פונקט פון תל־יוסף איז אויסגעקליבען געווארען צו זיין די פעסטונג אין פאל פון אן אראבישען איבערפאל. דארטען שטעהען הויכע ווענט פון שטיינער צונויפגעלייגט און א סך זעק מיט זאמד אנגעלייגט איינע אויף די אנדערע. ס׳איז גראד ניט דאס לעצטעווארט פון מיליטע־רישער וויסענשאפט, אבער דערווייל וועט דאס זיין גענוג. מיט די אראבישע שכנים לעבט מען איצט בשלום. מען באזוכט איינע די אנדערע. אונזערע שומרים געהען צו זיי און פון זיי קומען אפט צו גאסט אין גדוד, זעצט מען זיי אוועק ביי דעם אלגעמיינעם טיש, מען דערלאנגט זיי עסען, און דערנאך זיצען זיי און קוקען, ווי מ׳טאנצט הארא. דאס הייסט דיפלאמאטי. ניט לאנג צוריק זיינען אבער געווען א פאר בלוטיגע צוזאמענשטויסען. דאס איז געווען פאר א יאהר אנדערהאלבען צוריק. מען איז ערשט אנגעקומען. בעדואינער האבען זיך ניט געקאנט צוגעוואוינען צו די נייע שכנים. געהט איינמאל א מיידעל פון גדוד, פאהרען איהר אנטקעגען דריי רייטער, בעדואינער, און אטאקירען זי. קעמפט זי מיט זיי, רייסט זיך ארויס און קומט צולויפען אין מחנה און דערצעהלט וואס עס האט מיט איהר פאר־סירט. אזא זאך פארשווייגען טאר מען ניט. נעמען זיך גלייך צונויף ארום זעכציג חברים, מיט שטעקענס בלויז, אהן געוועהר, ווייל בלוט פארגיסען היט מען זיך. פארגאסען בלוט מיינט דערנאך בלוט־ראכע — א זאך, וואס קאן זיך ציהען יאהרען און יאהרען. נעמט מען שטעקענס און מען געהט צום בעדואינישען לאגער און מען פאדערט די דריי רייטער. א ווארט פאר א ווארט, מען האט זיך אנגעהויבען

זידלען, דערנאָך שלאָגען. אָבער דער גדוד קאָן זיך שלאָגען אויך. מען מושטירט זיך פאַר פאַרטהיידיגונג. האָט מען זיך באַלד אויסגע־שטעלט אין אַ קאַמפּס־ליניע, געדיכט צוזאַמען און אַרום די בעדו־אינער, ניט צווישען זיי, און מען האָט זיך אָנגעהויבען שלאָגען — זעכציג אַנטקעגען הונדערט און פופציג. עס איז געגאַנגען גוט ביז די בעדואינער האָבען זיך גענומען וואַרפען שטיינער. אין דעם זיינען זיי אויסגעצייכענט. זיי האָבען געטראָפען מיט פיער שטיינער, און פון איין שטיין הינקט נאָך אַ חבר פון גדוד עד היום. אָבער די בע־דואינער האָבען פאַרזוכט דעם טעם פון דעם גדוד׳ס קלעפּ... נאָך דעם זיינען געווען ווייטערע צוזאַמענשטויסונגען און געשלעגען. מען האָט זיך שוין איבערגעבעטען. איצט פאַרט מען צו געסט איינע צו די אַנדערע. ס׳איז שלום. אָבער פאַרטיפיקאַציעס דאַרף מען אויף יעדען פאַל.

די אַנדערע זאַך איז די עסטעטישע, נעמליך: אינמיטען פון דער מחנה ליגט אַ קליין בלומען־גאַרטענדעל, מיט אַ קרייז, און אין צענטער פון קרייז שטעהט אַ פאָנטאַן, פון וועלכען עס שפּריצט וואַ־סער. דער גאַנצער פאָנטאַן מיט דעם קרייז, מיט די בלומען אַרום, איז גרויס ווי אַ גענעיז, אָבער דער אָנשטעל צו זיין גלייך מיט „מענשען“, איז ריהרענד. אַז אמת׳ע „סטאַליצע“ איז תל־יוסף! עלעקטרישע באַלייכטונג, אַ שפּריצענדער פאָנטאַן אינמיטען, אַ שטאָדט־גאָרטען הייסט עס... און ווען איהר הערט ווי דער חבר, וואָס האָט דעם פאָנטאַן מיט אייגענע הענט געמאַכט, רעדט דאָס מיט שטאָלץ וועגען זיין אויפטו, וואָלט עס אייך אָנגעפילט מיט די הייליגסטע געפיהלען פון ליעבע און אַכטונג צו מענשען, וואָס שאַ־פען זיך אַ וועלט מיט הוילע הענט, פון גאַרניט...

.1924

„באַלפוריע"

די נייעס, אַז די ציוניסטען האָבען ערוואָרבען נאָך 22 טויזענד דונאַם ערד אין עמק יזרעאל, צווישען מרחביה און תל־עדש און אַז אַכט טויזענט דונאַם פון'ם באָדען וועט געהערען דער ציון קאָמענוועלט מיט איר קאָלאָניע „באַלפוריע" אין דער מיטען, דיזע שטיקעל נייעס האָט אין מיר אַרויסגערופען אַ רייהע בילדער פון די טעג וואָס איך האָב דאָרט פאַרבראַכט.

פון מרחביה קען מען זעהן קלאָר דעם גאַנצען עמק און די קאָלאָניעס „באַלפוריע", תל עדש און דערנאָך דער לאַגער פון דעם כביש, עפולה־נצרת, זיינען אַלע ווי אָנגעצויגען אויף אַ דינעם ווייסען לאַנגען וועג ווי עטליכע קאָראַלען אויף אַ שנירעל. די דינע, ווייסע וועגען לויפען אומעטום אין ארץ ישראל. אויב ניט וועגען זיינען דאָס סטעזשקעס, זייטען שליאַכען. אומעטום לויפען לאַנגע, ווייסע לענטעס הין־הער, באַרג אַרויף, באַרג אַראָפּ . . . די מערקווירדיקסטע ווייסע לענטע, ווי אַ שלאַנג געדרעהטע און געפלאָכטענע, איז דער אויטאָמאָביל־וועג צווישען יפו און ירושלים, באַזונדערס די צווייטע טייל, נעהענטער צו ירושלים. אַזעלכע זיגזאַגען, אַזעלכע אונערוואַרטעטע דרעהדלאַך, שפּרינג אַרויף און שפּרינג אַראָפּ רעכטס און לינקס, אַזעלכע אונערוואַרטעטע, אָפּט גאַנץ ריזיקאַלישע ווענדונגען האָט דאַכט זיך מיר קיין וועג ניט אויף דער וועלט. די ווייסע, פון דער זוהן העל־באַלויכטענע וועגלאַך און שטעגלאַך פון ארץ־ישראל זיינען איהר חן און רייץ . . . לויפּט אַזאַ ווייסער שנור איבער אַ באַרג דערמאָהנט איהר זיך וועגען דעם ווייסען פּראָבאָר פון אַ טונקעלען מיידעל־קאָפּ . . .

האָב איך זיך געלאָזט צופוס געהן פון „מרחביה" קיין „באַלפוריע".

אין קיין לאַנד אויף דער וועלט געהט זיך ניט אַזוי געשמאַק צופוס ווי אין ארץ ישראל. אָנגעטאָן ביסטו גרינג, אַ קליין, — גאָר

א קליין פעקעל זאכען — די גאר נויטיגע נעהמסטו מיט זיך מיט, פאראויס לויפט א שמאלער, ווייסער וועג און פארשפּרעכט דיר טויזענדער בלויע ענטציקונגען. דו געהסט גערן אנטקעגען יענע רופענדע און זינגענדע האריזאנטען מיט די פיאלעטע היגלען, נעהסט פאראויס און לאזסט פריי דעם ווינט און דער זוהן ברוינען און סמאליען דעם פּנים און האלז. און ווי עס אטעמט זיך געשמאק אויף אזא גאנג! אין ערגעץ געניסט דער מענש נישט אזוי דעם אטעמען פון לופט ווי אין ארץ ישראל. אין אנדערע וועלט־טיילען אטעמט דער מענש, ווייל ער מוז עס טאן, ס'איז זיין פונקציע, ער אטעמט און מערקט עס אפילו ניט. אין ארץ־ישראל איז אטעמען א גענוס, יעדער אטעם צוג איז א מאכל, ווי א טרונק קריסטאל־קלא־רע וואסער אין א דורשטיגען טאג. איהר נעהמט אריין אין זיך די זיסע, ריינע אראמאטנע לופט, נעהמט אריין וויפיעל די לונגען קענען און לאזט די לופט נאר דערפאר צוריק ארויס, ווייל אייך ערוואַרט א צווייטער גענוס פון א נייעם אטעם־צוג. דער פראצעס פון אטעמען געניסט מען אין ערגעץ ניט אזוי ווי אין ארץ־ישראל! געהסט אזוי איבער דעם טאל, צווישען באזעעטע פעלדער, באראמט מיט שטעכיגע גראזען, קוקסט זיך ארום: הימלען, בערג פון אלע זייטען, שטילקייט איז צוגאסען איבער דער וועלט, בלויז אין האר־צען זינגט עס, די ליפען שעפּצען: גאט מיינער, ס'איז דאך אונזער לאנד, אונזערע טאלען, אונזערע בערג, אונזערע פעלדער! און עס פארגלוסט זיך דיר פלוצלונג א געשריי צו טאן, און מאקע גלייך רייסט זיך פון דיין ברוסט ארויס א ווילדער קלאנג, גלאט אזוי, אהן ווערטער, ווייל ווערטער זענען ניטא אין דעם מאמענט, א געשריי פון פרייד, פון גליק, דערהערסט דיין ווילדען געשריי, זי־בען מאל אפגעענטפערט פון די בערג ארום, פארשעהמסט זיך אליין פאר דיינע אינגעלשע שטיק און טרעהרען ווייזען זיך דיר אין די אויגען. גליקליכע שטונדען לעבט מען איבער, ווען מען געהט צופוס אליין איבער ארץ ישראל.

און אט באווייזט זיך פון דער ווייטען א וואגען מיט צוויי ברוינע „פריידעס“ (פערד) און דו דערקענסט גלייך אידישע ארביי־טער. פאר מיילען דערקענט מען זיי, נאך זייער קליידען זיך און האלטען זיך. דו שטעלסט זיך ביים זייט וועג, לאזט דעם וואגען פארביי, זיבען פאר אינגעלשע און מיידעלשע אויגען באקוקען דיך. די ערשיינונג דיינע, אבער אט דערקלינגט דער „שלום חברים“ און

דער באַרג „תאַבאָר" וועלכען מען זעהט פון „באַלפוריע".

צו דעם העלען ליכט פון די אויגען קומט צו א ברייטער הארציגער שמייכעל!

און עס טרעפט ניט זעלטען, אז מען דערקענט דיך. פלוצלונג א חבר פון אמעריקא. דאן שטעלט מען אפ דעם וואגען, מען נעהמט זיך ארום, מען פרעגט זיך פאנאנדער, מען וואונדערט זיך איינער איבער'ן אנדערען. פון וואנעט? אזש פון אמעריקא? און וואוהין? קיין באלפוריע! „איז וועלען מיר זיך נאך היינט זעהן, מיר קומען גלייך צוריק".

צוקומענדיג צו באלפוריע האב איך ארום א שטויג אנגעלעגטע תבואה דערזעהן א גרופע מענשען און דערהערט עפעס א מאדנעם געררויש ווי פון א מאטאר. און ווירקליך, מען האט אויפגעשטעלט די ערשטע דרעש־מאשין. אן אמעריקאנער פירמע האט עס אויפגע־שטעלט, צוויי אמעריקאנער אינזשענירען האבען ביי דער אויפ־שטעלונג געארבייט. א מאטאר האט געדרעהט די גרויסע, ווי א לאקאמאטיוו, דרעש־מאשין און באלד האט עס אנגעהויבען פון איין זייט שטרוי און פלאווע צו פליהען, און פון דער צווייטער זייט קע־רענדלעך צו שיטען זיך אין צוגעשפילעטע זעק. און אויבען אויפ'ן נעלען שטויג תבואה זיינען געשטאנען צוויי בחורים מיט ווילעם און האבען בינטלעך אין דעם מויל פון דער מאשין געווארפען. גע־שטאנען זיינען ארום ארבייטער, ארבייטערינס, איינע מיט א קינד אויף די ארעמס, א יונגע מוטער אין דער פרייד פון געזונטע מו־טערשאפט. יא, אויך דאס האב איך אפט געטראפען אין ארץ ישראל, געזונטע מוטערשאפט. עטליכע אזעלכע מוטערס, יונגע, מיט מילך אנגעגאסענע ראזעווע מוטערס, מיט זייערע רונדע קינדער אויף די ארעמס שטעהען קלאהר פאר מיינע אויגען. א צווייטע פון דער וואס איך האב דא, ביים שטויג תבואה, דערזעהן האב איך אין כפר גלעדי באגעגענט און א דריטע אין חברון. זיי קוקען פאר־אויס מיט גרויסע, גליקליכע אויגען, אויף די ארעמס זייערע זויג קינדער, וואס האלטען אין די מיילעכלעך ווייסע רונדע בריסט און שפילען זיך דערביי מיט די פינגער פון זייערע רונדע פיסעלעך.

ארום דער מאשין עטוואס פון דערווייטען זיינען געשטאנען עטליכע אראבישע שכנים, און האבען געקוקט אויף דעם וואונדער וואס קלאפט, הוסט, שיסט און ניסט און טוט אזוי וואונדערליך לייכט און גיך אן ארבייט, וואס זייערע קאמעלען, אדער אקסען טוען מיט אזוי פיעל מיה און לאנגזאמקייט. דער אראבער קען זיך

ניט אפוואונדערען אויף דעם „באבאר“ (מאשין). מיט דעם ווארט „באבאר“ האט מען מיר געזאגט, באצייכענט דער אראבער אלעס, וואס ארבייט ווי א מאשין. א שיף מיט סטיעם איז א באבאר, אן אייזענבאהן־צוג איז א באבאר, און א דרעש־מאשין איז אויך א באבאר. קוקען זיי אויף'ן „באבאר“, וואס עסט תבואה און שפייט שטרוי און זיי מאכען מיט די הענט און שמאצקען מיט די ליפען. דער פארוואלטער, אן אמעריקאנער יונגערמאן, זאגט מיר אויף ענג־ליש, אז זיי ווערען שוין קליגער אט די „באבארשציקעס“, זיי, וואס האבען אמאל פאר א מאשין מורא געהאט, ווי פאר'ן טייוועל, הויבען שוין אן צו קויפען אלטע אקער־מאשינען, שנייד־מאשינען און לערנען זיך אויס ביסלעכווייז פון די אידען די עקאנאמיע פון ארבייט און צייט.

די דרעש מאשין איז געוועזן דער העלד פון טאג. נאטירליך, האב איך געמוזט מאכען א צייכענונג פון דער מאשין און די ארבייט. דער פארוואלטער איז צו מיר צוגעגאנגען און מיט שטאלץ זיך אפגערופען: „דאס איז נאך גאר ניט. מיר, אין באלפוריע, וועלען נאך שעהנערע זאכען ווייזען. מיר וועלען זיין די טעכנישע אנפיהרער אין ארץ ישראל. מיר וועלען זיך ניט שרעקען פאר קיינע נייע מאדערנע עקספערימענטען. מיר וועלען זיין אזוי צו זאגען דער טעכנישען אוואנגארד“. שפעטער, ווען איך האב עס אנדערע חברים פון קאלאניעס און קבוצות איבערדערצעהלט, פלעגען זיי מיט א שמייכעל זאגען: „געוויס, זיי האבען א רייכע מומע אין אמעריקא, זיי קענען זיך אזעלכע זאכען ערלויבען, זאל עס זיי וואויל באקומען“!

דערנאך האבען מיר חברה אריינגעפיהרט אין הויז, אין זייער עס־צימער. אויף די גרויסע, נאקעטע, הילצערנע טישען זיינען גע־לעגען רעשטען פון פרישטיק, זיינען געשטאנען שיסלען מיט גרינע און שווארצע זתים (מאסלינעס), שטיקער ברויט איז געלעגען און טעפלעך שיטערע קאפע. מען האט מיך באלד אוועקגעזעצט, אנגע־בראקט א גרויסען טעלער טאמייטאס, אפגעקאכט א האלב טוץ אייער, צוגעווארעמט די קאפע און איך האב זיך מיט אמת'ן ענטו־זיאזם גענומען צו דעם אלעם. אפגעגעסען, אויפגעראמט, האבען זיך חברה א נעהם געטאן מיך אויספרעגען, ווער איך בין, וואס און פון וואנעט. דערוואוסט, אז איך בין א רייזענדער צייכנער און שרייבער האט מען מיר באלד געבעטען ווייזען וואס איך קען,

און ס'איז וועק אַן אַרבייט. יעדן איינעם האָב איך געמוזט צייכענען. אַלע יונגע חברה, ביז שפּעט אין דער נאַכט. און צום סוף איז צוגעגאַנגען צו מיר שעהמעוודיג די שוואַרצאויגיגע פנינה יאַלאָס, „מגליציה" און אַרויסגערעדט אַזוי פון אַ זייט: „נו, און מיך ?... איך דאַרף יעצט איבערוואַשען די געפעס, איז אויב איהר ווילט..."

„געוויס !" אַ בחור האַלט אַ גרויסע ליכט, דאָס ליכט ציטערט און וואַרפט פון דער ווייס געקליידעטער שוואַרץ־אויגיקער פנינה, אַ טאַנצענדען שאָטען אויף דער וואַנט. איך זיץ אַנטקעגען איר און צייכען. דער קאַראַנדאַש פאַלט שוין ביי מיר פון די הענד אויס מיעדקייט, אָבער די מאַדעל איז אַזאַ זעלטען שעהנע און די אויגען זיינען אַזוי פול האָפענונג, אַז איך נעהם מיר אַן מיט כוח און די צייכענונג געלינגט.

שלאָפען שלאָף איך אויבען אויפ'ן אויבערשטען שטאָק. שטעהן דאָרטען בעטלאַך און איבער זיי ווייסע נעצען אַנקעגען מאָסקיטעס אָדער גלאָט בייסערס. שלאָפען האָט זיך מיר זעהר געוואָלט, אָבער ליידער ניט געקענט. איך בין געווען איבערמיעד און אחוץ דעם האָט מיין חאַראַראַ זיך צושפּיעלט. חאַראַראַ איז אַ בייסענדער אַרויסשיט איבער די אָרעמס און פיס, רויטע פרישציקלעך. עס קריגען עס געוועהנליך די נייע אָנגעקומענע, און ס'איז מסתמא אַ פּראָצעס פון צופּאַסונג צו דעם קלימאַט אָדער אפשר אָנגעביסען פון פליגען. ווי די זאַך זאָל ניט זיין, חאַראַראַ האַלט אַן עטליכע וואָכען און בייסט גאַנץ געהעריג. אָבער נישט געפערליך. טראַגיש נעהמט דאָס קיינער ניט, בייסט עס, קראַצט מען עס אָפּ און מען טהוט זיך זיין אַרבייט ווייטער... בלויז אונזער ריכטער בראַנדייס האָט דערפון געמאַכט אַ געשריי ביזן הימעל, ווען ער האָט דאָס געקראָגען, זייענדיג אין דער קאָלאָניע כנרת. חברה האָבען מיר דערצעהלט וועגען דעם און געלאַכט דערביי... שפּעט נאַכט ביז איך שטאַרק אַנשלאָפען געוואָרען, אַזוי אַז ווען דער טאָג האָט זיך אָנגעצונדען, בין איך פריש אויפגעשטאַנען, גרייט אויף אַלע העלדענטאַטען. בין איך געגאַנגען אַנקוקען די שטאַהל מיט די פערד, דעם גאַנצען הויף מיט אַלע איינריכטונגען, די פעלדער אַרום און די חברה האָבען מיר מיט שטאָלץ אַלעם געוויזען און געלויבט...

אַנטקעגען „באַלפוריע" ליגט מיט זיין קיילעכדיגען רוקען אַרויף דער בארג טאַבאָר. זעץ איך זיך אַנידער אַנטקעגען איהם, אויף דעם

בארג וואס הויבט זיך פון דער קאלאניע און נעהם זיך צייכענען. קלייניקע פליגעלאך קריכען מיר אין די אויערען און אין די אויגען, נעהם איך מיט א טיכעל און וויקעל מיר ארום דעם קאפ, זיין פאר־טאן אין מיין ארבייט אונטערגעווארימט פון דער ליעבער זוהן. פלוצלונג וואקסט אויס פון הינטער מיין רוקען א בעדואינער טונ־קעל און פייעריג אויף דעם רוקען פון א שווארצען הייסען פערד, א ביקס אויף די אקסלען און א בליסץ מיט זיינע געלע ווייסלעך פון די אויגען אין מיין זייט. עס איז געווען אין די טעג פון די אנגע־צויגענע נאכ־פאגראמען שטימונג, ווען יעדער יצד האט מורא געהאט פאר'ן אנדערען.

דער בעדואינער איז פארבייגעריטען און איז פארשוואונדען, עס איז אבער אויך מיין שטימונג צו צייכענען פארשוואונדען.

איך האב מיין פעקעל צונויפגעבונדען און זיך צוזעגענט מיט „באלפוריע".

1921

מגדל

צווייען די פיעלע געסט, וואס אריין אשראל האט געהאט לעצ־טען זומער, איז געווען דער באקאנטער קונסט פארלעגער אלעק־סאנדער קאגאן, דער רעדאקטאר פון „זשאר פּטיצא“, „מילגרוים“ און דער מאנאגראפּיע איבער לעאן באקסט. ער איז געקומען צו־ליעב זיין נייער אונטערנעמונג, נעמליך, ארויסצוגעבען א קונסט־בוך איבער ארץ ישראל, וואס זאל אין פּראכט זיין איינס אין דער וועלט. ער האט מיטגעבראכט מיט זיך צוויי קינסטלער און א פאטאגראף, און רעכענענדיג אויף די מיטארבייטערשאפט פון די ארץ־ישראל׳ער קינסטלער, האט ער ארגאניזירט אן עקספּעדיציע, געדונגען צוויי אויטאמאבילען און זיך אוועקגעלאזען אנקוקען, סקיצירען און פאטאגראפירען אונזער לאנד. די צוויי אויטאמא־בילען זיינען, פארשטעהט זיך, געווען פון א אידישער קאמפּאניע און די שאופערס זיינען געווען צוויי חברים, וואס האבען גוט געקענט דאס לאנד און זיינען ניט נאר געווען אונזערע שאופערס, נאר אויך אונזערע וועג־ווייזער.

די שאופערס אין ארץ־ישראל זיינען פון א גאנץ אייגענ־טימליכען מין מענשען. ערשטענס, זיינען זיי מענשען, וואס האבען א שטיקעל וועלט געזעהן, און צווייטענס, וואס האבען ארץ־ישראל גוט געזעהן. חברה ניט קיין נארישע און מוטיגע. מוט דארפען זיי האבען, רייזענדיג איבער די פארוואָרפענסטע וועגען און ווינקע־לעך, און צווייטענס, האנדלענדיג מיט די אראבישע קאלעגען, די אראבישע שאופערס. מוט דארפען זיי נאך האבען אין קאמף מיט דער ארץ־ישראל׳ער רעגירונג. די סיטואציע איז דא גאר א מאדנע. שטעלט אייך פאר, אז די אויטאמאביל שאופערס און די רעגירונג קאנקורירען איינער מיט דעם אנדערן אויף דעם געביט פון טראנס־פּארטאציע. די רעגירונג האלט די אייזענבאן פון לאנד און באַ־מיהט זיך זעהר שטארק צו פארגרעסערען די צאהל רייזענדע. זי וואלט שטארק געוואלט, אז אנשטאט וואס הונדערטער און אפשר

טויזענטער דיזעלען אויטאמאבילען רייזענדיג איבער׳ן לאנד, זא־לען זיי בעסער באנוצען די באהן. שטעלען זיי דארום די אויטא־מאביל קאמפאניעס און גלאט אזוי שאופערס פארשידענע שוועריקייטען. מען באשטייערט זיי אזוי שווער, אז ס׳איז אוממעגליך צו ארבייטען. א חוץ דעם זיינען נאך די וועגען שלעכט און די מא־שינען ווערען גיך רואינירט. אויסער דעם ערלויבט ניט די רעגי־רונג צו פאהרען אין אן אויטאמאביל מעהר ווי א באשטימטע צאהל פאסאזשירען. אזוי, אז ווען די פאליציי כאפט אן איבעריגען פאסאזשיר, ווערט א גאנצער סקאנדאל, אדער באקשיש... לעצ־טענס האט די רעגירונג נאך מעהר געהעכערט די טעקסעס אויף פראפעסיאנעלע שאופערס, אונטער דעם אויסרייד, אז זיי רואי־נירען די שאסעען פון לאנד. די לאגע איז געווארען אזוי שווער, אז די שאופערס זיינען ארוים אין סטרייק קעגען דער רעגירונג. דער סטרייק האט געדויערט עטליכע וואכען און איז געווען מערקוויר־דיג דערמיט, וואס דאס איז געווען דער ערשטער סטרייק, וואס איז דורכגעפיהרט געווארען צוזאמען מיט די אראבישע שאופעס. די שטימונג איז געווען א געהויבענע. אידישע און אראבישע ארביי־טער סטרייקען צוזאמען קעגען דער רעגירונג! מען האט זיך צונויפגערעדט און טאקע אויסגעפיהרט.

אונזערע צוויי שאופערס זיינען געווען פון די פיהרער, און זיי האבען אונז פיעל אינטערעסאנטע זאכען דערצעהלט, פליהענ־דיג איבער די ווייסע וועגען ארויף און אראפ.

„מיר קומען באלד אן אין מגדל“, האבען זיי אונז אנגעזאגט, ווען מיר האבען פארלאזען טבריה, כדי צו דערגרייכען צפת דעם זעלבען טאג. אין מגדל האבען מיר גערעכענט צו בלייבען ניט מעהר ווי א האלבע שעה: אבער דער שאופער האט געשמייכעלט, ווי איינער זאגט, מיר וועלען זעהן: א האלבע שעה. צי א האלבען טאג.

און באלד טאקע האט זיך דער בחור צערעדט:

„וואס ווייסט איהר וועגען מגדל! זי איז אונזער מאגדא־לינע, די רייצענדע מאגדאלינקע. זי איז דאך אויסגעפוצט פון קאפ ביז די פיס. א האלבע שעה, זאגט איהר. וועט איהר דארט זיין און ניט מעהר. דאס וועלען מיר שוין זעהן.“

די גאנצע עקספעדיציע איז געווארען פאראינטערעסירט מיט די דאזיגע ווערטער. וואס איז רייצענדעס אין מגדל?

דער וועג פון טבריה ביז מגדל געדויערט א צעהן מינוטען. אזוי, אז מיר האבען זיך טאקע באלד דערזעהען דרעהענדיג זיך ארום א בערגעל און אין א ווײלע ארום זיינען מיר דורך אפען־געשטא־נענע טויערען ארײנגעפאהרען אין דעם הויף פון דער קאלאניע.

א הויף ווי אלע הויפען אין א אידישער קאלאניע. ארום דריי זייטען פון דעם פיער־עק שטעהען שטאלען, מאגאזינען, ווערק־שטאטען, ארבייטער־וואוינונגען און אויף דער זייט רעכטס פון ארײנפאהר שטעהט דאס הויז פון דער אדמיניסטראציע און די גרופע געביידעס, וואס געהערען זיך צו דעם. ס'איז געווען היים און שפיל. א הונט האט זיך פויל אויפגעהויבען און אונז באגריסט מיט א גוטמוטיגען בילען. אן ארבייטער, וואס איז געשטאנען לעבען א וואגען, איז צוגעגאנגען צו אונז און גלייך דערקענט די שאופערס. זיי האבען זיך צערעדט וועגען דעם געוועזענעם פארטיי־צוזאמענ־פאהר, און ווען מיר ווערען ניט אומגעדולדיג, וואלטען זיי גלייך דא אפגעהאלטען א צווייטען.

„מיר ווילען דאך זעהן די רייצענדע מגדל, און נאך פריהער פאר דעם ווילען מיר א טרונק וואסער. מיר זיינען אלע דורשטיג“. די דעמאנסטראציע פון אומגעדולד האט אנגעפיהרט הער קאגאן מיט זיין פרוי, ביידע גרויסע מענשען־עקזעמפלארען פון רוסישען בארסקען טיפ. אומזיסט געווען אונזער אפיעל. דער שאופער און דער פועל זיינען צו טיעף געווען פארטאן אין פארטיי־פאלעמיק, און מיר האבען זיך אליין א לאז געטאן געהן צו דער הויז רעכטס. אבער אט האט זיך די טיר געעפענט און אנטקעגען איז ארויסגע־קומען מיט א גאסטפריינדליכען אויסדרוק אויף'ן פנים, מיט א ברייטען זשעסט פון צופריעדענקייט א מאן פון מיטעלען וואוקס, מיטעלע יאהרען, א ראזירט געזיכט און א פולען קאפ געקרייזעלטע האר.

„מיט וועמען האב איך דאס פארגעניגען... מיין נאמען איז גליקין, דער פארוואלטער פון מגדל. איהר זענט אלע ווילקאמען...“ און ער עפענט די טיר און מיר טרעטען אלע אריין אין א גערוימען הויז. ס'איז שאטענדיג קיהל... טיש, בענק — עס פיהלט זיך היימ־ליך, עס ווילט זיך אנידערלאזען זיך... מיר צעזעצען זיך. באלד ערשיינט וואסער, ניט גלאט וואסער, נאר סעלצער־וואסער, גאזאז, לימאנאד, און גלייך טאקע עפעס פארבייסען. אין קיך האט א גרויסע, בלוי־אויגיגע מויד פארקאשערט די ארבעל און עס איז

געוואָרען פּרעהלאַך. עס האָט אָנגעהויבען ערשיינען פּרוכט, איינ־געמאַכטס, טיי, מילך, פּוטער, אייער, מאַנדלען מיט ראָזינקעס און גאָט ווייס נאָך וואָס, דאַכט זיך אַ גאַנצער קעניגליכער מאָהל־צייט איז אומגעריכט אַראָפּגעפאַלען פון הימעל אויף אונזער גורל. אַבער פיעל מעהר ווי דער געשמאַק־באַדעקטער טיש איז געווען איבעראַשענד אַנגענעהם די גאַסטפריינדליכקייט, וואָס האָט אונז אַרומגערינגעלט. זיינען אָנגעקומען מענשען, פריינד, מען האָט זיך דערקענט, מען האָט זיך צערעדט; מאַנכע האָבען זיך גאָר דער־קענט פון די אַלטע רוסישע צייטען; מען האָט אויסגעגראָבען אַלטע באַקאַנטע. און פרעהליכער פאַר אַלעמען איז דער מאָהלער פּראָפעסאָר פאַסטערנאַק געוואָרען, ווען ער האָט זיך צערעדט מיט איינעם פון זיינע מאָסקעווער פּאַרעהרער.

די אַטמאָספּערע אין מגדל איז דערהויפּט אַ מאָסקעווער. די גרינדער פון דעם פּלאַץ זיינען געווען אַ גרופּע רייכע מאָסקווער אידען. דאָס איז געווען מיט פופצעהן יאָהר צוריק און איז איבער־געגעבען געוואָרען צו פאַרוואַלטען צו מ. גליקין. הער גליקין איז אַ זעהר טיכטיגער מענש און קען ניט נאָר זיין באַלעבאַטישקייט און די באַלאַבאַטישקייטען פון גאַנצען לאַנד, נאָר ער קען אויך דער־צעהלען אינטערעסאַנט די געשיכטע ווי אַזוי מגדל איז געבוירען און גרויס געוואָרען. ער הויבט אָן די דערצעהלונג, ווי עס הויבט זיך אָן די מעשה בראשית. צוערשט איז געווען לעהר און וויסט, ווילד און אומגעזונט. און אַט איז מען געקומען און מען האָט פון דעם דאָזיגען כאָאָס אַ גן־עדן געמאַכט. און מיינט איהר, אַז עס רעדט זיך בלויז אַזוי אַ גן־עדן, וויל אייך הער גליקין ניט אַנדערש ווי איבערצייגען, אַז ער האָט פיינט מליצה, אַז ער איז אַן אַגראָנאָם און אַ פּראַקטישער מענש, ניט קיין פּאָעט, וואָס זיין געשעפט איז צו געברויכען שעהנע ווערטער. ער מוז גלייך ווייזען וואָס מגדל איז.

מיר האָבען זיך אָפּגעריסען פון דעם געשמאַקען טיש און אַוועק אָנקוקען אין וואָס דער וויסטער פּלאַץ איז פאַרוואַנדעלט געוואָרען נאָך פופצעהן יאָהר לעבען.

ערשטענס האָבען מיר דערזעהן גערטנער און גערטנער, ביי־מער אָהן אַ סוף. אַלע סאָרטען ביימער. וועלדער באַנאַנאַ־ביימער מיט גרויסע, אומגעלומפּערטע בלעטער, לעבען זיי צאַרטע מאַנ־דעל־ביימער: גאָלדענע אָראַנזש־גערטנער, ציטראָנען ביימער,

וויינגערטנער, פייגנבוימער, אליווענבוימער, אפריקאסען, טייט־לען, באמבוקאווע, צוקער און קאטאן פלאנצונגען, אקאליפטוס וועלדער און וואס ניט. ס'איז דאכט זיך ניטא א בוים, וואס וואקסט אויף אונזער פלאנעט, וואס זאל ניט האבען א רעפּרע־זענטאנט אין מגדל. און געהט איהר אריין אין די אלעען, וואס צי־הען זיך העכער א מייל אין דער לענג, כאפּט אייך ארום א געפיהל פון ענטציקונג. עס איז דאך טאקע א גן־עדן! און אט דא איז א מאל געווען וויסט און ווילד. „יא, איהר זעהט די אומצעהליגע בוימער, גערטנער און וועלדער; איהר זעהט די גרינסען, די ווע־דזשעטייבלס, וואס ווערען רייף א גאנצען חודש פריהער דא ווי אין די איבעריגע ערטער פון לאנד, א דאנק דעם זעהר ווארימען קלימאט, און איהר מיינט, אז דאס איז די הויפּט רייכקייט פון מגדל, האט איהר א טעות. ווילט איהר זעהן אין וואס עס בא־שטעהט דער קוואל פון ברכה אין מגדל — קומט וועל איך אייך ווייזען".

און ער האט אונז צוגעפיהרט צו א דינינקען שטראם וואסער, גאר א שמאלינקען, ווי א דינע, בלאהע לענטע, אבער א זעהר ריה־רעוודיגער און האט זיך צורעדט ווי אן אמת'ער פּאעט. עס וואלט גארניט געווען, ווען ניט דאס וואסערל. ניט דער מענש וואלט געהאט צו טרינקען, ניט די בהמה, ניט דאס פעלד, ניט דער גארטען און ניט גראז און ניט בוים. זעקס טויזענט דונאם לאנד פארמאגט מגדל, און א דאנק דעם דיננקען שטראם וואסער, וואס לויפט כמעט איבער דער לענג פון דעם גאנצען באדען, איז דאס דער מייערסטער באדען אין ארץ־ישראל.

און מיר געהען ווייטער איבער דעם באפלאנצטען און בא־זייהטען מגדל און מיר קומען צו די אקאליפּטוס בוימער. הויכע, שלאנקע, און באוועגליכע, האבען דינע, לאנגע בלעטער, ווי דינע מוזיקאלישע פינגער. ביים קלענסטען ווינטעלע צעטאנצען זיך די צווייגען, צעוויגען זיך די בוימער און צעשפּילען זיך די בלעטער. לוסטיגע בוימער זיינען דאס די אקאליפּטוסען. אפילו דאס וואס מען האקט זיי אפּ שטיקער פון זייער קערפּער, יעדע ווילע אויף האלץ און הייצונג, רויבט ניט אוועק די לוסטיגקייט, עס לאזט בלויז איבער אויף זייער שטאם שטיקער מאזאליעס, אזעלכע פאר־צויגענע וואונדען, אבער זייער אומגעוועהנליכע לעבענס־קראפט טרייבט ווייטער נייע און נייע צווייגען ארויף צו די וואלקענס,

און די לאַנדשאַפט ווערט לעבעדיקער, גרין און געזונט, צוליעב די דאָזיקע ביימער.

דערווייל זעהען מיר ווי אונזער פּראָפעסאָר פּאַסטערנאַק און דער פאָטאָגראַפער האָבען זיך אָפּגעטיילט פון דער קאָמפּאַניע און האָבען זיך אוועקגעלאָזט נאָכלויפען עפּעס אַ פרויען־פיגור אין שוואַרצען אָנגעטהאָן. ווען הער גליקין האָט עס דערזעהן, האָט ער אַ שמייכעל געטאָן. „אַ, ניט אומזיסט, זיי האָבען זי דערזעהן. ס'איז דאָך די שעהנסטע אַראַבישע מיידעל פון דעם געגענט. זי אַרבייט ביי אונז אין מגדל און זי איז ווערט מען זאָל זי מאָלען... אויב זי וועט זיך לאָזען".

און טאַקע גלייך זעהען מיר, ווי אונזער פּראָפעסאָר לויפט צוריק מיט דעם סקיצען־ביכעל און דער פאָטאָגראַפער מיט דעם אַפּאַראַט; דער פּראָפעסאָר מיט אַ פאַרצווייפעלטען פּנים: „זי איז דאָך וואונדערבאַר, אויגען, דאָס פּנים... אָבער זי לאָזט זיך ניט... וואָס טוט מען? זי לאָזט זיך ניט!...

„קומט," זאָגט הער גליקין, „איך וועל איהר ערקלערען." און ער האָט בלויז אַ פּאָר ווערטער אין אַראַביש מיט איהר אויסגע־רעדט, ווי זי איז שטיל געוואָרען, אַראָפּגעלאָזט די אויגען און איז שטעהן געבליבען. האָט זיך חברה אַ כאַפּ געטאָן, ווער פאַר זיין פּאַפּיר און פּענסיל, ווער פאַר'ן פאַרבען־קאַסטען און ווער פאַר'ן פאָטאָגראַפישען אַפּאַראַט. זי איז געשטאַנען ווי אַ פאַרגליווערטע, וואונדער־שעהן, אָבער מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגען... זי זאָל אויפ־הויבען די אויגען האָבען מיר פאַר קיין געלט ניט געקאָנט ביי איהר אויספיהרען... איז געקומען צו לויפען איהר שוועסטער, אַ גע'גט'ע, נאָר גאָר אַ יונגע, יענע האָט שוין פאָזירט וויפיעל מיר האָבען געוואָלט... אָבער פיעל האָט זי קיינער ניט געוואָלט...

דערווייל זיינען זיך שטונדען געלאָפען, ס'איז שוין געוואָרען שפּעט נאָכמיטאָג. אונזערע שאָופערס האָבען זיך ברייטלעך און געמיטליך צעלייגט אין הויף מיט די פּועלים... עס זיינען אָנגע־קומען נאָך געסט, אַרבייטער, אַראַבער... און ס'איז געווען אַזוי פיעל צו זעהן, צו הערען און צו צייכענען, אַז ס'האָט זיך גאָרניט געוואָלט אוועקפאָהרען. מיר האָבען נאָך ניט געזעהן די נייע בוי־פּראָיעקטען, וואָס מגדל האָט פאַר זיך. ניט נאָר פּראָיעקטען, נאָר שוין פאַרטיגע קאָנסטרוקציעס. עס ווערען געבויט רייהען הייזער דירעקט ביים ים כנרת. עס פּליאַסקען די כוואַליעס צווישען די

שטיינער פון ברעג ים; עס ציהט זיך א פאס זאמד און העכער הויבען זיך בוימער, איז צווישען די זאמד און די בוימער בויען זיך הייזער, ווילאס. עס וועלען זיין ראמאנטישע ווילאס, וואו מענשען וועלען קומען „לעבען און טרוימען“. דאס איז פון איין זייט. אבער העכער, דארט אויפ'ן בערגעל, לעבען דעם הויף בויט זיך א גאנצע גאס, גרויסע, שלאנקע שטיינערנע הייזער. עס וואקסען הייזער איינס נאכ'ן צווייטען. און אט ווייזט מיר הער גליקין אן, אז דא וועט שטעהן סער אלפרעד מאנד'ס הויז, דא פ. רוטענבערג'ס, דא פראפעסאר ווארבורג'ס און נאך אזעלכע נעמען...

מען גרייט זיך צו גרויסע ארבייטען. דאס איז ערשט אן אנהויב. א גרויסען האטעל. א רייהע באארדינג הייזער פראיעקטירט מען, ווייל וויסען מוזט איהר, אז דער פלאץ מגדל איז ווי געשאפען פאר א ווינטער קוראָרט. ניט ווייט געפינען זיך די הייסע בעדער פון טבריה, חמי טבריה... אידען וועלען אנהויבען קומען אין טויזענטער. די קוואלען זיינען שוין יעצט איבערגענומען געווארען פון א אידישער קאמפאניע. זיי וועלען די בעדער מאדערניזירען, זיי וועלען זיי מאכען אנציהענד און צוציהענד. ווי די דאזיגע וואסערען פארדינען, און די וועלט וועט זיך קומען קורירען אהערצו נאך מעהר, ווי מען קומט קיין קארלסבאד. וואו־זשע וועט מען זיך אפשטעלען? אין דער אלטער שטאדט טבריה זיינען דא האטעלען, אבער ניט גענוג און ניט מאדערן. פראיעקטירט מגדל א האטעל, וואס ארץ ישראל האט נאך אזוינס ניט געזעהן. אט דאס הייסט אונטערנעהמונגס־לוסט, אט דאס הייסט בויען א לאנד. עס וועט זיין ארבייט פאר הונדערטער אידישע ארבייטער, עס וועט אויפלעבען א געגענט — ווייל דאס לעבען איז ווי א קנויל שניי, וואס מעהר מען קייקעלט עס אלץ גרעסער ווערט עס...

די שאופערס האבען שוין פארענדיגט אלע זייערע אנגעלעגענהייטען און האבען שוין געוואלט ווייטער פאהרען, ווייל ביינאכט איבער די בערג קיין צפת איז געפעהרליך צו לאזען זיך... אבער ס'איז זיי ניט גרינג געווען אונז אפצורייסען פון מגדל, פון דער רייצענדער, אויסגעפוצטער מאגדאלינע...

.1924

חלוצים

אַ קליין החלוצ׳ל

ביי דער שאָסעע-אַרבייט

די ערשטע גרויסע שאסעע וואס איך האב דערזעהן, א גרויסע ארבייט וואס אידישע יונגע מענשען נעהמען אונטער און פיהרען דורך, איז געווען דער וועג וואס ווערט געמאכט צווישע עפולה און נצרת. דא האב איך דערזעהן אונזערע יונגע בויער און מיין הארץ איז ברייט געווארען פאר שטאלץ און פרייד. דיזער וועג איז געוועזן איינמאל געמאכט פון עגיפטישע ארבייטער א יאהר צוויי צוריק און געמאכט געווארען זעהר שלעכט. ער איז אין גאנצען רואינירט, קרום, מיט גריבער און לעכער און איצט מאכען די חלוצים דערפון א גוט שטיקעל ארבייט. מען רייסט דעם אלטען וועג אויף, מען מאכט איהם ברייטער און גלייכער. דער פראצעס פון מאכען א שאסע, אדער ווי אלע רופען עס דא א כביש איז אזא, צוערשט ווערט די ערד אויסגעגלייכט, אויסגערייניגט און צוגעגרייט פאר די שטיינערדיגע ארבייט. דערנאך קומט דאס אויסבעטען. מען בעט דעם וועג אוים, דאס הייסט, מען לעגט דעם פונדאמענט מיט גרויסע שטיינער און ווען דאס איז פארטיג שיט מען ארויף דעם ערשטען חציץ, דאס הייסט, די קלענערע שטיינדלעך. דיזע קלענערע אנגעהאקטע שטיינדלעך זיינען דאס די נשמה פון דער גאנצער ארבייט. וואכען און חדשים זיצען יונגע לייט און יונגע מיידלעך אונטער די הייסע שטראלען פון דער זון און מען קלאפט מיט א קליין האמערעל און מען ברעכט גרעסערע שטיינער אין קליינע. די גרעסערע שטיינער, ווידער, ברעכט מען פאר דעם כביש פון א בארג וואס געפינט זיך ביי נאזארעט, דעם הר הקפיצה, ס'איז א ווילדער שטיינערנער בארג איבער וועלכען, ווי די מעשה קלינגט, יעזוס איז געלאפען פון זיינע פארפאלגער און האט איבערגעשפרונגען די צוויי בערג וואס שטעהען איינער לעבען דעם צווייטען און בילדען דעם טאל קאבזא. פון דעם דאזיגען שטיינערנעם בארג, אדער ווי מען רופט עס דא: וואדי על קאזבא, ברעכט מען אדער מ'רייט מיט דינאמיט ארוים שטיינער. ס'איז א שווערע און געפעהרליכע

אַ שומר

ארבייט, און עס האבען שוין געטראפען אונגליקען. איך האב אין האספיטאל געזעהן א יונגען מאן, וואס איז ניט שנעל גענוג אפגעטראטען פון דעם אויפרייס און איז געטראפען געווארען פון א שטיין אין הארץ. ער איז איצט זעהר קראנק. די ארבייט הייסט די „מחצבה“, שטיינברעכעריי, מען באנוצט זיך מיט וואגאנעטקעס וואו מעגליך און וואו ניט שלעפט מען די שטיינער מיט פערד אדער טאטשקעס צום פלאץ פון דער שאסע ארבייט. נאך דעם ווי מען האט דעם ערשטען פלאסט חצץ אנגעשאטען, קומט דער העלד פון דעם כביש, די וויכטיגסטע פערזאן פון דער געגענד, דער ברייטער אימפאזאנטער, שווערפעליגער און קרעכצענדער טראקטאר און פאהרט זיך דורך און קוועטשט די שטיינדלאך איין. מען גיסט וואסער אויפ'ן וועג און מען לאזט דעם טראקטאר טאן דאס בעסטע וואס זיין געוויכט קען טאן. דאן שיט מען אן א צווייטע פארציע חצץ, די אנגעהאקטע דימענטען, און ווידער לאזט מען דעם גראבבייכיגען הערן אריבערקאטשען זיך איבער דעם וועג. די לעצטע סטאדיע איז ווען מען פארשיט מיט א קלעפעדיגען זאמד דעם אויבערשטען צודעק, וואס מאכט דעם וועג גלאט און צירליך. ווידער אמאל טוט דער טראקטאר זיין פליכט, דא און דארט ווערט צוגעלעגט א האנט פון א „פינישער“ און דער וועג איז פארטיג עם זיינען אויך אפט דא, פארשטעהט זיך, זייטיגע ארבייטען, ווי צו־צובויען א קליין שטיינערנעם בריקעל, אדער אונטערשפאר, אבער דאס איז ניט דאס וויכטיגע. אויף דעם דאזיגען כביש ארבייטען יעצט ארום דריי הונדערט יונגעלייט און מיידלעך. ארבייטען שוין איבער 7 חדשים און וועלען נאך געוויס ארבייטען א האלב יאהר. מען וואהנט אין צעלטען, לייווענטענעביידלעך זומער און ווינטער. פון דער ווייטענס זעהט עס אוים ווי א קליין ישוב. צוזאמען מיט די געביידעס וואס שטעהען צווישען די ביידלעך מאכט עס א ישוב פון העכער הונדערט וואוינונגען. קומט איהר צוגעהן אין אזא לאגער, אדער ווי זיי רופען עס דא „מחנה“, באגעגענט אייך די הארציגסטע גאסטפריינדליכקייט. איהר זעצט זיך גלייך מיט אלעמען ביי די טישען פון דעם עס־באראק און איהר קריגט א שיסעל מיט זופ, בארשט, אדער אן אנדער זאך. דאס ברויט ווערט דא געבאקען אין אייגענע בעקערייען, איז זעהר פרימיטיוו, טונקעל און גראב, אבער עס שמעקט גוט, איבערהויפט איז דאס עסען ווייט פון צו זיין ראפינירט, דאך עלעמענטאר געזונט. און וויפיעל איך האב עס ניט

געגעסען — דעם מאָגען האָב איך קיין מאָל ניט פאַרדאַרבען. לע־פעל, גאָפּעל, מעסער, געשיר איז דאָ די איינפאַכסטע וואָס מען קען זיך דענקען. פון טישטעכער, נעפּקינס — קיין שפּור. אָבער אַפּעטיט און פרעליכקייט — אַ וועלט. און יעדער קען עסען וויפיעל ער וויל, נאָך אַ פּאָרציע, נאָך צוויי פּאָרציעס, נאָך צעהן פּאָרציעס, ער דאַרף בלויז זאָגען דער „חברה“, וואָס דערלאַנגט און די חברה וואָס דערלאַנגט זאָגט בלויז איין וואָרט „כן“, גיט אַ טרייסעל מיט די קורץ געשאָרענע האָר, גיט אַ גליה מיט די ברוינע באַקען, לויפט אוועק מיט איהרע פלינקע באַרוועסע פיסלעך און שוין איז זי צוריק מיט אַ גרויסען טאַץ און טיילט רעכטס און לינקס. עס איז אַ פרעה־ליכער געפילדער און צווישען דעם אַלגעמיינעם גערעד הערען זיך אויסרופען: „אַנכי צמחני“ — איך בין אַ וועגעטאַריאַנער. און דאָס הערט זיך זעהר אָפט. מאַנכע זאָגען, אַז אין דיזער געגענד באַגע־גענט מען אַ גרעסערען פּראָצענט וועגעטאַריאַנער ווי אין דער גאַנ־צער וועלט. קורץ „צמחני“! מען זאָל זיי קיין פלייש ניט געבען נאָר עפּעס אַנדערש: אייער, פּאַרעוועןצ באָרשט. חברה איז צופרי־דען, לאַכט, שטיפט, דעבאַטירט און מען עסט. יאָ, עסען איז איי־גענטליך אַלעס וואָס זיי קריגען אַרויס פון זייער שווערער אַרבייט. די צוויי דריי הונדערט יונגעלייט און מיידלעך, וואָס האָבען ביים כביש נצרת־עפולה אָפּגעאַרבייט שוין איבער אַ האַלב יאָהר האָבען נאָך קיין פּיאַסטער געלד ניט אַרויסגעקראָגען. עס קלעקט בלויז אויף דאָס פּראָסטע עסען, טרינקען און שלאָפען אין די ביידלעך. די זאַך איז די, אַז צווישען די דריי הונדערט מענשען, וואָס אַרבייטען אין דער דאָזיגער קבוצה זיינען דאָ גוטע שטאַרקע אַרבייטער וואָס קענען גוט און פיעל אַרבייטען. פאַר דעם יאָהר שאָסע אַרבייטען אין ארץ ישראל האָבען זיך שוין אויסגעבילדעט ספּעציאַליסטען שטיינברעכערס, שטיינשלעגערס א. א. וו. וואָס וואָלטען ביי פרי־וואַטע אונטערנעהמער לייכט געקאָנט פאַרדינען 60 פּיאַסטער אַ טאָג. ווען אַלע וואָלטען געווען אַזוינע וואָלט די קבוצה אַ חוץ עסען פאַרדינט נאָך מינץ אויך, ווי דאָס איז דער פאַל מיט דעם „כביש כנרת“. איז אָבער די לאַגע דאָ אַנדערש: עס זיינען דאָ פאַראַן אַ צאָהל נאָך גאָר יונגע חלוצים, עס זיינען אויך דאָ קראַנקע און אַזוי נישט פּראָדוקטיווע און אָט דיזער טייל מאַכט די לאַגע פינאַנציעל פאַר נישט געהויבען. אָבער אַלע זיינען גרייט אויף אָפּפער און פון מאַנכע ווערט דער אָפּפער פאַרלאַנגט נאָך מעהר.

די אפפער זיינען גרויסע. די וואס האבען מיטגעבראכט מיט זיך עטוואס זאכען האבען נאך וואס אנצוטאן. וועלען זיי אבער ווערען אויסגענוצט איז ניטא פאר וואס צו קויפען א נייע פאר שיך אדער הויזען. ווי ווייניג א חלוץ דארף האבען, פעהלט איהם אפילו דאס ביסעל אויך; מאנכע האבען בוכשטעבליך קיין העמד, מען געהט אין אזעלכע טראנטעס, אז בלויז אויפ'ן כביש קען מען אזא זאך זעהן און ניט ווערען ערשטוינט. וועגען בארוועס געהן איז שוין אפגערעדט: בארוועס געהען דא מיידלעך און בחורים, קיינער זארגט זיך דא וועגען די שעהנקייט פון די פיס אדער הענט. מייד־לעך האבען אין גאנצען אוועקגעווארפען די שטאדטישע „פינטי־פלושקעס" און נאר שבת צייט טוט מען זיך אן שיכלער, א וויים קליידעל, א לענטעטשקע אויף די האר און דאס הייסט פראנטעווען. און נישט נאר זארגט מען זיך ניט וועגען די הויט וועלכע ווערט געביסען און געריסען, אפילו בלוט זשאלעוועט מען ניט. צוהאקט זיך ווער א פינגער, א פוס, אז אויער און עס רינט בלוט, נעצט מען איין א פאפיראסנעם פאפירעל, מען קלעפט עס ארויף אויף דער וואונד און מען ארבייט ווייטער. ביי אונז אין שטאדט וואלט מען שוין גערופען אן אמבולאנס.

צו דער ארבייט שטעהט מען אויף גאנץ פריה מארגענס. 4 א זייגער שטעלט מען זיך ארבייטען און מען ארבייט ביז האלב נאך 10 און דערנאך רוהט מען ביז דריי נאכמיטאג, ביז די היץ פאלט אראפ און מען ארבייט ביז 7 אווענט. די ארבייט ווערט געפיהרט און פארטיילט פון א „ועד", א קאמיטע, וואס ווערט פון דער קבוצה אויסגעקליבען. זי באשטימט ווער עס דארף ארבייטען אין קיך, ווער ביים שטיין־ברעכען, ווער ביים חציר, ווער ביים וואסער, ווער ביים באקען ברויט, ווער רייניגען און אויפראמען, ווער ביים בוכ־פיהרען, ווער ביים איינקויפען און אויסצאהלען. און אלע פאלגען. צו דער מינוט שיטען ארויס די יונגעלייט און מיידלעך פון די ביידלעך און מען צושפרייט זיך איבער'ן לאנגען וועג, וואס לויפט פון די נצרת בערג ארונטער איבער דעם עמק יזרעאל ביז עפולה. שעהן איז דער עמק, אונבאשרייבליך! און וואס העכער איהר באשטייגט דעם וועג צו נצרת אלץ שעהנער ווערט דער עמק. זאפ־טיג, פעט, גרין, געל און גאלדיג און דער וועג לויפט ווייט, ווייט פאראויס ווייסע פינטעלעך פון אונזערע מיידלעך, און געלברוינע פון אונזערע בחורים, באקלעפעןביידע זייטען וועג און מען טוט

די אַרבייט ביים כביש

און מען בויט עפעס פלייסיג און אונערמידליך ווי ביהנען. איך פלעג זיך ניט קענען אפרייסען פון דעם בליק ארונטער דעם נצרת בארג! קומט דער אוונט הערט זיך פון דער ווייטען די קבוצה, איהר געזאנג און פרעהליכקייט. עס קלינגט די גאנצע געגענד פריש און יוגענדליך. די נאכט קומט אויף גיך. אין מאנכע געצעלטען צינט זיך אן א ליכטעל. עס הערען זיך פון מאנכע פאלאטקעס געזאנג ביז שפעט נאכט. דורכ'ן שלאף הערט זיך א פרעהליך אידיש לידעל און מיט אמאל פון גאר דערווייטענס, פון ערגעץ א בארג, א צוצויגענע אראבישע מעלאדיע. אידען און אראבער זינגען. עס פלעכטען און פלאנטערן זיך די צוויי כארען און ענדליך ווערען ביידע אנשוויגען. נאר די לבנה און דער נאכט־ווינט שפיעלען איבער דעם איינגעשלאפענעם לאגער פון די וואונדערבארע אידישע קינדער. גראד ווען איך האב דארט גענעכטיגט האט זיך דער ווינט שוין צו שטארק צושפיעלט, ער האט פיעלע ביידלעך ארויסגעריסען און צובראכען און פיעלע שטונדען שלאף ביי די חברה אוועקגערויבט. דיזע נאכט וועל איך ניט פארגעסען. ס'איז געווען א וואונדערליכע.. איך בין געשלאפען אין א וועכטער'ס ביידעל, איינער אליין, דער וועכטער איז מיט זיין ביקס אויף די אקסלען געווען אויף זיין פאסטען. עס האט זיך שטילערהייט אנגעהויבען דער ווינט־ספעקטאקעל, עס האט געוואיעט און געבראכען און געפאטשט און פלוצלונג דערהער איך פלאטערן פון פליגלען און טויבען ווארקעווען. און דאס דיכט נעבען מיר ביי מיין קאפ, איבער מיין קאפ. ביז שפעט נאך האלבע נאכט האב איך דורך א האלב דרעמעל געהערט דעם אקארד פון ווינט און טויבען־פליגעל, יבז איך האב דערזעהן אז אנגעצונדענע ליכטעל פון דעם חבר וועכטער, וועלכער איז געקומען זעהן וואס זיין געצעלט מאכט און וואס זיינע צוויי טייבעלעך, וואס וואוינען מיט איהם צוזאמען, מאכען. ער איז א גרויסער ליבהאבער געווען פון טויבען און האט זיך אפגעריסען אויף א מינוט פון זיין פאסטען, פארהאקט אויף גיך די פלעקלעך פון דער ביידעל, באַרוהיגט די טויבען און איז ווידער אוועק. איך בין פעסט איינגעשלאפען. עס האט זיך מיר גע'חלום'ט א זאנדערבארער חלום: איבער דעם בארג הקציפה, וואס שטעהט הויך איבער מיין געצעלט, לויפט א מאן מיט לאנגע האר און לויזע ווייסע קליידער. ער דערלויפט ביז'ן שפיץ בארג, שטעלט זיך א ווילע אפ, קוקט זיך ארום אין פארצווייפלונג, גיט א שפרונג און פאלט

אראפּ גלייך אין דעם טאָהל קאַבזאַ, אין דער „מחצבה“, וואו מען ברעכט שטיינער פאַר'ן כביש. עס לויפען צו איהם צו עטליכע אידישע ארבייטער, בויגען זיך איין איבער דעם ליגענדען מאַן פון נצרת און פרעגען איהם, וואָס ער מאַכט? ענטפערט ער: "אנכי צמחני, אנכי צמחני"... איך בין א וועגעטאַריאַנער..

1921.

דער כביש

די מיידלעך ביי שאָסעען אַרבייט

נישט יעדען כביש האָט ביי זיך אין דער אַרבייטער קבוצה מיידלאַך. דער וועג פון טבריה וואָס ווערט גערעכענט פאַר דעם קאָמפּעטענטסטען האָט ביי זיך קיין מיידלאַך אויסער אַ פּאָר אין דער קיך. פאַר וואָס? האָבען זיי מיר געענטפערט, אַז די מעדיצי־נישע ראַטגעבער האָבען זיי אָפּגעראַטען צו נעהמען, זאָגענדיג, אַז די אַרבייט איז צו שווער פאַר פרויען און אַז עס איז טאַקע אין די אינטערעסען פון די מיידלאַך אַליין מען זאָל זיי צו אַזאַ שווערער אַרבייט אין אַזאַ הייסען קלימאַט ווי דער טבריה־כנרת׳ער ניט צו־לאָזען. האָט מען זיי ניט צוגעלאָזען. און די חברה בענקען נאָך די מיידלאַך גאַנץ געהעריג און זיינען שטאַרק מקנא יענע קבוצות וואָס האָבען יאָ מיידלאַך, ווייל מיט אַרבייט אַליין, ווי ערנסט אַ בחור זאָל ניט זיין, קען ער ניט אויסקומען, ער מוז אַ מיידעל באַטש פון דערווייטענס אָנקוקען.

ניט הויך געוואַקסען אָבער פעסט געבויט, פולע אָרעמס, פולע באַקען, קורץ געשוירען, ערנסט געשטימט און פריש יוגענטליך איז די חלוצה מיידעל, איינפאַך רייצענד. זי איז די פּאָעזי פון דער קבוצה. זי טראָגט אַריין דעם עלעמענט פון היימליכקייט, פון מו־טערליכקייט און מילדערט די האַרטע, שווערע, כמעט אונערטרעג־ליכע ווירקליכקייט. אָבער אַ חוץ דעם איז זי אַ גוטע אַרבייטערין.

דאָס מוז איינמאָל פאַר אַלע פעסטגעשטעלט ווערען, אַז אויב אַ וועלכע ניט איז קבוצה מיינט, אַז מיידלאַך קענען ברענגען צו אַ דעפיציט, אָדער זיין עקאָנאָמיש צו לאַסט זאָלען זיך מערקען, אַז זיי האָבען אַ גרויסען טעות. די מיידלאַך אַרבייטען ניט אַ האָר ווייניגער ווי די מענער.

איך האָב באַאָבאַכטעט און מוז זאָגען, אַז זיי זיינען איינפאַך פּאַטעטיש אין זייער פלייס צו דער שווערסטער גרעבסטער אַר־בייט, ס׳איז ביי זיי געוואָרען אַ מין רעליגיע, אַ ליידענשאַפט, אַקו־

ראט ווי זיי וואָלטען וועלען אָפּוואַשען די רעפּוטאַציע פון שוואַכ־קייט און פארצערטליכקייט. זיי איבערטרייבען שוין אביסעל.

אויף עפולה־נצרת כביש אַרבייטען צווישען אַנדערע אַ קליינע גרופּע פון 7 מיידלאַך, וואָס זיינען געקומען אָרגאַניזירט פון גאַלי־ציען אין אַ קבוצה ביים נאָמען „סרטי“. דיזע 7 מיידלאַך זיינען איינפאַך פאַנאַטיקער פון אַרבייט. זיי אַרבייטען פאַר צעהן, זיינען געזונט, זיינען קאַמפּעטענט און קיין אַרבייט, וואָס איז צוגענגליך פאַר מענער איז פאַר זיי ניט שווער. קומט צו קלאַפּען שטיינדלאַך, חצץ, זיצען זיי אָפּ שטונדען אונטער די ווייסע שטראַהלען פון דער זון און מ'קלאַפּט. מען נעהמט פון צייט צו צייט אַ שלינק וואַסער און מ'קלאַפּט ווייטער. ווען זיי זיצען אויף אַ בערגעל אָנגעקלאַפּ־טע שטיינער זעהן זיי פון דערווייטען אויס ווי קוואַטשקעס וואָס זיצען אויס הינדעלאַך. אָנגעטהאָן אין העלע פּראָסטע קליידער מיט אַ גרויסען ווייסען טיכעל פאַרדראַפּירט ארום דעם קאָפּ זעהען זיי אויס וואונדערליך אויף דעם הויפען חצץ. זינט פּאַלעסטינא לעבט און זייט זי האָט געזעהן זאָנדערבאַרע און ריהרענדע זאַכען האָט זי אַזאַ זאָנדערבאַרע און ריהרענדע זאַך נאָך ניט געזעהן, ווי דיזע געוועזענע מאַמעס טעכטערלעך, געוועזענע גימנאַזיסטקעס, וואויל־עצויגענע אידישע מיידלאַך זיצענדיג מיט פאַרברוינטע, פאַרמאַ־זאָליעטע הענט און קלאַפּענדיג שטיינער פאַר די וועגען פון ארץ־ישראל. און באַזונדערס נאָך צייכענט זיך אויס זייער ראש הקבוצה די חברה פנינה ריינהאַרט. זי איז אַ זעהר אינטעליגענטע מיידעל, אין ניט נאָר די פיהרערין פון איהר קליינע קבוצה, נאָר זי איז אויך אַ מיטגליעד אין אַ גאַנצע רייהע חברות. ועד מרכזי, עבדת־הציבוריות, א. ז. וו. אָט די פנינה קען אָפּזיצען און קלאַפּען חצץ מיט אַזאַ באַגייסטערונג ווי יאָזעף האָפמאַן אדער מישא עלמאַן שפּילען פּיאַנאָ. זי זיצט אָפּ מיט איהר ווייסען טיכעלע אויפ'ן קאָפּ און פענסנע אויף דער נאָז און קנאַקט שטיינדלאַך ווי ניסלאַך שטונדע נאָך שטונדע. איך בין צוגעגאַנגען און געבעטען איהר ער־לויבנים אָראָפּצופּאָטאָגראַפירען זי, זי האָט עס קוים ערלויבט און ווען איך האָב זיך פאַרטהאָן אין צייכענען און נישט באַמערקט, אַז מען קלינגט צום עסען האָט זי קיין וואָרט ניט געזאָגט און אָנגעקלאַפּט ניסלאַך אַן איבעריגע שטונדע.

דאָס איז זעהר שעהן און פּאַטעטיש. דאָך האָב איך מורא, אַז

לאנג געדויערען טאר דאס ניט. דיזע מיידלאך זיינען א צו טייערער מענשען מאטעריאל מיר זאלען זיך קענען ערלויבען אזוי זי צו פארשווענדען. עס איז אביסעל צו קאסטבאר. די רייכסטע בעלקער קענען זיך אזא זאך ניט ערלויבען ווי צו שיקען זייערע איידעלסטע קינדער אויף אן ארבייט וואס קען געטהאן ווערען פון א פאסיגערען עלעמענט.

אמוועניגסטענס מוזען געשאפען ווערען גינסטיגערע באדינ־גונגען. דאס לעבען אין די ביידלאך איז זומערצייט נאך ווי ניט איז צו דערליידען. קומט אבער דער ווינטער מיט די רעגענס, בלאטעס און ווינטען, דאן איז עס זעהר שווער. מיר האט געזאגט א דאקטאר אין איינעם פון די כביש האספיטעלער, אז אויב עס ווערען פיעלע קראנק זומער צייט וואוינענדיג אין די ביידלאך, וועלען ווינטער צייט אבסאלוט נויטיג ווערען באראקען, אז ניט וועט דאס אונז אויך אפקאסטען טייערליך אין אונזער בעסטען מענשען מאטעריאל וואס מיר האבען ווען עס איז געהאט.

דער כביש האט פיעל נשמה, פיעל אידעאליזם, מוטה, שעהנ־הייט, אבער עס פעהלען די נויטיגסטע זאכען. למשל, ס'איז דא א לעזע־צימער אין קעמפ און קיין צייטונגען, א צוויי דריי ביכלעך בלויז אין א הילצערנעם קעסטעל, עס פעהלט אלעס וואס איז נויי־טיג צו א ביסעל אפרוה, פארוויילונג נאך א טאג שווערע ארבייט. עס פעהלט אפט וואסער, עס בעהלט אפט בעטען און צודעק און מאטראצען, אביסעלע בעסער עסען וואלט ניט געשאדט, אביסעלע מעהר זארג פאר דעם מענשען מאטעריאל יועלכען מיר פארברויי־כען דא, דען אויך די מענערליכע יוגענד איז א צי טייערער ביסען פאר דיזע ארבייט...

איך האב דא ביינעוואוינט א לעקציע אין קעמפ נצרת. דער לעקטאר איז געווען דר. אליעזר ריגער. א לעהרער אין חיפה'ער רעאל שולע. די טעמא איז געווען: די פראנצויזישע רעוואלוציע — איהרע כוחות און מאטיווען.

געהערט האט מען איהם מיט א געוואלדיגען אינטערעס, דער זאל איז געווען איבערגעפאקט, דאך ווען איינער האט ביים סוף געוואלט אפלאדירען האט מען איהם מיט האסטיגקייט אפגעהאל־טען. מען אפלאדירט ניט א לעקטאר ווי גוט ער זאל ניט רעדען. אבער איך האב אפלאדירט א געשפרעך פון צוויי מיידלאך, וועלכע

זיינען געגאנגען פון „חצי" מיעד פון דער ארבייט און האבען א טיעפע דיסקוסיע געפיהרט ווענען די מענשליכע נשמה, טיעפען זין פון לעבען, אייביגקייט און אנדערע פראבלעמען. איבערהויפט ליגט אין דעם כביש א מאסע ענערגיע, פיזישע און גייסטיגע. די פיזישע האט אן אויסגאנג. די גייסטיגע ניט. דערפאר, ווען עס טרעפט זיך א געלעגענהייט רייסט זי זיך ארוים מיט א געוואלדיגען אימפעט. איך האב בייגעוואוינט א דעבאטע צווישען א אידישיסט מיט א העברעאיסט. א קאמוניסט מיט א אחדות־העבודה'ניק. אן אידעאליסט מיט א טיפען מאטעריאליסט, יונגע לייט, אבער מיט אזעלכע געשפיצטע, פארשארפטע קעפלאך, אזעלכע געניטע דע־באטאנטען, מיט זאכליך וויציג און געשיקט אריינגעשטעלטע פונק־טען. אז ס'איז געווען אן אמת'ער פארגעניגען אויסצוהערען. אנגע־טהאן זיינען אלע געווען אין טראנטעס, האלב נאקעט אונטער די זאנדערבארסטע באדינגונגען. עס איז געווען נאכט, בלויז א קליין צאפעלדיג ליכטעל האט פון אונטען ארויף באלויכטען די פנים'ער פון די דעבאטאנטען און די צוהערער. עס האט מיר עפעס דער־מאנט די באריהמטע בילד פון רעפין „די זאפאראזשצעס". ווי א קאמפאניע בראווע הוליאקעס, זאפאראזשצעס, פארפאסען א ברי־וועל דעם טערקישען סולטאן...

ווי דאס לעבען איז ניט רויה און עלעמענטאר איינפאך אויף דעם כביש, פארשטעהען דאך די מיידלאך אריינצוברענגען עט־וואס, וואס מילדערט און פארשעהנערט. דיביידלאך זייערע אליין איז גאר אנדערש צוגערוימט און באפוצט ווי די מענערשע. עס איז צירליך, ווייס, ריין. עס הענגען צוגעשפילעט צום לייוענט פאטא־גראפיעס, א שפיגעלע, א באנטיקעל, א ווייס טישטיכעל און עס זעהט אוים ליעבליך און היימלאך און בחורים האבען ליעב צו קו־מען זיצען אין א מיידעלשעביידעל. און טרעפט זיך נאך, אז א מיידעל פארליעבט זיך אין א בחור דא און ערלויבט איהם זי צו הייראטען און זיי קריגען א ביידעל פאר זיך, דאמאלס וואלט איהר געדארפט זעהן ווי אזא ביידעל ווערט דאס אויסגעשטאטעט. א גאנצע היים א קליינע. א אמת'ע טויבען־נעסט. מען לעבט טאקע ווי צוויי טייבעלאך.

געטראפען האט איין מאל, אז דער בארג נעבען וועלכען די מחנה נצרת־עפולה האט איהרע פאלאטקעס אויפגעשטעלט, אז דער

דאַזיגער באַרג, באַוואַקסען פון טרוקענע גראַזען, האָט זיך אָנגע־צונדען און גענומען ברענען אין פלאַמען פייער. עס איז געווען אונ־ענדליך שעהן! א הויכער באַרג ברענט ווי א ליכטעל!... עס וואָלט געווען א פאַרגעניגען צו שטעהן און קוקען, איז אָבער דער פייער געגאַנגען צו די ביידלאַך און גראָד צו דער ביידעל פון די פּאָר „טייבעלעך“. האָט זיך חברה א וואַרף געטהאָן מיט לאָפּעטעס אויפ'ן פייער און מען האָט דעם פייער פאַרטריבען אין די הויכע מקומות. די פּאָר פאַלק האָט דערווייל אַרויסגעכאַפּט די בעבעכעס און איז געווען איבערגליקלאַך, ווען די געפאַהר איז אַריבער און זיי האָבען זייער נעסט ווידער אויפגעשטעלט.

דער באַרג האָט נאָך לאַנג געברענט און געוויכערט, און איז געוואָרען פון געל־ברוין — בלוי־שוואַרץ... א מיידעל איז צו־געגאַנגען צו מיר און געפרעגט צי איך האָב ניט געמאַכט א בילד פון דעם ברענענדיגען באַרג, עס איז דאָך געווען אַזוי שעהן!

ניין, איך האָב קיין צייכנונג פון דעם ברענענדיגען באַרג ניט געמאַכט, אָבער פון דער מיידעל און איהרע חבר'טעס אין קיך האָב איך יאָ געמאַכט. איך בין אַריין אין קיך, אָדער ווי זיי רופען עס, „מטבח“ און זיך אַנידערגעזעצט אין א ווינקעל און זיך גענומען צו דעם פּאַפּיר און פּענסיל. זיי האָבען עס באַמערקט און עס איז ענט־שטאַנען א פאַרווירונג פּונקט אַזאַ ווי ווען איך בין אַריין מיט מיין סקיצענבוך אין דער ישיבת „עץ חיים“ אין ירושלים. א וועלטליכער זינדיגער עלעמענט האָט זיך אַריינגעריסען אין דער אַטמאָספּערע פון ערנסט און אַרבייט! די אַרבייט פון שעלען קאַרטאָפלעס, וואַ־שען און באַקען איז מיט אַמאָל קאַליע געוואָרען, ווי דאַמאָלס אין ישיבה דאָס לערנען, איז מיט אַמאָל שוואַכער געוואָרען. מאַנכע זיינען רויט געוואָרען, אַנדערע האָבען אָנגעהויבען זוכען א שפּיגעל, דריטע, צוגלעטען די האָר, קורץ, דאָס מיידעלשע האָט זיך אין זיי צושפּילט ווי עס געהערט צו זיין. מען האָט געלאַכט און געשטיפּט, און נישט געוואָלט מיר אָפּלאָזען, איך זאָל נאָך און נאָך צייכענען.

דעם טאָג האָבען חברה עסענדיג זייער מאָלצייט עפּעס באַ־מערקט, אַז ס'איז אַביסעל צוגעשמאָליעט און ס'איז עפּעס גלאַט אָהן טעם... מיין געוויסען האָט מיר אונטערגעזאָגט ווער ס'איז שולדיג.

קומט דער אָוונט, די אַרבייט איז צו ענדע, אָפּגעגעסען דאָס

שוואַרצע ברויט מיט עפּעס אַ געקעכץ און פּאַרטרונקען מיט אַזאַ געדיכטע ברוינע טעע וואָס נאָר אויפ'ן כביש קען מען מיט באַגייסטערונג טרינקען, אויפגעראַמט, צוגעהט מען זיך אין די ביידלאַך. דאָרט צינדט מען אָן אַ ליכטעל און מען נעהמט אַרום אַן אַלטען רוסישען זשורנאַל און מען קוקט אַריין אַהין אַביסעל... באַלד ווערט שטיל, מען שלאָפט... אָבער ניט יאַגאַ מעלצער, די בעסטע „חצי'ניצע" פון גאַנץ ארץ ישראל: דיזע אונערמידליכע. די מיט פולע רויטע באַקען און בלויע אויגען יאַגאַ, זי לויפט אין דעם באַראַק, וואָס הייסט די ביבליאָטעק. דאָרט זיצט דער ביבליאָטעקאַר און לעהרער, חבר דאַווידאָוויטש, און אַרום איהם אַ טוצענד צוויי יונגע לייט און ביים שיין פון אַ קליין לעמפּעל לערענט מען העברעאיש רעדען, לעזען און שרייבען. און יאַגאַ זעצט זיך צו... זי לערענט שוין אַ העכערען העברעאיש... זי וויל קענען קלאַפּען חצי מיט אַן אמת גוטען ספרדישען אַקצענט...

אַט אַזוי לעבט מען זיך אין כביש. אינגלאַך מיט מיידלאַך; דער גייסט פון קאַמעראַדענשאַפטליכקייט, פאַלשטענדיגע גלייכהייט פון געשלעכט, די ריינסטע באַציהונג, די ריהרענסטע מענשליכקייט האָט ערגעץ ניט געפונען אַ שעהנערען אויסדרוק ווי דאָ אויפ'ן כביש אין ארץ ישראל.

.1921

דער שטיינערנער קעניגרייך

אין ירושלים הינטער „בצלאל“ געפינט זיך א געגענד, וואס הייסט ראטסבון (ראטיסבאן). עס בויט זיך א נייער און אפשר א שעהנער קווארטאל פון דער נייער שטאדט. דערוויל שטעהען דארט נאר עטליכע נישט־פארענדיגטע הייזער און עס ליגט פאר־נאגדערגעווארפען דער לאגער פון דעם ירושלים׳ער „גדוד העבודה“.

עס איז א שטיינערנע וועלט. וואוהין אייער אויג פאלט, שטויסט עס זיך אן אויף שטיין, א פעלז, טרוקענע, ברוין־געל, קיין גרעזעלע, קיין וואסערעל, בלויז שטיין און שטיין. קוקט איהר זיך צו נעהענטער מערקט איהר מענשען צווישען און איבער די שטיי־נער, אבער אויך די מענשען האבען אנגענומען דעם פנים און קא־ליר פון די שטיינער. גרוי, געל און ברוין איז דער קאליר פון מענש און שטיין אין דעם שטיינערנעם קעניגרייך. אבער דאס איז נאר פון דער ווייטען, קומט איהר צו נעהענטער, דערזעהט איהר, אז ניט דער שטיין גיט צו פנים דעם מענשען, נאר פאר־קעהרט, דער מענש גיט דעם שטיין נייע פארמען, רייסט איהם ארויס פון די מעכטיגע ארעמס פון די פעלזען, רייסט איהם ארויס מיט גוטען, אויב ער לאזט זיך, אז ניט, איז מיט דינאמיט אדער פולווער, צוקלאפט איהם אין קלענערע שטיינער, רייניגט איהם ארום מיט שטאלענע מעסערס, שלייפט איהם, מאכט פון איהם אן איידעלען, שפיגעל־לויטערען מארמארשטיין.

הונדערט און זיבעציג זיינען זיי אין צאהל דא אין ירושלים׳־ער גדוד, העלפט אויף העלפט יונגען און מיידלעך. דאס איז דער שטיינערנער טייל פון דעם אלגעמיינעם „גדוד העבודה“ און איז מאטעריעל דער ערפאלגרייכסטער. נישט נאר האט ער קיין דעפי־ציט, נאר ער מאכט נאך פראפיטען מיט וועלכע ער צאהלט אויס די דעפיציטען פון אמאל. די מאטעריעלע ערפאלגען שפירען זיך ווען מען זעצט זיך אנידער אין עס־צימער צום טיש און מען

זעהט וואָס מען דערלאַנגט. אין דערפריה צום פריהשטיק דער־שיינט אויסער אַ טעלער גרינס, באַשטעהענד פון טאָמייטאָ, ציבעלע און פעפערלאַד און נאָך אַנדערע פאַרשידענע גרינסען מיט עסיג צוגעריכט, דערשיינט אויך אַז איי און אַ טעפּעלע מילך צום סוף. צום מיטאָג פּאַסירט אויך אַ שטיקעל פלייש און אין אָוונט ווידערהאָלט זיך אָפּט דאָס טעפּעלע מילך. דאָס איז דאָך שוין אַ לעבען פון גבירים! און דאָס ביסעלע בעסער עסען וואָס מען ערלויבט זיך דאָ, ווירקט גלייך אויף דעם געזונט־צושטאַנד פון דעם גדוד. די צאָהל קראַנקע און שוואַכע זיינען גאָר קליין אין פערגלייך מיט אַ יאָהר אַנדערהאַלבען צוריק. דעמאָלט זיינען געווען אַזוי פיעל שוואַכע, אַז מען האָט מורא געהאַט אַנצונעהמען אַרבייטען, ווייל מען האָט זיך ניט געקענט פאַרלאָזען אויף די חברים. גאָר אַנדערש איז עס היינט. עס איז ניטאָ קיין אונטער־נעהמונג וואָס זאָל זיין צו שווער פאַר דעם „גדוד“ און זיין רעפּו־טאַציע וואַקסט און וואַקסט. זיי ווערען ספּעציאַליסטען אויף שטיין.

מיינט־זשע ניט, אַז דאָס איז אַ קליינינגקייט. ארץ ישראל איז אַ לאַנד פון שטיינער. שטיינערנע זיינען די בערג און מיט שטיי־נער זיינען פול די טאָלען. מיט שטיינער זיינען אויסגעלייגט אַלע וועגען, גאַסען און הויפען. זיי זיינען די לאַנדשאַפט פון ארץ ישראל, זיי זיינען דער נאַטירליכער בוי־מאַטעריאַל פאַר שטעדט און דערפער. ניט ציגעל און ניט אייזען. בלויז תל אביב בויט פון ציגעל, ווייל דאָרט איז די וועלט אַ זאַמדיגע, בויט מען דאָרט טאַקע הייזער אויף זאַמד און פון זאַמד. אַ הויז אין תל אביב איז באַרעכענט אויף צוואַנציג יאָהר לעבען און מעהר ניט. אַ הויז וואָס ווערט געבויט אין ירושלים פון שטיין, אַט טאַקע דאָ אין ראַטיסבאָן געבויט פון מאַרמאָר, די אַרבייט פון גדוד, וועט זי־כער שטעהן פינף הונדערט יאָהר.

איך זאָג פון מאַרמאָר. יעדער הויז וואָס דער גדוד בויט פון זיינע שטיינער, איז ניט קיין הויז, נאָר אַ מאַרמאָרנער פּאַלאַץ געבויט פון מאַרמאָר. איך שפּאַס ניט. דער סאָרט שטיין וואָס דער גדוד ברעכט אין זיין „מחצבה“ (שטיין־ברעכעריי) איז אַ האַרטער שטיין, אַ ראָזעווער מיט איידעלע אָדערען און ווען דער שטיין ווערט בעאַרבייט און געשליפען, איז ער ווי אַ שפּיגעל און

קען צוגערעכענט ווערען צו דער משפחה פון מאַרמאָר. די אַראַ־בער רופען דעם שטיין „מיזי יהודי“, דער אידישער שטיין, ווייל אַזוי ענטפערען זיי ווען מען פרעגט זיי ווענען דעם נאָמען וואָס זיי האָבען דעם שטיין געגעבען: „ער איז אַזוי האַרט און איז אַזאַ איינגעשפאַרטער ווי אַ איד“. און ווירקליך, צו באַאַרבייטען דעם שטיין, דאַרף מען האָבען די עקשנות פון דעם גדוד. ער ווערט נאָך האַרטער ווען ער ליגט אויף דער זון. דעמאָלט איז ער ווי שטאָל. האָט מען איהם אָבער איינגענומען און אָפּגעשליפען, איז ער דעמאָלט אַ פאַרגעניגען אַנצוקוקען. איך האָב געזעהן אַ טיש און אַזוי עטליכע זאַכען וואָס חברה אין גדוד האָבען געמאַכט און אָפּגעפּאָלירט פון דעם דאָזיגען „מיזי יהודי“, זעהט ער ווירקליך אויס אַנטציקענד. מען איז דאָ געוואָרען ספּעציאַ־ליסטען אויף שטיין. „ווי אַזוי ווערט איהר דאָ ספּעציאַליסטען?“ פרעג איך. „אָה, איינפאַך, מיר נעמען זיך צוערשט אַן אינסטרו־קטאָר און אין אַ צוויי מאָנאַטען אַרום קענען מיר בעסער פאַר איהם. אַט האָבען מיר אין אונזער צווייטער „מחצבה“ אין „גבעת שאול“ גענומען אַן אַראַבער, דעם בעסטען שטיין־אַרבייטער אין ארץ ישראל, געדונגען איהם און פון איהם זיך אויסגעלערענט. חברה אַרבייטען איצט בעסער פון איהם, דאָך אַנטלאָזען מיר איהם ניט, ווייל ער איז אַזוי אַ וואוילער בחור.“

איז געה אַרום איבער דעם שטיינערנעם פעלד פון דעם גדוד און קום צו דעם פּלאַץ וואו מען ברעכט און רייסט שטיינער. עטלי־כע חלוצים אַרבייטען. איינער בויערט אַ לאָך אין אַ גרויסען פעלז כדי איהם אָפּצורייסען. אַנדערע לאָדען אָן אַ וואַגאָנעטקע מיט שוין אָפּגעבראָכענע שטיינער. עס איז די שווערסטע אַרבייט אין גדוד און ניט איין בחור איז אַוועק פון דעם פּלאַץ מיט אַ קראַנק האַרץ. מיידלעך לאָזט מען אהער ניט צו. עס איז שוין צו־פיעל פאַר זיי. דאָס מיינט אָבער ניט, אַז זיי זיינען ניט גרייט. דאָך לאָזט מען זיי אהער ניט. שווערע שטיינער, דאָס האַקען, דאָס שלעפּען האָט אַ סך חברים רואינירט. דאָך איצט איז עס אַנדערש. ערשטענס קומט עס ניט אויס צו שלעפּען, וואַגאָנעטקעס מיט רעלסען העלפען אין דער אַרבייט, צווייטענס זיינען דאָ אַ סך פאַרבעסערונגען, אין בויערען און אין אויפרייסען.

דערנאָך געהט דער אָפּגעבראָכענער שטיין צו די „סתתים“,

צו די שטיין־באַארבייטער. זיי זיצען גרופּענווייז אויף דער ערד מיט שטאָלענע שאַרפע שטיין־מעסערס און מיט אַזעלכע קליינע דרייגראַניגע ענערגישע העמערלעך, האַקען זיי דעם שטיין אַרום. דאַ איז דאַ פאַרשיידענע אַרבייטען לויט דעם געברויך פון דעם שטיין: דער קלענסטער, דער איינפאַכסטער שטיינדעל וועלכען מען דאַרף גאָר ניט באַארבייטען, בלויז צעהאַקען אַ גרויסען אויף קליינע, הייסט ח צ ץ. דעם שטיינדעל געברויכט מען אויף שאַ־סעען. אַ גרעסערער שטיין, אָבער נאָך נישט אַ באַארבייטער, פאַר פונדאַמענטען לייגען, הייסט סאַלינג. דערנאָך קומט דעביש, נאָך איהם קומט שוין דער וואַנט־שטיין, דער געוועהנליכער „ריאַדאַ־וואַי". כאַמנע הייסט ער. ווייטער אין מדרגה קומט דער טובזא, שאַמשען און דער לויטער ענדיגט זיך מיט דעם ווינקעלשטיין וואָס הייסט „זוית"... יעדער פון זיי מוז געמאָסטען ווערען, ריכטיג עקיג. לויט דער געגעבענער גרויס, ניט אַ האָר גרעסער אָדער קלע־נער, אַז ניט שטימט עס ניט מיט דעם בוי־פּלאַן און דער שטיין קען ניט אַריין אין דער געביידע. זיצען חברה מיט אינסטרומענ־טען. לינעאַלען, ווינקעל־מעסטער, און מען האַקט דעם שטיין אויפמערקזאַם, פּאַרזיכטיג, מיט שכל און מיט אויג און מיט טאַ־לאַנט. יאָ, מיט טאַלאַנט. מען אַרבייט ניט אויטאָמאַטיש, מען לייגט אַריין הארץ, און עס ווייזט זיך באַלד אַרויס ווער עס שנייט זיך צו זיין אַ גוטער „סתת"'ניק און ווער ניט.

עס זיינען דאַ חברה וואָס שוויצען, גיבען זיך די מיה גלייך און גיך אַרומצוהאַקען אַ שטיין, און עס געהט ניט. עס איז זעהר אַ קוואַליפיצירטע אַרבייט, וואָס האָט אין זיך גאָר קיין גרונט ניט און כאַפּט זיך באַשטימט אַריין אין דער קאַטעגאָריע פון קונסטען.

איך האָב געזעהען אַרבייטער וואָס האַלטען פאַר זיך אַז אויס־געצייכענטען פּלאַן פון אַ שטיינערנעם בנין און זיי האַקען דעם שטיין לויט דער צייכענונג. עס קומט אפילו אויס אויסצוהאַקען צאַצקעס, באַפּוצונגען. און די חברה פאַרשטעהען, אַז דאָס איז ניט בלויז פיזישע אַרבייט און מען לייגט אַריין די גאַנצע נשמה. מען איז פאַרקאַכט אין דער אַרבייט, מען באַמיהט זיך אַריבערצושטיי־גען איינער דעם צווייטען אין שנעלקייט, אין פיינקייט, אין גע־שיקטקייט. איך בין געזעסען און געצייכענט אַ גרופּע אַרבייטער ביי דער אַרבייט און פאַר אַ שעה־צוויי האָט זיך ניט געהערט אַ

ווארט, א ליעד, א שטיק, גאר ניט; מען איז געזעסן שטיל און שטום איינגאנצען, מיט אלא חושים פארטאן אין דער ארבייט. איינע פון די געשיקטסטע ארבייטער איז א מיידעל מיט׳ן נאמען רחל. נישט גרויס, דאכט זיך, א צארט מיידעל, זיצט זי אנגעטאן ווי א אינגעל, מיט א ברייטען שטרויענעם קאפעליוש אויפ׳ן קאפ, זיצט זיך אומדערמידליך און האקט דעם שטיין און עס פליהען פונקען און דער שטיין פארמירט זיך אונטער איהרע ענערגישע מיידעלשע הענט. אין גדוד זיינען דא עטליכע מיידלעך וואס טוען יענע שווארצע ארבייטען. וואס מענער האבען בעטראכט אלס זייער פריווילעגיע. איך זעה א מיידעל שטעהט ביי א בנין און לייגט שטיינער אין א וואנט. שטעהט מיט צעמענט און געצייג און טוט יענע ארבייט וואס מען רופט ביי אונז „בריקלייאינג“.

צוויי סארטען ארבייטען נעהמט אן דער גדוד. ליפערען שטיינער רויהע אדער באארבייטע, און בויען הייזער. זיינע אמביציעס זיינען אבער גאר גרויסע אין דער פראפעסיע. די אמביציעס פון גדוד איז צו מאכען ארץ ישראל פאר דער וויכטיגסטער שטיינער־נער מאכט אויפ׳ן וועלט־מארק. זי וויל ווערען איטאליענ׳ס קאנקורענטקע. דער גדוד מיינט, אז מיט די אוצרות וואס געפינען זיך לעבען מ ט ו ל ה קען זי איינגעמען א וויכטיגע פאזיציע אין דער שטיין־אינדוסטריע פון דער וועלט. ספעציעל אין פיינסטען מארמאר. צווישען כפר גלעדי און מטולה געפינט זיך א בארג אדער בערג פון דעם איידעלסטען קריסטאלישען מארמאר־שטיין. דעם בעסטען סארט וואס די וועלט פארמאגט און וואס קינסטלער גע־ברויכען פאר זייערע סטאטוען. ביז איצט האט דאס פארמאגט די שטיינערנע שטעדטעל קאררארא, די מארמארניצע פון איטאליע. זי ליפערט דעם איידעלסטען שטיין פאר דער גאנצער וועלט. עס ארבייטען דארט 18,000 ארבייטער. אמעריקע אליין האט פאר דער מלחמה געגומען יעהרליך 51 טויזענט טאן מארמאר פון קאררארא. דער מארמאר־אוצר לעבען מטולה איז אזוי גרויס, אז ער וואלט געקענט פאר דורות שטילען דעם הונגער נאך דעם שטיין פאר דער גאנצער וועלט. און עס איז אין אידישע הענט. אט דאס זיינען די אמביציעס פון גדוד. ארץ ישראל קען מיט איהרע שטיינער ווערען א גרויסמאכט. פון דעם איינפאכסטען שטיין ביז דעם איידלסטען, פארמאגט זי. מיט אט דער אויפגאבע איז ניט לאנג פון גדוד גע־

שיקט געווארען א חבר, לאנדבערג איז זיין נאמען, א יונגערמאַן וואס האט זיך פארטיעפט אין שטודיום פון דער שטיינערנער וועלט. די ארבייט ביים שטיין קען ער אינטים, איז ער מיט דעם צוועק געשיקט געווארען קיין לאנדאן צו ווייזען דער געלערענטער וועלט דעם שטיין פון אונזער לאנד, צו מאכען פארבינדונגען מיט פירמעס און מענשען. ער איז געקומען צוריק מיט דער פולער איבערצייגונג, אז דער גדוד מעג געהן אין ד ע ר א ט א ק ע. הייסט דאך דער גדוד: „דער אנגרייפס באטאליאן“, א באטאליאן וואס גרייפט אן יענע ארבייטען, יענע פלעצער, יענע אידעען, וואס אנדערע וואגען נית. איז דאך דער גדוד יענער באטאליאן ארבייטער, וואס שרעקט זיך נית פאר קיין שונא, שווערינקייט און אפילו טויט און ג ר י י פ ט א ן און פ א ר נ ע מ ט. דאס איז די נשמה פון גדוד, דערפאר איז דארט שטענדיג לעבעדיג, שטענדיג זינגט מען, און שטענדיג טאנצט מען, ווייל יונג איז דער קערפער און יונג איז די נשמה.

.1924

די מיידלעך פון גדוד

אין „גדוד העבודה" איז גרינג אריינצוטרעטען אלס א חבר. מען דארף בלויז צושטימען וצו זיינע פרינציפען און עס דארף זיין ארבייט, אדער אויסזיכטען אויף ארבייט. איז דא ארבייט נעהמט מען אריין חברים אדער חברות און מען מאכט קיין אונ־טערשייד צווישען א בחור און א מיידעל. זיי שטעהן גלייך אין די אויגען פון „גדוד" בנוגע ארבייט. זיי ווערען געהאלטען פאר גלייך קאמפעטענט צו ארבייטען אין קיך, אין קוה־שטאהל, אין פעלד, אדערביים שטיין. דערפאר געהען מיידלעך אזוי גערען אריין אין „גדוד", ווייל דארטען טרעפען זיי די אידעע פון פרויען־עמאנסי־פאציע אויסגעדריקט אויפ'ן פאלקאמענסטען שטייגער. עס איז דא נאך אן אורזאך. זי ווערט איינגאנצען באפרייט פון שווערע זארג פאר עקזיסטענץ. ווערט זי א חברה אין „גדוד" און טוט איהר ארבייט לויט איהרע כחות און פעהיגקייטען, זארגט מען שוין, אז עסען, קלייד, דאך איבער'ן קאפ, מעדיצינישע הילף אין פאל פון קראנקייט זאל זי שוין האבען. אלע זארגען פאר יעדען, יעדע פאר אלע. אמת, ס'אז דערווייל ניט קיין רייך לעבען, אבער דערפאר איז עס א זארגלאז לעבען. און דאן פיהלט זי, אז ווען עס וועט איהר אויסקומען צו גרינדען א פאמיליע, וועט זי דאס מיט א לייכטען הארצען קאנען אויספיהרען אין „גדוד", ווייל די זארג פון א דירה, פרנסה, און קינדער־דערציהונג ווערט דורכ'ן „גדוד" פארענטפערט. און אויסער דעם, טאקע דאס הייראטען אליין, דאס געפינען דעם „באשערטען" ווערט אויך אין „גדוד" גרינגער דערגרייכט ווי אוי־סער דעם „גדוד". אין איצטיגען מאמענט, האט מען מיר געזאגט, באשטעהט דער „גדוד" כמעט אין גאנצען פון „פארלעך", אדער צוקינפטיגע פארלעך, ווי די טענדענץ צייגט אן.

ס'איז עקאנאמיש גרינגער צו גרינדען א פאמיליע און א היים פאר א מיידעל אין „גדוד". און ווען אימיצער וועט אייך זאגען, אז די פאמיליע און די היים זיינען ניט קיין פעסטע און זיכערע, זאלט

איהר זיי ניט גלויבען. מען באגעהט זיך, אמת, אהן דעם רב, אבער דערפאר איז דער גאנצער „גדוד" עדות און דאס איז א פיעל שטארקערער אויטאריטעט און די קינדערלעך, וואס ווערען געבוי־רען האבען זיכער א געטרייען טאטען און מאמען פונקט ווי אלע אנדערע געטרייע אידישע טאטעס און מאמעס.

און ווען אימעצער וועט אייך איבערהויפט דערצעהלען, אז די מאראל פון „גדוד" איז א צעלאזענע, זאלט איהר עס אויך ניט גלויבען. ליידער גלויבט מען אלע מעשות פון הפקרות וואס מען דערצעהלט אויף דער „גדוד'ס מאראל; מען שרעקט די מאמעס און די פרומע טאטעס, אז זיי זאלען ניט לאזען זייערע טעכטער אפילו נאהענט צוצוקומען צום „גדוד". אויף אזוי פיעל דערגעהט עס די מורא ביי די עלטערע אידען, אז זייערע קינדער קומט אויס ביטער צו קעמפען פאר דער ערלויבעניש אנצושליסען זיך אן א קבוצה. אין דעם „גדוד" איז דא א מיידעל, וואס איז אנטלאפען פון איהרע עלטערען. האט מיט גוטען ניט געקאנט פועל'ען. מען דער־צעהלט מיר וועגען א ספרדישער חברה אין „גדוד" אזא מעשה: חברים פון „גדוד" האבען איינמאל געפונען אויפ'ן פעלד א פרוי א האלב־נאקעטע, א צעשלאגענע, און האלב־וואהנזיניגע. עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז דער מאן האט זי שרעקליך גע'רודפ'ט, און זי דערנאך ארויסגעטריבען. חברים האבען זי געבראכט אין „גדוד" און זי איז געבליבען ביי זיי וואוינען און ארבייטען. זי איז געקו־מען צו זיך ביסלעכווייז און האט אזוי ליעב געקראגען די נייע סביבה, אז ווען טאטע און ברידער און דער מאן איהרער זיינען זי געקומען נעהמען צוריק האט זי זיך אפגעזאגט צו געהן. זי געהט אמאל באזוכען איהרע קרובים און קומט צוריק מעלאנכאליש און אמאל פאלט זי ווידער אריין אין איהר היסטערישען צושטאנד. דאמאלסט וויינט זי און צווישען איהרע פארפלאנטערטע רייד הערט מען אפט אויסגעשרייען: „וואס פאר שרעקליכע זאכען זיי ריידען דאס ניט אויף אייך, חברים, אך, וואס פאר שרעקליכע מעשות זיי דערצעהלען!"

אמת, אין „גדוד" פיהרט מען זיך אנדערש ווי אין דער איבע־ריגער וועלט, און דאס שאקירט אפט און די פאנטאזיע צעשפילט זיך, אבער איהר דארפט בלויז פארברענגען אין „גדוד" א טאג כדי אוועקצוגעהן מיט דעם געפיהל פון פארעהרונג און רעספעקט

צו דעם טיפ מיידלעך און פרויען, וואס דארט געפינען זיך.

נישט הויך געוואקסען איז די קבוצה־מיידעל. אבער פעסט געבויט. האט א פולען, רונדען פנים, פולע, רונדע ארעמס, וואס קאנען אונערמידליך ארבייטען און, אויב נויטיג, גאנץ געשיקט זיך פארטהיידיגען. מען האט מיר אנגעוויזען אויף א מיידעל אין דעם ירושלים'ער „גדוד", וואס האט אויסגעפאטשט אן אראבער. געווען איז דאס אין די טעג פון די אומרוהען א פאר יאהר צוריק, ארום דעם שכם'ער טויער זיינען געגאנגען א גרופע חברים און חברות און אנקעגען זיי — עטליכע אראבער. איינער האט ארויס־געצויגען א מעסער. פלינק האט זיך דאס מיידעל א ווארף געטאן צום אראבער און איהם דערלאנגט איין פאטש און א צווייטען. דער אראבער, וואס האט אזא אטאקע פון דער זייט גארנישט ערווארט און פאר וועמען א פאטש פון א פרוי איז די ערגסטע באליידיגונג אין דער וועלט, האט זיך מיט זיין מעסער געלאזט לויפען.

רויט־באקיגע זיינען די דאזיגע מיידלעך, ליכטיג־אויגיגע, קרעפטיגע. זייערע האר טראגען זיי קורץ געשארען, שמינק, רויט אדער פוידער וויסט זייער הויט דערפון ניט; די נעגעל האבען דעם מאניקיוער ניט באזוכט און די טאליע איז פון קיין קארסעט ניט איינגעצויגען. די באוועגונג פריי, דער קוק אן אפענער און גראדער. עס מערקט זיך קיין קלענסטער פארזוך צו וועלען אימיצען געפע־לען מיט איהר אויסערליכקייט, פארקעהרט, עס זעהט זיך אפט א פולשטענדיגע גלייכגילטיגקייט צו דעם, וואס פאר אן איינדרוק זי מאכט אויף אנדערע. עס מעגען זיין מענער אדער פרויען.

אבער אויך דאס פארשווינדט ביסלעכווייז. מיידלעך מיט אפ־געשארענע האר נידעריג ווי ביי מענער, טרעפט מען אלץ זעלטע־נער און די וואס מען טרעפט האבען זיך אפגעשארען די האר צוליב א קראנקייט. מען געהט ארויס נאך דער ארבייט אין גאס אין א ווייס־ציכטיג קליידעל, אמאל אויך אין צירליכע שיכעלעך און אזוי א חנ'דעלע. די צייט פון עקסטרעמען, איבערשפאנטען אידעאליזם געהט פאריבער, דאס מיידעל ווערט ווידער מיידעל און דאס איי־ביגע מיידעלשע פיהרט ווידער איהר שפיעל אין די יונגע אויגען און יונג בלוט. דער שפיעל איז אבער אן איינפאכער, נישט אזא קאמפליצירט־פארדרעהטער, קאקעטישער, פול מיט ליגענס און אינטריגעס ווי אמאל. געפעלט איהר א בחור לאזט זי איהם וצו צו

זיך, אָבער איבערטרעט ניט די גרעניצען, סיידען ער איז וויליג צו גרינדען אַ פֿאַמיליע. און האָט זי אַ פֿאַמיליע געגרינדעט, הייסט עס ניט, אַז זי הערט אויף איהר פֿריהערדיגען סאָרט לעבען און אַרבייט; ניין, אַלעס איז ווי פֿריהער. און פֿון דער זייט מערקט מען גאָרניט דעם אונטערשייד.

פֿאַר דריי יאָהר צוריק האָב איך אויף דעם נצרת־עפֿולה כּביש באַגעגענט אַ מיידעל, פּנינה ביים נאָמען. איך האָב זי געטראָפֿען קלאַפּענדיג חצץ, קליינע שטיינער, פֿאַר דער שאָסיי. זי איז געזעסען אויף אַ הויפֿען אָנגעקלאַפּטע שטיינער צוזאַמען מיט נאָך צוויי, און זיי אַלע זיינען געווען מיטגלידער פֿון אַ קליינער מיידעלשער קבוצה „סטרי“, אַ גאַליציאַנער שטעדטעל. מען האָט מיר דאָן געזאָגט, אַז די דאָזיגע פּולבאַקיגע, געזונטע פּנינה איז די בעסט חצץ־קלאַפּערקע אין ארץ ישראל, זי איז געשיקטער און אונערמידליכער פֿאַר אַלע, אַפֿילו פֿאַר די יונגען. מיט דער לינקער האַנט האָט זי געאַרבייט, און ווען זי פֿלעגט ווערען זעהר ענטהוזיאַסטיש, פֿלעגט די רעכטע קומען צו הילף. איך האָב זי דאָן מיט די אַנדערע צוויי סקיצירט, און די סקיצע געלאָזט דערנאָך אָפּדרוקען. ווען איך בין איצט, דריי יאָהר שפּעטער, ווידער אָנגעקומען אַהער, האָב איך זיך אָנגעפֿרעגט ביי חברים וועגען פּנינה. די אַרבייט ביי יענעם כּביש איז שוין לאַנג געענדיגט און פּנינה, האָט מען מיר געזאָגט, איז קראַנק געווען, און ס׳איז שוין ניט יענע פּנינה. איז מיר טרויעריג געוואָרען. אַ שאָד, אַזאַ געזונטע, וואוילע חצצ׳ניצע! טרעפֿט זיך איינמאָל, איך געה איבער דעם כּרמל באַרג אַרויף צו און געה פֿאַרביי די געביידע פֿון דער רעאַל־שולע. איך זעה אַ מיידעלשע געשטאַלט זיצענדיג אויף אַ הויפֿען קליינע שטיינדעלעך און מיט דער לינקער האַנט האַלט זי יענעם קליינעם האַמערל און קנאַקט „ניסלעך“... עהנליך צו יענער פּנינה. קאָן דאָס זיין? איך טרעט צו נעהנטער: „שלום, חברה!“ — זי ענטפֿערט: „שלום!“ הויבט אויף דעם קאָפּ, גיט אַ קוק אויף מיר און גיט אַ שמייכעל. „דאָס זייט איהר — זאָגט זי — איך דערקען אייך, דער „צייר“, וואָס האָט געמאַכט אַ בילד פֿון אונז און דערנאָך אין צייטונג אַריינגעשטעלט.“ האָב איך זיך דערפֿרעהט. „זייט איהר דאָס חברה פּנינה?“ „יאָ, דאָס בין איך.“ „איז וואָס זשע? זייט דאַמאָלט זיינען דאָך שוין דריי יאָהר פֿאַרביי און איהר קלאַפּט נאָך אַלץ שטיי־

נער. ווערט עס אייך ניט נמאס... דריי יאָר צו קלאַפּן שטיינער? ווי ווערט איהר ניט מיעד?" „ניין — ענטפערט זי צעצויגן, אויפן גאַליציאַנער שטייגער — עס געפעלט מיר..."

איהר פאַרשטעהט — עס געפעלט איהר...

„מען האָט מיר געזאָגט, אַז איהר זענט קראַנק געוועז?" שמייכעלט פנינה: „ס'גאַרניט, אַ ביסעל קראַנק. אַבער איהר זעהט דאָך, אַז איך זעה גיט אויס קראַנק."

באמת, פנינה האָט ניט אויסגעזעהן קראַנק, דיזעלבע פולע, ברוינע באַקען; אַבער מיר איז פונדעסטוועגן טרויעריג געוואָרען אויפ'ן האַרצען. דאָס איז שוין צופיעל, דריי יאָהר קלאַפּן שטיינער, ניט אָפּצורוהען זיך אויף אַ גרינגערער, מענשליכער ארבייט! אָהן פרייד, אָהן פערזענליכען גליק...

איך האָב דאָס געזאָגט מיין באַגלייטער און באַדויערט דעם שיקזאַל פון אַ מענשען. ענטפערט ער מיר, אַז אומזיסט ווער איך אַזוי סענטימענטאַל, אַז די דאָזיגע פנינה איז גאַרניט אַזוי איינזאַם און בלויז פאַרטאַן אין „חצי," אַז זי האָט שוין אַ מאַן און, דאַכט זיך, צוויי קינדערלעך.

איהר פאַרשטעהט, זי האָט זיך אַ פאַמיליע, גיט אַבער ניט אויף איהר האַמערל, ווי אַן אמת'ער ארטיסט שיידט זיך ניט מיט'ן פידעל, אַדער פינזעל.

עס זיינען פאַראַן מיידלעך דאָ צווישען די חלוצות, וואָס אַפילו די פרויען־עמאַנסיפּאַציע פון „גדוד" שטעלט זיי ניט צופרידען. זיי דענקען נאָך אַלץ, אַז מען באַהאַנדעלט זיי ווי פרויען, מען גיט זיי ניט די אמת־מענליכע אַרבייט, אַז נאָך אַלץ שיקט מען זיי אין קיך, אין וועשעריי, אין היהנער־הויף מעהר ווי מען שיקט די יונגען, און דאָס פאַרדריסט זיי. זיי ווילען אַן אַבסאָלוטע גלייכהייט, און דאָס, זאָגען זיי, איז אוממעגליך צווישען די עגאָאיסטישע מענער, וואָס קאָנען נאָך אַלץ ניט נאָכגעבען דער פרוי'ס פאַרלאַנג, איינצושפּאַנען זי אין די שווערסטע מענערשע ארבייטען. נו, האָבען זיך אַזעלכע מיידלעך צונויפגענומען און אָרגאַניזירט אייגענע קבוצות, מיידעלשע מלוכות. אַזאַ מיידעלשע קבוצה איז דאָ אין פּתח־תקוה, אין שכונת־באַראַכאָוו, און דאַכט זיך נאָך ערגיץ־וואו. מיידלעך געהען דאָרט אין הויזען, פיהרען אַליין אַ גאַנצע ווירטשאַפט, פיה, היהנער, גערטנער און אַלע אַנדערע זאַכען האָבען זיי,

און פיהרען זיי און טוען עס פונקט אזוי גוט ווי די מענער, און זא־
לען די עגאאיסטען, די טיראנען, ניט זאגען, אז א מיידעל טויג זיך
ניט ווייטער ווי אין קיך. מיידלעך זיינען דארט זעהר ערנסטע, אנ־
געכמורעטע, זיי ווארפען אויף א בחור ארויף א פחד, אזוי, אז ווען
איינער פארבלאנדזשעט אהינצו, אנטלויפט ער פון דארטען מיט
אנגסטען און ווארענט א צווייטען ער זאל זיך היטען פון יענעם
ארט.

אט אזוי לעבען די נייע אידישע טעכטער. ס'איז גאר א נייע
סארט מיידעל, מיט א נייע נשמה און א נייעם פנים. דעם פנים
איהרען פארדעקט זי ניט, זי קוקט אויף דער וועלט מיט אן אפע־
נעם בליק און געהויבענעם קאפ, זי שפאנט איבער די גאסען פון
ירושלים, איבער די ווייסע וועגען פון גליל, מונטער, ברייט און
זיכער: דער בליק איז קלאר, דער פנים אפען. די נשמה איהרע איז
נאך א רעטעניש — וואס טוט זיך אין די טיפע, פארבארגענע
קאמערלעך פון איהר הארץ דאס איז א צו־שווערע אויפגאבע
פאר מיין אויג און פען צו דערגרונטעווען.

אפט ווייזט זיך מיר אויס, אז ס'איז א העלע, קריסטאל־קלא־
רע, נאאיווע, יונגע נשמה; אפט ווייזט זיך מיר אויס, אז זי איז
איינגעוויקעלט אין לייכטען, שטילען טרויער. גאט ווייס, וואס זי
טראכט און פיהלט? אבער אט דערהערט זי א דרייסט, מונטער
חלוצים־ליעד, אט דערזעהט זי, ווי א קרייז פון אקסלען און ארעמס
בילדט זיך, אט דערטראגען זיך צו איהר דאס טאפען פון א הארא־
טאנץ, און שוין איז זי דא, מישט איהר ליעד אריין אין אלגעמיי־
נעם כאר, פלעכט איהרע הענט אין קרייז אריין און טראגט זיך, ווי
איהר חבר, אין ווילדען קרייז ארום און ארום... דעמאלט איז
מיר קלאר:

חברים זיינען די מיידלעך און די יונגען, חברים גלייכע אויף
לעבען און טויט; חברים אין בויען, חברים אין קעמפען. און וואלט
אז אומגליק געטראפען, די מיידלעך זאלען די יונגען פארלאזען און
אין די היימען ביי טאטע־מאמען פארבלייבען, דאן וואלט געפאלען
אונזער גאנצע ארבייט, פארלוירען וואלט געגאנגען יעדע האפע־
נונג אויפצובויען דאס לאנד...

1924.

חולדה

פאַרברייענגענדיק דעם זומער אין ירושלים האָב איך גאָרניט געוואוסט, אַז אין ארץ ישראל איז היים. אין ניו־יאָרק, פּאַריז אָדער בערלין איז דער זומער הייסער און שווערער. מיינער אַ באַקאַנטער, אַ מאָהלער פון פּאַריז, וואָס געפינט זיך איצט דאָ און האַלט ביים אָפּפאָהרען צוריק, זיפצט און זאָגט צו מיר: „אין פּאַריז וואַרטען אויף מיר גרויסע היצען.“ איהר פאַרשטעהט, דאָ אין ירושלים נישט, נאָר אין פּאַריז. אַז אין ארץ ישראל איז טאַקע היים האָב איך זיך אַנגעשטויסען זייענדיק אין טבריה און דורכפאָהרענדיק דעם עמק יזרעאל. אויך אַ באַגריף פון דער היגער היץ האָט איך געקראָגען ביים טויטען ים; אָבער דאָס איז געווען שוין עטליכע וואָכען צוריק, און זייענדיק אין ירושלים און טרינקענדיק „גזוז (גאַזאַז) האָב איך כמעט ווי פאַרגעסען אַן דעם. האָט זיך מיר פאַרגלוסט פאַרברענגען דעם טאָג פון הערצל׳ס יאָהרצייט אין דער קבוצה חולדה, דאָרט, וואו, אַפּלאַכער זאָגען, אַז דער הערצל־וואַלד איז ניטאָ. האָב איך זיך אַנגעוואָרעמט.

צוזאַמען מיט נאָך אַ צוויי הונדערט אַרבייטער און מיידלאָך האָבען מיר אָפּמאַרשירט פרימאָרגען צום ירושלים׳ער באַהן. מיר האָבען באַלד אַנגעפּאַקט די דריי דריטע־קלאַס וואַגאָנען און דער יום־טוב האָט זיך אַנגעהויבען. ווי דער צוג האָט זיך נאָר אַ ריהר געטאָן האָבען זיך אַנגעהויבען ליעדער און טענץ. ווער? פאַרשטעהט זיך, חברה חלוצים און חלוצות. ווער זינגט דען און ווער טאַנצט דען אין ארץ ישראל אויב ניט זיי?! אויב עס איז דאָ אין ארץ ישראל פרעהליכקייט און מונטערקייט, אויב עס הערט זיך אַ העלער געלעכטער און אַ כוואַטסקע ליעדעל; אויב עס זעהט זיך אַ בלישטשעדיג אויג און אַ פאַרשייטער טאַנץ, קומט דאָס בלויז פון דער חברה, וואָס דערעסען אָפּט ניט און דערשלאָפען ניט און האָבען קוים אַ בגד אויפ׳ן לייב, האָבען אָבער גלויבען און יוגענט.

טאַנצענדיג איז מען אַראָפּ פון צוג נאָך צוויי שעה רייזע, און טאַנ־צענדיג האָט מען זיך אַוועקגעלאָזט צו־פוס צו דער קבוצה. דער וועג געדויערט אַ האַלבע שעה גאַנג און מיר האָבן געהאַט צייט אַנצוקוקן גענוי דעם פּלאַץ, וואו שמשון הגבור האָט געמאַכט גימנאַסטיקע מיט אַן אייזעל׳ס קינבאַק־ביין איבער די קעפּ פון די פּלשתים, און וואו דערנאָך די שיקסע דלילה האָט געעפנט אַ באַר־בער שאַפּ און איהם די לאָקען אָפּגעשאָרען. קורץ, יעגע שעהנע לעגענדע וואָס איז אויסגעוואַקסען פון דער טרויעריגער ווירקליכ־קייט פון יענער צייט, ווען דאָס לעבען איז אַ מינוט ניט זיכער און רוהיג געווען צוליב די פּלשתים. איצט איז די געגענד ליידיג, גרוי און טרוקען, בלויז איין ערגעץ פון דער ווייטענס שטעהט באַדעקט מיט גרינע שפּיציגע ביימער. דאָס איז דער ישוב חולדה, וואוהין מיר געהען איצט. אַזוי ווי דער גאַנצער יום־טוב איז אינספּירירט געווען פון קרן־קימת, זיינען אויך מיטגעגאַנגען עטליכע טוערס פון קרן־קימת, און זיי אפילו האָבן זיך ניט געקאָנט אָפּהאַלטען פון שפּאַסיגע באַמערקונגען וועגען דעם הערצל־וואַלד, וועלכער איז שוין צוואַנציג יאָהר אַלט, אָבער בערען און אַנדערע ווילדע חיות קאָן מען נאָך דאָרט ניט טרעפען. דריי יאָהר צוריק — דערצעהלט איינער — איז נאָך דאָרט וויינ׳ג געווען וואָס צו זעהן, און ער האָט מורא, אַז אויך איצט וועט דאָרט שווער זיין אַ שאָטען צו געפינען געגען דער היץ...

ווי גרויס איז אָבער געווען אונזער איבעררעשונג, ווען מיר זיינען אַנגעקומען און גלייך אריין אין אַ געדיכטען סאָסנאָווען וואַלד. ביים אריינגאַנג האָבן די פּועלים פון חולדה אויסגעבויט אַ „ווילקאָמען״־טויער, מיט גרינע צווייגען און גלייך נאָכדעם האָבן מיר דערזעהן אַ בונטע מאַסע מענשען ליגענדיג אין די שאָטענס פון די ביימער. ווייזט זיך אַרויס, אַז נאָך פריהער פאַר אונז זיינען אַנגעקומען גאַנצע קאָמפּאַניעס פון תל אביב און אַרומיגע קאָלאָ־ניעס, אַזוי, אַז ס׳איז געווען געדיכט און לעבעדיג. מען האָט באַלד פאַנאַנדערגעפּאַקט יעדער זיין פּעקעל שפּייז און מען האָט איבער־געבאָפּט. פאַרבייסענדיג מיט די חולדה׳ר שוואַרצע, זאַפטיגע וויינ־טרויבען. דערווייל האָט זיך געבילדעט אַ פּלאַטפאָרמע, אַ טישעל מיט אַ קרוג וואַסער. חברה האָבן זיך צעזעצט אין אַ גרויסען קרייז אַרום, גרייט אויסצוהערען רעדעס פון די וואָס דענקען, אַז

זיי מוזעז ריידעז. רעדעס זיינעז געהאלטעז געווארעז, אפלאדים־מענטעז פארטיילט געווארעז, און אלץ אונטער דעם שטילעז אדער שטארקעז ווייטעז אדער נאהענטעז חלוצים־געזאנג און טענץ. קיין מאמענט. זינט מעז האט ירושלים פארלאזעז, האט זיך ניט איבער־געריסעז דער פרעהליכער ליארעם און ניט אפגעשטעלט זיך דער קלאפ פון דעם טאנצענדעז פוס. רעדעס זיינעז גוטע, באלעהרענדע און באגייסטערטע, אבער מיך האט געצויגעז צו דער הוליענדער חברה, און ענדליך האב איך זיך אויפגעהויבעז און אוועק צו זיי.
איך בין אנגעקומעז אין רעכטעז ברעז פון א פאלקא — ניט די געוועהנליכע, נאר אז אוראגאז־פאלקא. ס'איז געוועז א ווילדער וויבער. איינער א בחור מיט א הארמאניקע אין מויל, האט גע־שפילט און געטאנצט אין דערזעלבער צייט א בחור מיט א מיי־דעל האבעז געטאנצט עפעס א וועגגערקע, ביז עס האבעז זיך אנגע־הויבעז געשרייעז: „א הארא! א הארא!!“ — און באלד האבעז זיך צונויפגעפלאכטעז אקסלעז מיט ארעמס, מיידלעך מיט אינגלעך, מעז האט זיך לאנגזאם צוקאטשעט, און דערנאך אוועק אין א וויל־דעז געדרעהע... און דערביי שווייגעז ניט די טענצער, מעז יויכצט, מעז ווארפט ווערטלעך, מעז קנאקט־אפ דעם טאקט... „מי יבנה הגליל?“ — פרעגעז איינינע. כאפט אונטער א מיידעל און שרייט אויס: „תל יוסף!“ „מי יבנה השומרון?“ — הערט זיך ווייטער א פראגע און פון צעהז ברוסטעז אז ענטפער און פון צוואנציג פיס א קלאפ: „חלוצים!“... מעז איז ניט גאנץ צופרידעז מיט דעם ענט־פער און מעז פרעגט ווידער: „מי יבנה?“...יעצט קומט א צוויי־טער ענטפער מיט נאך א קרעפטיגערעז טופ פון פופציג פיס: „חלוצות!“ אט דאס איז ריכטיג... און דער טאנץ געהט און שטורעמט ווייטער... און ווייטער פרעגט מעז: „מי יבנה?“... און מעז ענטפערט: „קרן קימת!“, „חולדה!“... . יעדער שרייט־אויס וואס איהם איז טייערער. און עס איז לעבעדיג און פרעהליך. און ווילדער, אומערמידליכער פאר אלעמעז טאנצט דער בחור מיט דער טשופרינע און דעם קאשקעטעל אויף דער פאטילניצע, און מיט איהם א יונגע בלאנדע מיידעל מיט בלויע אויגעז — א מיידעל א ברעז... ס'איז גאר קיין גענוג פאר זיי ביידעז ניטא! ווער זיי־נעז זיי? וואס, איהר פרעגט ווער זיי זיינעז? דאס איז דאך פוש־קיז. א צונאמעז. זיין אמת'ער נאמעז ווייסט איין גאט. ווער קעז

ניט פושקינ׳ען? און זי? דאס איז דאך בלומקא! און ווער קען ניט בלומקען פון ירושלים? א מיידעל פון א יאהר 17‏-18, פון רוסלאנד ניט לאנג, פון א חשוב׳ער פאמיליע, געהט אין גימנאזיע, אבער איהר הארץ איז שטענדיג מיט די חלוצים. ספּעציעל פון „גדוד העבודה“. ס׳איז ניטא קיין הארא אהן בלומקען, און פארשטעהט זיך, אז אהן פושקינ׳ען געהט עס אויך ניט... בלומקא איז אלעמענס ליעבלינג. מיט דער גאנצער חברה איז זי גרייט צו טאנצען און זיך דרעהען אהן א סוף, אבער פארדרעהען דעם בלאנדען קאפּ קאן איהר קיינער ניט, אפילו ניט דער בחור מיט דער טשופרינע. איך האב געזעהן ווי א בחור האט זי אנגענומען פאר׳ן ארעם און געזאגט: „קום אהער, בלומקע!“. געזאגט אביסעל צו פריי. האט זי איהם מיט אמאל שטרענג געענטפערט: „בלי ידים, בבקשה“ (אהן הענט, פליען), און די חברה ארום האבען זיך צעלאכט: „אהא, קבלת?“ (האסט געקראגען?, הייסט עס).

און נאר איין פושקין מיט בלומקען זיינען דא? און וואס איז חברה מולקא פון תל יוסף, די ברידער דברן — גארנישט?

אויף א ווײלע האט מען דעם טאנץ איבערגעריסען. מען איז געגאנגען אנקוקען די קבוצה, וואס חברים פון חולדה טוען דא אויף. מען איז דאך ניט נאר ספּעציאליסטען אויף א הארא טאנץ! מען איז דאך עפּעס אויך בויערם, אקערערס און פלאנצערס.

די קבוצה באשטעהט פון א פערציג נפשות, מענער, פרויען און קינדער. דער הויף איז א גערוימער און א גוט־געבויטער, די קיך און עס־צימער זיינען אמת־באקוועמע און ריינע. די צימערען וואו מען שלאפט און מען וואוינט, זיינען אויך גאנץ גוטע, בעסערע ווי אין מאנכע אנדערע קבוצות. חולדה איז דער שטאלץ און דער צענטער פון דעם קרן קימת. און חולדה פארשעמט ניט דעם פּנים פון דעם קרן קימת. מיר זיינען געגאנגען אנקוקען די בינען־ווירטשאפט, דעם גארען, די גערטנער ארום. עס וואקסען אין חולדה 35 טויזענט ביימער — אלע סארטען ביימער: אקאליפּטען וועלדער, פיטכען־ביימער מיט זייער געזונטען ארא‍מאט, פאלמען אגאנצע מאסע און ספּעציעל אליווען־ביימער. מיר זיינען דערנאך אוועק זעהן דעם טאבאק, וואס איז געהאנגען אויף שטריקלעך און האט זיך געטריקענט. זיינען צוגעגאנגען עטליכע „מבינים“, האבען אנגעקוקט די געלע, טרוקענע בלעטער, האבען א שמעק געטאן.

פאנאנדערגעוויקעלט א בלעטעל, צעריבען א שטיקעל און א זאג געטאן: „ס'איז, נעבעך, ביי זיי נאך ניט געראטען דער טאבאק". אין דעם „נעבעך" איז געלעגען אזוי פיעל מיטגעפיהל און ווארעמע סימפאטיע, ווי עס קאן נאר קומען פון איינעם וואס ווייס דעם שווערען וועג דורך וועלכען די ארבייט געהט דורך, פלאנצענדיג, באליענדיג, באגיסענדיג, באארבייטענדיג דעם איידעלען טאבאק־בלאט. וויפיעל מיה, זארג און האפנונג מען לעגט דאס ניט אריין אין דער פלאנץ, און צום סוף — ניט געראטען, און די גאנצע זאך געהט צום טייוועל. מיך האט עס פארקלעמט ביים הארץ. איך בין אויך צוגעגאנגען צו דעם ענגענדען טאבאק. א שמעק געטאן מעשה־מבין, אבער וואס ווייס איך דערפון? האט זיך אבער גאט דערבארעמט און צוגעשיקט אן אנדער מבין: א איד איז צוגעגאנגען, האט אנגעקוקט די ענגענדע בינטלעך בלעטער, האט א שמעק געטאן און צופריעדען אויסגערופען: „גאר ניט קיין שלעכטע סחורה, כ'לעבען! ס'וועט דא זיין, ווי איהר קוקט־אן דאס ביסעל, וועט דא זיין פאר א דריי הונדערט פונט סחורה... און גאנץ גוטע סחורה... טאבאק — זאגט ער — איז איבערהויפט אין די מקומות א בעסערער ווי אין גליל. אין יהודה איז דער קלימאט פאסיגער און מען פארשטעהט בעסער די ארבייט".

דערהערענדיג אזעלכע אפטימיסטישע רייד, איז מיר גרינגער געווארען אויפ'ן הארצען, און צוזאמען מיט אנדערע בין איך אוועק ווייטער אנקוקען די באלעבאטישקייט.

די געסטע איבערראשונג איז אבער געוועזען דער הערצל־וואלד ספעציעל פאר די וואס זיינען דא געוועזען 3—4 יאהר צוריק און האבען ניט נאר קיין בערען ניט געטראפען, נאר אפילו קיין ריכטיגע ביימער אויך ניט. ס'איז א געדיכטער וואלד געשטאנען פאר זייערע אויגען — א וואלד, וואס האט זיך א הויב געטאן אין דער הויך און איז פאר 3—4 יאהר אויסגעוואקסען א קרעפטיגער, גריינער, רוישיגער, יונגער וואלד. זיי האבען זייער איבערראשונג און פרייד ניט געקאנט איינהאלטען. זיי האבען געטאנצט און געיובעלט. און מעהר פאר אלץ זיינען זיי שטאלץ געוועזען, גליקליך דערמיט וואס זיי וועלען זיך קאנען אוועקשטעלען אנטקעגען די אפלאכערס און מיט א פעסטער שטים זיי זאגען: „ס'איז דא א הערצל־וואלד, און נאר א פיינער, און אויב איהר וועט נאך לאנג שפאטען

און חוזק מאכען, וועט טאקע פון וואלד ארויס א בער און וועט אייך אויפעסען, אייך מיט אייערע קליינע נשמה'לעך".

ארום איז געלעגען די וויסטע, נאקעטע געגענד. נאקעט און ליידיג איז אויך געלעגען אין א שווערען דרעמעל אונטער דער הייסער חולדה־זון, דאס אראבישע דארף וואס טראגט דעם זעלבען נאמען חולדה, און מיר האבען מיט שטאלץ זיך געזאגט: ווי גרויס איז דער אונטערשייד פון דעם אידישען ישוב און דאס ארומיגע! דא איז גרין, זאפט, לעבען און פרייד — ארום איז שווערער דרימעל, וויסטעניש און טרוקעניש. אמת, עס קאסט מיה און עס קאסט געלט, אבער וואס וויל מען, אז עס זאל זיך אויסבויען א לאנד פון א וויסטעניש, א פאלק פון לופט־מענשען זאלען ערד־ארבייטער און בויער ווערען און עס זאל קיין מיה און קיין געלט ניט קאסטען? און וואס פאר א ווערט האט געלט, ווען מען דערזעהט פארווירקליכטע זאכען? מען דארף גאר ניט טראכטען וועגען די אויסגעגעבענע געלט, וואס זיינען אייגענטליך גראשענס אין פארגלייך מיט דעם וואס א פאלק ווי מיר זיינען, פארמאגען און קענען געבען.

וואס פאר א זאכען דער קרן קימת וואלט ווירקליך געקאנט אויפטאן, ווען ער האט טאקע ג ע ל ט!

מיט דעם געדאנק זיינען מיר אלע געווען פול, ווען מיר זיינען געשטאנען אין חולדה און געקוקט און געזעהן!

ס'איז געווען דער טאג פאר קרן קימת זאמלונגען. ארבייטער האבען זייערע פיאסטערס אריינגעווארפען... יעדער פיאסטער באדייט נאך א שטיקעל לאנד.

יא, איצט קאן מען פאר „פיאסטערס" לאנד אפקויפען. איצט איז די צייט...

ס'איז שוין געווארען שפעט נאכמיטאג, די היץ האט אביסעל אפגעלאזען און פיער אזייגער האט אונז דער זעלבער צוג מיט געזאנג און טענץ געבראכט צוריק קיין ירושלים.

.1924

די שטיינער

מעהר פאַר אַלץ זיינען דאָ שטיינער אין ארץ ישראל. פון גאַר דער וועלט שטיינער האָבען זיך צונויפגעקליבען אין ארץ ישראל און האָבען געגרינדעט אַ שטיינערנעם קעניגרייך. שטיינער וואַל־גערען זיך איבער די פעלדער, מיט שטיינער זיינען איבערגעמישט די ערד און דאָס וואַסער. אַרויף אויף די בערג קלעטערען מעכטיגע שטיינער, אַרונטער פון די בערג גליטשען זיך ריזיגע שטיקער שטיין, אָנגעשאָטען זיינען מיט שטיינער די טאָלען, די טייכלאַך. פון שטיינער זיינען דאָרט אויסגעהאַקט גאַנצע געגענדען, גאַנצע שטעדט ווייזען אויס ווי אויסגעקלאַפּט פון אַ גרויסען געלען שטיין. שטיינער רעדען דאָרטען, שטיינער זינגען דאָרטען, שטיינער זיינען די אמת׳ע תושבים פון ארץ ישראל און מען קען זיי און מען דאַרף זיי ניט שילטען און ניט באַקלאָגען, זיי דאַרף מען בלויז „אויס־הערען“ און פאַרשטעהן.

איך בין געגאַנגען מיט אַ סקולפּטאָר איבער אַ ירושלים׳ער געסעל. ס׳איז ניט ווייט געווען פון „בצלאל“. די געסעל איז טייל־ווייז געלאָפען צווישען פון שטיינער אָנגעוואָרפענע פּאַרקענס, פלעגט זיך יעדע צוויי טריט מיין באַגלייטער אָפּשטעלען און מיט ענטציקונג אַרומקוקען און אַרומטאַפּען אַ שטיין. „אוצרות“, פלעגט ער שרייען, „וואַלגערען זיך דאָ אויף די גאַסען, אַזאַ שטיק שטיין איז דאָך פאַר אַ סקולפּטאָר ווערט גאָלד!!“ שטיקער מאַר־מאָר שטיינער, גראַניט שטיינער, און אַזוי שטיינער, האַרטע און ווייכע, שוואַרצע און ראָזעווע, מיט יענע איידעלע, דינינקע אָרע־רען, וואָס ווען אַ סקולפּטאָר דערזעהט זיי לויפענדיג דורכ׳ן שטיין, הייבט עס אָן ביי איהם צו זינגען אין האַרצען. ס׳איז דאָך אַ וועלט פאַר אַ סקולפּטאָר דאָ! געה אַרויס אין גאַס קלויב זיך אויס וואָס פאַר אַ שטיין דו ווילסט, שלעפּ איהם אַריין צו זיך אין סטודיאָ, און האַק אויס פון איהם אַ קונסט ווערק. אין אַנדערע לענדער וואָלט אַזאַ שטיין אָפּגעקאָסט אַ פאַרמעגען, און אַן אָרימער בחור

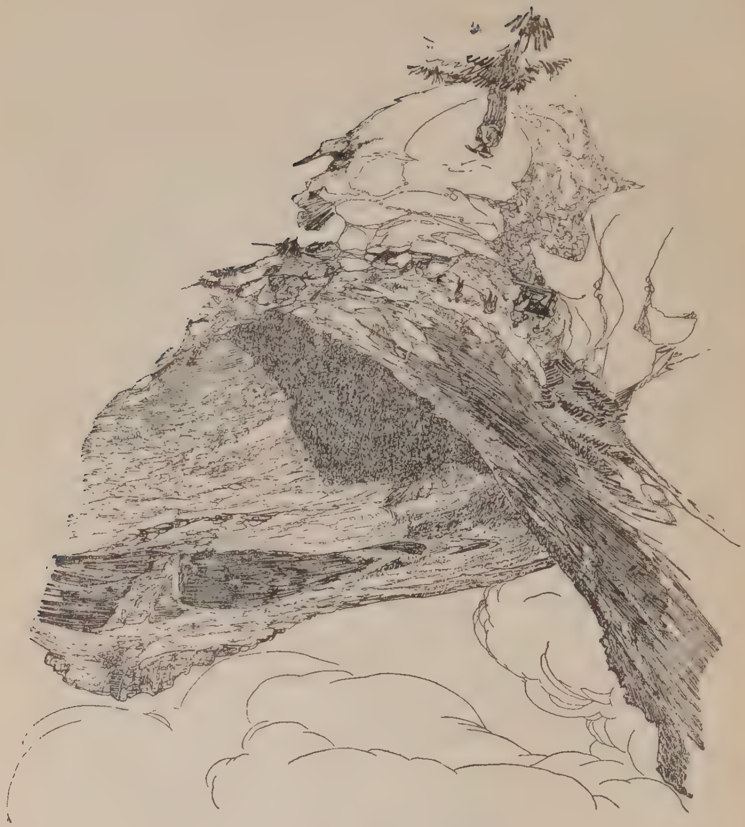

מצבה, אַ שטיין ברעכערײ

שטיינשניצער וואָלט גאָר חלום'ען ניט געטאָרט וועגן אַזאַ מאַ־טעריאַל".

דער סקולפּטאָר איז נאָר וואָס אָנגעקומען אין ארץ ישראל און ער פּלעגט ארומגעהן איבער די גאַסען אָנווייזען מיט די הענט אויף די שטיינער און האַלטען אין איין שרייען: „גאָלד וואַלגערט זיך דאָ אין די גאַסען, און איהר זאָגט ארץ ישראל איז אַן אָרים לאַנד!"

איבער די גאַסען וואַלגערט זיך גאָלד און ביי די ברעגען פון ים המלח וואַלגערען זיך דימענטען. איך מיין אַזעלכע טייערינקע שטיינדעלעך פאַר אַ סקולפּטאָר און אַ מעדאַליאָנען שניצער. חברה וואָס אַרבייטען ביים ים ברענגען מיט זיך ווען זיי קומען קיין ירושלים אַזעלכע פיינינקע שטיינדעלעך און טראָגען זיי אונטער מאַנכע שילער פון „בצלאל" אַלס מתנה. אָבער פיעל מעהר ווערט ווי גאָלד און דימענטען זיינען גראָד יענע שטיינער וואָס זיינען צו פראָסט און צו ווייך פאַר דעם סקולפּטאָר. יענע שטיינער פון וועלכע מען בויט הייזער, ברוקירט וועגען און גאַסען, פאַרקענס און פּאַלאַצען. שטיין איז און וועט פאַרבלייבען דער מאַטעריאַל פון וועלכען מען וועט בויען אין ארץ ישראל. נישט פון האָלץ און נישט פון אייזען, נאָר פון שטיין. און נישט דערפאַר וואָס האָלץ איז וועניג און טייער, און אייזען פאַרלאַנגט גרויסע קאָנסטרוק־ציעס, נאָר דערפאַר וואָס שטיין איז דאָ דער נאַטירליכער מאַטע־ריאַל. שטיין און זאַמד ליגען פאַר די אויגען, רעדען און שרייען: נעמט אונז, פאַרברויכט אונז. מיר האָבען גענוג צייט אויף דעם גע־וואַרט. דער שטיין גיט אַקיהלען שאָטען, ווען די ווענט זיינען פון איהם צונויפגעלעגט, די פּאָדלאָגע פון גלאַטען פּאָלירטען שטיין איז פריש פאַר די פוס טריט, איז שעהן און אָנגענעהם. ניין. ניט צווישען האָלץ, אייזען און שטיין קומט פאַר אַ קאָנקורענץ, נאָר צווישען שטיין און זאַמד. שטיין ברעכעריי און שטיין טראַנספּאָרט ליגט איצט אין אַראַבישע הענט. זיי ברעכען די שטיינער, לאָדען אַן קעמלען מיט זיי און ברענגען זיי אין לאַנגע קאַראַוואַנען צו דעם בוי־פּלאַץ. ווי מעסיג דער אַראַבער לאָזט זיך באַצאָהלען הע־רען זיך קלאַגען, אַז דער אַראַבער נוצט אויס זיין מאָנאָפּאָל אויף שטיין־ברעכעריי און שטיין ליפעריי און רייסט די הויט פון די בויער. און דאָ ליגט זאַמד אָרום און אָרום און גיט זיך שטומער־

הייט אוועק דעם מענשען אהן ווידערשטאנד און קאסטען. קלעפ איהם בלויז צונויף אין ציגעל און אזעלכע פליטעס, אדער בלאקס; און מען האט זיך דערצו געגומען. גלייך אויפ'ן פלאץ למשל אין תל־אביב, ביי בויען א הויז מאכט מען די ציגעל. מיט א סארט צעמענט מישט מען דעם זאמד און גיסט דעם לויזען געמיש אין פורעמס אריין, און באלד ווערט פארטיג א טונקעל־גרויער, הארטער ציגעל, א צימליך גרויסער אין פארמאט, וואס לעגט זיך גוט און שנעל צונויף אין א וואנט און טריקענט זיך, ווייל אינוויינינג אין וואנד איז לופטיג. דער געבראכענער שטיין ליגט ביי א זייט און ווארט מען זאל איהם אויך אויף עפעס פארטהאן. די אראבער קוקען מיט גרויס שרעק אויף דעם ציגעל און די ציגעל פאבריקען. וואס בויען זיך פון אידען. און, ווי איך הער, ווערט פארלאנגט פון די אראבער א געזעצליכער פארבאט אויף ציגעל, כדי נישט צו פארלירען די פרנסה ביים שטיין. מיר דאכט זיך אבער, אז אומזיסט איז דער שרעק, דער שטיין איז און וועט בלייבען דער בוי מאטעריאל פון ארץ ישראל, מען קען איהם נישט אויסמיידען, ער איז צופיעל און פארלאנגט באפעלעריש מ'זאל איהם פארטהאן. מען דארף בלויז אנווענדען מעהר מאדערנע טעכניק אין ברעכען די שטיינער און טראנספארטירען. איצט ווערען שטיינער געבראכען אין פארמלאזע שטיקער, איז דארום שווער צונויפצושטעלען פון זיי א וואנט. ווענינע אידישע ארבייטער זיינען אזוי געניט ווי די אראבישע צונויפצוקלעפען א מויער פון אזעלכע דריי און צעהן עקיגע שטיינער און שטיינדלאך. עס געדויערט צו לאנג און ס'איז צו ארכאאיש. מען דארף אנהויבען אויסארבייטען פיער עקיגע, רעגעלמעסיגע שטיינער, אזוי אז די ארבייט דערביי זאל געהן ווי געשמירט.

קוקענדיג אויף די שטיינערנע בערג, טאלען און רואינען האב איך מיר אפט געטראכט, אז פון זיי מוז מען נישט נאר הייזער און שטעדט בויען און סטאטועו אויסהאקען, נאר פון זייערע קאנטורען דארף מען אויספלעכטען אונזער אייגענטימליכען ארנאמענט. קונסט סטודענטען אין „בצלאל“ און אויסער „בצלאל“ זוכען אן אייגענעם סטיל אין דער קונסט, אין דער גראפיק און ארנאמענטיק. זיי זוכען אן אנהאנג פאר דעם אין די פלאנצען פון לאנד, אין די חיות פון לאנד, אין דער ליניע פון די בערג און טהאלען.

און זיי ווע‍לען עס געווייס געפינען. אבער אין זייער זוכעניש געהן זיי די שטיינער פארביי, ניט באמערקענדיג, אז זיי זיינען נאך גאר נישט אויסגענוצט פאר ארנאמענטען, אז זייער סטרוקטור, פארם און גרופּירונג איז נאך א נישט באטראטען פעלד פאר א צייכענער און שאפענדען קינסטלער. אט, למשל, אויפ׳ן וועג פון ראש־פּינה קיין צפת ליגען, אנגעשאטען פון דער מעכטיגער נאטור־האנד גי־גאנטישע בערג מיט קליינע שפּיציגע שטיינדלאך, פונקט אזעלכע ווי די חלוצים און די חלוצות קלאפּען פאר די שאסעען. בערג מיט תצץ! און די פארם פון די בערג איז פונקט די פארם פון אן אנ־געשאטענעם הויפען; שפּיציג פון אויבען און ביי די זייטען שיטען זיך אראפּ שטיינדלאך, וואס האבען זיך אויף דעם שפּיץ הויפען ניט געקענט האלטען.

ווייטער אביסעל דערזעה איך פלוצלינג אז אויסגעהאקטען וואלד. דער וואלד איז פון גיגאנטישע בוימער אמאל געוועזען און אימעזע, אז אומבארעמהערציגער ארעם, האט זיי אויסגעהאקט און עס זיינען שטעהן געבליבען שטיקער ריזיגע שטאמען מיט זייערע ווארצלען אין דער ערד, א גרויסער וואלד אויף דער זייט פון א בארג. א פיאלעטער אויסגעהאקטער ריזען וואלד. איך קום צו נעהנטער, ערשט עס זיינען שטיינער, וואס שטעהן אין דער ערד איינגעגעסען ווי מיט ווארצלען און האבען פונקט די פארם פון אפּגעהאקטע שטאמען. א שווידערליך שעהנער פארשטיינערטער וואלד.

געאלאגען ערקלערען, אז ארץ ישראל׳ער בערג און שטיינער זיינען א פּראדוקט פון וואולקאנישע אויסברוכען. און אז די קאנ־סטרוקציע פון פיעלע פעלזען אין בערג טראגען סמנים פון אזעל־כע נאטור אויסברוכען. איך האב אפט געזעהן בערג באדעקט פון אויבען ביז אונטען מיט אזעלכע גלאט פּאלירטע שטיינער ווי פאר־טריקענטע לאווע און זיי ליגען אקוראט ווי פלאכע חיות וואס גליטשען זיך אראפּ בארג און האלטען זיך איינגעביסען אין בארג נישט אראפּצופאלען.

אה, שטיינער זיינען דא פיעל אין ארץ ישראל. ביי יעדער אלטע געביידע ליגען זיי אנגעשאטען ווי אין אנהויב אסיען ליגען אנגעשאטען בלעטער ביי יעדע בוים. שטיינערנע בערג, טונקעלע, הוילע פעלזען, שטיינער אנגעשאטען און צעווארפען, כאפען אויף

זיך די ליכטיגע ווייסע זונען שטראַהלען, פאַרבען זיך אין געל, אָראַנזש און פיאָלעט און קוקען שטום און ענטציקט אויף די גרינינקע צאַרטע פעלדער אַרום זיי, אָדער אויף די זיידענע בלויקייט פון הימעל איבער זיי און די ציטערנדע „ווייטקייט“ גאָר נאָהענט נעבען זיי... פון הינטער אַ שטיין לויפט געשווינדט אַרויס אַ גרין גרויאינקע יאַשטשערקע, קלעטערט מיט איהר דינעם באַוועגליכען עק אַרויף אויף דעם שטיין און קוקט זיך אַרום וואָס עס טהוט זיך אויף דער זעהר ליכטיגער וועלט. אַ גרויסער היישעריק, כמעט אַזוי גרוים ווי די יאַשטשערקע אַליין, גיט אַ שפּרונג אַרויס פון אַ גראָז און לאָזט זיך אַראָפּ נעבען דער גרוי גרינינקער באַשעפעניש. צושרעקען זיךביידע און שפּרינגען זיך פאַנאַנדער. אַ ווינטעל קומט צולויפען און צולאַכט זיך שטיל אין די טרוקענע שטעכעלקעס ביים ראַנד פון וועג, און ווידער ווערט שטיל... אונענדליך שטיל, אונענדליך זיס און זוניג! אין אַזעלכע מאָמענטען צוזינגען זיך די שטיינער אין ארץ ישראל, און האָט איהר אַ האַרץ — וועט איהר מיט אייער האַרץ דעם געזאַנג דערהערען...

בוימער אין ארץ ישראל

וועלדער, ווי מיר קענען זיי אין רוסלאנד, אדער אמעריקא, אזעלכע גרויסע און טונקעלע, זיינען אין ארץ ישראל ניטא. דער אקאליפטוס בוים ווייזט ארויס א חשק צו גרופירען זיך אין וועלדער. די מייסטע בוימער אבער אין ארץ ישראל לעבען זיך אפגעזונדערט, זיינען אינדיווידיאומס, מיט א כאראקטער און א פיזאנאמיע. אין ארץ ישראל זיינען דא בוימער מיט א נאמען, און זיינען באריהמט און זעהט איהר זיי איינמאל געדענקט איהר זייער געשטאלט לאנגע יאהרען. ס'איז מיט די בוימער דארט ווי מיט די מענשען. יעדער מענש איז זיך א פיגור און א כאראקטער באזונדער: דער א שטאלצער, יענער א פארדרעהטער, יענער א גלייכער און אפענער, דער א קליינינקער פארהויקערטער און שרעקליך פארפלאנטערטער. בלויז דער אקאליפטוס־בוים, וואס פארמעהרט זיך, און וועט אין גיכען פארדעקען דאס לאנד, איז א בוים, א מאסאווער, א פלאקס־בוים און איז אפשר אן אנזאג אויף יענע דעמאקראטישע צייטען וואס קומען צוזאמען מיט א גרויסע איינוואנדערונג און מאכען א סוף צו די צייטען פון אריסטאקראטיע, די פארביסענע און אור־אלטע.

די עלטסטע בוימער זיינען דארט די אליוועז בוימער. איך האב גאר קיין יונגע ניט געזעהן. עס ווייזט אויס אקוראט ווי זיי וואלטען אלטע אויף דער וועלט געקומען. אלט און גרוי. זעהט איהר אן אליוועז בוים שטעהן נעבען אן אנדער בוים, וואס איז גרין באוואקסען, למשל, א פייגען בוים, פאלט אייך אויף די בלייכע, כמעט גרויע פארב פון זיינע דינינקע, איידעלע בלעטלאך. פון וואנעט די בלאסע גרויע גרינקייט? ניט אנדערש ווי פון זארג און שווערעס לעבען. און מיר האט זיך אפט געוואלט צוגעהן צו אן אלטען, פארהויקערטען און אין דרייען איינגעבויגענעם אליוועז־בוים און פאנאנדערפרעגען זיך ביי איהם ווי עס לעבט זיך איהם? און זא־

גען איהם אַ פּאָר טרייסט ווערטער, וועגען דעם, אַז ניט אימער וועט אַזוי שווער זיין צו ציהען זיין חיונה פון דער טרוקענער ערד, אַז ער וועט נישט אימער דאַרפען זיינע וואָרצלען אַזוי אויסציהען און מאַטערען זיך פאַר אביסעל זאַפט, אַז ניט אימער וועלען אַזעלכע טיעפע קנייטשען און גריבער צוגראָבלען און צורייסען זיין שטאַם. און איהר דאַרפט זעהן דעם שטאַם און דעם גאַנצען סקעלעט פון אַן אַליוועןבוים. ס'איז די פאַנטאַסטישסטע זאַך צווישען בוימער. קנאָכיג, פאַרדרעהט און אונערוואַרטעט געבויגען מיט די צווייגען אַהין און אַהער. און ניט אימער האָט ער בלויז איין שטאַם, אַמאָל וואַקסען צוויי שטאַמען אויף דיזעלבע וואָרצלען, אַמאָל דריי, פונקט ווי עטליכע אָרימע געשעפטסלייט וואָלטען זיך צונויפגעלעגט און געעפענט אַ קרעמעל אינאיינעם. פלעג איך דערזעהן אַן אַלטען אַליוועןבוים מיט אַלע זיינע קנייטשען און צורונצעלט פּנים, פלעג איך מיך דערמאָנען די אַלטע לייט אויף רעמבראַנד'ס בילדער. אַלטע עהרווירדיגע און שטיל־טרויעריגע. אָט אַזוי זיינען די אַליוועןבוימער אין ארץ ישראל. אומעטום זעהט איהר זיי, איינציג־ווייז שטעהן זיי, און ווען זיי טרעפען זיך אין גרופען טוליען זיי זיך ניט איינס צום צווייטען, נאָר שטעהן פון דער ווייטענס, יע־דער פאַרטאָן אין אייגענע דאגות און אין די עראינערונגען פון אַ לאַנגען שווערען לעבען הינטער זיך. דער אַליוועןבוים איז דער טייערסטער בוים אין לאַנד, ער האָלט אויף מעהר פאַר אַלע אַנ־דערע בוימער דאָס לעבען פון די מענשען, גיט זיי קליינע שוואַר־ציניקע, גריניקע מאַסלינעס צום עסען, גיט זיי אויל, און נישט נאָר פאַר זיי, נאָר פאַר אַנדערע חוץ־לארץ.

נאָהענט צו דעם אַליוועןבוים שטעהט דער פייגענבוים, אויך אַלט, אויך געבויגען און פאַרפלאָנטערט מיט זיינע שטאַם און צווייגען אָבער מיט גאָר אַן אַנדער נשמה. דער פייגענבוים, אַ גרוי־סער ברייט־בלאַטיגער, ברייט־צושפּרייטער בוים איז זאַפטיג גרין, פריש און טונקעל און פול־זאַפטיג. און שטענדיג דוכט זיך מיר, אַז ער האָט עפּעס אַ פאַרשייטע זאַך פון וועלכע ער אַליין וועט בלויז אַ שמייכעל טאָן, ווי עלטערע מענשען פאַסט עס, אָבער דער צוהערער וועט זיך האַלטען ביי די זייטען לאַבענדיג. די בלעטער ליגען איבער דעם בוים געדיכט און בילדען אַ גרויסע דיקע היטעל איבער איהם אַזוי אַז ניט אימער זעהט זיך זיין עלטער. אָפט

זעהט איהר א קערפּער אן איינגעבוגיענעם, א שטאם א צורונ־צעלטען און צולעבערטען, מיט וואָרצלען דיקע און ארויסגעשטאַרט־צעטע אין זיין יאָגעניש נאָך זאַפט און שפּייז. זיי ביידע, דער אַליווען־בוים און דער פייגענבוים, זיינען זעהר געניטע ברויטזור־כערס און געפינערס. פון א טרוקענעם שטיין קענען זיי אויסזויגען גענוג שפּייז פאַר א לעבען, און ס׳איז מערקווירדיג ווי שפּאָרזאַם, ווי גענוגזאַם אזא גיגאַנט איז און ווי ער קען דאָס זאַט דערנעהרען די צווייגען, די בלעטער און נאָך ארויסגעבען אזעלכע פעטע און זיסע פרוכטען ווי אַליווען און פייגען זיינען.

א מערקווירדיג אינטערעסאַנטער יונג־אַלטער פייגענבוים גע־פינט זיך אין תל־אָביב לעבען דער באַהן־סטאַנציאָן. פון אונטער זיין שטאַם שלענגעלט זיך א לאַנגער דיקער שלאַנג, דרעהט זיך אין צעהן קנוילען און קריכט ווידער אין זאַמד אריין און דאָס איז איי־נער פון זיינע וואָרצלען.

נישט ווייט פון איהם, שוין טאַקע אין תל־אָביב, געפינט זיך א באַריהמטער בוים פון דער פייגען־פאַמיליע. ער איז באַקאַנט איבער׳ן גאַנצען לאַנד, און איז אפשר איינער אין דער גאַנצע־וועלט לויט זיין געשטאַלט און זיינע גרימאַסען. מען רופט איהם דער דזשאַמעז בוים, נאָך די קליינינקע פרוכט, וואָס ער טראָגט אויף זיך. ס׳איז עפּעס א סאָרט קליינינקע עפּעלאָך, אָדער פייגען, און דער גיגאַנטישער בוים איז באַשאָטען מיט זיי אזוי ווי מיט זאַמד, און גיט ער זיך א טרייסעל, פאַלען זיי פון איהם אין מאַ־סען, באַדעקען געדיכט די ערד אַרום איהם, און הויבען באַלד אָן צו פוילען און אַרויסלאָזען א שווערען גערוך. שטענדיג זעהט איהר אויף זיינע מעכטיגע צווייגען אַרומפּויזען אַראַבער אָדער אַראַבישע קינדער, ווי גוסעניצעס, זיי שלעפּען אַהיים קערב מיט דיזע דזשאַ־מעזען און שפּייזען זיך אַליין און זייערע חיות... אידען עסען די דזשאַמעזען וועניג. אָבער נחת קלייבען זיי פיעל פון דיזען גי־גאַנט. א מעכטיגער, פיעל פאַרצווייגטער, טראָגט ער א געדיכטען גרינעם קרוין ווי זעלטען אַן אַנדער בוים, זיין וואונדער זיינען די וואָרצלען. ס׳איז ווי א גאַנצע אונטערערדישע מחנה שוואַרצע כחות וואָלטען אַראָפּגעוואָרפען פון זיך דעם מאַנטעל און אַרויסגע־שטעקט זייערע הענט און פיס אויף דער וועלט. ס׳איז א ווילדער חלום, ס׳איז דאָס ווילדעסטע און געשפּענסטערייכסטע זאַך, וואָס

דער דשאַמעז בוים ביי תל־אָביב

מען קען זיך אויסמאָהלען. דער גיגאַנטישער פּלאַנטער פון ענט־בלעזטע וואָרצלען מאַכען אַ מיסטישען איינדרוק אַקוראַט ווי די וועלט וואָלט אויפגעריסען איהר בויך און געוויזען פאַר אַלעמען איהרע געדערים. ס'איז שווידערליך שעהן און פּאַטעטיש צוגלייך. ער, דער גיגאַנט, דער הייליגער בוים פאַר די אַראַבער, וואָס געהן צו איהם פייערען זייער יום טוב „נעבעסאַלעק". ער, אונטער וועמעס צווייגען הונדערטער אידישע פאַרלעך האָבען זיך אין ליעבע ערקלערט און פאָטאָגראַפיעס פון זיך גענומען, ער, וואָס טראָגט אויף זיך אויפשניטען נעמען פון וויפיעל און וויפיעל טוריסטען. ער איז יעצט פּאַררוקט אין אַ הינטער־הויף פון אַ אידישען האָטעל, וואָס מען בויט אין תל־אָביב. אין תל־אָביב זיינען נאָך דאָ אַזעלכע ביימער, גיגאַנטען און פּערזענליכקייטען פון דעמזעלבען מזל. נעבען יפו'ער טויער אין תל אָביב אין אַ הויף ביי אַ אידען שטעהט אַזאַ ריעז און טראַכט זיך זיינע ברייטע און גרינע געדאַנקען וועגען דעם שיקזאַל פון זשעניען אויף דער ערד.

אומגעלומפּערט און זאַנדערהבאַר, גרוי און גרין און פּלאַטשיק זיינען די סאַרבער ביימער, אָדער ווי מען רופט זיי דאָ, די קאַקטוס ביימער. דיזע קאַקטוס ביימער און די קאַמלען זיינען די משונה'דיגסטע באַשעפענישען, וואָס באַדעקען דעם פּנים פון ארץ ישראל. די קאַקטוס ביימער שטעהן געוועהנליך ביים זוים פון וועג, נידעריג איינגעבויגען מיט זייער שטעכעדיגע ברייטע ווי ריזיגע פּלעצלאַך בלעטער, שטעהען און נעהמען אויף זיך אויף דעם גאַנצען שטויב, וואָס זייערע ברידער די קאַמלען הויבען אויף, און זעהן אוים שטויב־גרוי פון איין זייט, און פריש גרין פון דער אַנדער זייט. אַט אַזוי איז זייער פּנים און אַזוי זייער הארץ. גיט איהר אַ קוק אויף אַ קאַקטוס בוים מיט זיינע צוקרימטע, צוגראַבעלטע שטאַם און צווייגען און אויף זיינע בלעטער באַדעקטע מיט לאַנגע שטעכיגע נאָדלען, מיינט איהר, אַז דאָס איז די ביטערסטע, די ערגסטע און גיפטיגסטע פּלאַנץ אויף גאָט'ס וועלט. מען קען זיך נישט צוריהרען צו אַ בלאַט, עס שטעכט און וועהטאָגט, און דיזע נאָדעלאַך ווען דער ווינט רייסט זיי אָפּ און טראָגט זיי אין דער לופט און זיי טרעפען אין אויג, ווערט דאָס אויג קראַנק פון ענט־צינדונג און איז די אורזאַך פון פיעל אויגען־ליידען אין ארץ־ישראל. טראָגט איהר אָבער שוין־גלעזער אויף די אויגען און ווייסט איהר, ווי די אַראַבער ווייסען, ווי צוצוטרעטען צום קאַקטוס בוים

ארונטערנעהמען זיינע בלעטער און די ווייכע פרוכט, דאמאלס האט איהר א זעהר פעטע שפייז פאר די בהמות און א זעהר געשמאקע זיסע און זאפטיגע פרוכט פאר דעם מענש. אט ווי דער קאמעל איז. מיאוס און אומגעלומפערט אין זיין אויסקוק און גוט און קלוג און נוצליך אין זיין דינסט דעם מענשען. ווי דער קאמעל, אזוי אויך דער קאקטוס, לעבען און געדייען אין די ארימסטע געגענד, שפייזען זיך פון די ארימסטע און טרוקענסטע זאכען און לעבען אליין און האלטען דאס לעבען אויף ארום זיך. און זיי ביידע זיינען זעהר באפריינדעט מיט זיך, דער קאמעל וויים ווי צוצוטרעטען צום קאקטוס און דער קאקטוס איז גוט צום קאמעל. די אינטערעסאנטסטע און אומגעלומפערטסטע קאקטוס בוימער האב איך באגעגענט אויפ'ן וועג פון טבריה צו חמי טבריה, איין בוים איז געפאלען טויט און איז געלעגען מיט זיינע משונה'דיגע קנאכעדיגע צווייגען און געפוילט. און ניט ווייט איז געלעגען א טויטער קאמעל מיט זיינע גרויסע ביינער און אויך אונטערגעגעבען דער לופט זיינע לעצטע ערדישע עלעמענטען און מיר האט זיך געדוכט, אז פאר זיי ביידען וואלט פאסיג געוועזען איין ברודער קבר.

שעהן איז ווען איבער א גרופע קאקטוס בוימער דערהויבט זיך דין, הויך און שלאנק א פאלמע, אדער ווי מען רופט עס עפטערס אין ארץ ישראל א טייטעלבוים. טייטעלבוימער דאס זיינען די אריסטאקראטען פון מזרח. אין זייערע אדערען פליסט געוויס בלויער זאפט... שעהן זיינען זיי און איינזאם און ווייניג. דא און דארט שטעהט אליין א הויכער טייטעלבוים מיט זיין איידעלען קאפ איבער זיין איינזאמקייט. בלויז דא און דארט שטעהן זיי אין גרופען. אין דעם מדבר סיני שטעקען זיי אין זאמד צוזאמען אין א קליין וועלדעל, ביי חיפו, נאהנט צום ים, איז דא א וועלדעל, און ביי יפו איז דא עפעס א קליין פארזאמלונג פון דיזע איידעלע קינדער פון זונען ליכט און זאמד. פיער סארטען זיינען זיי, אונטערשיידען זיך אין וואוקס און בלאט. נידעריגע און ברייטע, מיטעלוואקסיגע דינינקע און לאנגע, אבער זיי זיינען ווייניג דא, געצעהלטע און פארלאזענע. אידען האלטען זיך פון דערווייטענס פון זיי, אידען האבען זיך זייער ליעבלינג, דעם אקאליפטוס בוים, אויך א הויכען, אויך שלאנקען און א לאנג־בלאטיגען, א באוועגליכען, א שמייכעלדיגען און א בארעדעוודיגען. קומט א קליין ווינטעל הויבט זיך אן א לוסטיגע פלוידעריי צווישען איהם און דעם אקא־

ליפּטוס בוים. ער וויגט זיך הין און הער, בלעטער שפּיעלן, צוויי־גען טאַנצען ריטמיש, און דער גאַנצער בוים יובל'ט פאַר פרייד און יוגענדליכען לייכטזין.

שעהנע אַקאַליפּטוס בוימער האָב איך געזעהען אין רחובות, אויף דעם בית עולם. זיי שטעהען דאָרט, הויכע און בויגענדיגע און נעהמען מיט זייער לאַנגע לאַסצענדע צווייגען און בלעטער אָרום די ווייסע שטיינער פון די קברים און וואַרפען אויף זיי שפּי־לענדיגע ליכטער און שאָטענס און פיהרען דעם גאַנצען טאָג אַזאַ לוסטיגען געשפּיל און געשפּרעך, אַז דער טויט פאַרשווינדט פון דעם טויטען פּלאַץ, ווי אין מעטערלינג'ס „בלויער פויגעל" און עס בלייבט בלויז לעבען און פרייד. און נאָך האָבען די אידען באַ־הארציגט אַ בוים, דאָס איז דעם דינינקען און צאַרטען מאַנדעל־בוים און דעם ניעדעריגען און גאָלדענאַויגיגען אַראַנזשען בוים און די קליינינקע ווײַנשטאָק ריטלאַך. זיי באַדעקען גאַנצע שטרעקען, מאַכען די בערג און טאָלען גרין און גאָלדיג.

אָך, די אידען, זיי מאַכען פון דער געלער, ברוינער פּאַלעס־טינאַ אַ גרינע ארץ ישראל, זיי ברענגען און ערציהען מאַסאַווע בוימער, באַלד אפשר וועלדער און טראַכטען גאָר ניט, אַז דאָס קען ערגערען די אַלטע אַריסטאָקראַטיע.

דאָך איין סאָרט פון דער אַלטער אַריסטאָקראַטיע איז צופרי־דען. דאָס זיינען די אַלטע שוואַרץ־גרינע ציפּרעסען. דאָס זיינען פּראַכט בוימער, שפּיציג אין דער הויך, גראַנדיעז און שטאָלץ שטעהן עטליכע אַזעלכע בוימער אויף דעם פּלאַץ פון דעם גאָלדען־זוניגען מעטשעט־אָמאַר... פון דיזע ציפּרעסען בוימער מאַכען אידישע פּלאַנצערס איצט גאַנצע אַלעען, איין אַלעע אַזאַ האָב איך אין דער קאָלאָניע דגניה געזעהן. זי פיהרט צום ירדן, טונקעל, פּאַעטיש, מערכענהאַפט. ביי מגדל אַ גאַנצען טונקעלען וואַלד, ביי מקוה ישראל אַ זעלטען שעהנע גאַס... איבערהויפּט איז מקוה ישראל אַן אינטערנאַציאָנאַלע פאַרזאַמלונג פון אַלע סאָרטען בוי־מער פון גאָר דער וועלט. פון יעדען מין אַן עקזעמפּליאַר. אַן עכט קאָסמאָפּאָליטיש בוימען־לאַנד... אָבער העכער פאַר אַלע און שעה־נער פאַר אַלע הויבט זיך גראָד דאָ דער אידישער בוים, דער ווייכער און בויגיגער אַקאַליפּטוס בוים.

איך האָב איהם ליעב, דעם הארציגען פרעהליכען פּראָסטאַק, דעם אַקאַליפּטוס בוים!

די אַראַבער אין ארץ ישׂראל

זייענדיג אין ארץ־ישראל האָב איך וועגען די אַראַבער געהערט פאַרשיידענע מיינונגען. אייניגע נעמען אָן די אַראַבישע אומרוהען, זייערע אָנפאַלען און געוואַלדטאַטען זעהר רוהיג און פילאָזאָפיש. זיי זאָגען, אַז דאָס איז גאַנץ נאַטירליך, אַז אַ פאָלק זאָל קעמפען געגען אַן אַנדער פאָלק, וואָס וויל איהם פאַרדרענגען פון אַ לאַנד וואָס ער האָט באַטראַכט פאַר זיינס דורך אַזוי פיעל יאָהר־הונדער־טע. און זיי געהען ווייטער, דיזע רוהיגע מענשען, און זאָגען, אַז אַנדערע פעלקער וואָלטען געוועזן פיעל האַרטער אין זייער קאַמף, אַז מיר, אידען, דאַרפען זיין צופרידען, וואָס מיר האָבען קיין ער־גערען געגנער ניט, ווי די אַראַבער זיינען.

קומען אַנדערע און לייקענען אָפּ דעם פאַקט, אַז מיר האָבען דאָ צו טאָן מיט אַ פאָלק, אָדער אַ פאָלקס באַוועגונג, וואָס קעמפט פאַר איהר פּלאַץ און עקזיסטענץ. זיי באַהויפּטען, אַז ס'איז ניטאָ אַזאַ זאַך ווי אַן אַראַביש פאָלק, עס איז בלויז דאָ אַן אַראַבישע שפּראַך, אויף וועלכער עס רעדען פאַרשיעדענע מענשען, פאַרשיע־דען לויט זייער בלוט, מנהגים, אָרגאַניזאַציע און רעליגיאָן. אַפרי־קאַנישע נעגער־עהנליכע אַראַבער, שבטים פאַרשיעדענע, בעדואי־נער, פעלאַכען, שטאָט באַוואוינער, מוסולמאַנער, קריסטען, דיזע אַלע, וואָס רעדען אַראַביש זיינען קיין איינהייטליכע מאַסע, נאָר קליינע ברעקלאַך, וואָס האַסען איינער דעם צווייטען און פיהרען צווישען זיך אַ בלוטיגען שטרייט אָהן אויפהער. די יעצטיגע אומ־רוהען ערקלערען זיי, ערשטענס, אַלס רעזולטאַט פון אַגיטאַציע מצד די עפענדים, זייערע גרעסטע בלוטזויגערס, ערד־באַזיצער און עקספּלואַטאַטאָרס, און צווייטענס, מצד די קריסטליכע אַראַבער, וואָס האָבען אין די אידען דערזעהן קאָנקורענטען. דיזען קוק ענט־וויקעלט בן־צבי. ער זאָגט צו מיר איינמאָל, אַז די קריסטליכע אַראַ־בער האָבען ביי דער ענגלישער אָקופּאַציע פון פּאַלעסטינאַ אויף זיך געקוקט ווי אויף נאַטירליכע איבערנעהמער און טרעגער פון

דער פּאָליטישער מאַכט. מיט די ענגלענדער זיינען זיי דאָך מחותנים דורך רעליגיאָן, ביידע זיינען זיי קריסטען, מיט די אַראַבישע באַפעלקערונג פון לאַנד זיינען זיי פאַרוואַנדעט דורך שפּראַך און גע־וויסע קרוב'שאַפט. האָבען זיי זיך גערעכענט פאַר די נאַטירליכע פיהרער און מאַכטהאָבער פון לאַנד. מיט אַמאָל דערזעהן זיי, אַז אידען ווערען דאָס, אָדער גרייטען זיך דערצו, האָבען זיי צו די אידען דערפיהלט דעם האַס ווי צו קאָנקורענטען. צו דעם פריהער פאַראַכטעטען און פיינדליכען מוסולמאַנישען אַראַבער איז ער פּלוצלונג געוואָרען אַ ברודער־פּאַטריאָט און נאַציאָנאַליסטישער פיהרער. די קריסטליכע אַראַבער, קליין אין צאָהל אָבער אונטער־שטיצט פון פאַרשיעדענע קריסטליכע מיסיעס און אינטריגעס, זיי־נען דאָס די אורזאַכען פון די לעצטע אומרוהען, וואָס טראָגען שפּו־רען פון אַ פּלאַנמעסיגען נאַציאָנאַל־פּאָליטישען אַרויסטריט.

דיזע געדאַנקען האָב איך געהערט אָפּטמאָל אין ארץ ישראל און ווען איך פלעג פרעגען: צי קענען זיך דיזע שפּורען פאַנאַנדער־וואַקסען אין אַן אמת'ען נאַציאָנאַלען באַוואוסטזיין מיט נאַציאָ־נאַלע אידעען און אידעאַלען? פלעג איך אויף דעם ווידער קריגען אַ צווייפאַכיגען ענטפער. אַ פּאָזיטיווען און נעגאַטיוועז. די וואָס זאָגען אַז יאָ, פּלעגען אָנווייזען אויף דער נייער אַראַבישער יוגענד, וואָס איז אַ נייער סאָרט אַראַבער לויט זיין אויסזעהן און ערציהונג. דער נייער דור איז פיעל געבילדעטער, פיעל שטאָלצער און באַ־וואוסטזיניגער ווי דער ביזהעריגער. דער נייער דור גרייט זיך צו אַ נאַציאָנאַלען קאַמף. אַ חוץ דעם זעהען זיי אַ באַדייטונג אין דער איצטיגער סאָלידאַריטעט פון אַלע שיכטען, בעדואינער, פּעלאַכען און אינטעליגענטען אין זייער שנאה צום י ה י ד, צום איד. זיי ווייזען אַן מיט אומרוה אויף די אָרגאַניזאַציאָנס טעטיג־קייט, וואָס געהט אָן צווישען די אַראַבער ספּעציעל אין דער זאַך פון באַוואפנונג. עס ווערען אַריינגעבראַכט דורך סיריען וואַפּען אין גרויסע קוואַנטיטעטען, אַזוי האָט מען מיר דערצעהלט, און מען באַהאַלט זיי אין עבר הירדן, דאָרט וואו די אַראַבער האָבען אַן אייגענע זעלבסטפאַרוואַלטענדע שטאַט, געגרינדעט מיט ענג־לאַנד'ס צושטימונג. דורך סיריען קריגען די אַראַבער וואַפען פון פראַנצויזען און דייטשען אויס צוויי אורזאַכען: ערשטענס, ווילען די פראַנצויזען און דייטשען שאַפען אין פּאַלעסטינאַ אַ צושטאַנד פון שטענדיגען קאַמף און כאַאָס, און צווייטענס, פאַרקויפען די

פראנצויזען וואפען צו די אראבער אויך פריוואט, אהן שום פאלי־טיק. עס האבען זיך, נעמליך, פארמעהרט וואפען־ספעקולאנטען, וואס האבען אפגעקויפט פון דער פראנצויזישער רעגירונג וואפען, וואס איז נאך דער מלחמה געווארען איבעריג, אדער אלט. דיזע ספעקולאנטען זיינען גרייט צו פארקויפען וואפען צו יעדען, וואס וועט צאהלען געלד, זיינען די אראבער, ווי עס שיינט, פלינקער פאר די אידען אין קויפען.

אויך דאס וואס די אראבער, א פאלק א קארגעס, וואס באַ־גראבט זיין עחווארבענעס געלד און האט ביז איצט אויף נאציא־נאלע זאכען, ווי למשל, וואפען ניט פאר זיין אייגענעם געברויך, קיין מאל קיין געלד נישט אויסגעגעבען, טוט עס איצט, איז אויך א באוויז פאר מאנכע אידען, אז דער אראבער ווערט נאציאנאל באוואוסטזיניג און פאליטיש אייניג.

קומען די צווייטע און לייקענען אפ לגמרי די פאליטישע בא־דייטונג פון דעם אלעמען. נישט אפלייקענענדיג די פאקטען פון ארגאניזאציע און באוואפנונג, טראגען זיי אריבער זייער ארגי־מענטאציע אויף דעם געביעט פון מאראל. זיי זאגען, אז דער אר... בער איז ניט פעהיג צו ווערען א פאלק ווייל ער איז ליגנעריש, קארופט און דעגענערירט. ער איז פויל און פאררעטעריש. א פאלק וואס איז פינף הונדערט יאהר געווען אונטער דעם טערקישען רע־זשים, אונטערדריקט און פארפאלגט, און האט זיך געמוזט מיט ליגען און כאבאר און פארשיעדענע כיטרע דרעדלעך אויפהאלטען, האט אריינגעזויגען ליגען און קארופציאן אין בלוט און מארך און איז אויף אייביג א ליגנעריש פאלק געבליבען. ליגען איז ביים אראַ־בער, זאגען זיי, ניט מעהר קיין זינד, נאר אז אלטעגליך געברויך־ארטיקעל. ליגען האט ווי סיפילים דורכגעגעסען זייער נשמה און אזעלכע מענשען קאנען אלס פאלק קיינמאל קיין קיום ניט האבען. זיי קענען אפילו ניט דערהויבען זיך צו א מאמענט פון נאציאנאלי־טעט. אט דעם דאזיגען געפעהרליכען נשמה צושטאנד האבען, מעהר־ווייניגער, אלע פעלקער געקראגען, וואס זיינען א לענגערע צייט געווען אונטער דעם טערקישען רעזשים.

איך האב נאך א ווייטערע מיינונג געהערט, אז קארופט און ליגנעריש זיינען די אראבער אומאפהענגיג פון טערקישען איינ־פלוס, אז ענגלאנד האט גארניט באפרייט די פאלעסטינער אראַ־בער פון טערקישע באקשישניקעס, ליגנערס און שווינדלערס, ווייל

טערקען זיינען פון תמיד גאר ווייניג געווען אין ארץ־ישראל. אראַ־בער זיינען דאָרט שטענדיג געווען די עפענדים אין דער פאַרוואַל־טונג, אזוי אז די גאַנצע קאָרופּציאָן וואָס האָט כאַראַקטעריזירט דעם טערקישען רעזשים אין פּאַלעסטינאַ, איז געווען די אַרבייט פון די אראַבער און איז איצט אויך ניט אַנדערש. ענגלאַנד האָט זיי פון גאַרניט נישט באַפרייט, ווייל פון זיך אליין, פון דעם ליג־נער און כאַבאַרניק אין זיך, קען קיין מאַכט דעם אראַבער ניט באַ־פרייען. שווערען פאַלש, זאָגען עדות פאַלש, אָפּברעכען אַ קאָנ־טראַקט, פאַרנאַרען, אָפּנאַרען, זיינען זאַכען אויף וואָס דער אראַ־בער איז אַ ווירטואָז. אָן אראַבער ווערט באַגייסטערט פון אַ ליי־גען. פאַרקויפען עפּעס און ניט אָפּנאַרען איז אַ קרענקונג ביים אראַבער, און די קרענקונג קומט ניט אזוי פיעל פון דאָס געלט, וואָס ער האָט ניט דערקראָגען, ווי פון דעם געפיהל, אַז ער האָט פאַרלוירען אַ געלעגענהייט אָפּצונאַרען.

דאָס איז דעגענעראַציע. דעם דאָזיגען נידעריגען מאָראַלישען צושטאַנד פון דעם אראַבער, האָב איך געהערט דערצעהלען, זעהט זיך נאָך בעסער אין דעם ווי ער באַציהט זיך צו דער פרוי. די פרוי איז ביים אראַבער אַן ארבייטס־חיה, וועלכע מען קויפט פאַר אזוי פיעל און אזוי פיעל געלט, לויט איהר ארבייטס־קראַפט. איהר על־טער און ווערט פאַר דער באַלעבאַטישקייט. און זי מוז איהר געלט פאַרדינען, אַרבייטען שווער און ביטער, אָט טאַקע ווי אַ פערד און עזעל און ווערט אויך ניט בעסער באַהאַנדעלט. ווערט ביי אַן אראַ־בער אַ טאָכטער געבוירען, איז צוגעקומען אַ זאַך צום פאַרקויף, ווי, למשל, אַ קעלבעלע איז געבוירען געוואָרען. דער פאָטער קריגט געלט פון יענעם וואָס וויל זיין טאָכטער פאַר אַ ווייב נעמען. דע־ריבער טאָר דאָס מיידעל ניט וואָגען זיך אליין אַ חתן אויסצוקליי־בען. די דאָזיגע רעכט פון׳ם פאָטער איבער די טעכטער ווערט אויפגעהאַלטען מיט דערזעלבער פאַרביסענקייט ווי דאָס רעכט פון דער בורזשואַזיע איבער פּריוואַט אייגענטום. ניט לאַנג צוריק האָט געטראָפען אַזאַ פאַל, דערצעהלט מיר אַ שופט פון אַ גרויסער ארץ ישראל׳ער שטאָדט: אַן אראַבער האָט באַמערקט, אַז עפּעס אַ בחור געפעלט זיין טאָכטער. פרעגט ער זי איינמאַל: צי ס׳איז אמת, אַז זי ליעבט איהם? זי האָט ניט באַהאַלטען דעם אמת און גע־ענטפערט: „יאָ, פאָטער, איך ליעב איהם“. דער אראַבער האָט דאַרויף גאָרניט געענטפערט, נאָך אַ פּאָר טעג שפּעטער זאָגט ער

צו איהר זי זאָל נעהמען א לאָפּעטע און מיטגעהן מיט איהם אין פעלד. זי האָט איהם געפאָלגט. געקומען אין פעלד, האָט ער איהר געהייסען אויסגראָבען א גרוב. זי האָט עס געטאָן. הייסט ער זיך איהר שטעלען ביים ראַנד. זי האָט געטאָן וואָס ער האָט געהייסען. האָט ער ארויסגענומען א ביקס און דערשאָסען זיין קינד. זי איז אריינגעפאַלען אין קבר, וואָס זי האָט זיך אַליין אויסגעגראָבען פאַר וואָגען ליעב צו קריגען א בחור. דער דאָזיגער פאַל איז געקומען צום געריכט און די אראבער פון די ארומיגע געגענדען האָבען ניט געקענט פארשטעהן וואָס איז דאָ פאַראַן פאַר דעם ריכטער צו משפט'ן. אזא גערעכטע און נאַטירליכע טאַט פון א פאָטער אייבער זיין פאַרברעכערישער טאָכטער!

איך האָב זיך אָנגעהערט פיעלע געשיכטעס פון דעם ווי טאַטעס, מענער און ברידער היטען די טרייקייט און ריינקייט און געהאָרכזאַמקייט פון זייערע פרויען, שוועסטער און אפילו מוטערס. פאַר דעם קלענסטען חשד, ניט פאַקט, נאָר חשד, האַלט זיך דער ברודער, מאַן אָדער פאָטער באַרעכטיגט די פאַרדעכטיגטע צו שטעכען, שיסען אָדער דערשטיקען. די געהאָרכזאַמקייט פון דער פרוי ווערט פון דעם אראבער באַוואַכט מיט בלוט און פייער. דעריבער זיינען טאַקע אויסגעלאַסענע פרויען, זינדיגע ליעבע א זעלטענע זאַך צווישען זיי, סיידען א מיידעל האָט ניט קיין פאָטער, ברודער אָדער אזוי א מאַנסביל־קרוב, וועלכער זאָל זי טויטען פאַר איהרע זינד. פון אזעלכע יתומות רעקרוטירען זיך די וועניגע פראָסטיטוטקעס, וואָס געפינען זיך צווישען דער אראבישער באַפעלקערונג.

עס איז קלאָר, אז א פאַלק וואָס האַלט די פרוי אין אזא טעראָר, קען קיין געזונד פאָלק ניט זיין. זיין מאָראַל איז קאָרופּט און קען קיין קיום ניט האָבען. די ריינקייט פון דער פרוי קומט ביי איהר ניט פון עהרליכקייט, נאָר פון שרעק, און זיין אָפּהיטען איהר ריינקייט איז ביי איהם א מאַטעריעלער אינטערעס, ניט א מאָראַלישער געבאָט... אזא פאָלק איז אפילו ניט בכח אויפצוהויבען זיך צו דער שטופע פון נאַציאָנאַליטעט.

פלעג איך פרעגען, צי עס געפינען זיך ניט ביים אראבער אויך מאָראַלע גרונד־געזעצען, אויך רעליגיעזע געבאָטען, וועלכע זיי האַלטען הייליג און פעסט? יאָ, פלעגט מען מיר ענטפערען — גאַסטפריינדליכקייט איז איינע פון זייערע בעסטע מדות. און אויך איז שעהן ביי זיי דער כבוד וואָס זיי גיבען אַן זייערע עלטערע מענ־

שען, די אכטונג וואס זיי האבען פאר זייערע גייסטליכע, פאר זיי־ ערע חכמים און שעיקס... מען האט מיר דערצעהלט וועגען זייער פרומקייט און לייכטגלויביגקייט און פיעל אנדערע זאכען און איך האב מיר געזאגט, ווידער אמאל, אז פון רעדען און זאגען קען מען קלוג ניט ווערען. מיר האבען תמיד מיינע אויגען בעסער געדיענט. איך וויל זיך מיט מיינע אויגען אביסעל צוקוקען צום אראבער. איך וויל א קוק טאן אויף דעם אראבער, ווי ער זעהט אויס, און א פרעג טאן מיין אויג, וואס עס דענקט וועגען דעם דאזיגען ענין.

* * *

וואס איהר זאלט ניט טראכטען וועגען דעם אראבער פון ארץ ישראל, קוקען אויף איהם מוזט איהר, ווייל ער ציהט צו זיך יע־ דענס בליק. ער איז שעהן, א הויכער און א שלאנקער, באוועגט זיך ברייט און פריי, אימער פלאסטיש, אימער אינטערעסאנט נאכ־ צוקוקען. די פארב פון זיין פנים איז ברוין פון פארשידענע גרא־ דאציעס, טונקעל ברוין, ווי ביי א נעגער, און עלפאנט־ביין מאט־ וויים ווי ביי א געשניצטער סטאטועטקע. האר שווארצע, טראגט מייסטענס א קליין בערדעל, אויגען גרויסע און פייערינע, איינגאנ־ צען גענומען איז דער אראבער א זעהר שעהנער מענשען־טיפ, פון איידעלער סעמיטישער ראסע. זייערע אלטע לייט מיט די ווייסע בערד, אנטקעגען דעם טונקעל ברוינעם פנים, די גרויסע פראמי־ נענטע נאז מיט קורץ־געשארענע וואנצעס אויף דער אויבערשטער ליפ, טראגען אין זיך עפעס א באזונדערען שעהן מאלערישען עפעקט. די מענער אראבער זיינען אהן צווייפעל שענער פאר זייערע פרויען.

צו דער נאטירליכער שעהנקייט פון זייער אויסזעהן קומט צו זייער פיינער געשמאק פאר קליידונג. ווי ארים אן אראבער איז ניט אנגעטאן, דוכט זיך אין טראנטעס, שמוציג, בארוועס און לומפיג, איז ער מאלערישער אנגעטאן ווי אן אייראפעער נאר וואס ארויס פון א מאדנעם שניידער געשעפט. אן ארימער אראבער נעמט א גרויסען זאק, מאכט אויבען א לאך און טוט איהם אן, ווארפט ארויף א שטיק גרויסע שמאטע איבער איהם. נעמט אן עק פון דער שמאטע און ווארפט עס אריבער דעם אקסעל און, זעה, ווי עלע־ גאנט ער איז מיט אמאל געווארען, ווי שעהן די פאלדען האבען זיך דאס אויסגעלעגט ארום זיין קערפער. און ווען ער נעמט נאך א בונט פארביג טיכעל און בינדט עס ארום דעם קאפ און לאזט

איין עק טיכעל אראפהענגען איבער די אויערן צום אקסעל ארונ־
טער, ווערט דער בחור מיט אמאל א גאנצער העלד פון אן אפערא.
איז אן אראבער רייכער, דאן איז זיין קאסטיום נאך שענער אין
געשמאק, זיין גרויסע ברייטע אבאיע, וועלכע ער פארשטעהט אזוי
געשמאקפול צו טראגען, און זיין זיידענע קאפעיא ארום דעם קאפ
געבונדען, איז ער איינפאך שעהן. איך פלעג ליעב האבען אפצו־
שטעלען זיך און קוקען ווי אן אראבער, אנגעקומען אין שטאדט,
נאך א לאנגען גאנג פון א דערבייאיגען דארף, שטעלט זיך אפ
און בינט איבער זיין קאפ־פוץ. נעמט אראפ זיין בונט טיכעל און
בינדט עס איבער. די געשיקטקייט, דער שיק, מיט וועלכען ער
בינדט דאס ארום און פארבינדט איין זייט, די צווייטע לאזט ער
אראפהענגען איבער די אקסלען, זיינען איינפאך מוסטערהאפט פאר
אן אקטיאר אדער רעזיינער אין א היגען מאדע־געשעפט. געהט אן
אראבער נאך אן אקער־אייזען, געשלעפט פון א שווארצען אקס,
פיהרט ער זיין קעמעל, אדער זיצט אין קאפע־הויז און רעדט פא־
ליטיק, איז דאס אן עכט דעקאראטיווע ערשיינונג, וואס ציהט צו
יעדענס, באזאנדערס דעם מאלערס אויפמערקזאמקייט. דער ארא־
בער באזיצט א גאנץ אויסגעשפראכענעם דעקאראטיווען אינ־
סטינקט, עס איז גאר קיין צווייפעל ניט, ער האט א זינן פאר
שעהנקייט, צוערשט איז ער אליין שעהן, און דערנאך וויס ער,
ווי דער אלטער גריעך האט געוואוסט, דורך איינפאכע מיטלען זיין
קערפער דורך קליידונג נאך שעהנער צו מאכען.

פאר דעם צייכנער און מאלער איז די אראבישע געשטאלט
א זעהר צוציהענדע טעמא. עס ווילט זיך דעם אראבער צייכענען
און איך האב זיך מיט אימפעט ארויפגעווארפען אויף איהם מיט
מיין פענזיל. איך האב עס אבער באלד אוועקגעווארפען, גלייך נאך
די בלוטיגע טעג אין יפו. איך האב ביי זיך ניט געקענט פועל'ן אן
אראבער צו צייכענען. אבער געבענקט נאך איהם האב איך זעהר.
איך האב מיך געפרעגט, ווי קען א מענש זיין שעהן און האבען אן
ארטיסטישען געשמאק און זיין א רוצח צו דערזעלבער צייט ?!
דא מוז זיין עפעס א מיספארשטענדניס.

ניט נאר טוט זיך אן דער אראבער מאלעריש און דעקאראטיוו,
ער בויט זיינע הייזער און שטעדט אויף א דעקאראטיווען שטייגער.
ווי בויען די אראבער זייערע הייזער, מעטשעטען, דערפער און
שטעדט ? זייער ארכיטעקטור איז ביי זיי ניט א זאך פון בארע־

בענטע פלענער, נאר א זאך, וואס איז אריין אין בלוט און געווארען אַן אינסטינקט. זיי בויען זייערע דערפער ווי מוראשקעס מאכען זייערע מוראַוועיניקעס, די ביהנען זייער ביהנשטאק. פון דער ווייטען זעהן טאקע אראבישע דערפער אויס ווי מוראַוועיניקעס. געקנאטען פון דערזעלבער ערד, וואס ליגט ארום דעם דארף, טראגט דאס גאנצע דארף דעם קאליר פון דער ערד, אַ ערדיג־ברוינעם. פלאכע דעכער, נידעריגע הייזלעך מיט א קליינעם לאך פאר לופט און ליכט, און טאקע פאר זעהר ווייניג לופט און ליכט, געסלעך געדרעהטע און פארשאטענע מיט בערג מיסט, אפפאל פון פערד און בהמות. אויף דיזע בערג מיסט געפינען הינער, הינט און קינדער זייער שפיעל־פלאץ. הייזלעך און געסלעך קלעטערען איינס איבער דאס אנדערע אויף דעם רוקען פון א בארג און איבער זיי אלעמען דערהויבט זיך א לאנגער ווייסער האלז פון א מינארעט — א ווייסער האלז פון א שוואן איבער א ברוינע טשערעדע קאטשקעס.

דאס אלץ, וואס פארמירט זיך אין אַן אראבישען דערפעל, איז געווים דער אומאנגענעמסטער פלאץ צו וואוינען, אבער צייכענען און קוקען אויף דעם פון דער ווייטענס איז וואונדערבאר אינטערעסאנט.

נעמט איהר, למשל, אזא שטאדט ווי צפת, און גיט א קוק אויף די טיילען, וואס די אראבער האבען אויפגעבויט און באוואוינען, און פארגלייכט עס מיט די נייע הייזער אדער שטאדט־טיילען, וואס די אידען צוזאמען מיט אנדערע אייראפעער בויען, דאן מוזט איהר צוגעבען, אַז אין דער צייט, וואס די לעצטע באזיצען קאמפארט און סאניטארע פארבעסערונגען, פעהלט זיי אבער אין גאנצען יענער דעקאראטיווער עלעמענט, וואס דער אראבישער קווארטאל באזיצט אין אזא גרויסע מאס.

און נאך א זאך האט מיך געצויגען צום אראבער. דאס איז ווי ער זינגט זיינע ליעדער.

צוערשט, ווען איך האב די אראבישע מוזיק דערהערט, איז עס מיר געווען צו־ווידער. עס האט מיר אויסגעוויזען צו זיין דער נודנעסטער געזאנג אויף דער וועלט. זינגט אַן אראבער, צוציהט ער א לאנגען מאנאטאנעם טאן, צוציהט עם מייילען־לאנג, און אונטער דער נאז, און מאכט דערביי ציגענע טרעלען, און עס מאכט דעם איינדרוק פון א מעלאנכאלישען מדבר מיט בערגלעך געלען זאמד, צורונצעלט פון דעם ווינד, ווי קליינטשינקע כוואליעס אויף דער

איבערפלעך פון א רוהיגען וואסער. און שטענדיג האט זיך מיר אויסגעוויזען, אז עס שלעפען זיך נאך עטליכע ווערטער נאך א ליעד, ווערטער, וואס פאר זיי האט קיין מעלאדיע ניט געקלעקט, וואס זיינען, אזוי צו זאגען, געבליבען דרויסען, פון יענער זייט מעלאדיע און שלעפען זיך נאך ווי אן עק פון א חיה... מיר האט זיך אויסגעוויזען, אז אלע ליעדער, וואס דער אראבער זינגט, האבען איין פנים, דיזעלבע נעזעלדיגע, ציגענע צוצויגענקייט, אהן זאלץ, אהן טעמפעראמענט, אבער מיט א סך „פראזא“.

און די טעכניק פון זינגען איז אויך א מאדנע. דער אראבער געברויכט קיינמאל ניט ביים זינגען זיין פולע שטימע, אויף וועלכער די ברוסט איז פעהיג, נאר רעדוצירט זי צו א האלב־דער־שטיקטען, פון דער נאז ארויסגעהענדען דינעם לאנגען טאן. פאר־קערט ביים רעדען ברויכט ער און מיסברויכט זיין שטימע, שרייט מיט דער גאנצער קראפט פון זיינע לונגען, רעדט איבער די גלייכ־גילטיגסטע זאכען מיט א ווואלקאנישע ליידענשאפט, העפטיגער זשעסטיקולאציע און מיט א געשריי, וואס זעהט אויס ווי דער צארן אויסברוך פון א ווילד צורייצטע און געפייניגטע באשעפע־ניש. אזוי האט זיך מיר צוערשט אויסגעוויזען צו זיין די אראַ־בישע מוזיק. ביז איינמאל, זייענדיג אין חיפה, האב איך פלוצלינג דערהערט פון מיין צימער אין האלפערנ׳ס האטעל, א קליינעם ארא־בישען כאר מיט עפעס א האלץ־אינסטרומענט, מיט א טאמבורין אפקלאפענדיג דעם ריטם, און פון יענער צייט אן האט די אראבישע ליעד מיין הארץ געפאנגען. עס האט זיך ווי א שלייער אויפגע־הויבען און איך האב דערהערט און דערזעהן דעם אראבער׳ס גע־מיט וואס דריקט זיך אין זיין זינגען אויס. עס ליגט אין דער ארא־בישער מוזיק עפעס אזא אייגענטימליכער ציטער, אזא סימפאטי־שער, אמת, איבערפלעכליכער, וועהמוט, אז עס ווילט זיך הערען נאך און נאך. די מוזיק איז א זעהר איינפאכע, ארום עטליכע נא־טען דרעהט עס זיך ארויף און אראפ, אבער עס האט עפעס א זאנ־דערבארען רייצענדען ריטם. איך האב אנגעהויבען צו ענטדעקען, אז זיי באזיצען איבערהויפט א שטארקען געפיהל פאר ריטם. אמאל איז דער ריטם ביי זיי אלץ, און זיי באגעהען זיך כמעט אהן מעלאדיע. אפטמאל קען מען זעהן א פראצעסיע פון פארשלייערטע פרויען און קינדער, געהן און קלאפען אוים מיט די הענט, אדער אויף טאמבורינען א געוויסען טאקט און דערביי זינגט מען גאר

ניט, מען באגלייט בלויז דאס קלאפּען מיט א האנד־פּאטשערייַ אויך אין טאקט. ניט נאָר האבען די אראבער א חוש פאר'ן ריטם, נאָר זיי ווייסען די קראַפט, וואס עס ליגט אין ריטם און נוצען איהם ניט זעלטען אוים ביי זייער ארבייט. באזאנדערס, ווען זיי ארבייטען גרופּענווייז. אפט הערט איהר א גרופּע אראבער איינקלאפּענדיג שטיינער אויף א שאסע. איך זאג איהר ה ע ר ט, ווייל ביים קלאפּען זינגען זיי אלע צוזאמען א שטארק ריטמישע ליעד, מיט א האמערדיגען שטארקען, ענערגישען טאקט, און זיי קלאפּען אין טאקט און אט אזוי קענען זיי אפּזינגען און אפּקלאפּען שטונדען לאנג, ניט מיעד ווערענדיג. ביים פּאָרט אין יפו פּלעג איך אפּשטעהן שטונדען, הערענדיג ווי די טרעגערס שלעפּען מאסען פון די שיפען, אונטער זייערע ריטמישע ליעדער און שטענדיג ענדיגט זיך אזא מין ליעד מיט „אללאה" ! טא־דא־רא־טא־דא — אללאה ! . . .

אט אזוי האב איך דעם אראבער געזעהן. מיין אויג האט ליעב געהאט אויף איהם צו קוקען, מיין אויער איהם צו הערען, איך האב שטארק חשק געהאט איהם, זיינע הייזער און דערפער צו צייכענען און מאלען, אין דעם מאמענט אבער, ווי איך האב דערזעהען דעם אראבער, פארגיסענדיג אידיש בלוט האט זיך אין מיר א קאמף אויפגעהויבען — דאס אויג האט געזאגט „יא", דאס הארץ האט געזאגט „ניין". ביים מאלער, ביים צייכנער איז אבער דא אן אינ־ווענינסטע איבערצייגונג, א געפיהל אזא, אז דאס, וואס איז ש ע ה ן מוז אויך ג ו ט זיין. ווי קען א מענש שלעכט זיין, ווי קען ער א מערדער, רויבער און ליגנער זיין, ווען ער איז אזוי שעהן אין געשטאלט, ווען ער האט אזא איידעלען חוש פאר ליניען, פארבען און שעהנקייט? ווי קען עס מיאוס זיין אין זיין נשמה, ווען ער זינגט אזוי הארציג, ריהרענד און אזוי שטיל וועהמוטיג ! ? ווי קען איינער זיין פארדארבען אינעווייניג און זיין אויסערליך שעהן ? ניט אנדערש, האב איך מיר געזאגט, און זאג עס אויך איצט, אז דא קומט פאר א מיספארשטענדניס, אז עטוואס, אדער אימיצער, צומישט און פארטונקעלט דעם אראבער'ס קאפּ און הארץ, און אז מען מוז אויסלייטערען, מען מוז זיך צונויפרעדען, מען מוז זיך מיט איהם פארשטענדיגען.

האמאלס וועל איך איהם קענען מיט א פריי געמיט צייכענען און מאהלען... איך האב עס אזוי געוואלט און ניט געקענט.

·Flo?ı

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT

21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it. A fine of 4 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

JAN 28 1952		
Ap. 22. 57		
June 16, 57		
JUL 7 57		
AUG 14 '61		
DEC 5 '67		

ספריה עממית בטאראנטא
יידישע פאלקס ביבליאטעק טאראנטא
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

2966 ישראל
שאול באסקין
ארץ ישראל
אין ווארט און בילד
ישראל
ישראל
#2966